

**National Library of Thailand
Bangkok, 2002**

All rights reserved.

**No part of this CD may be reproduced,
stored in a retrieval system or transmitted in any form
or by any means, without prior permission from
the National Library of Thailand**

หอสมุดแห่งชาติ ขอสงวนสิทธิ์

ห้ามมิให้ผู้ใดนำส่วนหนึ่งส่วนใด หรือตอนหนึ่งตอนใด ที่ปรากฏอยู่ใน CD นี้

ไปทำการคัดลอก หรือวิธีการอื่นใดเพื่อจำหน่าย จ่ายแจก

ก่อนได้รับอนุญาต

พระราชพงษาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์
กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช
พิมพ์ขึ้นเป็นส่วนพระกุศุดทานมัย ในงานพระศพ
พระเจ้าบรมวงศ์เธอ (ชั้น ๓) กรมหลวงวรเดโชสดุดา
พระธรรมาชายาเธอ พระองค์เจ้าอุบลรัตนนารีนาค
กรมขุนอรรคราชกัญญา
สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้าจันทราธรวัชร
กรมขุนพิจิตรเจษฎจันทร์
สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้าเยาวมาลย์นฤมล
กรมขุนสรวรรคโตกยัตถิยณคดี

คำอุทิศ

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช พิเศษชดยศักดิ์อรรคมหาชาติ ประมัทธมหาราชโศทรานุชาธิเบนท์ ประเมณมหาราชวิราวุธราชบีฑดา มหันทมมหาอุดาหะ ปริยพหตตประสิทธิ์ สัจจิจารราชการณีย์ สุรพตชนคณารณณ์ ดุณฑรธรรมพิทักษ์ อรรคมโหพัรชยาไศรย ศัรรีตนไทรยธรรณาตา อุดยเดชานุภาพพิดาศ ชรมิกนารณพิตร ทรงพระปรารภถึงพระเจ้าบรมวงศ์เธอ (ชั้น ๓) กรมหลวงวรเสฐสุดา พระอรรคชายาเธอ (ในรัชกาลที่ ๕) พระองค์เจ้าอุบลรัตนนารีนาค กรมขุนอรรควรรราชกัญญา สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้าจันทราดรัทวาร วโรพารตักษณธัมบัตร์คณกุมารี กรมขุนพิจิตรเจษฎ์จันทร์ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้าเยาวมาลย์นฤมิต สุรพตกนรภักดียานี กรมขุนสรวรรคโลกตักษณวดี ซึ่งได้สิ้นพระชนม์ไปแล้ว แต่จะได้มีการพระราชทานเพลิงพระศพณะทองธนามหลวงในศักราชนี้ มีพระประสงค์จะทรงบำเพ็ญพระกุศลอุทิศถวายแก่ท่านทั้ง ๔ พระองค์ในในงานคราวนี้

ด้วยพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวรเสฐสุดา ได้ทรงอุปการะสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี พระชนนีของพระองค์ มาในกาลก่อนครั้งยังทรงพระเยาว์เป็นกำพว้า เมื่อพระชนกสิ้นพระชนม์แล้ว พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชอัยยกา ทรงรับมาไว้ในพระบรมมหาราชวัง แต่ทรงมอบไว้แก่กรมหลวงวรเสฐสุดา ใน

เวลานั้น เสด็จประทับรับใช้ตรอยอยู่บนพระมหาดนเคียร ท่านได้
ทรงทำนุบำรุง แดชก้นำให้ได้เข้าเฝ้าใกล้ชิดสมเด็จพระราชอัยกา
แต่ได้ช่องรับทรงใช้ตรอยสนิทสนม ทรงสอนอักษรวิธีฝึกหัดในขนบ
ธรรมเนียมและธรรมเนียมปฏิบัติ อุปถัมภ์ให้วัฒนา จนพระชนมายุของ
สมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินีได้ ๑๘ พรรษา ได้ทรงรับสมมตยา
ภิเชกเป็นสมเด็จพระราชเทวี ในรัชกาลที่ ๕ นอกจากนั้น กรมหลวง
วรเสถียรดา ยังเป็นพระกนิษฐาคนที่ผู้จงรักภักดีในสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ
เธอ กรมพระยาสุทัศน์รัตนราชประยูร พระจุลจอมเกล้าได้ทรงทำนุบำรุง
พระองค์มา สมเด็จพระเจ้าสุทัศน์รัตนราชประยูร ก็ทรงพระเมตตา
ปราณีสันตสนมกับท่านยิ่งกว่าพระภักดีพระองค์อื่น ด้วยบุรพกิจแล
ความสนิทสนมในภายหลังประกอบกัน ความคุ้นเคยในวาทกรรมหลวง
วรเสถียรดากับพระองค์ จึงได้มีสืบตงมา เป็นทางที่ได้ทรงรับพระเมตตา
กรุณาแด่พระโอรสของท่าน ทำให้ทรงรักใคร่นับถือในส่วนของพระองค์
ขึ้นอีก เมื่อสมเด็จพระเจ้าสุทัศน์รัตนราชประยูรสวรรคตแล้ว ได้ทรง
ถือเอาเป็นที่เคารพแทนท่านสืบมา ตลอดเวลาต้นพระชนม์

ฝ่ายพระอรรคชายาเธอ กรมขุนอรรควรรราชกัญญานันต์เถ่า ก็เป็น
พระภาคิไนยของสมเด็จพระเจ้าสุทัศน์รัตนราชประยูร ได้ทรงอุปถัมภ์
บำรุงมา ทรงพระเมตตาปราณีสันตสนม จนทรงเจริญพระอิศริยยศ
ยิ่งขึ้นโดยลำดับ แด่พระอรรคชายาเธอ (ในรัชกาลที่ ๕) พระองค์
เจ้าเต้าวภาคยนารวรัตน์ ก็เป็นเช่นเดียวกัน แต่สิ้นพระชนม์ไปเสียก่อน
พระเมตตาปราณีสันตสนมของสมเด็จพระเจ้าสุทัศน์รัตนราชประยูร มีสืบเนื่อง
มาตลอดถึงสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ ๒ พระองค์นั้น แต่ท่านพระองค์

อินทยงทรงพระชนมายุด้วย เพราะเหตุนี้ พระองค์จึงได้ทรงคุ้นเคย
กับท่านพระวงศ์ นมาด้วยทุกพระองค์ จนถึงได้มีสัมพันธ์เกี่ยวดองกัน
ตงมาอีกชนหนึ่ง ในบัดนี้

การพระกศดทรงมี พระประสงค์จะทรงสร้างหนังสืออย่างใด
อย่างหนึ่ง ซึ่งให้ประโยชน์แก่คนผู้อ่านผู้เรียน ครั้นขอให้กรรมการ
หอพระสมุดวชิรญาณเด็กเรื่องถวาย กรรมการเด็กได้พระราช
พงษาวดารไทย ฉบับที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง
ตรวจแก้ไขไว้ เรียกว่า “พระราชพงษาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา”
รับสั่งให้พิมพ์ขึ้นเป็นส่วนของพระกศดทานมัย ในการพระศกทรงมี ทั้ง
เป็นทางที่จะได้แสดงความรู้ถึงแต่ดของพระเดชพระคุณ เชิดชูพระ
เกียรติยศแห่งพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่นวรวงศ์เสด็จสุดา แต่เป็นทาง
ที่จะได้ ให้อาตมถึงพระอรรคชายาเธอ กรมขุนอรรควรรราชกัญญา
แต่สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนพิจิตรเจษฎาจันทร์ ส้มแดง
พระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนสรวรรคโศภิตกษณวดี ทรงอุทิศ
ส่วนของพระกศดถวายท่านทั้ง ๔ พระองค์นั้น ซึ่งได้เสด็จละโลกนี้ไปแล้ว
สุดแต่จะดำริจะผลได้เพียงไร โดยควรแก่สมัยปรายภาพ ทรงแต่ส่วน
พระกศดแก่คนทั้งหลายด้วย ขอจงได้รับประโยชน์ทั่วกัน เทอญ

วังบูรพาภิรมย์

วันที่ ๗ มีนาคม ร.ศ. ๑๓๓ พ.ศ. ๒๔๕๕

คำนำ

ว่าด้วยตำนานหนังสือพระราชพงษาวดาร

หนังสือพระราชพงษาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา^๕ นั้น เนื้อความบริบูรณ์กว่าฉบับอื่น ๆ ต้นฉบับที่หอพระสมุดวชิรญาณได้มา เป็นฉบับหลวงมีพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแก้ไขไว้บ้าง พระราชทานพระบรมราชาธิบายไว้บ้างในที่หลายแห่ง กรรมการหอพระสมุดจึงเห็นควรเรียกว่า “พระราชพงษาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา” เพื่อมิให้พ้องกับหนังสือพระราชพงษาวดารฉบับอื่น.

หนังสือพระราชพงษาวดาร ที่ปรากฏแก่คนทั้งหลายโดยมากมาแต่ก่อน คือ หนังสือพระราชพงษาวดารฉบับ ๒ เล่มสมุดฝรั่งที่หมอบรัดเลตั้งพิมพ์ครั้งแรกเมื่อปีพุทธศักราช ๑๒๒๕ แต่โรงพิมพ์อื่น ๆ ได้พิมพ์ต่อมาอีกหลายครั้ง เข้าใจกันมาแต่ก่อนว่าหนังสือพระราชพงษาวดารฉบับ ๒ เล่มนั้น กรมสมเด็จพระปรมานุชิตฯ ทรงแต่งขึ้น (ด้วยเอาไศรยเก็บข้อความจากหนังสือเรื่อง ๑ ซึ่งสมเด็จพระวันรัตน์ได้แต่งไว้เป็นภาษามคธ เรียกชื่อหนังสือนั้นว่า มหายุทธการคอน ๑ จุฑายุทธการคอน ๑) จึงเรียกหนังสือพระราชพงษาวดารฉบับพิมพ์ ๒ เล่มนั้นว่าพระราชพงษาวดารฉบับกรมสมเด็จพระปรมานุชิตฯ ผู้ศึกษาพงษาวดารได้อาไศรยแต่หนังสือฉบับ ๒ เล่มนั้นเป็นคำรา จนแทบเข้าใจกันทั่วไปว่า หนังสือพระราชพงษาวดารกรุงเก่ามีแต่ฉบับนั้นฉบับเดียว.

ความรูเรื่องหนังสือพระราชพงษาวดาร ฟังมากว้างขวางออกไปเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้จัดหอพระสมุด

วชิรญาณเป็นหอดมุดสำหรับพระนครเมื่อ ร.ศ. ๑๒๔ แด่ต่อมาได้ทรง
ตั้งโบราณคดีสโมสรขึ้นเมื่อ ร.ศ. ๑๒๖ กรรมการหอพระสมุดพยายาม
หาหนังสือเก่ามารวบรวมไว้ในหอพระสมุดได้มาก แต่ผู้ที่เป็นสมาชิก
ในโบราณคดีสโมสรหลายคน ได้ช่วยกันตรวจดูลงหนังสือพระราช
พงษาวดารที่หอพระสมุดรวบรวมไว้ ถ้ามีข้อสงสัยก็นำความขึ้นกราบ
บังคมทูล ฯ หรือ แด่ได้รับพระราชทานพระบรมราชวินิจฉัยมา
เนื่อง ๆ จนที่สุดได้รับพระราชทานพระบรมราชวินิจฉัยในเรื่องหนังสือ
พระราชพงษาวดารในเวดาก่อน พระองค์เสด็จสวรรคตเพียง ๒ เดือนเศษ
ดังแจ้งอยู่ในสำเนาพระราชหัตถเลขาที่พิมพ์ไว้ต่อไปนี้.

ที่ ๘๘/๗๗๓

ส่วนคดี

วันที่ ๘ สิงหาคม วันโกสินทรศก ๑๒๘

ถึง กรมหลวงดำรงราชานุภาพ

ได้รับหนังสือลงวันที่ ๕ เดือนนี้ว่า หอพระสมุดได้หนังสือ
พงษาวดารแปลกอีก ๒ ฉบับ เป็นฉบับเขียนเมื่อจุลศักราช ๑๑๔๕ แด่
ฉบับทรงชำระในจุลศักราช ๑๑๕๗ ความเดียวกันกับฉบับพิมพ์ แต่
ฉบับเขียนเมื่อจุลศักราช ๑๑๔๕ ถ้อยคำขาด ๆ เกิน ๆ ครุกระผิดกับ
ฉบับพิมพ์ ได้คัดเทียบไว้ตอนหนึ่ง ดั่งต้นหนังสือพระราชพงษาวดาร
๒ เล่ม กับที่ได้อัดเทียบความไว้มาให้ดู เชื่อกันว่าไม่ออกกว่าฉบับ
จุลศักราช ๑๑๔๕ จะเป็นหนังสือกรุงเก่าแผ่นดินใด หรือหนังสือ
กรุงธนบุรีแต่ได้ต้องพิจารณาข้อความในหนังสือพงษาวดารฉบับพิมพ์
เล่ม ๒ หาหวัต่อยังไม่ได้นั้น ทราบแล้ว.

พงษาวดารว่ากันด้วยฉบับพิมพ์ เห็นว่ามีอยู่ ๕ ฝั่งปาก

ตอนแรกจะเป็นคดีจากจดหมายท้ายปุม (ตอนที่ ๒) ขึ้นหัวต่อ แผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ จนถึงแผ่นดินพระเจ้าอยู่หัวปราสาททอง ตอนนั้นเข้าใจว่าได้แต่งในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช หลักที่จะ แต่งได้มาจากไหน คือ จดหมายรายวันทัพ อย่างเช่นจดหมาย รายวันทัพครั้งพระเจ้ากรุงธนบุรี ซึ่งฉันได้คัดลงไว้ในพระราชวิจารณ์ บางตอนนั้น.

ตอนที่ ๓ เริ่มตั้งแต่แผ่นดินพระนารายณ์ลงมา จนถึงแผ่นดิน พระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ เข้าใจว่าจะแต่งโดยรับสั่งพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ แต่ในระยนั้นไม่มีจดหมายรายวันทัพจึงคัดลงไป เช่นกับได้ผู้กล่าววน คำให้การอื่กัน ก็คัดลงไปทั้งด้นโดยเจอย เพราะเก็บข้อความไม่ เปนเสียแล้ว.

ตอนที่ ๔ ข้อความตั้งแต่แผ่นดินพระบรมโกศก่อนปลายมาจนเดีย กรุง อาจที่จะเป็นพระเจ้ากรุงธนบุรีรับสั่งให้จดหมายขึ้นไว้ให้บริบูรณ์ ข้อความจึงแตกกันอยู่เป็น ๒ แปลง.

ตอนที่ ๕ เปนตอนซึ่งกรมสมเด็จพระปรมานุชิตทรงเก็บตามรายวัน ทัพตนเอง ซึ่งมีสมุดรายวันอาจจะสอบกกับพงษาวดารได้ว่าท่านเก็บ อย่างไร ปราบกฏอยู่จนทุกวันนี้.

ข้อซึ่งหนังสือ ๒ เล่มอ้างว่าทรงชำระเมื่อจุลศักราช ๑๑๔๕ แด ๑๑๔๗ นั้นเห็นว่าจะเป็นแต่ชำระตรวจสอบก้อยคำ แดดัดแปลงจำนวนบ้าง ไม่ใช่แต่งหรือเก็บความขึ้นหรือกรอใหม่ เคยตั้งเกตุใจว่าจำนวน

๔
พงษาวดารนั้นแบ่งเป็นตอน ๆ เช่นนี้ ได้ตั้งสมุดคำทั้ง ๒ เล่มนั้นคน
ออกมาด้วย.

(พระบรมนามาภิไธย) สยามินทร์

เพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจพระบรมราชาธิบายในพระราชหัตถเลขาหนังสือ
เจน จำจะต้องเดาแม่โดยย่อ พอให้ทราบก่อน ว่าหนังสือ
พระราชพงษาวดารฉบับต่าง ๆ ที่หอพระสมุดวชิรญาณรวบรวมไว้ได้
มีต่างกันอย่างไรบ้าง.

หนังสือพระราชพงษาวดาร ที่กรรมการหอพระสมุดหาต้นฉบับ
ได้ในรัชกาลที่ ๕ มีอยู่ ๕ ความ คือ.

(๑) หนังสือพระราชพงษาวดารฉบับหลวงประเสริฐ ช่างต้น
มีบานแพนกว่า “ศักราช ๑๐๔๒ ศักราชกษัตริย์ ณวันพุธเดือน ๕
ขึ้น ๑๒ ค่ำ ทรงพระกรุณาโปรดเห็นเกล้าเห็นอกระหม่อมสั่งว่า ให้
เอากฎหมายเหตุของพระโหราเขียนไว้แต่ก่อน แดกฎหมายเหตุซึ่งหา
ได้แต่หอหนังสือ แดเหตุซึ่งมีในพระราชพงษาวดารนั้น ให้คัดเข้า
ด้วยกันเป็นแห่งเดียว ให้ระบับศักราชกันมาคงเท่าบับนี้” ดังนี้ คือว่า
หนังสือพระราชพงษาวดารฉบับนี้ สืบแต่พระนารายณ์มหาราชมีรับสั่ง
ให้แต่งขึ้น ต้นฉบับที่หอพระสมุดได้มา จะเขียนในครั้งกรุงเก่าหรือ
เมื่อแรกสร้างกรุงรัตนโกสินทร์ไม่แน่ ได้มาแต่เล่ม ๑ เล่มเดียว ความ
ขึ้นต้นแต่สร้างพระพุทธรูปพระเจ้าพ้างเชิง เมื่อปีชวดจุลศักราช ๖๘๖
แต่สร้างกรุงศรีอยุธยา เมื่อปีชวดจุลศักราช ๗๑๒ มาจนปีมโรง
จุลศักราช ๘๖๖ ปดาภิรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราชแต่ ๑ หนังสือ

พระราชพงษาวดารฉบับนี้ความกล่าวย่อ ๆ เข้าใจว่าจะมีเล่ม ๒ อีกเล่มเดียว หรืออย่างมากก็ไม่เต็ม ๓ เล่มจบ.

(๒) หนังสือพระราชพงษาวดารฉบับจุลศักราช ๑๑๔๕ (คือ ต้นฉบับที่ได้มาเขียนเมื่อสร้างกรุงรัตนโกสินทร์ได้ปี ๑) ฉบับนี้ความพิศดารอย่างฉบับที่พิมพ์เป็น ๒ เล่ม แต่จะชนคันทไหนลงท้ายที่ไหนแต่ก็เล่มจบทราบไม่ได้ เพราะหาต้นฉบับได้แค่ ๒ เล่ม รู้ได้ว่าความหนึ่งต่างหาก ที่คำนวณผิดกับฉบับอื่น ๆ

(๓) หนังสือพระราชพงษาวดารฉบับจุลศักราช ๑๑๕๗ มีบานแพนกว่า “ศุภมัตตจุลศักราช ๑๑๕๗ ปีเถาะสัปตศก สมเด็จพระบรมพุทธมหาราชเจ้าอยู่หัว ผ่านถวียราชกรุงเทพมหานครศรีอยุธยา เสด็จพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ทรงชำระพระราชพงษาวดาร” ดังนี้ เข้าใจได้ว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้ทรงชำระหนังสือพระราชพงษาวดารในปีนั้น แต่ในต้นฉบับเขียนบอกในที่บางแห่ง ว่าทรงนทรวงแทรกเข้าใหม่ หนังสือพระราชพงษาวดารฉบับนี้ ได้ต้นฉบับเขียนครั้งรัชกาลที่ ๑ ไว้เพียง ๓ เล่ม มีฉบับจำลองอีก ๔ เล่ม รวม ๗ เล่ม คงจะเริ่มความแต่เมื่อสร้างกรุงศรีอยุธยา แต่จะจบเพียงไร แต่จะเป็นสมุดไทยก็เต็ม ยังทราบไม่ได้.

(๔) หนังสือพระราชพงษาวดารฉบับเมืองเพชรบุรี (คือ ได้ต้นฉบับมาจากเมืองเพชรบุรี) ฉบับ ๑ ฉบับพระจักรพรรดิพงษ์ (จาด) จานลงใบถานผูกไว้เป็นคัมภีร์ฉบับ ๑ ทั้ง ๒ ฉบับนี้เทียบไวยาหรณ ความตรงกับฉบับพิมพ์ ๒ เล่ม ที่ว่ากรมสมเด็จพระปรมานุชิต ฯ ทรงแต่งแต่ไม่มีพระราชพงษาวดารดังเขปเรื่องนายแสนปม แต่พระราชพงษาวดาร

ย่อข้างต้น เรื่องพระราชพงษาวดารตั้งเขตกัมพูชาข้างต้นฉบับ ๒ เดิม
 นั้น ตามฉบับที่มีในหอพระสมุด มีบานแพนกข้างต้นว่า “ศุภมัสดุ
 จุติศักราช ๑๒๐๒ ปีจอโทศก ๗ ๗ ๗ คำ พระบาทสมเด็จพระบรมนาถ
 บรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ได้จัดออกณพระที่นั่งอัมรินทร์วินิจฉัย
 มีพระราชโองการมานพระบัณฑูรสูรต่งหน้าท คำว่าเห็นเกล้าเห็น
 กระหม่อม ให้พระเจ้าลูกเธอพระองค์เจ้าอรณพมาเผดียงกรมหมื่นนุชิต
 ชีโนรส วัดพระเชตุพนให้เรียบเรียงพระราชพงษาวดารลำดับพระมหากษัตริย์
 กรุงเก่าแต่โดยตั้งเขตทุกเกล้า ๆ ถวาย” ดังนี้ เปนอันเข้าใจได้ว่า
 เปนหนังสือซึ่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้อารยนา
 กรมสมเด็จพระปรมานุชิต ๆ ทรงเรียบเรียงขึ้นที่หลัง เปนเรื่อง ๑ ต่าง
 หาก หมอบรัดเดีส์เห็นจะได้ฉบับมาพร้อมกับพระราชพงษาวดารความ
 พิศดารจึงพิมพ์ออกตั้งเขตกัมพูชาข้างหน้า ส่วนพระราชพงษาวดารย่อคือ
 ตอนตั้งเขตกัมพูชา ก็คงเป็นเรื่อง ๑ ต่างหากเหมือนกัน บางทีกรมสมเด็จพระ
 ปรมานุชิต ๆ จะได้ทรงเรียบเรียงขึ้น ในคราวทรงเรียบเรียงพระราช
 พงษาวดารตั้งเขตกัมพูชาจะได้ ส่วนเนื้อความพิศดารฉบับพิมพ์ ๒ เดิม
 ข้าพเจ้าได้สอบดูกับฉบับหลวงประเสริฐ ข้างตอนต้นทั้งความถ้อยคำ
 ตรงกับฉบับหลวงประเสริฐ เห็นได้ว่าผู้แต่งหนังสือพระราชพงษาวดาร
 ฉบับพิศดาร ได้คัดพระราชพงษาวดารฉบับที่แต่งในแผ่นดินสมเด็จพระ
 นารายณ์มหาราชมาลงไว้ในฉบับพิศดารนี้หลายแห่ง แต่เพิ่มเติมขยาย
 ความออกไปกว้างขวาง ตั้งแต่ตอนแผ่นดินสมเด็จพระไชยราชาลงมา
 มีที่ปลาดอยู่หน้อยที่ศักราชซึ่งลงไว้ในฉบับพิมพ์ ๒ เดิม ตรงกับฉบับที่

ดงไว้ ในฉบับหลวงประเสริฐเพียงในแผ่นดินพระเจ้าอยู่ทอง ก่อนหน้าผด
ศักราชกันตั้งแต่ ๔ ถึง ๒๐ ปีก็มี.

(๕) หนังสือพระราชพงสาวดารฉบับ พระราชหัตถเลขาที่พิมพ์
ฉบับ ๑ ฉบับกรมหลวงมหิศวรินทร์ฉบับ ๑ ๒ ฉบับนี้ความค้องกัน
ไม่มีพระราชพงสาวดารตั้งเขปเรื่องนายแสนปม แดพระราชพงสาวดารย่อ
ข้างค้อย่างฉบับพิมพ์ ๒ เด่ม แต่เนื้อเรื่องได้ค้อยกับฉบับพิมพ์ ๒ เด่ม
(ตามเวลาเท่าที่ม้พอทำได้ ไม่สู้ละเอียดนัก) ความค้องกันตรงกัน ความ
มามีที่ผิดกันตั้งแต่แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าบรมโกษ ความในฉบับพระราช
หัตถเลขาเพิ่มเติมบริบูรณ์ ขนหลายแห่ง ที่เปลี่ยนความฉบับพิมพ์ ๒ เด่ม
เล็กน้อย (เช่นเรื่องส้มทองเมืองหงสาวดีเป็นตัวอย่าง) ก็มี คัด
ความออกเดี่ยวจากฉบับพิมพ์ ๒ เด่ม (เช่นความที่กล่าวถึงรณเรณู
เยนยอสมเด็จพระเจ้าบรมโกษแดพระเจ้ากรุงธนบุรีเป็นคั้น) ก็มี ที่แก้ไข
ถ้อยคำของฉบับพิมพ์ ๒ เด่ม (เช่นความในตอนจวนจะเดี่ยวกรุงเก่า
แต่ตอนก่อนจะตั้งกรุงธนบุรีเป็นคั้น) ก็มี ความฉบับพระราชหัตถเลขา
บริบูรณ์คักกว่าฉบับพิมพ์ ๒ เด่มมาก เข้าใจว่าพระราชพงสาวดารฉบับนี้
จะได้โปรดให้ชำระใหม่ในรัชกาลที่ ๔ เมื่อชำระแล้วนำคั้นฉบับขลุ
เกล้า ๆ ถวายฉบับ ๑ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตรวจ
เห็นว่ายังไม่เรียบร้อยดี ทรงแก้ไข จึงปรากฏพระราชหัตถเลขาอยู่ใน
คั้นฉบับ หนังสือพระราชพงสาวดารฉบับพระราชหัตถเลขานี้ หอ
พระสมุดได้มาแต่ ๒๒ เด่ม แต่เคราะห์คักที่ได้ฉบับกรมหลวงมหิศวรินทร์
มาประกอบกันได้เนื้อความบริบูรณ์ เป็นหนังสือ ๔๒ เด่มสมุดไทย

กล่าวความแต่สร้างกรุงศรีอยุธยาจนถึงในรัชกาลที่ ๑ กรุงรัตนโกสินทร
จบเพียงจุลศักราช ๑๑๕๒

หนังสือพระราชพงษาวดารที่หอพระสมุดได้มามีด้วยกันเป็น ๕ ความ
ดังนี้ ทำให้รู้ได้แน่ว่าหนังสือพระราชพงษาวดารมีอยู่ก่อนกรมสมเด็จพระ
พรหมานุชิตฯ มิได้ทรงแต่งพระราชพงษาวดารฉบับพิมพ์ ๒ เล่มขึ้นใหม่
ดังเข้าใจกันมาแต่ก่อน จึงเป็นเหตุให้หาความขึ้นกราบบังคมทูล ฯ ทูล
ว่า หนังสือพระราชพงษาวดารนี้จะแต่งในครั้งใดบ้างแน่ จึงได้พระ
ราชทานพระบรมราชวินิจฉัย ดังแจ้งอยู่ในพระราชหัตถเลขาณนี้.

ครั้นต่อมาในรัชกาลปัจจุบันนี้ เมื่อ ร. ศ. ๑๓๐ นายเสถียรรักษา
(กองแก้ว) ให้หนังสือพระราชพงษาวดารแก่หอพระสมุดอีกฉบับ ๑
ต้นฉบับเขียนครั้งกรุงธนบุรีเมื่อจุลศักราช ๑๑๓๖ จำนวนยังต่ำกว่า
ฉบับจุลศักราช ๑๑๔๕ ขึ้นไปอีก หนังสือฉบับนี้หอพระสมุดได้ไว้แต่
เล่มเดียว ทราบไม่ได้ว่าจะขึ้นต้นลงท้ายเพียงไร แต่ได้เล่มจบ แต่ได้
ความเพิ่มเติมขึ้นอีกขึ้นหนึ่ง ว่าหนังสือพระราชพงษาวดารความพิศดารมี
มาแต่ครั้งกรุงเก่าแน่ ฉบับจุลศักราช ๑๑๔๕ แต่งหรือชำระครั้งกรุง
ธนบุรี จึงผิดจำนวนกับฉบับนี้ นำเดี่ยคายที่ไม่ได้หนังสือพระราช
พงษาวดารฉบับจุลศักราช ๑๑๓๖ มาทันถวายเมื่อกราบบังคมทูล ฯ ขอ
พระราชทานพระบรมราชวินิจฉัยของสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ถ้าได้ทอด
พระเนตรเห็นจะต้องพระราชหฤทัย แลบางที่จะได้รับพระราชทานพระ
บรมราชาธิบายพิศดารออกไปอีก.

หนังสือพระราชพงษาวดารทุก ๆ ฉบับ ที่หอพระสมุดพิจารณา
ได้ต้นฉบับมา นายนิคมยังเจริญขอความค่อนพระเจ้ากรุงศรีสัตนา

คนหุคค้นพระศรีสวัสดิ์แก่สมเด็จพระมหาจักรพรรดิด้วยกันทุกฉบับ ข้อนั้นเป็นหลักฐานที่คิดเทียบให้เห็นได้ ว่าจำนวนหนังสือพระราชพงษาวดารเหล่านี้ต่างฉบับผิดกันอย่างไร หรือถ้าจะว่าโดยทางต้นนิฐาน คือ หนังสือพระราชพงษาวดารของเดิมแต่งไว้อย่างไร แต่ได้แก้ไขโหวตผิดกันเป็นชั้น ๆ โดยลำดับมาอย่างไร จึงได้คิดเทียบโหวตลงไว้ต่อไปนี้ เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่ความสังเกตของผู้ศึกษาพงษาวดาร.

ความฉบับหลวงประเสริฐ

“ศักราช ๙๒๖ ขวดศก พระเจ้าล้านช้างจึงให้เชิญ สมเด็จพระแก้วฟ้าพระราชบุตร มาตั้งยังพระนครศรีอยุธยา แล้วจะขอสมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระเทพกระษัตรีเจ้านั้น แต่จึงพระราชทาน สมเด็จพระเทพกระษัตรีเจ้าไปแก่พระเจ้าล้านช้าง” นี่เป็นจำนวนในฉบับเก่าที่สุดที่หาได้.

ความฉบับจุลศักราช ๑๑๓๖

“ในขณะพระแก้ว ฟ้า พระราชบุตร พระเจ้า ช้างเผือก ปราช์าททอง เธอส่งให้ไปถวายแก่พระยาล้านช้างนั้น ครั้นพระแก้วฟ้าราชบุตรไปถึงเมืองล้านช้าง พระยาล้านช้างก็ว่าเราจำเพาะใช้ ให้ไปขอพระเทพกระษัตรี แต่พระแก้วฟ้าราชบุตรนั้นเรามีได้ ให้ไปขอ แต่เราจะส่งพระแก้วฟ้าราชบุตรคืนไปยังพระนครศรีอยุธยา และขอพระเทพกระษัตรีซึ่งจำเพาะแต่ก่อนนั้น ครั้นเสร็จการศึกช้างเผือกพระยาล้านช้างก็แต่งพระยาแสน ๑ พระยานคร ๑ พระยาทิพนคร ๑ ให้

มาส่งพระแก้วฟ้าราชบุตร แด่พระยาด่านช้างให้แต่งราชดำเนินมา
ถวาย ว่าจะขอพระเทพกระษัตรี พระเจ้าช้างเผือกก็ควรตั้งบัญชาตาม
จึงตกแต่งการที่จะส่งพระเทพกระษัตรีไปแก่พระยาด่านช้าง ครั้นถึง
เดือน ๕ ปีชวดนศกศักราช ๙๒๖ พระเจ้าช้างเผือกควรดีให้พระยาแมน
ไปส่งพระราชธิดาไปแก่พระยาด่านช้างอันมานั้น ส่งไปโดยทางสมอศอ”
ดังนั้นนี้แต่งใหม่ทีหลัง ความตรงกับฉบับหลวงประเสริฐแต่เนื้อเรื่อง
กับศักราช.

ความฉบับจุลศักราช ๑๓๔๕

“ฝ่ายพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตแจ้งว่า ไซ้องค์พระเทพกระษัตรี
ก็เสียดพระไทยหนัก จึงควรตั้งว่าเดิมเราจำนงขอพระเทพกระษัตรี ซึ่ง
เป็นพระราชธิดาพระสุริโยไทย อันเสียดพระชนม์แทนพระราชดำมีกับคอ
ช้าง เป็นตระกูลดวงษ์กระตัญญูอันประเสริฐ ครั้นแล้วก็แต่งให้
พระยาแสน พระยานคร พระยาทิพมนตร์ เป็นทูตานุทูตให้มาส่ง
พระแก้วฟ้าราชบุตรคณิงพระนครศรีอยุธยา แด่มีพระราชบรรณาการ
มาถวายสมเด็จพระมหาจักรพรรดิพระเจ้าช้างเผือก ในลักษณะพระราช
ดำเนินนั้นว่า เดิมพระองค์ประดำทพระเทพกระษัตรีให้ กฤตศีพท์
นี้ก็ทัวไปในนิคมชนบทขอบขันฑเสมากรุงศรีสัตนาคนหุตสืบแล้ว บัดนี้
พระองค์ส่งพระแก้วฟ้าราชบุตรเปลี่ยนไปแทนนั้น ถึงมาทว่าพระแก้วฟ้า
ราชบุตร จะมีศรีสวัสดิ์ลักษณะได้ภาคย์ทว่าพระเทพกระษัตรีวัยเท่า
พันทก็ดี ยังไม่ต่างกฤตศีพท์พระเทพกระษัตรีเสียได้ ก็เป็นอภัยศ
ทักทาดปาวสาน ข้าพระองค์ขอส่งพระแก้วฟ้าราชธิดาคัน จงพระ

ราชทานพระเทพกระษัตริย์แก่ข้าพระองค์   คุ่มพระราชดำذنอนุญาต
มาแต่ก่อน   สมเด็จพระมหาจักรพรรดิพระเจ้าช้างเผือกแจ้งในลักษณะ
พระราชดำذنแต่งตั้งพระแก้วฟ้าคืบมาคืบนั้นกตอายุพระไทยนัก   พอพระ
เทพกระษัตริย์หายประจวบพระโรค   จึงคบบ้างการที่จะตั้งพระราชธิดา
แต่จัดเกล้าแก่กานต์ต่างใช้ทาสชายห้าวร้อยหญิงห้าวร้อย   ครั้นถึงเดือน ๕
ศักราช ๙๓๓ ปีกุญชรนิศก   จึงมีพระราชโองการดำรัสให้พระยาแมน
คุมไพร่พันหนึ่งไปตั้ง   พระยาแมนกับทูตานุทูต ก็เชิญเสด็จพระเทพ
กระษัตริย์ขึ้นทรงสัฏกาทาญยานมาคืบไปโดยสถิตมารคสมอต่อ” ดำนวน
นี้เห็นได้ว่าเขานับจุลศักราช ๑๓๓๖ มาคบบ้างความให้ไพร่เราให้   แต่
แต่ศักราชให้เร็วเข้า ๑๓ ปี.

ความนับจุลศักราช ๑๓๕๗

“ฝ่ายพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตแจ้งว่า   ใช้องค์พระเทพกระษัตริย์
ก็เสด็จพระไทยนัก   จึงตรัสว่าเดิมเราจ่านางขอพระเทพกระษัตริย์   ซึ่ง
เป็นพระราชธิดาพระสุริโยไทย   อันเสด็จพระชนม์แทนพระราชดำมกับ
คอบ้าง   เป็นวงศ์กตัญญูอันประเสริฐ   ครั้นแล้วก็แต่งให้พระยาแสน
พระยานคร   พระยาทิพนคร   เป็นทูตานุทูตให้ลงมาส่งพระแก้วฟ้า
ราชบุตรคืบยังกรุงพระนครศรีอยุธยา   แต่มีพระราชดำذنเครื่องราช
บรรณาการมาถวายสมเด็จพระมหาจักรพรรดิพระเจ้าช้างเผือกคืบ   ใน
ลักษณะพระราชดำذنนั้นว่า   เดิมพระองค์ประดำทพระเทพกระษัตริย์ให้
กตคืบพันกตไปนิคมชนบทขอขานคืบมาเมืองกรุงศรีสัตนาคนหุต
คืบแล้ว   บัดนี้พระองค์ตั้งพระแก้วฟ้าพระราชบุตรเปลี่ยนไปแทนนั้น

ถึงมาทว่าพระแก้วฟ้าราชบุตร จะมีศรีสวัสดิ์ลักษณะใดภาคย์ยิ่งกว่า
พระเทพกระษัตริย์ร่ายเท่าพันทวีก็ดี ยังไปอ้างกฤตศัพท์พระเทพกระษัตริย์
เดียได้ ก็เป็นที่อภัยชั่วกิตติปาวสาน ข้าพระองค์ขอส่งพระแก้วฟ้า
ราชธิดาค้น จงพระราชทานพระเทพกระษัตริย์แก่ข้าพระองค์จุมพรราช
ดำเนินอนุญาตมาแต่ก่อน สมเด็จพระมหาจักรพรรดิพระเจ้าช้างเผือก
แจ้งในลักษณะพระราชดำเนิน แดส่งพระแก้วฟ้าคณมาดงนั้นกตถาย
พระไทยนักร พอพระเทพกระษัตริย์หายประชวรพระโรค จึงตกแต่ง
การที่จะส่งพระราชธิดา แดจัดเก้าอี้เก้าอี้ดั่งวชิระทาสชายห้าวร้อย
หมื่นห้าวร้อย ครั้นถึงเดือน ๕ ค่ำกราว ๘๓๓ ปีกุญชรนิคค จึงมี
พระราชโองการดำรัสให้พระยาแมนคุมไพร่พันหนึ่งไปส่ง พระยาแมน
กับ ทูตานุทูต ก็เชิญเสด็จ พระเทพกระษัตริย์ ขึ้น ทรงสัวิกากาญจน ยานุมาศ
ไปโดย สกลมารคสมอต่อ” ดำนวนนี้เป็นแต่แก้ไข ถ้อยคำฉบับ
จุลศักราช ๑๑๔๕ เด็กน้อย.

ความฉบับพิมพ์ ๒ เต็ม

“ฝ่ายพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตแจ้งว่า ไชยองค์พระเทพกระษัตริย์
ก็เสด็จพระไทยนักร จึงตรัสว่าเดิมเราจำนงขอพระเทพกระษัตริย์ ซึ่ง
เป็นพระราชธิดาพระสุริโยไทย อันเสด็จพระชนม์แทนพระราชดำมกับ
คองช้าง เป็นตระกูลวงศ์กระษัตริย์อันประเสริฐ ตรัสแล้วก็แต่งให้
พระยาแสน พระยานคร พระยาทิพมนตรี เป็นทูตานุทูตมาส่ง
พระแก้วฟ้าราชบุตรคณยังกรุงศรีอยุธยา แดมีพระราชดำเนินเครื่อง
ราชบรรณาการ มาถวาย สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ พระเจ้าช้างเผือก ด้วย

ในลักษณะพระราชดำริเห็นว่า เติมพระองค์ประดาเทพพระนครศรีให้
 กฤติศัพท์^{๕๕} หนีตัวไปใน นิคมนบทยอบชันทเดมา กรุงรัตนาคนหุค^{๕๖} ดั้นแล้ว
 บดินพระองค์ตั้งพระแก้วฟ้าราชบุตรเปลี่ยนให้แทนนั้น ถึงมาทวงพระ
 แก้วฟ้าราชบุตร จะมีศรีธรรมพิทักษ์ได้ภาคัยยิ่งกว่าเทพพระนครศรี
 ร้อยเท่าพันทวีก็ ยังไปต่างกฤติศัพท์เทพพระนครศรีเสียได้ ก็เป็น
 อันอภัยชั่วทั่วกาลปาวสาน ข้าพระองค์ ขอตั้งพระแก้วฟ้าราชธิดาค้น
 จงพระราชทานเทพพระนครศรีแก่ข้าพระองค์ คุณมีพระราชดำริ
 อนุญาตมาแต่ก่อน ส้มเด็จพระมหาจักรพรรดิพระเจ้าช้างเผือก แจง
 ในลักษณะพระราชดำริ แด่ตั้งพระแก้วฟ้าคั้นมาดั่งนั้นถ้อยพระไทย
 หนัก พอเทพพระนครศรีหายประชวรพระโรค จึงคบแต่งการที่จะตั้ง
 พระราชธิดาแต่เถาแก่กานต์สาวใช้ทาสชายห้าวร้อยหญิงห้าวร้อย ครั้นถึง
 เดือน ๕ คักราช ๙๓๓ ปีกุญชรศก จึงมีพระราชโองการดำรัสให้
 พระยาแมนคุมไพร่พันหนึ่งไปส่ง พระยาแมนกับทูตานุทูตก็เชิญเสด็จ
 เทพพระนครศรี^{๕๗} ชนทรงสวัสดิการาญจนยานุมาศไปโดยสถมมารคสมอต่อ”
 ดำนวนนเกือบจะเหมือนกับฉบับจุลศักราช ๑๑๕๗ เชื่อว่ากรมสมเด็จพระ
 พระปรมาภิไธย ๖ ไม่ได้ทรงแก้ไข ทมิคำผิดกันอยู่บ้างคำหนึ่งต้องคำ
 เห็นจะแก้เมื่อพิมพ์.

ความฉบับพระราชหัตถเลขา

“ฝ่ายพระเจ้ากรุงศรีรัตนาคนหุคแจ้งว่า ใช้องค์เทพพระนครศรี
 ก็เสียพระไทยหนัก จึงคิดว่าเดิมเราจำนงขอเทพพระนครศรี ซึ่ง
 เป็นพระราชธิดาพระสุริโยไทย อันเสียพระชนม์แทนพระราชดำริกับ

คอช้าง เป็นวงษ์กตัญญูอันประเสริฐ ครั้นแล้วก็แต่งให้พระยาแสน
 พระยานคร พระยาทิพมนตรี เป็นทูตานุทูตให้ลงมาตั้งพระแก้วฟ้า
 ราชบุตรีขึ้นยังกรุงพระมหานครศรีอยุธยา แด่มพระราชดำذنเครื่อง
 ราชบรรณาการมาถวายสมเด็จพระมหาจักรพรรดิพระเจ้าช้างเผือกด้วย
 ในลักษณะพระราชดำذنนั้นว่า เติมพระองค์ประสาทพระเทพกระษัตรีให้
 กฤติศัพท์^{๕๕} หนีทวนไปในนิคมชนบทขอบเขตมาเมืองกรุงศรีรัตนาคคนหุด
 ดิ้นแล้ว บัดนี้พระองค์ตั้งพระแก้วฟ้าราชบุตรีเปลี่ยนไปแทนนั้น ถึง
 มาทว่าพระแก้วฟ้าราชบุตรี จะมีศรีสวัสดิ์ลักษณะไธภากย์ยิ่งกว่าพระเทพ
 กระษัตรีร้อยเท่าพันทวีก็ ยังไม่ต่างกฤติศัพท์พระเทพกระษัตรีเลยได้
 ก็เป็นที่อัศจรรย์ทักท้วงด้าน ข้าพระองค์ขอตั้งพระแก้วฟ้าราชธิดาค้น
 จงพระราชทานพระเทพกระษัตรี แก่ข้าพระองค์ จุจะมีพระราชดำذنอนุญาต
 มาแต่ก่อน สมเด็จพระมหาจักรพรรดิพระเจ้าช้างเผือกแจ้งในลักษณะ
 พระราชดำذن แด่ตั้งพระแก้วฟ้าคืบมาคืบนั้นก็ถวายพระไทยนิก พอพระ
 เทพกระษัตรีหายประชวรพระโรค จึงตกแต่งการที่จะตั้งพระราชธิดา
 แด่จัดเกล้าแก่กานต์สาวใช้ทาสชายท้าวร้อยหญิงท้าวร้อย ครั้นถึงเดือน ๕
 คักราช ๙๑๓ ปีกุญชรินศก จึงมีพระราชโองการดำรัสให้พระยาแมน
 คุมไพร่พันหนึ่งไปตั้ง พระยาแมนกับทูตานุทูตก็เชิญเด็จพระเทพกระษัตรี
 ขึ้นทรงส้วกาทากาญจนยานุมาศไปโดยสถิตมารคสมอต่อ ” ดำนวนตรงกับ
 ฉบับจุลศักราช ๑๑๕๗ ไม่ได้แก้ไขอย่างไร.

เมื่อได้อ่านตัวอย่างดำนวนที่คัดเทียบไว้ทุกฉบับแล้ว ผู้ศึกษา
 พงษาวดารจะสังเกตเห็นได้ ว่าหนังสือพระราชพงษาวดารมีขึ้นในแผ่นดิน
 สมเด็จพระนารายณ์มหาราชเป็นปฐม เมื่อปีออกจุลศักราช ๑๐๔๒ ค่อน

มาโดยหนึ่งผู้ใดเอาหนังสือพระราชพงษาวดารฉบับจุลศักราช ๑๐๔๒ มา
ขยายความแต่งเป็นฉบับพิศดาร ดังตัวอย่างที่เห็นในฉบับจุลศักราช ๑๑๓๖
แต่หนังสือพระราชพงษาวดารฉบับจุลศักราช ๑๑๓๖ นั้นเป็นต้นของฉบับ
อื่น ๆ ที่ได้แก้ไขเพิ่มเติมต่อมา จนถึงฉบับพระราชหัตถเลขาเป็นที่สุด
ความที่ว่าขอไม่มีที่ตั้งได้ เว้นไว้แต่จะมีหนังสือพระราชพงษาวดาร
ฉบับอื่นที่เกินไปกว่าฉบับจุลศักราช ๑๑๓๖ ที่ยังไม่ได้พบมาปรากฏขึ้นอีก
เมื่อถึงเมื่อเห็นดังนี้ ก็แสดงให้เห็นว่าวินิจฉัยเกิดขึ้นอีกข้อ ๑ ว่าหนังสือ
พระราชพงษาวดารพิศดาร คือ ฉบับจุลศักราช ๑๑๓๖ นั้นใครแต่ง แด
แต่งเมื่อไร คำถามอันนี้ดูเหมือนจะถามที่ตอบไม่ได้ แต่ที่จริงหลักฐาน
ที่จะคิดค้นคำตอบมีอยู่หลายอย่าง ข้าพเจ้าจะต้องตอบตามอัธยาศัย
ถ้าท่านผู้ใดไม่เห็นชอบด้วยก็ขออภัยโทษ.

ความเห็นของข้าพเจ้าในข้อความว่า ใครแต่งหนังสือพระราช
พงษาวดารฉบับพิศดารนั้น ข้าพเจ้าตอบว่า หนังสือพระราชพงษาวดาร
ทุก ๆ ฉบับ เป็นของที่พระเจ้าแผ่นดินมีรับสั่งให้แต่ง ยกยกยานเป็นต้น
อย่างตั้งแต่ฉบับหลวงประเสริฐเป็นต้น ลงมาจนทุก ๆ ฉบับในกรุง
รัตนโกสินทร์ ไม่มีผู้อื่นนอกจากพระเจ้าแผ่นดินมีรับสั่งให้แต่งหรือให้
ชำระ จะตั้งเสียไม่ได้ ว่าในครั้งนั้นการพิมพ์หนังสือยังไม่มี หนังสือ
เช่นพระราชพงษาวดาร นอกจากในหอหลวงจะมีที่อื่นก่ฉบับ ถึงผู้
อื่นจะมี ผู้หนึ่งจะหาหลักฐานเครื่องประกอบการแต่งพระราชพงษาวดาร
ได้อย่างไร.

คำถามข้อ ๒ ซึ่งว่า หนังสือพระราชพงษาวดารฉบับพิศดาร
อย่างฉบับจุลศักราช ๑๑๓๖ นั้นแต่งขึ้นเมื่อไร คำตอบจะต้องใช้ความคิด

คเนมากลัทธิหน้อย แต่การศึกษาพงษาวดารเป็นการที่ต้องใช้ความคิด
 คาคคเนอยู่แล้ว เดิมว่าการคาคคเนเป็นหน้าที่ของผู้ศึกษาพงษาวดาร
 ข้าพเจ้าจึงจะดำคาคคเนในข้อนี้ โดยสังเกตโวหารในหนังสือฉบับหลวง
 ประเสริฐกับฉบับจุลศักราช ๑๑๓๖ เห็นไม่ห่างกันนักเป็นหลัก ว่า
 หนังสือพระราชพงษาวดารความพิศดารความฉบับจุลศักราช ๑๑๓๖ นั้น
 เห็นจะแต่งในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ เพราะการแต่งหนังสือ
 ในครั้งกรุงเก่า ดังเกิดตามจำนวนเรื่องหนังสือที่มีอยู่จนทุกวันนี้
 เป็น ๓ ยุค คือ ยุคที่ ๑ ในแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ
 แต่งหนังสือกันคราว ๑ เรื่องหนังสือที่ยังปรากฏอยู่ คือมหาชาติ
 คำหลวงแถมพ่าย เป็นต้น เรื่องลิลิตพระลอก็เข้าใจว่าแต่งใน
 คราวนั้นเหมือนกัน ยุคที่ ๒ แผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช แต่ง
 หนังสือกันอีกคราว ๑ หนังสือที่ยังปรากฏอยู่ คือหนังสือสมุทรโฆษ ก่า
 ด้รวญ อนิรุท เป็นต้น ต่อลงมาถึงยุคที่ ๓ ก็ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้า
 บรมโกศ ยังมีหนังสือบทกลอนต่าง ๆ ปรากฏอยู่เป็นอันมาก หนังสือ
 ในระหว่างยุคที่กล่าวนี้ไม่มีใครพบ ว่าโดยย่อ ยุคใดพระเจ้าแผ่นดินพอ
 พระราชฤทัยในการแต่งหนังสือ ก็มักจะเกิดขึ้นมากในยุคนั้น ด้วย
 เหตุนี้ จึงเห็นว่าพระราชพงษาวดารฉบับพิศดารจะมีขึ้นในครั้งแผ่นดิน
 สมเด็จพระเจ้าบรมโกศ มีความที่น่าคิดคาคคเนอีกข้อ ๑ คือว่าหนังสือ
 พระราชพงษาวดารนี้ จำต้องแต่งเนื้อเรื่องเพิ่มเติมต่อกันมาเป็นคราว ๆ
 แผ่นดินไหนจะได้แต่งเนื้อเรื่องลงมาเพียงใด ข้อสมเด็จพระพุทธเจ้า
 หลวงได้ทรงตรวจเนื้อความตามฉบับพิมพ์ ๒ เล่ม พระราชทานพระ
 บรมราชวินิจฉัยไว้ในพระราชหัตถเลขาเป็นหลัก เมื่อตรวจสอบ

ประกอบกับหนังสือพระราชพงษาวดารที่มีอยู่ทุก ๆ ฉบับเห็นว่าน่าจะดง
เห็นได้อยู่.

การแต่งหนังสือพระราชพงษาวดารทุกตัวในหนังสือ ต้องแยกเป็น ๒
อย่าง เรียกว่าแต่ง คือ เอาเรื่องที่มีอยู่แล้วมาเรียบเรียงใหม่ทีเดียว
ก็ดี หรือพระราชพงษาวดารเดิมมีเรื่องแต่เพียงใด มาแต่งเรื่องต่อ
ตอนนั้นลงมาก็ดี ทำอย่างนี้เรียกว่าแต่ง อีกอย่างหนึ่งเรียกว่าชำระ
หมายความว่า เอาหนังสือพระราชพงษาวดารที่มีอยู่แล้วมาตรวจแก้ไข
ถ้อยคำ หรือแทรกข้อความลงในที่บางแห่ง อย่างนี้เรียกว่าชำระ การ
ชำระหนังสือพระราชพงษาวดารในชั้นกรุงรัตนโกสินทร์นี้ มีหลักฐาน
ไว้ได้ว่าได้ชำระในรัชกาลที่ ๑ ครั้ง ๑ ในรัชกาลที่ ๔ ครั้ง ๑
แต่บางทีในรัชกาลที่ ๓ ก็จะได้ชำระอีกครั้ง ๑ แต่ก่อนกรุงรัตน
โกสินทร์ขึ้นไปไม่มีหลักฐานที่จะรู้ จะวินิจฉัยในที่นี้เฉพาะการแต่ง
หนังสือพระราชพงษาวดารในครั้งกรุงเก่า เห็นว่าจะแต่งเป็น ๒ ครั้ง
ครั้งแรกในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช แต่งหนังสือพระราช
พงษาวดารฉบับหลวงประเสริฐเดิความย่อ ๆ อย่างเดียวกัน ดงมา
จนรัชกาลพระเจ้าปราสาททอง ต่อมาแต่งอีกครั้ง ๑ ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้า
บรมโกศ ให้แต่งพระราชพงษาวดารขึ้นใหม่เป็นฉบับพิศดาร
ตั้งความเริ่มแต่สร้างกรุงศรีอยุธยา เห็นจะดงมาจบเพียงสิ้นรัชกาล
สมเด็จพระนารายณ์มหาราช เหตุที่เห็นดังนี้ แจ้งอยู่ในพระบรม
ราชาธิบายของสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงโดยมากแล้ว จะกล่าวเพิ่ม
เติมในที่นี้แต่ว่า ข้าพเจ้าไม่คิดเห็นว่าสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ จะ
แต่งพระราชพงษาวดารมีเรื่องเกินดงมากว่านั้น เพราะในหนังสือพระ

ราชพงษาวดาร ความตอนแผ่นดินสมเด็จพระเพทราชา แต่สมเด็จพระเจ้าเสือ มีข้อความซึ่งไม่เป็นพระเกียรติแก่พระเจ้าแผ่นดินทั้งสองพระองค์นั้น ผู้เป็นบรรพบุรุษของสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ ๆ ที่ไหนจะแต่งลงในพระราชพงษาวดารอย่างนั้น ถ้าจะแต่งก็คงกล่าวความเป็นอย่างอื่น แต่ยังมีเหตุอื่นประกอบอีกอย่าง ๑ ซึ่งน่าสงสัยว่าหนังสือพระราชพงษาวดารที่แต่งเติมในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ เรื่องจะไม่ตงมาจนถึงสมเด็จพระนารายณ์มหาราชสวรรคตด้วยซ้ำไป ด้วยพระราชพงษาวดารแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ตามที่แต่งไว้ มีผิดข้อสำคัญอยู่ ๒ แห่ง คือ ที่ว่าเจ้าฟ้าอภัยทศเป็นพระราชโอรสของสมเด็จพระนารายณ์ ความจริงเป็นพระอนุชา สมเด็จพระนารายณ์มหาราชห้ามพระราชโอรสไม่ ให้นับบรรดาหนังสือที่แต่งเข้ามาครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ มีราชทูตฝรั่งเศษเข้ามาทั้ง ๒ ครั้งเป็นต้น แต่งไว้กล่าวต้อนกันทุกเรื่อง ที่สุดจนทำให้การชุมนุมหาข้อเท็จจริงว่าสมเด็จพระนารายณ์มหาราชไม่มีพระราชโอรส มีแต่พระราชธิดา จึงเป็นเหตุข้ออ้างว่าหลวงสรศักดิ์เป็นราชโอรสลับ นั้นผิดข้อสำคัญแห่ง ๑ อีกแห่งหนึ่งในหนังสือพระราชพงษาวดารว่า สมเด็จพระนารายณ์มหาราชสวรรคตเมื่อจุลศักราช ๓๐๔๔ แต่หนังสืออื่นตลอดจนปม บอกไว้แน่นอนว่าสวรรคตเมื่อจุลศักราช ๓๐๕๐ ผิดกันถึง ๖ ปี ข้อนี้ผิดสำคัญอีก ก็ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าบรมโกศนั้น คนครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ยังมีอยู่มาก แม้สมเด็จพระเจ้าบรมโกศเองก็ล้มภพในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ได้เป็นหลายปี ถ้าหนังสือพระราชพงษาวดารตอนนั้นแต่งในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ ที่

ไหนจะผิดได้อย่างนั้น ข้าพเจ้าได้ตรวจพิจารณาในหนังสือพระราชพงษาวดารฉบับพิมพ์ ๒ เล่ม แดฉบับพระราชหัตถเลขา เห็นว่าเรื่องพระราชพงษาวดารที่ได้แต่งในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ จะมาจบลงเพียงกองทัพเจ้าพระยาโกษา (ขุนเหล็ก) ชนะพม่าที่เมืองไทรโยคแล้วกลับมาพระนคร (เล่ม ๒ ฉบับพระราชหัตถเลขาน่า ๕๘) ความตอนนั้นที่กล่าวขึ้นเรื่องวิไชยณรงค์ต่อสู้ไม่ฉันท์ แลข้อความในพระราชพงษาวดารแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ตอนนั้นมา ก็อยู่ข้างจะคลาดเคลื่อน วันคืนก็ไม่ไครมี ดูเป็นแต่เอาเรื่องที่เขาเล่ามาเรียงลง เช่นเรื่องเจ้าพระยาวิไชยณรงค์ เรื่องหลวงสรศักดิ์ ตลอดจนเรื่องเจ้าพระยาโกษา (ปาน) ไปเมืองฝรั่งเสีย เรื่องราวแม่เท่าที่เราอยู่ในเวลานี้ ยังถนัดถใจต้องกว่าที่กล่าวไว้ในหนังสือพระราชพงษาวดาร จึงเห็นว่าจะเป็นผู้ที่ เกิดที่หลังแต่งหนังสือ พระราชพงษาวดาร ตอนนั้นเป็นแน่ จึงเคยผิดถึงปีสมเด็จพระนารายณ์สวรรคตได้เป็น ๖ ปี แต่ถ้าวเรื่อง พระราชพงษาวดาร ตั้งแต่ตอนปลายรัชกาล สมเด็จพระนารายณ์มหา
 ราช ไม่ได้แต่งในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าบรมโกศแล้ว จะได้แต่งเมื่อไร ความวินิจฉัยขึ้น ถ้าหนังสือพระราชพงษาวดารตอนนั้นจะได้แต่งในครั้งกรุงเก่า ก็มีแต่ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าสุริยาศน์อมรินทร์ขึ้นพระยาโบราณราชธานินทร์คัดค้าน ว่าในรัชกาลนั้นบ้านเมืองไม่ปรกติมีศึกสงครามจนตลอด ไม่เห็นมีโอกาที่จะแต่งได้ ถ้าเช่นนั้นแล้ว ก็ต้องมาแต่งในครั้งกรุงธนบุรี แม้ศึกสงครามมากเหมือนกันก็เป็นข้างฝ่ายชนะ แต่มิพยานอีกอย่าง ๑ ที่พระเจ้ากรุงธนบุรีได้ทรงพระราชนิพนธ์บทความเกี่ยวกับปรากฏอยู่ ถ้ามีโอกาสพอจะทรง

พระราชนิพนธ์บทครได้ ก็เห็นจะมีโอกาสพอจะทรงพระราชพงษาวดาร
ได้ ความที่ว่านี้ ถ้าพิจารณาให้ถ้อยคำในหนังสือพระราชพงษาวดาร
ฉบับพิมพ์ ๒ เดิมที่คิดเขียนสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ แดงย่องสมเด็จพระ
พระเจ้าบรมโกษมาก จนเกินความคิดคนในชั้นหลังจะเห็นด้วยนั้นแล้ว
ก็พอจะเห็นได้ ด้วยพระเจ้ากรุงธนบุรีเอง แต่ผู้หักผู้ใหญ่ในครั้ง
กรุงธนบุรีโดยมาก เป็นข้าราชการในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าบรมโกษ
ด้วยเหตุดังกล่าวมานี้ จึงเห็นว่าพระเจ้ากรุงธนบุรีได้ทรงแต่งหนังสือ
พระราชพงษาวดาร (คือ ความฉบับจุลศักราช ๓๑๔๕) ต่อที่สมเด็จพระ
พระเจ้าบรมโกษได้ทรงค้างไว้ ดังมาจบเมื่อต้นรัชกาลสมเด็จพระเจ้า
บรมโกษ เรื่องก่อนนั้นลงมาจนแต่กรุงเก่าแก่พม่า เห็นจะแต่งเมื่อ
ชำระหนังสือพระราชพงษาวดารในรัชกาลที่ ๑ เมื่อจุลศักราช ๓๑๔๗
เรื่องพระราชพงษาวดารตอนกรุงธนบุรีลงมา ที่ปรากฏอยู่ในฉบับพิมพ์
๒ เดิมนั้น รู้ได้แน่ๆว่าแต่งในรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า
เจ้าอยู่หัวทรงอาราธนากรมสมเด็จพระปรมานุชิต ฯ ให้ทรงแต่ง ขึ้น
ต้นที่แผ่นดินเจ้าตากสินเชื่อมกับของเดิมไม่สนิท ยังพอสังเกตเห็นหัวข้อ
ได้ มาในรัชกาลที่ ๔ ที่เห็นว่าได้ชำระพระราชพงษาวดารอีกครั้ง ๑ เป็น
แน่ๆ เพราะฉบับพระราชหัตถ์เลขานี้ ไม่ใช่แต่มีข้อความเพิ่มเติม
ขึ้นกว่าฉบับพิมพ์ ๒ เดิมเท่านั้น ยังตั้งรัชกาลสมเด็จพระอินทราชาพระ
องค์ที่ ๒ ขึ้นอีกแผ่นดิน ๑ ในระหว่างรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลก
นาถ แต่สมเด็จพระรามาธิบดีพระองค์ที่ ๒ ซึ่งเป็นข้อสงสัยอยู่ใน
หนังสือพระราชพงษาวดารฉบับอื่น แต่ได้เชื่อมหัวข้อตอนกรุงธนบุรี
ต่อกับกรุงเก่าให้ความถนัดกันสนิทด้วย แต่ชำระมาได้เพียงเรื่องใน

จุลศักราช ๑๑๕๒ (ขาดความฉบับพิมพ์ ๒ เต็มอยู่ ๖ หน้าสมุดพิมพ์)
 กุญแจไขเพียงนั้น ข้าพเจ้าเข้าใจว่า คำนานการแต่งหนังสือพระราช
 พงษาควรจะได้เป็นดังแสดงมานี้ ^๕ นี้อาจตามความรู้อยู่ในเวลานั้น แต่
 ถ้าต่อไปภายหน้าไปพบหนังสือหรือสิ่งใดให้เห็นหลักฐานเป็นอย่างอื่น ก็
 ต้องเปลี่ยนความเห็นไปตามหลักฐานที่จะได้พบ เพราะฉะนั้นไม่ยืนยัน
 ว่าความเห็นที่กล่าวมานี้ถูกต้องแน่นอนทีเดียว กล่าวไว้แต่พอให้เป็น
 ทางคำวิหีของผู้ศึกษาพงษาวดารด้วยกัน.

ถ้าจะมีคำถามในหนังสือ เมื่อตั้งความเห็นอย่างนั้นแล้ว ^๕ จะว่า
 อย่างไรถึงเรื่องหนังสือพระราชพงษาวดารที่ว่าสมเด็จพระวันรัตน์แต่งไว้เป็น
 ภาษามคร ข้าพเจ้าขอตอบว่า เรื่องหนังสือพระราชพงษาวดาร
 ที่ว่าสมเด็จพระวันรัตน์ได้แต่งไว้เป็นภาษามครนั้น กรมพระดมมค
 อมรพันธุ์ได้เคยทรงคัดมาจกสมเด็จพระสังฆราชวัดราชประดิษฐ ว่า
 ท่านได้เคยเห็นหนังสือนั้น ^๕ แต่ยังเล่าถึงที่เอาศัพท์ภาษาไทยไปแสดง
 เป็นภาษามคร เช่นจมนทิพเสนา ไปแสดงเป็นจมนทิพพะเสนา
 ดังนี้เป็นต้น ^๕ ส่วนตัวข้าพเจ้าเองก็ได้เคยกราบทูลถามสมเด็จพระเจ้าฟ้า
 กรมพระยาบวรราชมารบ ^๕ ว่าหนังสือเรื่องนั้นจริงดังเขาว่าหรือ
 อย่างไร ท่านรับสั่งว่าได้เคยทอดพระเนตรเห็นที่กรมสมเด็จพระปรมา
 นุชิต ฯ ^๕ ข้าพเจ้าไทยว่าหนังสือนั้นจะยังอยู่ที่วัดพระเชตุพน จึงมี
 รับสั่งถามพระมณฑลเทพ (เที่ยง) ^๕ ซึ่งเคยเป็นถาบันกรมในกรมสมเด็จพระ
 พระปรมาณูชิต ฯ พระมณฑลเทพถวายพระพรต่อหน้าข้าพเจ้าว่า เมื่อ
 กรมสมเด็จพระปรมาณูชิต ฯ ^๕ ดั้นพระชนม์แล้ว พระบาทสมเด็จพระจอม
 เกตุเจ้าอยู่หัว ได้โปรดให้เจ้าพนักงานไปรับหนังสือในหอใดของ

กรมสมเด็จพระปรมานุชิต ฯ บรรทุกช้างเข้าไปไว้ในพระบรมมหาราชวัง
 ทิ้งดิน ห้ามหนังสือของกรมสมเด็จพระปรมานุชิต ฯ เหลืออยู่ที่วัด
 พระเชตุพนไม้ ข้าพเจ้าได้ความแต่เพียงเท่านั้น ครั้นเมื่อจะแบ่ง
 หนังสือหอพระมณฑัยธรรม มารวมไว้ในหอพระสมุดวชิรญาณ
 กรรมการหอพระสมุดได้ให้ตรวจหาหนังสือมหายุทธ์การ จุยุทธ์การ
 หนังสือ ๒ เรื่องนั้น แดงขาวดาร์อย่างใด ๆ ก็ห้ามในหอพระ
 มณฑัยธรรมไม้ เป็นต้นกระแด้ความที่สืบสวนมาเพียงเท่านี้ หนังสือ
 เรื่องมหายุทธ์การแแดงยุทธ์การนั้นเป็นแน่ ถ้าจะดองคาคคเนดู ว่า
 หนังสือ ๒ เรื่องนี้เป็นอย่างไร ก็เห็นหลักฐานทางที่จะคาคคเนม้อยบ้าง
 ว่าตามชื่อที่เรียกชื่อหนังสือว่ามหายุทธ์การแแดงยุทธ์การนั้น ต้องเข้าใจ
 ว่าหนังสือ ๒ เรื่องนี้ ว่าด้วยการสงครามที่มีมาในพระราชพงษาวดาร
 อันเป็นพระเกียรติยศแก่พระเจ้าแผ่นดิน ถ้าไม่เป็นพระเกียรติยศคงไม่แต่ง
 อยู่เอง มหายุทธ์การ ว่าด้วยการสงครามคราวใหญ่ จุยุทธ์การ ว่า
 ด้วยการสงครามคราวน้อย (กว่ามหายุทธ์การ) เป็นหนังสือแต่ง ๒
 ยุคจึงเป็น ๒ เรื่อง สงครามครั้งใดเล่าที่เป็นสงครามใหญ่ในพระราช
 พงษาวดาร ต้องตอบทันทีว่าครั้งไทยรบศึกหงสาวดี ตั้งแต่แผ่นดิน
 สมเด็จพระมหาจักรพรรดิลงมาจนสมเด็จพระนเรศวรมหาราชหงสาวดี จน
 ได้เมืองมอญมาเป็นข้าขอบขัณฑสีมาเป็นอันมากนั้นแต่เป็นคราวใหญ่ หนังสือ
 ด้อมมหายุทธ์การนั้น ผู้แต่งคงจะแต่งเฉลิมพระเกียรติยศสมเด็จพระ
 นเรศวร ที่ว่าเช่นนั้นยังมีหลักฐานประกอบ คือ หนังสือพระราช
 พงษาวดารฉบับเก่า ๆ ที่ได้มาคือฉบับจุลศักราช ๑๑๓๖ แดฉบับ ๑๑๔๕
 ที่สุดฉบับจุลศักราช ๑๑๕๗ ได้มาจกวันแต่ความคือนมหายุทธ์การทุกฉบับ

อีกอย่าง ๑ ถ้าพิเคราะห์หัดหนึ่งคือพระราชพงษาวดารฉบับพิมพ์ ๒ เดิม หรือฉบับพระราชหัตถเลขา^๕ จะเห็นได้ดังพระบรมราชาธิบายของ สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงว่าเรื่องก่อนแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ^๕ หนีไป กล่าวแต่ย่อ ๆ อย่างคัดจดหมายเหตุในปฐมมาตัง มาพิศดารเอา ต่อในแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ^๕ มา ผู้แต่งหนังสือพระราช พงษาวดารครั้งแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ^๕ จะได้เข้าไครยหนังสือ มหายุทธการมาประกอบด้วยจะเป็นได้ดั่งอกกระมัง.

หนังสือยุทธการ^๕ นั้น จะต้องคิดก่อน ว่าการสงครามยุคใด แต่คราวรบศึกหงสาวดีมาแล้ว จะควรเอาเป็นเรื่องแต่งเทียบเคียงกับ มหายุทธการได้บ้าง การสงครามที่เป็นยุค^๕ ในแผ่นดินสมเด็จพระ นารายณ์มหาราชยุค ๑ ได้รับพม่าแต่เชียงใหม่หลายคราว แต่เนื้อเรื่อง ไม่น่าเทียบเคียงมหายุทธการเหมือน เมื่อพระเจ้ากรุงธนบุรี^๕ รัชชนะ พม่าแต่ ปราบปรามจตุจตุ จนตั้งกรุงธนบุรีเป็นอัครภาพได้ตั้งกรุงเก่า เนื้อเรื่อง ตอน^๕ โกลดกัน ดูชวนจะให้แต่งเฉลิมพระเกียรติยศพระเจ้ากรุงธนบุรี^๕ เทียบด้วยสมเด็จพระนเรศวร ถ้าผู้แต่ง^๕ จะเป็นพ่อพระราชทูตไทย ของพระเจ้ากรุงธนบุรี^๕ ใช้น้อย เพราะฉนั้นหนังสือเรื่องยุทธการ^๕ จะแต่งในครั้งกรุงธนบุรี^๕ จะเป็นได้หรือไม่ ถ้าแต่งในครั้งกรุงธนบุรี^๕ แล้ว ข้าพเจ้าแทบจะรวบรวมผู้แต่งได้ คือ พระธรรมธราชมทาน^๕ (ชั้น) วัดหงษ์ หรือที่เรียกกันว่าสมเด็จพระเจ้าขนุน ท่านองค์ตามเรื่องปรากฏ ว่าเป็นผู้พระปรีชาธรรมแตกฉานมาก เป็นผู้ฝากฝ่ายในพระเจ้ากรุงธนบุรี^๕ จนได้เป็นสมเด็จพระสังฆราชในที่สุด มาในรัชกาลที่ ๑ กรุงรัตนโกสินทร ต้องดลยศลงมาว่าท้าวหนาคัน ที่เล่ากันมาแต่ก่อนว่ากรมสมเด็จพระ

ปรมาณูชิต ฯ ทรงอาไศรยหนังสือพระราชพงสาวดารสมเด็จพระวัน
รัตนแห่งไฉ่เป็นภาษามคร ประกอบแต่งหนังสือพระราชพงสาวดาร
นั้น บางทีจะได้ทรงอาไศรยหนังสืออรรถกถา ที่สมเด็จพระเจ้าชั้นแต่ง
ขึ้นเองดอกระมัง ขอให้ตั้งเหตุคดีอำนาจพระนิพนธ์ของกรมสมเด็จพระ
ปรมาณูชิต ฯ เมื่อขึ้นแผ่นดินเจ้าตากดินในฉบับพิมพ์ ๒ เต็ม (ในฉบับ
พระราชหัตถเลขาอำนาจทรงขึ้นแก้เป็นอย่างอื่นเสียแล้ว) ว่า “ขณะ
เมื่อกรุงเทพมหานครยังมีได้เดี่ยนั้น พระเจ้าอยู่หัวอัมมโกสินีหารนับใน
เหนือหน่อพุทรากรเจ้า ครัดทราบพระญาณว่ากรุงศรีอยุธยาจะเป็น
อันครายแต่เหตุที่อธิบดีเมืองแฉะราษฎรมิเป็นธรรม จึงอุทธรณ์ด้วยกำลัง
พระกรุณาแก้สมณพราหมณาจารย์ แดบวรพุทธศาสนาจะเลื่อมสูญ
จึงชุมนุมพรรคพวกพดทหาร ฯ ๓ ฯ ยกออกไปตั้งณวัดพิไชยอันเป็น
มงคลมหาสถาน ด้วยเดชพระบรมโพธิ์สมภาร เทพยเจ้าอภิบาลรักษา
พระบวรพุทธศาสนา ก็ต้องสาธุการบันดาลให้วรระภาดท่าฝนตก
ลงมาเปนมहाพิไชยฤกษ์” ฯ ๓ ฯ ดังนี้ น่าเชื่อนัก ว่าทรงกรม
สมเด็จพระปรมาณูชิต ฯ ท่านทรงแปลออกจากหนังสืออรรถกถา
มิได้ทรงแต่งขึ้นเอง ดูไม่มีเหตุอันใดเลย ที่กรมสมเด็จพระปรมาณูชิต ฯ
จะต้องทรงยกย่องพระเจ้ากรุงธนบุรี ถึงเป็นหน่อเหนือพุทรากร แต่
สมเด็จพระเจ้าชั้นแต่งได้ช้อยนั้น ไปพดึกคความตรงนท (แต่งในรัชกาล
ที่ ๑.) กล่าวไว้เมื่อก่อนจะเด็จกรุงเก่าว่า “ครั้นเดือน ๑๒ แต่งทัพเรือ
ให้พระยาตาก (คือพระเจ้ากรุงธนบุรี) พระยาเพ็ชรบุรี หลวงสุรเด่น
ออกไปตั้งอยู่วัดใหญ่คอยสกัดเรือรบพม่า ฯ ๓ ฯ พระยาเพ็ชรบุรียก
ออกตี (พม่า) ณวัดตั้งฆาตาคักตายในที่รบ พระยาตากกับหลวง

สูตรนี้มาแอบดู หาช่วยหนูไม่ แล้วไปตั้งอยู่ณวัดพิไชย” ดังนั้น
ขอให้งัดเกตุ ๒ ความนี้ผิดกันอย่างไร ที่ว่ามานี้เป็นการคาดคะเนแท้
ข้าพเจ้าไม่มีหลักฐานอย่างอื่น นอกจากที่แต่งมาแล้ว ข้าพเจ้ายัง
ไม่สิ้นความหวังใจที่จะได้หนังสือมหาพุทธการ แด่จุฑุทธการในภายหน้า
แต่อย่างไรก็ดี หนังสือชนิดนี้ เป็นแต่หนังสือ ประกอบ พระราชพงษาวดาร
ใช้สอบสอนในเวทาค่งพระราชพงษาวดาร ดังปรากฏในบานแพนพระ
ราชพงษาวดารฉบับหลวงประเสริฐเป็นหลายอย่าง ในจำพวกหนังสือ
ประกอบพระราชพงษาวดารนี้ ถ้าจะจำแนกก็มี ๔ ประเภท คือ หนังสือ
ต่อพระแต่งประเภท ๑ หนังสือโหรแต่งประเภท ๑ หนังสือราชการ
แต่งประเภท ๑ หนังสือบุคคลแต่งประเภท ๑

หนังสือพระแต่งนั้น มุตเหตุเดิมเห็นจะมาจากหนังสือเรื่อง
มหาวงษ์ในลังกาทวิป พระเกรองค์หนึ่งชื่อว่ามหานาม แต่ง ว่า
ด้วยประวัติของพระพุทธศาสนาที่มาประดิษฐานในลังกาทวิป เป็น
พงษาวดารสำคัญของลังกาแต่โบราณมา เมื่อครั้งราชธานีของสยาม
ประเทศประดิษฐานอยู่ที่นครสุโขทัย มีพระภิกษุสงฆ์ทางประเทศ
นี้ออกไปศึกษาพระพุทธศาสนาในลังกาทวิป แต่มีพระภิกษุสงฆ์ชาว
ลังกามาอยู่ทางประเทศนี้ ได้เป็นมหาสดาว่ามีแต่ราชครูมาตั้งแต่ครั้ง
สุโขทัยแทนครเชียงใหม่มื่อยังเป็นเอกราช พวกดังกล่าวนี้คิดเรื่องแต่ง
หนังสือตามอย่างเรื่องมหาวงษ์เข้ามาแต่งตำนานพระดาดนาบ้าง ตำนาน
เจดีย์สถานบ้าง แต่งเป็นภาษามคธ เช่นเรื่องชินกาลมาลินี แด
รัตนพิมพวงษ์เป็นต้นบ้าง แต่งเป็นหนังสือเทศน์ในภาษาไทย เช่น
ตำนานพระมหาธาตุหริภุญไชย พระมหาธาตุนครศรีธรรมราชเป็นต้น

บ้าง หนึ่งคือเหตุนัยอื่นเนื่องด้วยเรื่องพระราชพงษาวดารในประเทศ
จึงเป็นเครื่องประกอบพระราชพงษาวดาร.

หนึ่งคือที่ไทรแ่งนั้น คือ โดยปรกติถ้ามีเหตุการณ์อย่างใด ไทร
ก็จดลงไว้ในปดิกินวันนั้น ทำนองจดไต่เฮาะ เณราวินที่มีเหตุการณ์
เมื่อนาน ๆ เข้าก็รวมลงท้ายปม หรือแยกออกเป็นจดหมายเหตุเรียง
เรื่องเหตุการณ์ บอกวันกำกับได้ เป็นหนึ่งคือประกอบพระราช
พงษาวดารอีกอย่าง ๑ ในจำพวกนี้มักแน่นนอนด้วยวันคืน.

หนึ่งคือราชการแ่งนั้น คือ รายวันราชการทัพแผ่นดิน ซึ่ง
สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงได้เคย ทรงขแรง ให้แต่เห็นชัด ในพระราชพงษา
วารณฉบับพิมพ์ ๒ เดิม ว่าในตอนใดที่เป็นการทัพคัมภีร์วันคืนเอี้ยด
ตอนใดที่ไม่มีการทัพคัมภีร์ วันคืนห่าง เห็นได้ตั้งแต่ตอนสมเด็จพระ
นเรศวรทำศึกกับหงสาวดีมาจนกรุงธนบุรีทำศึกกับพม่า เพราะ
เหตุว่าหนึ่งคือรายวันทัพแผ่นดิน แก้วแ่งหนึ่งคือพระราชพงษาวดาร
นอกจากรายวันทัพมีด้านวนความบ้าง จดหมายเหตุบ้าง ที่เป็นของ
จดไว้ในราชการ เป็นเครื่องประกอบพระราชพงษาวดาร อีกอย่าง ๑
เรื่องจดหมายเหตุชุมนุมธรรมเนียมเก่า เรียกว่าหอจดหมายเหตุ เป็นหน้าที่
ของนายเล่งให้แก่นายสุจินดาหุ้มแพรมหาดเล็ก ที่จะต้องจดหมายเหตุ
การณ์ต่าง ๆ เก็บไว้ในหอจดหมายเหตุ ที่เรียกว่า “เหตุซึ่งมีใน
พระราชพงษาวดาร” ตามบานแพนฉบับหลวงประเสริฐ เห็นจะ
หมายความว่า หนึ่งคือจดหมายเหตุในหอจดหมายเหตุนี้เอง.

ที่บุคคลจดนั้น คือ ทำนองคำให้การ ในเวลาจะแต่งพระราช
พงษาวดาร หรือจะใคร่รู้ความเก่า ตามผู้เฒ่าผู้แก่ที่รู้การงานมากจดมา

ประกอบ หนังสือจำพวกนี้ในรัชกาลที่ ๑ ได้ถามแบบแผนการงานครุ
 กรุเก่า มีการพระราชพิธีเป็นต้นไว้มาก ตลอดจนพระราชพิธี
 ได้กันต์ใหญ่ ต้องถามเจ้าฟ้าพันทวดี พระราชธิดาของสมเด็จพระ
 เจ้าบรมโกษา ซึ่งอยู่มาในกรุงรัตนโกสินทร์ในรัชกาลที่ ๑ หนังสือ
 ความทรงจำของพระเจ้าไอยิกาเธอ กรมหลวงนรินทรเทวี ที่สมเด็จพระ
 พระพุทธเจ้าหลวงทรงพระราชนิพนธ์หนังสือเรื่องพระราชวิจารณ์นั้น ก็
 จะอยู่ในหนังสือจำพวกนี้เอง ข้าพเจ้าเข้าใจว่าเห็นจะทอดถามให้ท่าน
 จดประทาน เมื่อคราวแต่งพระราชพงษาวดารในรัชกาลที่ ๓ นั้น.

การแต่งพระราชพงษาวดารของเรา ยังไม่ได้ค้นคว้าออกไป
 ยิ่งกว่าหนังสือต่าง ๆ ที่ว่ามาแล้วนี้ แต่อย่างไรก็ดี หนังสือพระ
 ราชพงษาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เป็นฉบับที่ดีที่สุดในเวลานี้
 ควรบรรดาผู้ที่ได้อ่านจะชอบพระเดชพระคุณ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
 เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ที่ได้
 ทรงพิมพ์หนังสือฉบับนี้ให้แพร่หลายเป็นครั้งแรก แดทรงพิมพ์ในเวลา
 เมื่อหนังสือพระราชพงษาวดารฉบับพิมพ์แต่ก่อน กำลังวิบัติคลาศ
 เคลื่อน ด้วยการพิมพ์ค่อย ๆ กันหลายครั้งมาแล้วด้วย.

เวลานี้การศึกษาพงษาวดารมีผู้เอาใจได้มากขึ้น ตามความเจริญ
 ของการศึกษาในบ้านเมือง ส่วนความรู้พงษาวดารก็มากขึ้น ด้วย
 ได้สอบส่วนหนังสือต่างประเทศ จากฤคศิลา แลหนังสือเครื่องประกอบ
 พงษาวดาร ความรู้พงษาวดารในเวลานี้ถูกต้องดีกว่าที่ได้แต่งไว้ใน
 หนังสือพระราชพงษาวดารหลายแห่ง หนังสือพระราชพงษาวดารฉบับ
 พระราชหัตถเลขาที่พิมพ์ครั้งนี้ ถ้าได้ทำคำอธิบายออกไป ว่าความ

ตรงนั้นหนังสืออ่านว่าเช่นนั้น หรือสอบสวนได้ความจริงเป็นอย่างนั้น ถ้าทำได้อย่างว่านั้นจะดีไม่น้อยเลย แต่การพิมพ์หนังสือพระราชพงษาวดารฉบับพิมพ์กำหนดเวลาจะต้องแล้ว การทำคำอธิบายเช่นว่า จะต้องมีผู้ศึกษาพงษาวดารช่วยกันทำหลายคน แต่ใช้เวลามาก จึงเป็นอันพ้นวิสัยที่จะทำให้สมบูรณ์ครั้งพิมพ์ครั้งแรกนี้ได้ แต่ข้าพเจ้าได้พยายามที่จะแก้ไขความลำบากของผู้ศึกษาพงษาวดารในการค้นเรื่อง ซึ่งรุดกันมาด้วยกันแต่ก่อนทุกคน ได้ทำตำราบอกเรื่องให้คนได้ง่าย แต่ค้นจนปลาย หวังใจว่าจะเป็นประโยชน์ แต่เป็นที่พอใจแก่ผู้อ่าน หนังสือพระราชพงษาวดารฉบับเดิมมีตำราบอกเรื่องแล้ว ก็ไม่จำเป็นจะต้องมีความสังเขปแต่ความย่ออย่างในฉบับพิมพ์ ๒ เดิม ข้าพเจ้าจึงไม่ได้เอาพระราชพงษาวดารสังเขปแต่พระราชพงษาวดารย่อที่มีอยู่ข้างต้นฉบับพิมพ์ ๒ เดิมอันมิใช่หนังสือเรื่องเดียวกันมาพิมพ์ไว้ในฉบับนี้ แต่เนื้อเรื่องพระราชพงษาวดารที่มีอยู่ในฉบับพระราชหัตถเลขาฯ ไปหมดอยู่เพียงจุลศักราช ๑๑๕๒ ในรัชกาลที่ ๑ กรุงรัตนโกสินทร์ ต่อกันขึ้นอยู่ ข้าพเจ้าจึงคัดเอาความพระราชพงษาวดารรัชกาลที่ ๑ ที่ข้าพเจ้าชำระมาลงค่อไว้ ให้ไปจบเมื่อต้นรัชกาลที่ ๑

ข้าพเจ้าขอโอกาสกล่าวแทรกคำอธิบายไว้ตรงนั้นหน่อยหนึ่ง ด้วยเคยมีผู้ถามข้าพเจ้าเนื่อง ๆ แต่เข้าใจว่ายังมีผู้สงสัยเมื่อได้อ่านคำนำนี้ ว่าเหตุใดจึงไม่เอาพระราชพงษาวดารรัชกาลที่ ๒ ที่ ๓ ในกรุงรัตนโกสินทร์มาพิมพ์ต่อไว้ข้างท้ายด้วย ข้าพเจ้าขอชี้แจงว่า เมื่อสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงมีรับสั่งให้ข้าพเจ้าชำระพระราชพงษาวดาร กรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ได้แต่งไว้ ข้าพเจ้าชำระตอนรัชกาล

ที่ ๑ จนเสร็จได้พิมพ์แล้ว ครั้นมาถึงรัชกาลที่ ๒ ต้นฉบับเดิมที่เจ้า
พระยาทิพากรวงศ์ได้ทำไว้ เนื้อความตัวรัชกาลที่ ๒ มีเพียง ๗ เล่ม
สมุดไทย แต่ยังเป็นเรื่องพงสาวดารพม่านำมาดงไว้ ในหนังสือถึงเกือบ
๒ เล่มสมุดไทย คงมีเนื้อความพระราชพงสาวดารรัชกาลที่ ๒ เพียง
๕ เล่มสมุดไทยกว่าๆ ถ้าเรื่องราวในรัชกาลที่ ๒ มีเพียงเท่านั้น หนังสือ
จะสั้นยาวเท่าใดก็ไม่อัศจรรย์ แต่ความจริงที่ได้อ่านพบในหนังสืออื่นๆ
โดยมากเป็นหนังสือต่างประเทศ ยังมีเรื่องราวที่ควรจะต้องลงในพระราช
พงสาวดารรัชกาลที่ ๒ มีอยู่อีกมาก จะพิมพ์เพียงเท่าที่เจ้าพระยา
ทิพากรวงศ์ได้จัดไว้ เป็นการบกพร่องมากนัก จะสอบสวนหนังสือ
อันมาแต่ให้บริบูรณ์ต้องการเวลายาวมาก ซึ่งข้าพเจ้ายังไม่มีความพอ
จะให้ จึงค้างมาด้วยเหตุนี้.

การแต่งหนังสือพระราชพงสาวดาร เรื่องเรียกนามแผ่นดินเป็น
ข้อสำคัญอย่าง ๑ ในฉบับพิมพ์ ๒ เล่มมักใช้พระนามพระเจ้าแผ่นดิน
ตามที่คนทั้งหลายเรียกกันเมื่อภายหลัง ดังเช่นสมเด็จพระเพทราชา
สมเด็จพระเจ้าเสือ สมเด็จพระเจ้าท้ายสระ สมเด็จพระเจ้าบรมโกศ
เป็นต้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชนิพนธ์
นามแผ่นดินไว้เป็นระเบียบ จึงได้เอนามตามพระราชนิพนธ์มาใช้ใน
หนังสือพระราชพงสาวดารฉบับนี้ แต่เพราะคนทั้งหลาย รวมตัว
ข้าพเจ้าเองด้วย เคยเรียกมาเสียอย่างเดิมซ้ำของ จะเปลี่ยนความ
เข้าใจไปได้โดยยาก จึงได้ตั้งพระนามตามที่เรียกกันมาแต่เดิมไว้ด้วย.

ระเบียบการพิมพ์พระราชพงสาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา นี้ ได้
แบ่งเป็น ๓ เล่ม เพราะความมากกว่าฉบับที่พิมพ์แล้วแต่ก่อนประการ ๑

เพราะจะให้แปลกับฉบับ ๒ เดิมที่พิมพ์แต่ก่อนด้วยประการ ๑ เดิม ๑
จับแต่ร่างทรงศรีอยุธยาจนสิ้นรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศธรรม ซึ่งเป็น
พระองค์สุดท้ายในราชวงศ์ ๒ เดิม ๒ ตั้งแต่พระเจ้าปราสาททองด้วย
ราชวงศ์กรุงเก่าแก่มาก เดิม ๓ ความแต่เริ่มร่างทรงจนสิ้น
รัชกาลที่ ๑ พระราชหัตถ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ได้ทรงแก้ไขหรือเพิ่มเติมแห่งใดได้พิมพ์ออกไว้ทุกแห่ง เว้นแต่ที่
ทรงแก้ไขเพียงตัวอักษรเท่านั้น เห็นไม่จำเป็นต้องบอก.

ข้าพเจ้านี้กลัวตกอยู่ ว่าหนังสือเรื่องนี้มาก แด่เวลาพิมพ์จากด
บางที่ถ้อยคำแต่ตัวอักษรในฉบับพิมพ์ครั้งแรกนั้นจะยังวิปลาศมาก เพราะ
เวลาไม่พอจะตรวจฉบับให้ถ้วนถี่จริง ๆ ได้ พนักงานที่จัดการพิมพ์
พระราชพงษาวดารฉบับพระราชหัตถ์เดชาธิ พระราชวงศ์เธอ
พระองค์เจ้ากัณยานประวิติ เป็นผู้ตรวจฉบับ หาดวงอนุชิตพิทักษ์
(ชาย) เป็นผู้ช่วยข้าพเจ้าทำสารบาณเรื่อง คัดลอกจนเขียนคืดคานาน
นายชิต นายดำเภา พนักงานในหอพระสมุดวชิรญาณเป็นผู้คัดเขียนพิมพ์
สำเร็จตามพระประสงค์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอฯ เมื่อณวันที่ ๑๙
กุมภาพันธ์รัตนโกสินทรศก ๑๓๑ ตรงกับณวันที่ ๑๔ ๓ ค่ำปีชวดจัตวาศก
จุลศักราช ๑๒๗๔ พระพุทธศาสนกาลล่วงแล้วได้ ๒๔๕๕ พรรษา.

หอพระสมุดวชิรญาณ

วันที่ ๑ มีนาคม รัตนโกสินทรศก ๑๓๑

กิ่งหวาฬพ.

สารบัญเรื่อง

แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑

จุลศักราช ๗๑๒-๗๓๑

สร้างกรุงศรีอยุธยา	หน้า ๑
สร้างพระที่นั่งไพศุริยัมหาปราสาท	" ๑
สร้างพระที่นั่งไพชยนต์มหาปราสาท	" ๑
สร้างพระที่นั่งโสดมหารัชมหาปราสาท	" ๑
ให้พระบรมราชาพระมหะนครเมืองสุพรรณบุรี	" ๑
ให้พระราเมศวรราชโอรสครองเมืองดบบุรี	" ๑
ขอเมืองประเทศราชขึ้นกรุงศรีอยุธยา	" ๑
ให้พระราเมศวรไปตั้งกรุงกัมพูชา	" ๑
ให้สมเด็จพระบรมราชาธิราชไปตั้งกรุงกัมพูชา	" ๒
ถวายคำหนักเวียงเหล็กเป็นวัดพุทไธสวรรย์	" ๒
สร้างวัดป่าแก้ว	" ๒
สมเด็จพระรามาธิบดีสวรรคต	" ๒

แผ่นดินสมเด็จพระราเมศวรครั้งที่ ๑

จุลศักราช ๗๓๑-๗๓๒

สมเด็จพระบรมราชาธิราชขึ้นราชสมบัติ	หน้า ๓

(๒)

แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑

จุลศักราช ๗๓๒-๗๔๔

เสด็จไปเอาเมืองฝ่ายเหนือ	หน้า ๓
ได้เมืองเหนือท่งปวง	” ๓
เสด็จไปเอาเมืองนครพิงค์ เมืองแซงเซรา	” ๓
เสด็จไปเอาเมืองซากังราว ครั้งที่ ๑	” ๓
สร้างพระศรีรัตนมหาธาตุ	” ๓
เสด็จไปเอาเมืองพิศณุโลก	” ๓
เสด็จไปเอาเมืองซากังราว ครั้งที่ ๒	” ๔
เสด็จไปเอาเมืองซากังราว ครั้งที่ ๓	” ๔
เสด็จไปเอาเมืองเชียงใหม่	” ๔
ได้เมืองนครดําปาง	” ๔
สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ สวรรคต	” ๔

แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าทองจันทร์ ๑๕ วัน

พระราเมศวรจับพระเจ้าทองจันทร์ปลงพระชนม์	หน้า ๔

แผ่นดินสมเด็จพระราเมศวรครั้งที่ ๒

จุลศักราช ๗๔๔-๗๔๗

เสด็จไปตีเมืองเชียงใหม่	หน้า ๔
ได้เมืองเชียงใหม่	” ๕
เสด็จกลับทำพิธีประเวศพระนคร ครั้งที่ ๑	” ๖

(๓)

ตั้งเขตยี่เข่งใหม่ไปไว้หัวเมืองชายทะเล	หน้า ๖
สร้างวัดมหาธาตุ	” ๖
เติมพระราชนิพนธ์	” ๖
พระยากรมพิชามาศเมืองชลบุรี	” ๖
เสด็จไปตั้งกรุงกัมพูชา	” ๖
ได้กรุงกัมพูชา	” ๖
เสด็จกลับทำพิธีประเศพระนคร	” ๗
ญวนมารบรักษากรุงกัมพูชามาก จึงให้กวาดครัวขอม มาสู่พระนคร	” ๗
สร้างวัดภูเขาทอง	” ๗
สมเด็จพระราเมศวรสวรรคต	” ๗

แผ่นดินสมเด็จพระเจ้ารามราชาธิราช

จุลศักราช ๗๔๙-๗๖๓

เจ้าพระยามหาเสนาเป็นขบถ	หน้า ๗
พระนครอินทรวินทรเข้ามาจากสุพรรณจึงราชสมบัติ	” ๗

แผ่นดินสมเด็จพระอินทราชาธิราชที่ ๑

จุลศักราช ๗๖๓-๗๘๐

ให้สมเด็จพระเจ้ารามไปอยู่เมืองปทาคูจาม	หน้า ๗
เมืองเหนือเป็นจตุสด	” ๗
เสด็จขึ้นไปปราบเมืองเหนือถึงเมืองพระบาง	” ๗

(๔)

ตั้งภูหอหวงครองเมืองสุพรรณ เมืองแพรค์รักษา

แด่เมืองไชยนาท

หน้า ๕

สมเด็จพระอินทราชาธิราชสุวรรณคต

” ๕

เจ้าอ้ายพระยา เจ้าอ้ายพระยา จึงราชสมบัติกัน

” ๕

เจ้าสามพระยาได้ราชสมบัติ

” ๕

แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒

จุลศักราช ๗๙๐-๗๙๖

สร้างวัดราชบูรณะ

หน้า ๕

กอบพระเจดีย์ตรงที่เจ้าอ้ายเจ้าขุนช้าง

” ๕

เสด็จไปกรุงกัมพูชา (พระนครหลวง)

” ๕

ได้กรุงกัมพูชา

” ๕

ขนรูปสัตว์ของโบราณมาจากกรุงกัมพูชา

” ๕

สร้างวัดมเหยงค์

” ๕

ตั้งพระราเมศวรราชโอรสไปครองเมืองพิษณุโลก

” ๕

ไฟไหม้พระราชมณเฑียร

” ๕

ไฟไหม้พระที่นั่งตรัมข

” ๕

เสด็จไปตีเมืองเชียงใหม่ ครั้งที่ ๑

” ๕

เสด็จไปตีเมืองเชียงใหม่ ครั้งที่ ๒

” ๕

ได้เมืองเชียงใหม่

” ๕

สมเด็จพระบรมราชาธิราชสุวรรณคต

” ๕

(๕)

แผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

จุลศักราช ๗๙๖-๘๑๑*

ย้ายพระราชวังมาตั้งริมฟ้า	หน้า ๑๐
สร้างวัดพระศรีสรรเพชญ์ในที่วังเก่า	” ๑๐
สร้างพระที่นั่งเบญจรัตนปราสาท	” ๑๐
สร้างพระที่นั่งสรรเพชญ์ปราสาท	” ๑๐
ตั้งตำแหน่งอรรคมหาเสนาเอกคุณุศลมณ	” ๑๐
ตั้งตำแหน่งศักดิ์นา	” ๑๐
สร้างวัดพระราม	” ๑๐
คนออกทรพิศม์ตายมาก	” ๑๐
แต่งทัพไปตีเมืองมะตะกา	” ๑๐
แต่งทัพไปตีเมืองศรีสัตนาคนหุต ได้ตั้งหนุ่ทัพไปถึ่บ้านโคก เข้าแพง	” ๑๐
หล่อรูปพระโพธิสัตว์ ๕๕๐ ขาคี	” ๑๐
สร้างวัดจุฬามณี (ที่เมืองพิษณุโลก)	” ๑๐
พระยาขะเถียงขบถ เอาครัวไปขึ้นเชียงใหม่	” ๑๐
พระยาขะเถียงนำทัพเชียงใหม่มาตีเมืองเหนือ	” ๑๑
สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถกับพระอินทราชา รบทัพเชียงใหม่ที่เมืองกำแพงเพชร	” ๑๑
พระอินทราชาชนะช้างด้วยหมื่นนคร	” ๑๑

* หนังสือพงษาวดารฉบับบริดเจพิมพ์ว่า ๗๙๖-๘๓๕

(๖)

สร้างวิหารวัดจุฬามณี	หน้า ๑๑
สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงผนวชที่วัดจุฬามณี	” ๑๑
สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถสวรรคต	” ๑๑

แผ่นดินสมเด็จพระอินทราชาที่ ๒

จุลศักราช ๙๑๑-๙๓๕*

มหाराชเชียงใหม่ซึ่งราชสมบัติกับท้าวตูก (ท้าวตูก คือ ติโลกราช)	หน้า ๑๑
ได้ช้างเผือกพัง	” ๑๑
สมภพ (พระบรมราชา) พระราชโอรส	” ๑๑
เสด็จไปเมืองชะเตียง	” ๑๑
ตั้งเมืองนครไทย	” ๑๒
พระราชทานอภิเษกพระยาเมืองขวาเป็นพระยาตำแหน่ง	” ๑๒
ฉลองพระศรีรัตนมหาธาตุ	” ๑๒
พระบรมราชาราชโอรสทรงผนวช (ด้ามเนร)	” ๑๒
ตั้งพระบรมราชาเป็นพระมหาอุปราช	” ๑๒
มหाराชเชียงใหม่ ท้าวตูก พินาไทย	” ๑๒
พระบรมราชาเสด็จไปตั้งเมืองทวาย	” ๑๒
แรกก่อกำแพงเมืองพิไชย	” ๑๒
สมเด็จพระอินทราชาสวรรคต	” ๑๒

* หนังสือพงษาวดารฉบับบริดเจพิมพ์ ไม่มีแผ่นดินสมเด็จพระอินทราชาที่ ๒ รวมปีไว้ในแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

(๗)

แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒

จุลศักราช ๙๓๕-๙๗๑*

ประดิษฐานพระอัฐมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ แดสมเด็จพระ	
พระอินทราชาในมหาสุป (วัดพระศรีสรรเพชญ์)	หน้า ๑๓
ทำพระราชพิธีเบญจาเพศ เสด็จการดึกดำบรรพ์	" ๑๓
ทำพระราชพิธีปฐมกรรม	" ๑๓
ห่อพระพุทธรูปศรีสรรเพชญ์	" ๑๓
สร้างพระวิหารวัดศรีสรรเพชญ์	" ๑๓
ทำคำราพิไชยสงคราม	" ๑๓
แรกทำสารบาญชี	" ๑๓
ชำระคตองดำโรงไปคี่สระจรเข้	" ๑๓
ชำระคตองทันทนาไปปากน้ำเจ้าพระยา	" ๑๓
ชุดได้เทวรูปโบราณ สร้างศาลไว้ที่เมืองพระประแดง	" ๑๓
เกิดเหตุเรื่องบัตรต้นเทห์ ให้ชำขุนนางมาก	" ๑๔
น่าน้อยเข้าตายฝอย	" ๑๔
ตั้งพระอาทิตย์วงษ์ราชโอรสเป็นพระมหาอุปราชครองเมือง	
พิศณุโลก	" ๑๔
สมเด็จพระรามาธิบดีสวรรคต	" ๑๔

* ว่าสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ มีรัชกาล ๔๐ ปี จำนวน

ขาดไป ๓ ปี บางที่จะนับแต่ปีราชาภิเศกไป

(2)

แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชามหาพุทธางกูร
จุลศักราช ๙๗๑-๙๗๕

สมเด็จพระบรมราชาธิบดีทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ

หน้า ๑๕

แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดี ๕ เดือน

พระไชยราชาปดงพระชนม์ดมเด็จพระวิสุทธิราชา

หน้า ๓๕

แผ่นดินสมเด็จพระไชยราชาธิราช
จุลศักราช ๘๗๖-๘๘๙

แรกให้พบนวดชั่ง

หน้า ๑๕

แต่ก็ไปเซียงกราน

” ৯৫

เสด็จไปคเมืองเชียงใหม่ ครอง ๓

” ୧୫

ไฟไหม้ใหญ่ในพระนคร

” எஃ

แต่คงไปคเมืองเชียงใหม่ ครองท ๒

" ๑๖

สมเด็จพระไชยราชาธิราชสวรรคต

” ୧୪

แผ่นดินถมใต้จพระยอดฟ้า
จุดกักราช ๘๘๔-๘๘๐

พระเทพราชาเอกาทรงผนวช

หน้า ๑๗

๕๒
มณฑลบำรุง

” ၆၇

ท้าวศรีสุดาจันทร์เป็นชู้กับพันบุตรศรีเทพ

” என்

๕๕
ต่งพนบคุศว์เทพเป็นชนวงวงษาว่าราชการแผ่นดิน

” ଶେଷ

(๘)

แผ่นดินขุนวรวงษาธิราช ๔ เตือน

ราชาภิเศกขุนวรวงษาธิราช	หน้า ๑๙
ขุนวรวงษาธิราชปลงพระชนม์สมเด็จพระแก้วฟ้า	” ๑๙
ขุนพิเรนทรเทพกับข้าราชการกิดถวายราชสมบัติแก่พระเทยรรวชา	” ๑๙
พระเทยรรวชาเลี้ยงเทียน	” ๒๐
ขุนพิเรนทรเทพกับข้าราชการกำจัดขุนวรวงษาธิราชกับท้าว ศรีสุตาจันทร์	” ๒๓
ถวายราชสมบัติแก่พระเทยรรวชา	” ๒๔

แผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชครั้งที่ ๑

จุลศักราช ๙๙๑-๙๑๔

ราชาภิเศกสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ	หน้า ๒๔
๕ ขุนพิเรนทรเทพเป็นพระมหาธรรมราชา	” ๒๔
พระราชทานพระวิสุทธิกษัตริย์ราชธิดาเป็นมเหสีพระมหา ธรรมราชา	” ๒๕
๕ ปณบ่าเห็นข้าราชการที่กำจัดขุนวรวงษาธิราช	” ๒๕
๕ คึกหงษาครั้งที่ ๑ พระเจ้าหงษาอดีตเบงกเวต์	
หรือสุวรรณเอกนัครยกมาถึงกรุง ฯ แล้วกลับ	” ๒๖
พระยาตเวทียกมาตั้งเมืองปาจิณบุรี	” ๒๗
ถวายวังเดิมสร้างเป็นวัดวังไชย	” ๒๗
ทำพระราชพิธีปฐมกรรมที่ตำบลท่าแดง	” ๒๗
เสด็จไปตั้งเมืองตเวท	” ๒๘

(๓๐)

พระยาถวักยอมแพ้ว ถวายนักพระสุโทนักพระสุทันราชบุตร	หน้า	๒๘
แปลงเรือแซเป็นเรือไชยแต่เรือคู้คั่วตัว	„	๒๘
ทำพระราชพิธีมัธยมที่ไชยนาทบุรี	„	๒๘
ได้ช้างเผือกพดายเมืองกาญจนบุรี ชื่อพระคเชนทโรดม	„	๒๘
แต่งกองทัพให้นักพระสุทันไปรบญวนที่เมืองตวนก	„	๓๐
ไฟไหม้ในพระราชวัง	„	๓๐
ทำพระราชพิธีอาจาริยาภิเศก	„	๓๐
ทำพระราชพิธีอินทราภิเศก	„	๓๐
พระราชทานลัทธิคฤคยมาหาทาน	„	๓๐
ทัพหงษาวดีครั้งที่ ๒ พระเจ้าหงษาวดีส่งวรรณเอกนิคร		
ยกมาตีกรุง	„	๓๑
ซุกคตอมหานาค	„	๓๒
ล้มเด็จพระมหาจักรพรรดิชนช้างกับพระเจ้าแปร	„	๓๕
ล้มเด็จพระสุริโยไทยชนช้างกับพระชนม์	„	๓๕
พระมหาธรรมราชายกทัพเมืองเหนือลงมาตั้งที่เมืองไชยนาท	„	๓๘
พระเจ้าหงษาวดีขัดเคืองยังยกกองทัพกลับทางเหนือ	„	๔๐
พระราเมศวร พระมหินทราธิราช พระสุนทรสงคราม		
ยกกองทัพตามพระเจ้าหงษาวดี	„	๔๑
ทัพพระเจ้าแปรตีทัพหน้าพระมหาธรรมราชาแตกที่เมืองอินทบุรี	„	๔๓
พระมหาธรรมราชายกทัพหน้าหงษาวดี	„	๔๓
มอญจับพระราเมศวรกับพระมหินทราธิราชได้	„	๔๔

(๓๓)

สมเด็จพระมหาจักรพรรดิให้ข้าหลวงขึ้นไปขอพระราเมศวร

พระมหินทราธิราช	หน้า ๔๕
พระเจ้าหงสาวดีขอช้างพลายศรีมงคล	พลายมงคลทวีป ๔๖
พระเจ้าหงสาวดีคนช้างพลายศรีมงคล	พลายมงคลทวีป ๔๗
พระมหาธรรมราชาลงมาเฝ้า	๔๗
ทำการพระศพสมเด็จพระสุริโยไทย	๔๗
สร้างวัดดับถวรงค์	๔๗
ตั้งบ้านท่าจีนเป็นเมืองสาครบุรี	๔๗
ตั้งบ้านตลาดขวัญเป็นเมืองนนทบุรี	๔๗
ตั้งเมืองนครไชยศรี	๔๗
รื้อกำแพงเมืองลพบุรี เมืองนครนายก เมืองสุพรรณบุรี	๔๘
พิจารณาแต่งตั้งกัศัตมพรรค์	๔๘
พระศรีคีติเป็นขบถ	๔๘
ไต่ช้างเผือกพลายที่ตำบลไทรย้อย	ชื่อพระรัตนากาศ ๔๙
ไต่ช้างเผือกพลายเมืองเพชรบุรี	ชื่อพระแก้วทรงมาศ ๕๐
ไต่ช้างเผือกแม่ตูกที่ตำบลป่ามหาโพธิ์	๕๐
ไต่ช้างเผือกพลายที่ป่าทะเลชุมพร	ชื่อพระบรมไกรสร ๕๐
ไต่ช้างเผือกพลายที่ตำบลบ้านท่าทรง	ชื่อพระสุริยบุญชร ๕๐
ถวายพระนามพระเจ้าช้างเผือกเพิ่มในท้ายพระนามเดิม	๕๐
พระเจ้าหงสาวดียกยอคันทรรก	หรือ กฤษดาบุรุษ ๕๐
ให้มาขอช้างเผือก	ไม่ได้ ๕๐

(๑๒)

กองทัพหงสาวดียกมารบครั้งที่ ๓ พระเจ้าหงสาวดี

ยกทัพหกดวงมา

หน้า ๕๓

พระเจ้าหงสาวดียกไปตีเมืองพิศณุโลก

” ๕๕

พระมหาธรรมราชายอมแพ้แก่พระเจ้าหงสาวดี

” ๕๖

สมเด็จพระมหาจักรพรรดิยอมทำไมตรี

” ๖๑

พระเจ้าหงสาวดีขอช้างเผือก ๔ ช้าง กับพระราเมศวร

พระยาจักรี พระสุนทรสงคราม ได้ด้วยยกทัพกลับไป

” ๖๒

พระยาคานเข้ามามีช่วยราชการทัพ กลับเป็นชนบท

” ๖๓

(พระไชยเชษฐา) พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตขอพระเทพ

กษัตริย์เป็นพระมเหสี

” ๖๓

พระมหาจักรพรรดิส่งพระแก้วฟ้าไปแทนพระเทพกษัตริย์

” ๖๔

พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตคืนพระแก้วฟ้า

” ๖๕

ส่งพระเทพกษัตริย์ ไปด้านข้าง

” ๖๕

พระเจ้าหงสาวดีคิดกับพระมหาธรรมราชาแย่งพระเทพกษัตริย์

ไปหงสาวดี

” ๖๖

แผ่นดินสมเด็จพระมหินทราธิราชครั้งที่ ๑

จุลศักราช ๙๑๔-๙๑๖

สมเด็จพระมหาจักรพรรดิพระราชสมโภชเสด็จออกไปอยู่วังหลัง

หน้า ๖๖

สมเด็จพระมหาจักรพรรดิเสด็จขึ้นไปปฏิสังขรณ์พระมหาธาตุ

เมืองถพบุรี

” ๖๗

(๑๓)

สมเด็จพระมหินทราธิราชเกิดวิวาทกับพระมหาธรรมราชา	หน้า ๖๗
สมเด็จพระมหินทราธิราชให้พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต	
ยกมาตีเมืองพิษณุโลก แลตั้งพระยาดีหราเดโช	
กับพระท้าวแสนไปเป็นได้ คัก	” ๖๗
กองทัพกรุงศรีสัตนาคนหุตยกมาตีเมืองพิษณุโลก	” ๖๘
สมเด็จพระมหินทราธิราชยกทัพเรือขึ้นไปเมืองพิษณุโลก	” ๖๘
พระมหาธรรมราชาเฝ้าทัพเรือสมเด็จพระมหินทราธิราช	” ๖๘
พระเจ้าหงสาวดีให้มาช่วยเมืองพิษณุโลก	” ๗๐
กองทัพกรุงศรีสัตนาคนหุตถอยจากเมืองพิษณุโลก	” ๗๐
สมเด็จพระมหาจักรพรรดิทรงผนวช	” ๗๑

แผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิครั้งที่ ๒

จุลศักราช ๙๑๖-๙๑๗

สมเด็จพระมหินทราธิราชถวายราชสมบัติคืนแก่สมเด็จพระ	
พระมหาจักรพรรดิ	หน้า ๗๒
พระมหาธรรมราชาไปกรุงหงสาวดี	” ๗๓
สมเด็จพระมหาจักรพรรดิขึ้นไปรับพระวิสุทธิกษัตริย์	
กับพระเอกาทศรถมาจากเมืองพิษณุโลก	” ๗๓
สมเด็จพระมหินทราธิราชให้ไปตีเมืองกำแพงเพชร	” ๗๔
ศึกหงสาวดีครั้งที่ ๔ พระเจ้าหงสาวดียกทัพหลวงมา	” ๗๕
สมเด็จพระมหาจักรพรรดิสวรรคต	” ๘๐

(๓๔)

แผ่นดินสมเด็จพระมหินทราธิราชครั้งที่ ๒

จุลศักราช ๙๑๗-๙๑๘

พระยาราม บัญชาการรักษามหาพระนคร	หน้า ๘๑
พระมหาธรรมราชาตวงขอพระยารามไปถวายพระเจ้าหงสาวดี	” ๘๕
พระศรีเสาวราชตุงเชอ บัญชาการรักษามหาพระนคร	” ๘๘
สมเด็จพระมหินทราธิราชส่งไฉยพระศรีเสาวราชให้ไปส่งพระ ชนมเสี้ย	” ๘๙
กองทัพกรุงศรีสัตนาคนหุตยกมาช่วยสมเด็จพระมหินทราธิราช	” ๙๐
ทัพหงสาวดีตีทัพกรุงศรีสัตนาคนหุตแตก	” ๙๒
พระมหาธรรมราชาแต่งพระยาจักรีเข้าไปเป็นได้ คักในพระนคร	” ๙๒
พระยาจักรีได้บัญชาการรักษามหาพระนคร แก่ตั้งให้แพ พระเจ้าหงสาวดี	” ๙๓
เสี้ยพระนครแก่พระเจ้าหงสาวดี	” ๙๔

แผ่นดินสมเด็จพระธรรมราชาปีที่ ๑ (พระมหาธรรมราชา)

จุลศักราช ๙๑๘-๙๑๙

พระเจ้าหงสาวดีอภิเษกพระมหาธรรมราชาธิราช	หน้า ๙๕
พระมหินทราธิราชสวรรคต	” ๙๖
ตั้งข้าราชการผู้ใหญ่	” ๙๗
คักถวญครั้งที่ ๑ พระยาตวงยกมาตีพระนคร	” ๙๗
พระเพ็ชรรัตนเจ้าเมืองเพชรบูรณ์เป็นขบถ	” ๙๘
คักถวญครั้งที่ ๒ พระยาตวงให้มาตีหัวเมืองตวันออก	” ๙๙

(๑๕)

พระนเรศวรเสด็จไปครองเมืองพิษณุโลก	หน้า ๓๐๐
เสด็จไปช่วยพระเจ้าหงสาวดีที่เมืองถันช้าง	” ๓๐๐
ศึกถเวทครั้งที่ ๓ พระยาตเวทยกมาตีพระนคร	” ๓๐๐
พระยาตเวทเอาเทวรูปที่เมืองพระประแดงไป	” ๓๐๑
ศึกถเวทครั้งที่ ๔ พระยาตเวทให้มาตีเมืองเพชรบุรี	” ๓๐๒
พระยาจันจันตุมองตเวทเข้ามาตีความภักดีแล้วหนี	” ๓๐๒
ให้ชุดขุนนางพระนครเค้นบ่อนมหาไชยไปบางกะจะ	” ๓๐๓
ญาณพิเชียรเป็นขบถ	” ๓๐๓
ศึกถเวทครั้งที่ ๕ พระยาตเวทยกมาตีเมืองเพชรบุรี	” ๓๐๔
ศึกถเวทครั้งที่ ๖ พระยาตเวทให้มาตีหัวเมืองตวันออก	” ๓๐๕
พระเจ้าหงสาวดี (กฤษดาภราช) ดั้นพระชนม์	” ๓๐๖
มังเอียงราชโอรสเป็นพระเจ้าหงสาวดี (มีพระนามว่านันทบุเรง คือนันทราชา หรือไชยสิงห์)	” ๓๐๖
พระนเรศวรไปช่วยพระเจ้าหงสาวดีที่เมืองรุม เมืองคัง	” ๓๐๖
พระเจ้าหงสาวดีตวงพระนเรศวรจะเอาไปทำร้าย	” ๓๐๘
ไทยใหญ่ที่อยู่เมืองกำแพงเพชรหนีพามอญเข้ามาอยู่เมือง พิษณุโลก	” ๓๑๐
พระเจ้าหงสาวดีอุบายให้พระยาเกยวดี พระยาพระราม มารับพระนเรศวร	” ๓๑๑
พระมหาเถรคันฉ่องทูลพระนเรศวรให้ทราบอุบายพระเจ้าหงสาวดี	” ๓๑๓
พระนเรศวรประกาศการสงครามกับกรุงหงสาวดี	” ๓๑๒
พระนเรศวรยิงสุรกรรมาแม่ทัพหงสาวดีตายที่แม่น้ำดีโคง	” ๓๑๓

(๓๖)

ตั้งพระมหาเถรคันฉ่องเป็นสมเด็จพระสังฆราช	หน้า ๑๑๔
แรกแบ่งคณะสงฆ์เป็นคณะเหนือคณะใต้	” ๑๑๔
ให้พระยาเกียรติ พระยาพราหมณ์กับครัวที่ตามเสด็จพระ นเรศวรมาจากเมืองมอญตั้งอยู่บ้านขมิ้นขนแดน	” ๑๑๔
พระนเรศวรให้จับพม้ามอญที่เข้ามาตั้งอยู่เมืองเหนือ	” ๑๑๕
พระนเรศวรยกไปตีทัพพม้ามอญที่ตั้งอยู่เมืองกำแพงเพชร	” ๑๑๕
พระยาพิไชย พระยาสุวรรณคโลก เป็นขบถ	” ๑๑๖
พระนเรศวรยกไปตีเมืองสุวรรณคโลก	” ๑๑๗
เชิญรูปพระร่วง พระฤๅ เมืองสุวรรณคโลก มาไว้เมืองพิษณุโลก	” ๑๑๘
พระยาตเวทขอเป็นไมตรี	” ๑๑๘
ตั้งครัวไทยใหญ่ลงมาพระนคร ให้ตั้งอยู่ตำบลวัดบ่อน	” ๑๒๐
เลิกหัวเมืองเหนือเทศครัวอพยพมารวมอยู่พระนคร	” ๑๒๓
พระนเรศวรเสด็จลงมาอยู่พระนคร เกรยมรบศึกหงสาวดี	” ๑๒๓
ทำไมครีกับพระยาตเวท	” ๑๒๓
ศึกหงสาวดีครั้งที่ ๑ พระเจ้าหงสาวดีให้พระเจ้าเชียงใหม่ กับพระยาพิชัยยกมาตีพระนคร	” ๑๒๒
ทัพไทยตีพระยาพิชัยแตกที่เมืองสุพรรณ	” ๑๒๓
พระราชมานุชตีทัพนำเชียงใหม่แตก ทัพเชียงใหม่เด็กกลับ	” ๑๒๔
แต่งข้าหลวงไปปันแดนกับพระยาตเวท	” ๑๒๕
ศึกหงสาวดีครั้งที่ ๒ พระเจ้าหงสาวดีให้พระเจ้าเชียงใหม่ ยกลงมาตีพระนคร	” ๑๒๖
พระยาตเวทให้พระศรีสุพรรณมาริราชคุมพลเข้ามาช่วย	” ๑๒๗

(๑๗)

พระเจ้าหงษาวดีให้พระมหาอุปราชายกหนุมมาตั้งอยู่เมือง

กำแพงเพชร

หน้า ๑๒๗

พระนเรศวร พระเอกาทศรถู ตั้ทัพนำเชียงใหม่ที่ปากโมกน้อย „ ๑๒๘

พระนเรศวร พระเอกาทศรถู ตั้ทัพพระเจ้าเชียงใหม่แตกที่บ้านแห „ ๑๓๑

สมเด็จพระมหาธรรมราชายกทัพหลวงหนนขึ้นไป „ ๑๓๓

พระนเรศวรยกตามไปได้ค่ายหลวงของพระเจ้าเชียงใหม่

ที่ตำบลชะโด

„ ๑๓๔

พระนเรศวรเกิดอริกับพระศรีสุพรรณมาธิราช „ ๑๓๕

ศึกหงษาวดีครั้งที่ ๓ พระเจ้าหงษาวดียกมาตีพระนคร „ ๑๓๗

พระนเรศวร พระเอกาทศรถูรบกองทัพพระมหาอุปราช

ที่ตำบลชายเคือง

„ ๑๓๘

พระนเรศวร พระเอกาทศรถูจะปลดอมเข้าค่ายพระเจ้าหงษาวดี „ ๑๔๐

พระนเรศวร พระเอกาทศรถู ตั้ทัพพระเจ้าหงษาวดีที่ปากโมกใหญ่ „ ๑๔๑

พระเจ้าหงษาวดีเด็กที่พกลบไป „ ๑๔๒

ศึกถเวกครั้งที่ ๗ พระยาถเวกให้มาตีหัวเมืองตวันออก „ ๑๔๒

กองทัพกรุงไปตีทัพถเวกแตก „ ๑๔๒

ศึกหงษาวดีครั้งที่ ๔ พระเจ้าหงษาวดียกมาตีพระนคร „ ๑๔๓

พระนเรศวรปล้นค่ายพระเจ้าหงษาวดี „ ๑๔๔

พระเจ้าหงษาวดีเด็กที่พกลบไป „ ๑๔๕

สมเด็จพระมหาธรรมราชาสวรรคต „ ๑๔๕

(๑๘)

แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๒ (พระนเรศวรมหาราช)

จุลศักราช ๙๔๐-๙๕๕

เตรียมทัพหลวงจะไปตีกรุงกัมพูชา (เมืองถเวง)	หน้า ๓๔๖
ตั้งกองชาวตีครั้งที่ ๑ พระเจ้าหงสาวดีให้พระมหาอุปราช	
ยกมาตีพระนคร	” ๓๔๗
สมเด็จพระนเรศวรกับสมเด็จพระเอกาทศรถูกทัพหลวง	
ไปตั้งรับทัพมอญที่ปากโมก	” ๓๕๐
กองทัพหลวงรบทัพหงสาวดี	” ๓๕๖
สมเด็จพระนเรศวรทำยุทธหัตถีชนะพระมหาอุปราช	” ๓๕๘
ทัพหงสาวดีแตก	” ๓๕๙
สมเด็จพระนเรศวรให้ก่อพระเจดีย์สร่วมศพระมหาอุปราช	
ที่ตะพังตรุ	” ๓๕๙
มีรับสั่งให้ปลุกษาโทษนายทัพนายกองที่ตามเสด็จไม่ทันยุทธหัตถี	” ๓๖๐
สมเด็จพระพนรัตนถวายพระพรขอโทษนายทัพนายกอง	” ๓๖๐
มีรับสั่งให้ข้าราชการที่พ้นโทษคุมกองทัพไปตีเมืองทวาย	
เมืองตะนาวศรีแก้ว	” ๓๖๒
กลับตั้งหัวเมืองเหนืออย่างเดิม	” ๓๖๓
พระเจ้าหงสาวดีให้นายทัพนายกองที่แตกทัพไปรักษาเมือง	
ทวาย เมืองตะนาวศรี	” ๓๖๔
พระเจ้าเชียงใหม่ยอมมาสวามิภักดิ์	” ๓๖๔

(๑๕)

ทัพช้างมาค้เมืองเชียงแสน พระเจ้าเชียงใหม่	
ขอกองทัพกรุงขึ้นไปช่วย	หน้า ๑๖๖
กองทัพกรุงขึ้นไปห้ามทัพช้างเล็กกลับ	” ๑๖๗
ให้พระยารามเดโชเป็นข้าหลวงอยู่ประจำเมืองเชียงแสน	” ๑๖๗
กองทัพไทยค้เมืองทวาย เมืองตะนาวศรี	” ๑๖๗
กองทัพไทยค้เมืองทวาย เมืองตะนาวศรีแต่งทัพเรือออกค้	
ทัพมอญที่มาช่วยแตก	” ๑๖๘
กองทัพไทยค้ทัพมอญที่ยกมาทางบกแตกที่ใกล้เมืองกัตถ์ของ	” ๑๗๐
จัดการเมืองทวายแล้ว กองทัพกรุงยกกลับ	” ๑๗๐
กองทัพไทยก่อนพระเจดีย์ ๓ องค์ที่ตอแดน	” ๑๗๐
เสด็จยกทัพหลวงไปค้กรุงกัมพูชา ครั้งที่ ๑	” ๑๗๑
กองทัพหลวงขจัดเสียบย้งต้องยกกลับ	” ๑๗๒
ค้หงษาวดีครั้งที่ ๒ พระเจ้าหงษาวดีให้พระเจ้าแปรยกมา	” ๑๗๓
เสด็จยกทัพหลวงไปค้พระเจ้าแปรแตกที่ตำบลตั้งข่า	” ๑๗๔
พระเจ้าหงษาวดีให้ถอดพระเจ้าแปร	” ๑๗๕
เสด็จยกทัพหลวงไปค้กรุงกัมพูชา ครั้งที่ ๒	” ๑๗๕
ค้กรุงกัมพูชา จับพระยาถวณกแดพระศรีสุพรรณมาธิราชได้	” ๑๗๘
ทำพระราชพิธีปฐมกรรม ประหารชีวิตพระยาถวณก	
(นักพระธัญธา)	” ๑๘๐
กวาดครัวเขมรมากรุง	” ๑๘๑
พระยาศรีไถยณรงค์ผู้รักษาราชการเมืองตะนาวศรีเป็นชนก	” ๑๘๒

ให้สมเด็จพระเอกาทศรถยกกองทัพออกไปปราบพระยา

ศรีไศยณรงค์

หน้า ๑๙๒

ได้เมืองตะนาวศรี จับตัวพระยาศรีไศยณรงค์ได้

” ๑๙๕

เจ้าเมืองเมะดำแดงวิวาทกับเจ้าเมืองเมะตะมะ เจ้าเมือง

เมะดำแดงมีความภักดีชอกกองทัพไปช่วยป้องกันเมือง

” ๑๙๖

แต่งกองทัพไปช่วยรักษาเมืองเมะดำแดง

” ๑๙๖

พระสุธรรมราชาขุนครุฑพระธัญญาได้เป็นพระยาตเวท

” ๑๙๗

พระยาตเวทมีความภักดี

” ๑๙๗

เตรียมกองทัพไปตีเมืองหงสาวดี

” ๑๙๘

กองทัพเจ้าพระยาจักรียกไปตั้งที่เมืองเมะดำแดง

” ๒๐๐

เมืองตองอูแตกหัวเมืองมอญอีกหลายเมืองมีความภักดี

” ๒๐๐

พระมหาเถรเดียมเพี้ยมบอกอุปนายให้พระยาตองอูคิด

ตั้งตัวเป็นใหญ่

” ๒๐๑

พระยาตองอูให้หัวเมืองมอญแตกกับไทย

” ๒๐๕

พวกมอญหลงอุปนายพระยาตองอูจับไทยที่ออกไปเกี่ยวเข้า

” ๒๐๕

เจ้าพระยาจักรีจะเร่งเอาผู้ร้ายมอญกับเจ้าเมืองเมะดำแดง

เจ้าเมืองเมะดำแดงเอาใจออกหากอพยพหนี

” ๒๐๖

มอญที่ความภักดีเกิดเป็นชนก

” ๒๐๗

แต่จยกทัพหลวงไปเมืองเมะตะมะ

” ๒๐๘

พระยาตองอูยกไปรักษาเมืองหงสาวดี

” ๒๑๒

(๒๑)

ทัพหลวงตีได้เมืองเมะตะมะ	หน้า ๒๑๔
พระยาของอเฒ่าเมืองหงสาวดี แล้วพาพระเจ้าหงสาวดี	
หนีไปเมืองคองอ	” ๒๑๕
ทัพหลวงเสด็จถึงเมืองหงสาวดี	” ๒๑๖
ทัพหลวงยกไปเมืองคองอ	” ๒๑๖
พระยาของอแต่งทูตคุมบรรณาการมาถวาย	” ๒๑๗
พระมหาเทพจับทูตของพระยาของอ	” ๒๑๘
พระยาของอทำอบายหน่วงกองทัพหลวงไม่ให้เข้าเมือง	” ๒๑๘
ทัพหลวงเข้าตีเมืองคองอ	” ๒๑๙
พระเจ้าเชียงใหม่วิวาทกับพระยารามเดโชข้าหลวง	” ๒๒๑
เมืองแสนหัวสวามิภักดิ์	” ๒๒๒
กองทัพหลวงขัดแย้งต้องยกกลับ	” ๒๒๒
ให้สมเด็จพระเอกาทศรถไประงับวิวาทเมืองเชียงใหม่	” ๒๒๒
ตั้งพระยาตะย่องครองเมืองเมะด้าแดง เมืองเมะตะมะ	
ควบคุมหัวเมืองมอญทchinไทย	” ๒๒๓
สมเด็จพระเอกาทศรถทรงสมัครสมานเมืองเชียงใหม่กับ	
หัวเมืองทไกตเคยง	” ๒๒๓
สมเด็จพระนเรศวรยกทัพจากเมืองคองอไปประทับที่เมืองสุพรรณ	” ๒๒๔
สมเด็จพระเอกาทศรถเสด็จกลับมาเฝ้าที่เมืองสุพรรณ	” ๒๒๕
พระยาถเวทพิราไลย เชมรทูตขอพระศรีสุพรรณมาธิราช	
ออกไปครองกรุงกัมพูชา	” ๒๒๕

(๒๒)

พระยาอ่อนเป็นขบถต่อพระยาตาก	โปรดให้พระมหา	
ธรรมราชาราชโอรสยกกองทัพไปช่วยตีพระยาอ่อนแตก		หน้า ๒๓๖
สมเด็จพระนเรศวรเสด็จจากเมืองสุพรรณบุรีไปประทับ		
เมืองราชบุรี		” ๒๓๗
สมเด็จพระเอกาทศรถูเสด็จขึ้นไปเมืองพิษณุโลกบิดาของ		
พระพุทธรชินราช		” ๒๓๗
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตั้งพระองค์เสด็จจากเมืองราชบุรี		
ไปประพาศทางฝั่งทะเลถึงด่านร้อยยอด		” ๒๓๘
กลับจากประพาศเสด็จมาประทับเมืองเพชรบุรี		” ๒๓๘
เตรียมทัพจะยกไปตีเมืองคอน		” ๒๓๘
พระยาอังวะยกมาตีเมืองหน้าย แล้วจะตีเมืองเด่นหัว		” ๒๓๘
เสด็จยกทัพหลวงจะไปตีเมืองอังวะ		” ๒๔๐
ทัพหลวงถึงเมืองเชียงใหม่ทรงรับวิภาทในระหว่ง		
พระเจ้าเชียงใหม่กับพระยารามเดโช		” ๒๔๐
ทัพหลวงสมเด็จพระนเรศวรยกไปทางเมืองหางหลวง		
สมเด็จพระเอกาทศรถูกไปทางเมืองฝาง		” ๒๔๑
สมเด็จพระนเรศวรเสด็จถึงเมืองหางหลวง ทรงพระ		
ประชวรฉวรคต		” ๒๔๑
สมเด็จพระเอกาทศรถูได้ข่าวประชวรตามไปเมืองหางหลวง		” ๒๔๑

(๒๓)

แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๓ (พระเอกาทศรถ)

จุลศักราช ๙๕๕-๙๖๓

เชิญพระบรมศพสมเด็จพระนเรศวรมหาราชที่พม่าขึ้นพระนคร	หน้า ๒๔๓
ตั้งพระพุทธรูปพระเจ้าเชียงใหม่เป็นพระศรีสุเมธธรรมราชา	” ๒๔๔
เมืองไท่ยงตั้งเครื่องบรรณาการเข้ามาถวาย	
ขึ้นไปเฝ้าที่เมืองกำแพงเพชร	” ๒๔๔
ทำพระราชพิธีตั้งความภิเษก ให้เสด็จจากปากโมก	
ประเวศพระนคร	” ๒๔๔
สร้างวัดวรเชษฐาราม	” ๒๔๗
หัวเมืองมอญเป็นขบถต่อพระยาของอู	” ๒๔๘
พระยาของอูเฝ้าอภัยรังตั้งพระเจ้าหงสาวดีดงหัวเมืองมอญ	” ๒๔๘
นักสร้างบุตรพระยาของอูตอบปลงพระชนม์พระเจ้าหงสาวดี	” ๒๕๐
พระยาของอูถูกหัวเมืองมอญจะขบถ ประกาศว่าจะมา	
ขึ้นกรุงศรีอยุธยา	” ๒๕๑
หัวเมืองมอญออกหากจากพระยาของอู มาตั้งความภิเษก	
พระยาทละขึ้นกรุงศรีอยุธยามาก	” ๒๕๒
พระยาของอูตั้งทศมเครื่องบรรณาการเข้ามาถวาย	
ขอขึ้นกรุงศรีอยุธยา	” ๒๕๒
ตั้งเรือทำพระราชพิธีอาศุย	” ๒๕๒
สร้างพระพุทธรูปสองพระองค์ แต่ทำพระราชพิธีได้เรือ	
รับพระพุทธรูป	” ๒๕๔

(๒๔)

๕	ตั้งพระราชกำหนดกฎพระไอยการ	หน้า ๒๕๖
๕	ตั้งด้วยแต่อากรขนอนศดาด	” ๒๕๖
	พระราชทานที่กัณฑ์นาเป็นนิตยภัตครั้ง	” ๒๕๖
๕	ตั้งเจ้าฟ้าสุทัศน์ราชโอรสเป็นพระมหาอุปราช	” ๒๕๖
	พระมหาอุปราชเสวยยาพิศม์สิ้นพระชนม์	” ๒๕๗
	สมเด็จพระเอกาทศรถสวรรคต	” ๒๕๗

แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๔ (เจ้าฟ้าศรีเสาวภาคย์)

จุลศักราช ๙๖๓-๙๖๔

พระศรีคิรีเพนชบถ	จับพระเจ้าแผ่นดินปลงพระชนม์	หน้า ๒๕๗

แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาที่ ๑ (พระเจ้าทรงธรรม)

จุลศักราช ๙๖๔-๙๙๙

๕	ตั้งจมนครศรีธรรมราชเป็นพระมหาอุปราช	หน้า ๒๕๘
	พระมหาอุปราชสิ้นพระชนม์	” ๒๕๘
๕	ยี่ปุ่นเป็นชบถ	” ๒๕๘
๕	ตั้งพระมหาอำมาตย์ที่ปราบยี่ปุ่นชบถเป็นเจ้าพระยาตากไหม	
	สุริวงษ์	” ๒๕๘
	ชักพระมงคตบพิตรจากฝ่ายคือนอกพระราชวัง มาทำมณฑป	
	ไว้ฝ่ายคือนคก	” ๒๕๘
	ตั้งเมืองตะนาวศรีแก่มอญ	” ๒๕๘
	พุนดินนำวิหารถกตบเป็นที่ทำการพระเมรุ	” ๒๕๘

พบรอยพระพุทธรบาท	หน้า ๒๕๘
สร้างบริเวณวัดพระพุทธรบาท	” ๒๖๐
ตัดทางหลวงแต่ทำเรือไปพระพุทธรบาท	” ๒๖๐
สร้างค้ำหนักท่าเจ้าตุนก	” ๒๖๐
แปลงบึงเรือไชยเป็นเรือกิ่ง	” ๒๖๐
ถดองวัดพระพุทธรบาท	” ๒๖๐
พระปรางค์วัดมหาธาตุพัง	” ๒๖๑
แต่งหนังสือมหาชาติคำหลวง	” ๒๖๑
สร้างพระไตรปิฎกจบบริบูรณ์	” ๒๖๑
สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมสวรรคต	” ๒๖๑

แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาที่ ๒ (พระเชษฐาธิราช)

จุลศักราช ๙๙๙-๙๙๑

พระศรีศักราชขอขนาเป็นชนบจับได้	หน้า ๒๖๑
เจ้าพระยาตากโหมสุรังษ์ทำศพ เกิดสงสัยว่าจะเป็นชนบ	” ๒๖๒
เจ้าพระยาตากโหมสุรังษ์เป็นชนบ จับพระเจ้าแผ่นดินปลง พระชนม์	” ๒๖๒

แผ่นดินสมเด็จพระอาทิตยวงษ์ ๒ เดือน

ขุนนางถวายราชสมบัติแก่เจ้าพระยาตากโหมสุรังษ์	หน้า ๒๖๕

แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑

๑ ศุภมศัศักราช ๗๑๒ ปีมะแมโทศก วัน ๖ ๕ ค่ำเพลาตำนานพิกา
เก๋บาท ดลปนากรุงพระนครศรีอยุธยา ชีพพรหมณ์ให้ฤกษ์
ตั้งพระกตบাত্র ได้ตั้งทักษิณาวุธได้ค้นหมันใบหนึ่ง แล้วสร้างพระ
ที่นั่งไพทริยมหาปราสาทองค์หนึ่ง สร้างพระที่นั่งไพชยนต์มหาปราสาท
องค์หนึ่ง สร้างพระที่นั่งไอศวรรย์มหาปราสาทองค์หนึ่ง แล้วพระ
เจ้าอู่ทองเสด็จเข้ามาด้วยราชสมบัติ พระชนมได้ ๓๗ พระพรรษา
ชีพพรหมณ์ ถวาย พระนามว่า สมเด็จพระรามาธิบดีศรีสุนทรบรมบพิตร
พระพุทธเจ้าอยู่หัวกรุงเทพมหานคร บวรทวารวดีศรีอยุธยามหาดิถ
ภพพรรัตนราชธานีบรมมัย เหมือนด้วยนามสมเด็จพระรามาธิบดี
อวตารอันผ่านกรุงศรีอยุธยาแต่กาลก่อนนั้น แล้วโปรดให้ขุนหลวงพงษ์
ซึ่งเป็นพระมเหสี แด่ศรีเรียกว่าพระเชษฐาอันเป็นสมเด็จพระบรม
ราชาธิราชเจ้า ไปครองราชสมบัติณเมืองสุพรรณบุรี จึงให้สมเด็จพระ
พระเจ้าตากเธอ พระราเมศวรชนไปครองราชสมบัติในเมืองดพบุรี.

๒ ครองนพระยาประเทศราชชน ๑๖ เมือง คือเมืองมดกา, เมือง
ชวา, เมืองคณาครี, เมืองนครศรีธรรมราช, เมืองทวาย, เมือง
เมะตะมะ, เมืองเมะด่าเต็ง, เมืองสงขลา, เมืองจันทบุรี, เมือง
พิศณุโลก, เมืองสุโขทัย, เมืองพิไชย, เมืองสวรรคโลก, เมือง
พิจิตร, เมืองกำแพงเพชร, เมืองนครสวรรค์

๓ แล้วให้ ชนไปเชิญ สมเด็จพระเจ้าตากเธอพระราเมศวร ลง มา แด่
เมืองดพบุรี ทรงพระกรุณาตรัสว่าขอมแปรภักดร จะให้ออกไป

กระทำปราบปรามเสีย พระราเมศวรได้ถูกขังกวดห้าพันไปถึงกรุง
 กัมพูชาธิบดีเพดาพดบคำ พระยาอุปราชบุตรพระเจ้ากัมพูชาธิบดีทูลว่า
 ทพซึ่งยกมานั้นเด้อยด้อยอยู่ ยังมีได้พร้อมมุต จะขอออกโจมตี
 พระเจ้ากัมพูชาธิบดีก็เห็นด้วย พระยาอุปราชก็ออกโจมตี ทพหน้า
 ยังมีทันตงค้ายก็แตกฉานมาประทะทัพหลวง เสียพระศรีสุวรรณแก้ว
 กัมพูชาธิบดี มีข่าวเข้ามาถึงพระนคร มีพระราชโองการให้ขุนตำรวจ
 ออกไปอัญเชิญสมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้า ผู้เป็นพระเชษฐาซึ่งอยู่เมือง
 สุพรรณบุรี ครั้นเสด็จเข้ามาถึงพระนครแล้ว พระเจ้าอยู่หัวตรัสว่า
 ขออัญเชิญท่านออกไปช่วยหลานท่าน สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้า
 จึงยกทัพพร้อมออกไปถึงกรุงกัมพูชาธิบดี ก็รบเอาไชยชนะได้ ให้
 กวาดครัวชาวกรุงกัมพูชาธิบดีเข้ามาพระนครเป็นอันมาก.

๑ ศักราชได้ ๗๑๕ ปีมีเสงเบญจศก วันพฤหัสบดีเดือนสี่ขึ้นค่ำหนึ่ง
 เพดาเข้าต้องนาฬิกาห้าบาท ทรงพระกรุณาตรัสว่า ที่พระตำหนัก
 เจียงเหล็กนั้น ให้สถาปนาพระวิหารแด่พระมหาธาตุเป็นพระอารามแล้ว
 ให้นามชื่อวัดพุทไธสวรรย์ ครั้นนั้นมาขุนพิณจยตกลูกสี่เศวตวิตรเป็น
 สองตัวแปดเท้าเดินขึงสี่เศวตนั้น ไก่พระศรีมหาโพธิ์ฟักฟองตกลูกตัวเดียว
 สองเศวต

๑ ศักราช ๗๑๙ ปีระกานพศก ทรงพระกรุณาตรัสว่า เจ้าแก้ว
 เจ้าไทยออกอหิวาตกะโรคตาย ให้ขุดขึ้นเผาศพแล้ว แด่ปลงศพนั้น
 ให้สถาปนาพระเจดีย์แก้ววิหารเป็นพระอารามแล้ว ให้นามชื่อวัดป่าแก้ว.

๑ ศักราช ๗๓๑ ปีระกาเอกศก สมเด็จพระรามาธิบดีเสด็จสวรรคต
 อยู่ในราชสมบัติ ๒๐ ปี.

แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชา (ครั้งที่ ๑)

๑ สมเด็จพระบรมราชาเสด็จมาแต่เมืองทพบุรี ขึ้นเสวยราชสมบัติ

แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑

๑ ครั้นถึงศักราชได้ ๗๓๒ ปีจอโทศก สมเด็จพระบรมราชาธิราช
เจ้าเข้ามาแต่เมืองสุพรรณบุรี เสด็จขึ้นครองราชย์ว่าสมเด็จพระบรมราชา
ธิราชเจ้าเสด็จเข้ามา สมเด็จพระบรมราชาเสด็จออกไปอัญเชิญเสด็จเจ้า
พระนคร ถวายราชสมบัติแล้ว ถวายบังคมลาขึ้นไปทพบุรีตั้งเก่า

๑ ศักราช ๗๓๓ ปีกุญตรีนศก สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้าเสด็จ
ไปหาเมืองฝ่ายเหนือแต่ได้เมืองเหนือท่งปวง

๑ ศักราช ๗๓๔ ปีชวดจัตวาศก เสด็จไปหาเมืองนครพังกาแต่เมือง
แขวงเซรา

๑ ศักราช ๗๓๕ ปีฉลูเบญจศก เสด็จไปหาเมืองชากรุงาว แต่
พระยาไชยแก้วพระยาเก่าแห่งเจ้าเมืองออกต่อรบท่าน ๆ ได้ตัวพระยาไชย
แก้วตาย แต่พระยาเก่าแห่งแต่ไพร่พลท่งปวงหนีเข้าเมืองได้ ทพทวง
ก็เสด็จกลับคืนมาพระนคร

๑ ศักราช ๗๓๖ ปีชวดฉก สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้ากับพระ
มหาเถรธรรมมากัดญานปลุกชากัน แรกสถาปนาพระศรีรัตนมหาธาตุ
ฝ่ายบูรพทิศนำพระมัญชรสิงห์สูง ๓๙ วา ยอดนพศูลสูง ๓ วา

๑ ศักราช ๗๓๗ ปีเถาะต้ปศก เสด็จไปหาเมืองพิษณุโลก แต่
ได้ตัวขุนสามแก้วเจ้าเมือง กวาดครัวอพยพมากครั้งนั้นมาก

๑ ศักราช ๗๓๘ ปีมะโรงอัฐศก เสด็จไปเอาเมืองชากรุงวอ ได้ พระยากำแหง แดท้าวผากองคิดกันว่า จะขอทัพหลวงทำไมได้ ท้าว ผากองเด็กทัพหนึ่ง เสด็จยกทัพตามคัณฑ์ท้าวผากองแตก ได้ท้าวพระยา เสด็จขุนหมื่นครวญมาก แดทัพหลวงเสด็จกลับคืน.

๑ ศักราช ๗๔๐ ปีมะเมียฉิมฤทธิศก เสด็จไปเอาเมืองชากรุงวอได้ ครวญพระมหากษัตริย์เมืองพระพิษณุโลกออกมาถวายบังคม.

๑ ศักราช ๗๔๒ ปีวอกโทศก เสด็จไปเอาเมืองเชียงใหม่ แดให้ เข้าปล้นเมืองนครจำปาศได้ จึงแต่งหนังสือเข้าไปแก่หมื่นนคร ให้เจ้า เมืองนครจำปาศออกมาถวายบังคม แดทัพหลวงเสด็จกลับคืน.

๑ ศักราช ๗๔๔ ปีจอจตุศก ส้มเด็จพระราชาธิราชเจ้าเสด็จ สวรรคต อยู่ในราชสมบัติ ๓๓ ปี.

แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าทองจันทร์

๑ จึงเจ้าทองจันทร์ราชบุตรพระชนม์ได้ ๑๕ พระพรรษา ขึ้นเสวยราช สมบัติได้ ๗ วัน.

แผ่นดินสมเด็จพระรามศวร ครองที่ ๒

๑ ส้มเด็จพระรามศวรเสด็จลงมาแต่เมืองถพบุรี เข้าในพระราชวังได้ กุมเอาเจ้าทองจันทร์ได้ให้พิฆาตเสียวัดโคกพระยา แดพระองค์ได้ เสวยราชสมบัติ.

๑ ศักราชได้ ๗๔๖ ปีชวดคชก พระรามศวรให้เทียบพลยกขึ้นไป เมืองเชียงใหม่ ตั้งค่ายหลวงใกล้คูเมือง ๑๕๐ เต้น ให้นายทัพนาย

กองตั้งค่ายล้อม แด่แต่งการปล้นเอาจึงได้ ฝ่ายเจ้าน้ำที่ยิงปืนใหญ่
ออกมา กำแพงพังกว้างประมาณ ๕ วา พระเจ้าเชียงใหม่^{๕๕๕}ให้
พญายมบาล^{๕๕๖}ให้ทหารเอาหนังสือชวนลูกชนมียิงลงมา ในหนังสือ
นั้นว่า ขอพระราชทานให้คง ๗ วัน จะนำเครื่องพระราชบรรณาการ
ออกไปจำเริญพระราชไมตรี พระเจ้าอยู่หัวจึงปลุกษาศึกด้วยมุขมนตรีว่า
พระเจ้าเชียงใหม่ให้หนังสือออกมาดังนี้ ควรจะให้คงฤๅประการใด มุข
มนตรีนายทัพนายกองปลุกษาว่า เกดออกพระเจ้าเชียงใหม่จะเตรียมการ
มิทัน จึงคิดเป็นกลตอบมายมา ขอพระราชทานให้ปล้นเอาเมืองจึงได้
ล่่มเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัสว่าเป็นพระษัตริย์ชด้อย^{๕๕๗} เขาไม่รบแล้วเราจะ
ให้รบนั้นไม่ควร ถึงมาทว่าพระเจ้าเชียงใหม่จะได้คงอยู่ในดัดยา
นุสดี^{๕๕๘}ก็ ใช่ว่าจะพ้อมมือทหารเรานั้นเมื่อไร ฝ่ายในเมืองเชียงใหม่
นี้^{๕๕๙}แต่ละบงทกำแพงทลายนั้น^{๕๖๐}ให้^{๕๖๑}ครั้นเจ็ดวันแล้วพระเจ้าเชียงใหม่
มิได้เอาเครื่องจำเริญพระราชไมตรีออกมา นายทัพนายกองข้าทหาร
วังทุกขราช^{๕๖๒}ว่าเข้าในกองทัพทนายจะสืบถึงหาทช้อมได้ จะขอ
พระราชทานเร่งปล้น พระเจ้าอยู่หัวบัญชาตามนายทัพนายกอง ทรง
พระกรุณาสั่งให้เด็กกองทัพเสียด้านหนึ่ง ให้เร่งปล้นวัน ๒๔ คำเพดา
ล่่มท่มต้องบาทเดือนคก เจ้าพนักงานยิงปืนใหญ่^{๕๖๓}น้อยระดมทั้ง ๓ ด้าน
เอากะโหลกพาดปืนกำ^{๕๖๔}ไป พระเจ้าเชียงใหม่^{๕๖๕}ค้ำทานมิได้
เทครัวหนีออกเพดา ๑๑ ท่มทหารเข้าเมืองได้ ได้แต่^{๕๖๖}นักสร้างบุตรพระเจ้า
เชียงใหม่องค์หนึ่งมาถวายพระเจ้าอยู่หัว พระเจ้าอยู่หัวตรัสก่อนนักสร้าง
ว่า พระเจ้าเชียงใหม่บิดาท่านหาดีชานุสดี^{๕๖๗}มิได้ เราคิดว่าจะออกมา
หาเราโดยสัจย์ เราจะให้คงในราชสมบัติ ครั้น^{๕๖๘}ดังนั้นแล้วก็ให้นักสร้าง

ถวายสัตยาณัติยศ พระเจ้าอยู่หัวก็ให้แบ่งไพร่พลเมืองไว้พอสมควร
 เหลื่อนั้นให้เทครัวอพยพหญิงชายลงมา ให้นักสร้างตม้างตั้งเล็กลง
 เมืองสว่างบุรี ทรงพระกรุณาให้นักสร้างกลับขึ้นไปครองราชสมบัติ
 ณเมืองเขียงใหม่ พระเจ้าอยู่หัวเสด็จเข้าเมืองพิษณุโลก นมัสการ
 พระชินราช เปิดเครื่องต้นทำสักการบูชาสมโภช ๗ วัน เสด็จลงมา
 มาพระนคร แลต้าวซึ่งคือนางมานั้น ให้ส่งไปไว้เมืองพัทลุง, เมือง
 สงขลา, เมืองนคร, เมืองจันทบุรี, แล้วเสด็จออกทรงคดียังพระที่นั่ง
 มังคลาภิเศก เพลา ๑๐ ท่มทอดพระเนตรไปโดยฝ่ายทิศบูรพ์ เห็น
 พระดำริวิกรมธาดาเสด็จปาฏิหาริย์ เรียกปลัดวังให้เอาพระราชนานทรง
 เสด็จออกไป ให้เอากรุยปักขึ้นไว้ สถาปนาพระมหาธาตุขึ้นสูง ๑๘ วา
 ยอดสูง ๓ วา ให้ชื้อวัดมหาธาตุ แล้วให้ทำพระราชพิธีประเวศพระ
 นครแด่เฉลิมพระราชมณเฑียร.

๑ ขณะนั้นพระยากัมพูชาก็เข้ามาถึงเมืองชลบุรี กวาดครัวอพยพ
 หญิงชายในเมืองชลบุรีแต่เมืองจันทบุรี คนประมาณ ๖ พัน ๗ พันกลับ
 ไปเมืองกัมพูชาธิบดี พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวเสด็จยกกองทัพ
 ไปตีกรุงกัมพูชา ให้พระยาไชยณรงค์เป็นทัพหน้ายกไปถึงตะพานแยก
 ชาวกัมพูชาออกค้ำทัพพระยาไชยณรงค์ ได้รับพุ่งกันเป็นลำมารถ พระยา
 กัมพูชาก็แตกฉาน พระเจ้าอยู่หัวให้ตั้งค่ายประจันทัพอยู่ ๓ วัน พระเจ้า
 อยู่หัวยกเข้าตีแตกฉาน เข้าเมืองได้ พระยากัมพูชาลงเรือหนีไป
 พระเจ้าอยู่หัวตั้งจากช้างให้ยิงปืนนัดดับลงไป ต้องหม้อดินเป็นเพลิงลุกขึ้น
 พระยากัมพูชาหนีรอด จับได้พระยาอุปราชถูกพระยากัมพูชา ให้พระยา

ไชยณรงค์อยู่เมืองกัมพูชา ไว้คน ๕ พัน พระเจ้าอยู่หัวเล็ดจัน
พระนครศรีอยุธยา.

๑ ครั้นอยู่มาญวนยกมารบ ถ้ามาน้อยชาวกัมพูชาเป็นใจรบ ถ้า
มามากเรว่นไป พระยาไชยณรงค์บอกหนังสือมากราบทูล สมเด็จพระ
เจ้าอยู่หัวให้หนังสือตอบไป ให้กวาดครัวอพยพยกมาถึงพระนคร
แล้ว ให้ทำพระราชพิธีประเวศพระนครแล้ว ป็นำเห็นเจ้านายทัพนายกอง.

๑ ศักราช ๗๔๘ ปีเถาะนพศก สถาปนาวิบูลเสนาของ เพดาเย็นเล็ดจัน
มาพระที่นั่งมณฑลภิเศก ทำมดซึ่งตายแต่ก่อนนั้น มานั่งขวางทาง
เล็ดจันอยู่ด้วยหายไป สมเด็จพระราเมศวรบรมบพิตรทรงพระประชวรก็
เล็ดจันสวรรคต อยู่ในราชสมบัติ ๖ ปี.

แผ่นดินสมเด็จพระเจ้ารามราชาธิราช

๑ จึงสมเด็จพระยารามราชบุตรท่านได้เสวยราชสมบัติ ๑๕ ปี.

๑ ศักราช ๗๖๓ ปีมะเส็งตรีศก สมเด็จพระยารามเจ้า ทรงพระ
พิโรธแก่เจ้าพระยามหาเสนาบดี จะให้จับเอาตัวฆ่าเสีย เจ้าพระยา
มหาเสนาบดีหนีข้ามไปอยู่ปากปาทูจาม จึงให้ไปเชิญสมเด็จพระ
นครอินทร์ พระราชนัดดาสมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้าซึ่งเสวยสมบัติ
อยู่ณเมืองสุพรรณบุรีเล็ดจันเข้ามาถึง จึงเจ้าพระยามหาเสนาบดียกเข้า
ปล้นเอาพระนครศรีอยุธยาได้.

แผ่นดินสมเด็จพระอินทราชาธิราชที่ ๑

๑ จึงเชิญเล็ดจันสมเด็จพระนครอินทร์ขึ้นเสวยราชสมบัติ ให้สมเด็จพระ
ยารามไปกินเมืองปาทูจาม แล้วพระราชทานบำเหน็จแก่เจ้าพระยา

มหาเสนาบดี ถูกพระذنมองคหนึ่ง เจียดทองคำหนึ่ง พานทองคำหนึ่ง
เค้าน้ำทอง กระจกนหยน เต๋ตยงา เต๋ตยงกดับบัว.

๑ ศักราช ๗๖๕ ปีมแมเบญจศก มีข่าวมาว่าพระมหาธรรมราชา
ธิราชเจ้าเมืองพิษณุโลกได้ตั้งสวรรคต แต่เมืองเหนือทงปวงเปนจตุสด
จึงได้ตั้งขึ้นไปถึงเมืองพระบาง พระยาบาดเมือง พระยารามออกมา
ถวายบังคม พระเจ้าอยู่หัวก็ตั้งเจ็ดกดับพระนคร แล้วจึงให้สมเด็จพระ
พระเจ้าลูกเธอเจ้าชายพระยาพิษณุโลกเมืองสุพรรณบุรี เจ้าพิษณุโลก
ศรีราชา คือเมืองสุวรรค เจ้าสามพระยาพิษณุโลกเมืองไชยนาท.

๑ ศักราชได้ ๗๗๐ ปีจอตำเรศศก สมเด็จพระนครินทร์ได้ตั้ง
สวรรคต อยู่ในราชสมบัติ ๑๗ ปี

แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒

๑ เจ้าชายพระยา เจ้าพระยา ยกเข้ามาจึงกันจะเอกราชสมบัติ
เจ้าชายพระยามาตั้งตำบลป่ามะพร้าวทั่วตลิ่งพดลไชย เจ้าพระยามา
ตั้งณวัดไชยภูมิ จะเข้าทางตลาดเจ้าพรหม ข้างต้นมาปะทะกันเข้าที่
เชิงสะพานป่าถ่าน ทั้งสองพระองค์ทรงพระแสงของ้าว ต้องพระศอก
ขาดพร้อมกันทั้งสองพระองค์ มุขมนตรีออกไปเฝ้าเจ้าสามพระยาทูล
การซึ่งพระเชษฐาธิราชขาดคอข้างทั้งสองพระองค์ แล้วเชิญเสด็จเข้ามา
ในพระนครเสวยราชสมบัติ ทรงพระนามสมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้า
ท่านจึงให้ขุนเขาพระศัพเจ้าชายพระยาเจ้าพระยาไปถวายพระเพลิง ที่
ถวายพระเพลิงนั้น ให้สถาปนาพระมหาธาตุแด่พระวิหารเป็นพระอาราม

แล้ว ให้นำชื่อวัดราชบูรณะ ที่เจ้าอ้ายพระยาเจ้ายพระยาชนช้างกัน
ถึงพิราโดย ให้ก่อพระเจดีย์สององค์ไว้ที่เชิงสะพานป่าถ่าน.

๑ ศักราช ๗๘๓ ปีฉลูตรีศก สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้า เสด็จ
ไปเอาเมืองพระนครศรีอยุธยา ท่านจึงให้เอาพระยาแก้วพระยาไทยแฉ
กรวัดกับทั้งรูปพระโค รูปสิ่งศักดิ์สิทธิ์ปวงมาด้วย ครั้นถึงพระนคร
ศรีอยุธยา จึงให้เอารูปสัตว์ทั้งปวงไปบูชาไว้ ณ วัดพระศรีรัตนมหา
ธาตุบ้าง ไปไว้วัดพระศรีสรรเพชญ์บ้าง.

๑ ศักราช ๗๘๖ ปีมะโรงศก สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้าสร้าง
วัดมเหยงค์ สมเด็จพระราเมศวรเจ้าผู้เป็นพระราชกุมารท่านเสด็จไป
เมืองพระพิษณุโลก ครั้นนั้นเห็นหน้าพระเนตรพระพุทธรูปเจ้าพระชินราชตก
ออกเปนโลหิต.

๑ ศักราช ๗๘๘ ปีมะเมียอัฐศก ครั้นนั้นเกิดเพลิงไหม้พระราช
มณเฑียรสถาน.

๑ ศักราช ๗๘๙ ปีมะแมพศก ครั้นนั้นเกิดเพลิงไหม้พระที่นั่งศรีมูข.

๑ ศักราช ๗๙๐ ปีวอกดำเรศศก สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้า
เสด็จไปเมืองเชียงใหม่ แต่เข้าปล้นเมืองมิได้ พอลงพระประชวร
ทัพหลวงเสด็จกลับคืน.

๑ ศักราช ๗๙๒ ปีจอโทศก เสด็จขึ้นไปตีเชียงใหม่อีกครั้งหนึ่ง
แต่กองทัพหลวงดำดทำยกระเซมได้เมืองเชียงใหม่ ครั้นนั้นได้เชลย
แสนต้องหมื่น ทัพหลวงเสด็จกลับคืน.

๑ ศักราช ๗๙๖ ปีชวดศก สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้าเสด็จ
สวรรคต อยู่ในราชสมบัติ ๑๗ ปี.

แผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

๑ สมเด็จพระราเมศวรเจ้าผู้เป็นพระราชบุุตรขึ้นเสวยราชสมบัติ ทรงพระนามสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ยกวงทำเป็นวัดพระศรีสรรเพชญ์ เสด็จมาอยู่ริมน้ำ จึงให้สร้างพระที่นั่งเบญจรัตนมหาปราสาทของค์หนึ่ง สร้างพระที่นั่งสรรเพชญ์ปราสาทของค์หนึ่ง แล้วพระราชทานชื่อขุนนางตำแหน่งนา ให้เอาทหารเป็นสมุหพระกลาโหม เอาพลเรือนเป็นสมุหนายก เอาขุนเมืองเป็นพระนครบาลเมือง เอาขุนวังเป็นพระธรรมาธิการ เอาขุนนาเป็นพระเกษตรา เอาขุนคลังเป็นพระโกษาธิบดี ให้ถือศักดินาหมื่น แด่ที่ถวายพระเพลิงสมเด็จพระรามาริบัติ ที่พระองค์สร้างกรุงนั้น ให้สถาปนาพระมหาธาตุแด่พระวิหารเป็นพระอาราม ให้นามชื่อวัดพระราม.

๑ ศักราช ๘๐๒ ปีวอกโทศก ครว้นคนออกทวพิศม์ตายมากนัก.

๑ ศักราช ๘๐๓ ปีระกาตรนิศก แด่งทัพไปเอาเมืองมดกา.

๑ ศักราช ๘๐๔ ปีจอจัตวาศก แด่งทัพไปเอาเมืองศีลพิณ ครว้นนั้นเสด็จหนุ่ทัพขึ้นไป ตั้งทัพหลวงตำบลบ้านโคน.

๑ ศักราช ๘๐๕ ปีกุกุเบญจศก เข้าเบียดอกแพงทนานตะ ๘๐๐ เบี้ย ๆ เพื่องตะแปดร้อยเบี้ย เข้าเกวียนหนึ่งเป็นเงินด้ามชงกับดียบบาท.

๑ ศักราช ๘๐๖ ปีชวดคณศก ให้บำรุงพระพุทธรัด้านาบริบูรณ์ แด่หล่อรูปพระโพธิสัตว์ ๕๕๐ พระชาติ แด่วทรงสร้างวัดจุฬามณี.

๑ ศักราช ๘๐๘ ปีชวดอัฐศก เต้นการมหรศัพตของ พระราชทานสมณัพรหมณ์แควรรณพิภท่งปวง ครว้นพระยาชะเตยงคิกระบถพาเอาครัวท่งปวงไปถวายพระมหาราชเจ้าเชียงใหม่.

๑ คักราช ๘๐๘ ปีเถาะนพศก พระยาชะเตียงนำทัพพระมหาราชมา
 เอาเมืองพิศณุโลก เข้าปล้นเมืองเปนตำบารมมิได้ จึงยกทัพแปร
 ไปเอาเมืองกำแพงเพชร เข้าปล้นเมืองถึงเจ็ดวันมิได้ สมเด็จพระ
 พระบรมไตรโลกนาถเจ้า แดสมเด็จพระอินทราชาราชบุตรเสด็จขึ้นไป
 ช่วยเมืองกำแพงเพชรทัน แดสมเด็จพระอินทราชาเจ้าทัพพระยาเกียรติ
 แดก ทัพท่านมาประทะทัพหมื่นนคร ได้ชนช้างด้วยหมื่นนคร แด
 ราชคัถาทั้งสองข้างเข้ารวมเอาช้างพระที่นั่งข้างเดียว ครั้นนั้นพระอินทราชา
 เจ้าครองบดินทร์พระภักตร ทัพพระมหาราชนั้นเด็กกดับคืบไป.

๑ คักราช ๘๑๐ ปีมโรงดำเรศศก สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ
 เจ้า สรร้างพระวิหารวัดจุฬามณี.

๑ คักราช ๘๑๑ ปีมเสงเอกศก สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเจ้า
 ทรงพระผนวชนวัดจุฬามณีได้แปดเดือนตามนวช แดสมเด็จพระวรยศ
 อยู่ในราชสมบัติ ๑๖ ปี.

แผ่นดินสมเด็จพระอินทราชาที่ ๒

๑ จึงสมเด็จพระอินทราชาราชบุตรได้เสวยราชสมบัติ.

๑ คักราช ๘๑๓ ปีมแมตรีศก ครั้นนั้นมหาท้าวบุญชิงเมืองเชียงใหม่
 แก่ท้าวตูก.

๑ คักราช ๘๑๕ ปีระกาเบญจศก สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ช้างเผือก
 พังช้างหนึ่ง.

๑ คักราช ๘๑๖ ปีจอชศก สมภพพระราชโอรสท่าน.

๑ คักราช ๘๑๘ ปีชวดอัฐศก เสด็จไปเมืองชะเตียง.

- ๑ ศักราช ๘๒๑ ปีเถาะเอกศก แรกตั้งเมืองนครไทย.
- ๑ ศักราช ๘๒๒ ปีมโรงโทศก พระดีหราชเดโชถึงแก่กรรม.
- ๑ ศักราช ๘๒๔ ปีมเมียจัตวาศก พระยาด่านช้างถึงแก่กรรม พระ
ราชทานให้อภิเษกพระยาเมืองขวาเป็นพระยาด่านช้าง.
- ๑ ศักราช ๘๒๖ ปีวอกนศก ทรงพระกรุณาให้เกณฑ์กรมหมื่น
นถองพระศรีวิวัฒนมหาธาตุ ๑๕ วัน.
- ๑ ศักราช ๘๒๘ ปีจออัฐศก พระบรมราชาผู้เป็นพระราชโอรส
ทรงผนวช.
- ๑ ศักราช ๘๒๙ ปีกุนนศก สมเด็จพระราชโอรสเจ้าตามน
ประดิษฐานพระองค์ไว้ ในที่พระมหาอุปราชา.
- ๑ ศักราช ๘๓๐ ปีชวดดำเรทศก สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้า
ไปวังข้างตำบลตำหนักบริบูรณ์.
- ๑ ศักราช ๘๓๑ ปีฉลูเอกศก มหาราชทำวถูกพราโดย.
- ๑ ศักราช ๘๓๒ ปีชวดโทศก สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้าราชบุตร
เสด็จยกทัพไปตีเมืองทวาย แต่เมื่อเมืองทวายจะเสียนั้น เกิดอุบาทว์
เป็นหลายประการ โคตกถูกตัวหนึ่งแปดเท้า ไก่ฟักฟองคกถูก
ตัวหนึ่งแปดเท้า ไก่ฟักฟองคชอนคกถูกเป็นหกตัว หนึ่งเข้าดาว
งอกเป็นใบในปิ่น.
- ๑ ศักราช ๘๓๔ ปีมโรงจัตวาศก แรกให้กักกำแพงเมืองพิไชย.
- ๑ ศักราช ๘๓๕ ปีมเสงเบญจศก สมเด็จพระอินทราชาเสด็จ
สวรรคต อยู่ในราชสมบัติ ๒๒ ปี.

แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒

๑ ดมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้าผู้เป็นราชบุตรีชนด้วยราชสมบัติ ทรงพระนามสมเด็จพระรามาธิบดี.

๑ ศักราช ๘๓๖ ปีมะเมียศก ประดิษฐานพระอิฐธาคุดมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเจ้า แต่พระอิฐธาคุดมเด็จพระอินทราชาไว้ในมหาสถูป.

๑ ศักราช ๘๓๘ ปีวอกอิฐศก ท่านประพตติการเบญจาเพศพระองค์ให้เล่นการดักดำบรรพ์.

๑ ศักราช ๘๓๘ ปีระกานพศก ให้ทำการปฐมกรรม.

๑ ศักราช ๘๔๑ ปีกุกญเอศก แรกสร้างพระวิหารวัดศรีธรรมเพชญ์ ดมเด็จพระรามาธิบดีแรกหล่อพระศรีธรรมเพชญ์ ในวันที่ ๑ ๙๖ ค่ำ.

๑ ครั้นถึงศักราช ๘๔๕ ปีเถาะเบญจศกวัน ๖ ๙ ๘ คำนดองพระพุทเจ้าพระศรีธรรมเพชญ์ คณนาพระพุทเจ้านั้นแต่พระบาทถึงยอดพระรัศมีสูงได้ ๘ วา พระภักตรนยาวได้ ๔ ศอก โดยกว้างได้ ๓ ศอก พระอุระกว้าง ๑๓ ศอก แต่ทองหล่อพระพุทเจ้าหนักห้าหมื่นสามพันชั่งทองคำหุ้มหนักสองร้อยแปดสิบหกชั่ง ช่างน่านทองเนื้อเจ็ดน้ำต้องชาช่างหงษ์ทองเนื้อหกน้ำต้องชา.

๑ ศักราช ๘๖๐ ปีมะเมียดำเรศศก ดมเด็จพระรามาธิบดีแรกให้ทำคำราพีไชยสงคราม แดแรกทำตำราบัญชีพระราชพิธีทุกเมือง ขณะนั้นคตองตำโรงที่จะไปคตองคี่สระจรเข้ คตองทบนางจะไปปากน้ำเจ้าพระยาคนเรือใหญ่จะเดินไปมาขัดสน จึงให้ชำระ ขุดได้รูปเทพารักษ์ ๒ องค์หล่อด้วยทองดำฤทธิ จากฤกษ์หนึ่งชื่อพญาแสนดาองค์หนึ่งชื่อบาทตั้งชกร ในที่รวมคตองตำโรงกับคตองทบนางคตองกัน

จึงให้ปลัดกรมบวงสรวง ถวายรับ ออกมา ปลุกเสก เจริญขึ้นประดิษฐานไว้ ณ เมืองประแดง.

๑ คักราช ๘๖๖ ปีชวดคณศก ครองนางเบองขวาข้างคันเจ้าพระยาปราบแตกออกไป หนึ่งในเดือนเจ็ดนั้นคนทอดบาตรต้นเทห์ ครองนให้ฆ่าขุนนางเสียมาก.

๑ คักราช ๘๖๗ ปีฉลูศัปตศก นาน้อยเข้าตายฝอยดิน หนึ่งแผ่นดินไหวแตกเกิดอุบาทว์หลายประการ.

๑ คักราช ๘๖๘ ปีชวดอัฐศก เข้าแพงเปน ๓ ทนานค่อเพื่อง เบย ๘๐๐ ค่อเพื่อง เกวียนหนึ่งเปนเงิน ๑ ชั่ง ๒ ตำดั่ง ๑ บาท ๑ ดั่ง ครองนประดิษฐานสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ พระอภิตยวงษ์ ไว้ในที่อุปราช ให้ชนไปครองเมืองพระพิศณุโลก.

๑ คักราช ๘๗๑ ปีมีเสงเอกศก ในเพตราศรภาค เห็นอากาศนิมิตรเป็นอินทรรณแต่ทิศเหนือผ่านไปทิศพายัพมีพรรณดีขาว อยู่ณวัน ๑ ๙ ๑๒ คำสมเด็จพระรามาธิบดีเจ้าเดด็จสวรรคต อยู่ในราชสมบัติยังมีได้ราชาภิเศก ๓ ปี ราชภิเศกแล้ว ๓๗ ปี ศิริเปน ๔๐ ปี.

แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชามหาพุทธางกูร

๑ สมเด็จพระอภิตยวงษ์เจ้าชนเสวยราชสมบัติ ทรงพระนามสมเด็จพระบรมราชาหน่อพุทธางกูร.

๑ คักราช ๘๗๕ ปีระกาเบญจศก สมเด็จพระบรมราชาหน่อพุทธางกูร ทรงพระประชวรทรพิกมเสด็จสวรรคต อยู่ในราชสมบัติ ๕ ปี.

แผ่นดินสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว

๑ สมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระนามพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว
พระชนม์ & พระพรรษา ขึ้นด้วยราชสมบัติได้ ๕ เดือน.

แผ่นดินสมเด็จพระไชยราชาธิราช

๑ ศักราช ๙๗๖ ปีจอชก พระไชยราชาธิราชเจ้าซึ่งเป็นราชวงศ์
สมเด็จพระรามาธิบดี คิดประทุษร้ายจับพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว
โทษเสีย สมเด็จพระไชยราชาธิราชเจ้าได้เสวยราชสมบัติ.

๑ ศักราช ๙๘๐ ปีชวดดำเรทศก แรกให้พนดินวัดชัยเยี่ยง ถึง
เดือน ๑๓ เสด็จไปเยี่ยมกราม ถึงเดือน ๔ ขึ้น ๘ ค่ำเพดาประมาณ
ยามหนึ่งเกิดลมพายุพัดหนัก คอเรืออ้อมแก้วแด่นเมืองมานันท์ เรือ
ไกรแก้วนั้นแตก.

๑ หนึ่งเมื่อเสด็จมาถึงเมืองกำแพงเพชรนั้น พระยานารายณ์เป็น
กระบถ ให้กุมเอาพระยานารายณ์ฆ่าเสียในเมืองกำแพงเพชร.

๑ ศักราช ๙๘๗ ปีระกาตศก ๓๖๗ ค่ำสมเด็จพระไชย
ราชาธิราชเจ้าเสด็จไปเมืองเชียงใหม่ ให้พระยาพิศณุโลกเป็นแม่ทัพ
ยกพลออกตั้งทัพไชยตำบลบางบาด ๓๖๗ ค่ำจึงยกทัพหลวง
จากทัพไชยไปถึงเมืองกำแพงเพชร ๓๖๗ ค่ำยกทัพไปตั้ง
เมืองเชียงทอง แล้วยกไปถึงเมืองเชียงใหม่ เข้าได้เมือง ครั้น
๓๖๗ ค่ำ เสด็จยกพยุหบาตราทัพหลวง กลับคืนยังพระนคร
ศรีอยุธยา อยู่ณวัน ๓๖๗ ค่ำเกิดเพลิงไหม้ในพระนคร แต่ทำ
กลาโหมไปถึงพระราชวังท้ายท่อดลาดยอด ๓๖๗ ค่ำเกิดเพลิงไหม้

ลงตะแคงแกง ไหม้ตามลงไปป่าของโรงครามตะไกรสามวันจึงดับ มี
บาญชีเรือนค่าตากฎพระวิหารไหม้แสนห้าสิบหัด.

๑ ศักราช ๘๘๘ ปีจออัฐศก ๓ ๙๒ ๒ คำเดิมเจ้าพระไชยราชา
ธิราชเจ้า เสด็จยกพยุหบาตราทัพไปเมืองเชียงใหม่ ดำรัสให้พระยา
พิศณุโลกถือพัด ๒ หมืนเปนกองนำ เสด็จยกพยุหแสนยการร้อนแรม
ไปโดยระยะทาง ๑๒ เวนถึงเมืองกำแพงเพชร เสด็จประทับแรมอยู่
๑๕ เวน ครั้นวัน ๕ ๙๓ คำเดิมเจ้าทัพไชย ถึงวัน ๗ ๙๓ คำ
จึงยกทัพหลวงจากที่นั้น ครั้นวัน ๓ ๙๔ คำได้เมืองลำพูนไชย ถึง
วัน ๒ ๙๔ คำได้เมืองเชียงใหม่ วัน ๖ ๙๔ คำบังเกิดอุปาท
นิมิตรเห็นโลหิตตก อยู่ณประตูบ้านแถวเรือนชน ท่งปวงในเมือง นอกเมือง
ทุกตำบล ครั้นวัน ๒ ๙๔ คำเดิมเจ้าพยุหบาตราทัพหลวงจาก
เมืองเชียงใหม่จะมายังพระนครศรีอยุธยา.

๑ ศักราช ๘๘๘ ปีกุญนพศก ทรงพระประชวรปัจจุบัน เสด็จ
สวรรคตณมณฑลฉะเชิงเทรา มุขมนตรีเชิญพระบรมศพเข้าพระนคร
ศรีอยุธยา สมเด็จพระไชยราชาธิราชเจ้า เสด็จอยู่ในศิริราชมไห
สวรรย์ ๑๕ พระพรรษา มีพระราชโอรสองค์ พระราชโอรส
ผู้ทรงนามพระแก้วฟ้า พระชนม์ได้ ๑๑ พระพรรษา พระราชโอรส
ผู้ทรงนามพระศรีศิลป์ พระชนม์ได้ ๕ พระพรรษา ครั้นถวาย
พระเพลิงพระไชยราชาเสร็จแล้ว ฝ่ายพระเพ็ชรราชาซึ่งเป็นเชื้อพระวงศ์
สมเด็จพระไชยราชานัน จึงดำริว่าจะอยู่ในฆราวาสบดินเห็นไทยจะ
บังเกิดมีเป็นมั่นคง ไม่เห็นสิ่งใดที่จะเป็นทัพได้ เห็นแต่พระพุทธ
ศาสนาแต่ผ้ากาฬาวพัตร อันเป็นธงไชยแห่งพระอรหันต์จะเป็นที่พำนัก

พณยุบถ้วนคราย ครั้นด้าวที่แฉกก็ออกไปอุปสมบทเป็นภิกษุภาวอยู่
ณวัดราชประดิษฐาน.

แผ่นดินสมเด็จพระยอดฟ้า

๑ ฝ่ายสมณพราหมณาจารย์ มุขมนตรีกระทรวงราชบัณฑิตย
โหราราชครู สโมสรพร้อมกันประชุมเชิญพระแก้วฟ้าพระชนม์ได้ ๑๑
พระพรรษา เสด็จผ่านพิภพพลวดยราชประเวณสืบศรีสุริยวงษ์อยุธยา
ต่อไป แดงนางพระยาแม่อยู่หัวศรีสุดาจันทร์ ผู้เป็นสมเด็จพระชนนี
ช่วยทำนุบำรุงบารุงปกครองราชการแผ่นดิน ในบั้นแผ่นดินไหว.

๑ ศักราช ๘๘๐ ปีชวดดำเรทศกัณฐ์ ณวัน ๗ ๕ คำสมเด็จพระแก้ว
ฟ้าเสด็จออกสำนักร่วมด้วยหมู่ขุนอำมาตย์มนตรีเฝ้าพระบาทยุคล
เป็นอันมาก ดำรัสสั่งให้เอาช้างบารุงกัน บังเกิดทฤษฏินิมิตรางช้าง
พระยาไฟนั้นหักเป็นสามท่อน ครั้นเพลาค่ำช้างคันพระฉัททันต์ไถ่หน้าตา
ไทร้องเป็นเสียงคนร้องให้ ประการหนึ่งประตูไพชยนต์ร้องเป็นอุบาทว์
ครั้นอยู่มานางพระยาแม่อยู่หัวศรีสุดาจันทร์ เสด็จไปประพาศเฝ้าณพระ
ที่นั่งพิมานรัตยาหอพระขางนำ ทอดพระเนตรเห็นพันบุตรศรีเทพผู้เฝ้า
หอพระ ก็มีความเสน่हरักใคร่พันบุตรศรีเทพ จึงสั่งสาวใช้ให้เอา
เมี่ยงหมากห่อผ้าเช็ดหน้าไปพระราชทานพันบุตรศรีเทพ พันบุตรศรีเทพ
รับแล้วก็รื้อขึ้นมาไครยว่า นางพระยามีพระไทยยนิศรักใคร่ พันบุตร
ศรีเทพจึงเอาดอกจำปาส่งให้สาวใช้เอาไปถวายนางพระยา นางพระยา
ก็มีความกำหนัดในพันบุตรศรีเทพเป็นอันมาก จึงมีพระเสาวนิต
พระยาราชภักดีว่า พันบุตรศรีเทพเป็นข้าหลวงเดิม ให้เอามาเป็น

ขุนชินราชรักษาหอพระข้างใน ให้เปลี่ยนขุนชินราชออกไปเป็นพันบุตร
 ศรีเทพรักษาหอพระข้างนอก ครั้นพันบุตรศรีเทพเป็นขุนชินราชเข้าไปอยู่
 รักษาหอพระข้างในแล้ว นางพระยาก็ดอบตักส้มคั้นคั้นดื่มน้ำกับด้วยขุน
 ชินราชช้านาน แล้วดำริห์จะเอาราชสมบัติให้สิทธิ์แก่ขุนชินราช จึง
 ครักตั้งพระยาราชภักดิ์ว่าให้ตั้งขุนชินราชเป็นขุนวรวงษาธิราช ให้ปลูก
 จวนอยู่ริมศาลาดำรงบาญชี ให้พิจารณาเลขตั้งกัณฑ์มพรรค์ หวัง
 จะให้กำลังมากขึ้น แล้วให้เอาเตียงที่อันเป็นราชาอาศน์ไปตั้งไว้ข้างหน้า
 ลำหรับขุนวรวงษาธิราชนั่ง เพื่อจะให้ขุนนางทั้งปวงอ่อนน้อมยำเกรง
 แล้วนางพระยาสั่งให้ปลูกจวนให้ขุนวรวงษาธิราชว่าราชการณประตูอินท
 คันหมั่น อยู่มาพระยามหาเสนา พระยาราชภักดิ์พูดกันว่า เมื่อแผ่นดิน
 เป็นทุกข์นั้นเราจะคิดประการใด ครั้นรุ่งขึ้นนางพระยารู้ว่าพระยามหา
 เสนาพูดกันกับพระยาราชภักดิ์ จึงสั่งให้หาพระยามหาเสนาเข้ามาเฝ้าที่
 ประตูอินท ครั้นเฝ้าคำพระยามหาเสนาถลันออกไป มีผู้แต่งพระยา
 มหาเสนาตั้งมา เมื่อจะใกล้สิ้นใจ พระยามหาเสนาจึงว่าเมื่อเรา
 เป็นดังนี้แล้ว ผู้ที่อยู่ภายหลังจะเป็นประการใดเล่า ขณะนั้นนางพระยา
 แม้อยู่หัวครัวผู้ตาจันทรมครรภักด้วยขุนวรวงษาธิราช จึงมีพระเสาวน
 ตรีศัพทภาษาดูด้วยหม่อมขุนมนตร์ทั้งปวงว่า พระแก้วฟ้าโอรสเรายังเยาว์
 นักล่าดวงแต่จะเด่น จะว่าราชกิจการแผ่นดินนั้นเห็นเหตุอัศจรรย์นัก
 หนึ่งหัวเมืองฝ่ายเหนือเดี๋ยวนี้มีปรกติ จะไว้ใจแก่ราชการนั้นมิได้ เรา
 คิดว่าจะให้ขุนวรวงษาธิราชว่าราชการแผ่นดินกว่าราชบุตรเราจะจำเริญ
 ไฉน จะเห็นประการใด ท้าวพระยามุนมนตร์รู้พระอัธยาไฉน ก็ทูล
 ว่าซึ่งตรัสไปครั้นมานี้ควรอยู่แล้ว.

แผ่นดินขุนวรวงษาธิราช

๑ นางพระยาจิ่งมีพระเตาวันครี๊ดตั้งปัดดวง ให้เอาราชยานแต่เครื่อง
ตั้งแตรตั้งขลุ่ยขลุ่ยออกไปรับขุนวรวงษาธิราช เข้ามาในพระราช
นิเวศน์มณเฑียรสถาน แล้วตั้งพระราชพิธีราชาภิเษก ยกขุนวรวงษา
ธิราชขึ้นเป็นเจ้าพิภพกรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยา จึงเอานายจันทร์ผู้
น้องขุนวรวงษาธิราชบ้านอยู่มหาโตก เป็นมหาอุปราช แล้วขุนวรวงษา
ธิราชผู้เป็นเจ้าแผ่นดินปรึกษากับนางพระยาว่า บัดนี้ข้าราชกรรผู้ใหญ่
ผู้น้อยรักเราบ้างชังเราบ้าง หวังเมืองเหนือทั้งปวงก็ยังกระด้างอยู่ เรา
จำจะให้หาตมมาถัดเปลี่ยนเสียใหม่ จึงจะจงรักภักดีต่อเรา นาง
พระยาก็เห็นด้วย ครั้นรุ่งขึ้นเสด็จออกขุนนางตั้งสมุหนายกให้มัคราชน
ไปหาเมืองเหนือเจ็ดเมืองตมมา.

๑ ครั้นศักราช ๘๘๑ ปีมะแมเอกศก วัน ๑ ๕๘ ค่ำ ขุนวรวงษาธิราช
เจ้าแผ่นดินคิดกันกับแม่อยู่หัวศรีสุดาจันทร์ ให้เอาพระแก้วฟ้าไป
ประหารชีวิตพระเจ้านครวัดโคกพระยา แต่พระศรีคีรีปิ่นองค์ชายพระชนม
ได้เจ็ดพรรษานนเดียวยังได้ สมเด็จพระแก้วฟ้าอยู่ในราชสมบัติหนึ่ง
กับต้องเคียน.

๑ ฝ่ายขุนพิเรนทรเทพเชื้อพระวงศ์ กับขุนอินทรวท ห่มราชเส้นหา
หลวงศรียศบ้านตานตากฟ้า ลี้คนไว้ใจกัน เข้าไปในที่ลับแล้วปรึกษา
กันว่า เมื่อแผ่นดินเป็นทุกข์ดังนี้เราจะทำอะไรได้ไม่ควรถูกกุมเอาตัว
ขุนวรวงษาธิราชประหารชีวิตเสีย ขุนอินทรวท ห่มราชเส้นหา
หลวงศรียศ จึงว่าถ้าเราทำได้สำเร็จแล้ว จะได้ผู้ใดเล่าที่จะปกป้อง
ครองพระราชราษฎรสืบไป ขุนพิเรนทรเทพจึงว่าเห็นแต่พระเทียรราชา

ทบวงอยู่นั้น จะเป็นเจ้าแผ่นดินได้ ชุนอินทรวทพ ห่มนราษณ์หา
 หดวงศ์รียศจึงว่า ถ้านั้นเราจะไปเฝ้าพระเทียรราชาปฤษาให้เชอรู้
 จะทำได้ด้วยกัน แล้วชุนพิเรนทรเทพ ชุนอินทรวทพ ห่มนราษณ์หา
 หดวงศ์รียศ ก็พากันไปยังวัดราชประดิษฐฐาน เข้าไปเฝ้าพระเทียรราชา
 นมัสการจึงแจ้งความว่าทุกวันนี้แผ่นดินเป็นทุรยศ ข้าพเจ้าทั้งสี่คนคิด
 กันจะจับชุนวรวงษาธิราชฆ่าเสีย แล้วจะเชิญพระองค์ตามนวงษนครอง
 ศิริราชสมบัติ จะเห็นประการใด พระเทียรราชาก็เห็นด้วย ฝ่ายชุน
 อินทรวทพ ห่มนราษณ์หา หดวงศ์รียศ จึงว่าเราคิดการทงนเป็น
 การใหญ่หดงนัก จำจะไปอธิษฐานเตียงเตียนเนเกาะภักตรพระพุท
 ธิปฏิมากรเจ้า ขอเอาพระพุทธรูปคนเป็นที่ทำนถ ให้ประจักษ์แจ้ง
 ว่าพระเทียรราชากอบปรด้วยบุญบารมีจะเป็นที่ดำสนูปถัมภก ปกป้อง
 อาณาประชาราษฎร์ได้ฤทธิได้ประการใดจะได้แจ้ง พระเทียรราชาก็
 เห็นชอบด้วย ชุนพิเรนทรเทพจึงว่าเราคิดการใหญ่หดงถึงเพียงนี้
 หนึ่งก็ได้เตรียมการไว้พร้อมแล้ว ถ้าเตียงเตียนมีดมดิงเจตนาจะมีเสีย
 ไชยสวัสดิ์มิงคตไปฤฯ ถ้าไม่เตียงเตียนตกจะไม่ทำฤฯประการใด ว่า
 แล้วต่างคนก็ต่างไป ครั้นค่ำดงวันนั้น ฝ่ายชุนอินทรวทพ ห่มนราษณ์หา
 หดวงศ์รียศ พระเทียรราชา ก็ชวนกันพ้นเตียนต้องเดิมขมิงหนักเท่ากัน
 ด้ายไถ้นันบิเด็นเท่ากัน เต็มเตียนต้นยาวเดิมอกกัน แล้วก็พากันไป
 ณอุโบสถวัดป่าแก้ว ฝ่ายพระเทียรราชากราบถวายนมัสการพระพุทธรูป
 ธิปฏิมากรเจ้าโดยเบญจางคประดิษฐ แล้วจึงกระทำเตียงวจัสัจจาธิษฐานว่า
 ปางเมื่อสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเจ้า ยังเสด็จสถิตย์เที่ยวโปรดสัตว์
 อยู่ ย่อมยังโลกอันมีความวิมุติ ให้สันดานบริสุทธิต้นสงไสยด้วย

พระญาณทัฬหี ครอบพระพุทธรองค์เล็กลงเข้าพระมหาปริมพพาน
 ก็ยังทรงพระมหากรุณาประดิษฐานพระเจดีย์ทั้ง ๕ คือพระปฏิมากร
 พระมหาโพธิ์ พระสถูป พระชินราช พระโคตมปฏิมา ไว้ด้นองค์ต่างพระ
 พุทธรองค์ เป็นที่พึ่งแก่สัตว์โลกอันเกิดมาภายหลัง เป็นความดีแห่ง
 ข้าพระพุทธเจ้าฉัน ประการหนึ่งข้าพระพุทธเจ้าคิดจะได้ราชสมบัติ
 ครั้นน้อยโดยกิจจะใคร่เป็นใหญ่ จะได้จัดแจงราชกิจจานุกิจให้
 สถิตย์อยู่ในยุติธรรม จะได้เป็นที่พึ่งพำนักในนิกรราชบรรดห้อมมีสุข
 สัมบูรณ์ความบูรณราชประเพณี เป็นความดีแห่งข้าพระพุทธเจ้า
 ฉันถ้วนคำบดอง แต่ยังมีความสงสัยอยู่ จักสมดังมโนระฤก
 ฤกมิสมประการใดมิได้แจ้ง ข้าพระพุทธเจ้าขอเฝ้าพระบรมคุณานุภาพ
 พระมหาเจดีย์ฐานเจ้าทั้ง ๕ มีพระพุทธปฏิมากรเป็นอาทิ อันพระพุทธรองค์
 ทรงประดิษฐานไว้ต่างพระองค์ แดงจัดจรัสฐานทั้งต้องตั้งจำแห่ง
 ข้าพระพุทธเจ้า จงเป็นที่พำนักค้ำค้ำความสงสัย ข้าพระพุทธเจ้าจะ
 กระทำดีดั่งเตียนของข้าพระองค์เดิมหนึ่ง ของขุนวรวงษาธิราช
 เดิมหนึ่ง ถ้าข้าพระองค์จะสมดังมโนระฤกความปรารถนา ด้วยบุญญา
 ธิการโบราณแต่ปัจจุบันกรรม ควรจะได้มหาเสวตรฉัตรดั่งที่รับโดย
 อันจะได้รั้งบวรยศยศเชิดเป็นจตุสดมภ์แห่งสมณะพราหมณะ เสนาบดี
 ไพโรพำประชาราษฎร์ได้ความดีดั่งอื่น แดงจะได้เป็นมหาอรรครฐาน
 ทายกอุปถัมภ์ภพพระบรมพุทธรองค์ในวราไชยธรรมสืบไป ขอให้
 เตียนขุนวรวงษาธิราชดั่งก่อน ถ้ามีสมดังมโนระฤกความปรารถนาแล้ว
 ขอให้เตียนข้าพระองค์ดั่งก่อน ขอพระบรมคุณานุภาพแดความดี
 ทั้งสองแห่งข้าพระพุทธเจ้า จงมาค้ำค้ำความสงสัย ให้ปรากฏตาม

เที่ยงวจิตตยาริฐาน อันข้าพระพุทธเจ้าอุทิศเทียนทองเล่มนี้เป็นพุทธ
 ธิการบูชาแด่เทียนกระทำด้วยดีจนครบเกิด ครั้นอธิษฐานเสร็จแล้ว
 ก็จุดเทียนทองเล่มนั้นเข้า ฝ่ายขุนพิเรนทรเทพไปถึง เห็นเทียนขุนวร
 วงษาริราชยาวกว่าเทียนพระเทียรราชก็โกรธ จึงว่าห้ามมิให้ทำดี
 ขึ้นท่าเก่า ก็คายขานหมากดิบทิ้งไป จะได้ตั้งใจทั้งเขาเทียนขุนวร
 วงษาริราชนั้นห้ามได้ เป็นศุภนิมิตรเหตุพอไปต้องเทียนขุนวรวงษา
 ริราชดับลง คนทั้งห้าก็บังเกิดโสมนัสยินดียิ่งนัก ขณะนั้นพระสงฆ์
 องค์หนึ่งครองไตรจีวรครบ ถือบาตรเดินเข้าไปในพระอุโบสถ ให้พร
 ว่าท่านทั้งนี้จะได้อำนาจมโนระศความปราถนาเป็นแท้ ทั้งห้าคนก็นมัสการ
 รับพร พระสงฆ์นั้นก็ดับออกมาหายไป ต่างคนก็กลับมายังที่อยู่
 ครั้นประมาณตีห้าวันกรรมการเมืองตบปฐมรับบอกตงมาว่า ข้างพลายสูง
 หกศอกตั้งหัวทางสวรรค์องค์ถนัดคิดโง่งง สมุหนายกกราบทูลตรัส
 ว่าเราจะเข้าไปจับ อยู่อีกสองวันจะเสร็จ แล้วสั่งให้มิตราชนไปให้
 กรรมการจับเสียเถิด ครั้นอยู่มาประมาณเจ็ดวันโง่งงชักปกเลือนเข้ามา
 ทางวัดแม่นางปลัด เข้าพเนียดวัดช่องลม สมุหนายกกราบทูลตรัสว่า
 พรุ่งเราจะไปจับ ครั้นเพลาค่ำขุนพิเรนทรเทพจึงสั่งหมีนราชเส่นหา
 นอกกราชการ ให้ออกไปคอยทำร้ายมหาอุปราชอยู่ที่ท่าเลื้อ ตั้งแต่
 พอพระยาพิไชย พระยาสุวรรณโคตมมาถึง ขุนพิเรนทรเทพจึงให้ไป
 บอกโดยความลับ พระยาพิไชย พระยาสุวรรณโคตมก็ดีใจ จึงไปชุมนุม
 อยู่ที่คดองบางปลาหมอกับด้วย ขุนพิเรนทรเทพ หดวงศ์ยศ หมีน
 ราชเส่นหาในราชการ ซึ่งเรือคนตะดำพายมีดำครวญคุมมือ ฝ่าย
 หมีนราชเส่นหานอกกราชการถือปืนไปแอบคอยอยู่ ทำอาการดุๆหนึ่ง

ทนายเลื้อก ครนเห็นมหอปราชข้างจะไปพเนียด หม่นราช
 เฒ่าหาภัยถูกมโหฬารคกข้างดังตาย ครนเข้าตรชนวรวงษาธิราช
 กับแม่อยู่หัวศรีสุดาจันทร์ แดราชนบุตรซึ่งเกิดดวยกันน ทงพระศรีคิตป์
 ก็ลงเรือพระที่นั่งดำเดี่ยวกันมาตรงคดองสระบัว ชุนอินทรเทพตาม
 ประจำมา ฝ่ายชุนพิเรนทรเทพ พระยาพิไชย พระยาสุวรรณโคต
 หดวงศรียศ หม่นราชเฒ่าหาในราชการ ครนเห็นเรือพระที่นั่งชนมา
 ก็พร้อมกันดักดี ชุนวรวงษาธิราชร้องไปว่าเรือใครตรงเข้ามา ชุน
 พิเรนทรเทพร้องตอบไปว่าจะมาเอาชีวิตเเองทั้งต้อง ฝ่ายชุนอินทร
 เทพก็เร่งให้พายรับกระหนาบเรือทงชนมา แดช่วยกันเข้ากัณฑ์มจับ
 ชุนวรวงษาธิราช กับแม่อยู่หัวศรีสุดาจันทร์แถมบุตรซึ่งเกิดมาด้วยกัน
 นนเข้าได้ แดให้เอาศพไปเคียบประจานไว้ณวัดร้าง แดพระศรีคิตป์
 นนเอาไว้ ชุนวรวงษาธิราชอยู่ในราชสมบัติห้าเดือน ชุนอินทรเทพ
 ชุนพิเรนทรเทพ กับชุนนางทงปองกดับเข้ามารักษาพระราชวัง.

แผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราช

๑ ฝ่ายชุนพิเรนทรเทพจึงให้หาหดวงราชินิกุล พระรักษมนเฑียร
 แดเจ้าพนักงานทงปอง เอาเรือพระที่นั่งไชยสุพรรณหงษ์ไปยังวัด
 ราชประดิษฐาน อัญเชิญพระเทียรราชาให้ปรีว้ตราพระผนวชแด่ว
 เชิญเสด็จลงเรือพระที่นั่งไชยสุพรรณหงษ์อวดการ ประดับด้วยเครื่อง
 สูงมยุรฉัตรพัดโบกงามรมาศ คาชคาด้วยเรือตงกันแห่เป็นชนัดแน่น
 โดยชลมารควิถึ เสด็จถึงประทับณหน้าแดเชิญเสด็จเข้าสู่พระราชวัง
 ครนได้ม้ห้ามหุคิวารศุภฤกษ์พิไชยดฤถึ จึงประชุมสมเด็จพระสังฆราช

พระราชทานความวดีอริยาวัดี มุขมาคยามนตร์กระวีไโหราชคร
 หมู่พรหมณปโรหิตาจารย์ ถ้โอมอ่านอิศรเวทวิศณุนต์พร้อมทั้ง
 พุทธจักรอาณจักร มออบเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ถวายเป็นเศโกทก
 มุขรารา ปราบดาภิเศกถวียราชประเพณีสืบศรีสุริยวงษ์กระษัตริย์
 ดำรงแผ่นพิภพมณฑลเสมาอาณจักร กรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยา
 มหาพิภพมณฑลรัตนราชธานีบุรีรมย์ อุดม พระราชานิเวศน์มหาสถาน สืบไป
 ทรงพระนามสมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้า ฝ่ายขุนพิเรนทร
 เทพจึงพาเอาตัวพระศรีศังขี ไปถวายสมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชา
 ธิราชเจ้า ทรงพระมหากรุณาพลเดชพระศรีศังขีไว้

๑ ครั้นรุ่งขึ้นเสด็จออกหมู่มุขมาคยามนตร์ทั้งปวงพร้อมด้วย ครี
 ปลูกษาความชอบขุนพิเรนทรเทพ ขุนอินทรเทพ หมื่นราชเสน่หา หดง
 ศรีชัยบ้านตานตากฟ้า ผู้คนเป็นประณมคิด แดพระหัตถ์ขุนหมื่น
 หัวเมืองทั้งปวงเป็นผู้ช่วยราชการ พระมหาจักรพรรดิเสด็จพระบรมมหาราช
 หอหดงมาปลูกษาความชอบ เอาบำเหน็จครั้งเจ้าพระยามหาเสนาบดี
 รับพระนครอินทร์เข้ามาแต่เมืองสุพรรณบุรี เข้าพระราชวังได้ เอามา
 เปรียบ ในบำเหน็จนั้น พระราชทานตูกพระต้นมอญหนึ่ง เจ็ดคตของ
 หนึ่ง พานทองหนึ่ง เคา่น้ำทอง กระบี่กนกหยัน เสด็จยังงา
 เสด็จยังกตัมบิว เอาคำปลูกษากราบบังคมทูลทรงพระกรุณาคำรัคว่า
 น้อยนัก คนผู้คนเขาชีวิตเรศโคตรแตกความชอบไว้ในแผ่นดิน แด
 ครีคว่าขุนพิเรนทรเทพเก่า บิดาเป็นพระราชวงษ์พระร่วง มารดาใช่
 เป็นพระราชวงษ์แห่งสมเด็จพระไชยราชาธิราชเจ้า ขุนพิเรนทรเทพ
 ประณมคิดเอาเป็นสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชเจ้า ให้รับพระบันฑูร

ครองเมืองพระพิศณุโลก จึ่งตรัสเรียกสมเด็จพระเจ้าสุทนต์ พระ
 สวัสดิราช ถวายพระนามพระวิสุทธิกษัตริย์ เป็นตำแหน่งพระอรรค
 มเหสีเมืองพระพิศณุโลก พระราชทานเครื่องราชูปโภค ให้ตั้ง
 ตำแหน่งศักดิ์ฝ่ายทหารพลเรือน เรือไชยพนดำนางคู้หนึ่ง แด่เครื่อง
 ราชกกุธภัณฑ์ ให้สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชเจ้าทรงขึ้นไป เสด็จ
 ขุนอินทรเทพเป็นเจ้าพระยาศรีธรรมโศกราช ครองเมืองนครศรีธรรมราช
 พระราชทานลูกพระธนมเอกองค์หนึ่ง เจียดทองคำหนึ่ง พานทองคำหนึ่ง
 เต้าน้ำทอง กระจับปี่หนึ่ง เสด็จยังงา เสด็จยังกลีบบัว เครื่องสูงพร้อม
 เอาหัตถ์ยศเป็นเจ้าพระยามหาเสนาบดี เอาหมั้นราชเสนาเป็นเจ้า
 พระยามหาเทพ พระราชทานลูกพระธนม แด่เครื่องสูงเครื่องทอง
 เสด็จยังงา เสด็จยังกลีบบัว แก่เจ้าพระยามหาเสนา เจ้าพระยามหาเทพ
 เหมือนกันกับเจ้าพระยาศรีธรรมโศกราช หมั้นราชเสนาหอนอกราชการ
 ทิยังมหาอุปราชตักขันธ์คายนัน ให้นำเห็นจ้ให้เป็นพระยาภักดีนฤ
 พระราชทานเจียดทองคำช้อยชวา กระจับปี่ทอง เต้าน้ำทอง พระราช
 ทานลูกพระธนมเป็นภรรยา ฝ่ายพระยาพิไชย พระยาสวรรคโลกนั้น
 พระราชทานบำเหน็จให้เป็นเจ้าพระยาพิไชย เจ้าพระยาสวรรคโลก พระ
 ราชทานเจียดทองคำช้อยชวา กระจับปี่ทอง เต้าน้ำทอง พระหัตถ์
 หมั้นน พระราชทานบำเหน็จความชอบโดยอนุกรมลำดับ แล้วสมเด็จพระ
 พระเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำรัสดำตว่า กระจับปี่พระองค์ใดได้ครอง
 พิภพไปภายหน้า อย่าให้กระทำความชั่วแก่ญาติพี่น้องพวกพ้องสมเด็จพระมหา
 ธรรมราชาธิราชเจ้า แด่เจ้าพระยาศรีธรรมโศกราช แด่เจ้าพระยา
 มหาเสนา แด่เจ้าพระยามหาเทพ ให้โลหิตตกลงในแผ่นดิน ถ้า

รัชสมัยพระองค์ใดมิได้กระทำตามคำเราด่าบาดได้ อย่าให้รัชสมัย
 พระองค์นั้นคงอยู่ในเดวครันคร ขณะเมื่อแผ่นดินพระนครศรีอยุธยา
 เป็นทวยศปรากฏไปถึงกรุงหงสาวดี สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีแจ้ง
 ประพาศเหตุไปว่า สมเด็จพระไชยราชาธิราชเจ้าแผ่นดินพระนครศรี
 อยุธยาสวรรคตแล้ว เสด็จมาด้วยพระแก้วฟ้าราชกุมารพระชนม์ ๑๓
 ขวบขึ้นครองราชสมบัติ แม้อยู่หัวศรีสุตาจันทร์มารดาพระแก้วฟ้า
 กระทำทราจารย์ดำมืดด้วยขุนชินราช ให้ฆ่าพระแก้วฟ้าเสีย ยกขุน
 ชินราชขึ้นผ่านพิภพกรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยา เสด็จพญามาคย
 มีความพิโรธเคือง แค้นคิด ถิ่นฆ่า ขุนชินราช แต่แม่ อยู่หัวศรีสุตาจันทร์เสีย
 แผ่นดินเป็นจลาจล สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีทรงดำริห์ว่า ถ้าพระ
 นครศรีอยุธยาเป็นดังนี้จริง เห็นว่าหัวเมืองขอบขันฑสีมา แต่เสนา
 พญามาคยทั้งปวงจะกระด้างกระเดื่องมีปกติ ถ้ายกกองทัพไป
 โจมตีเอาเห็นจะได้พระนครศรีอยุธยาโดยง่าย ทรงพระดำริห์แล้วก็
 ครุฑให้จัดพลทหารรบ ๓ หมื่น ข้างเครื่อง ๓ ร้อย ม้า ๒ พัน เสร็จ
 สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีก็เสด็จยกทัพกลับมา โดยทางด้านพระเจดีย์ ๓ องค์
 ต่เมืองกาญจนบุรี จับได้กรมการถามให้การว่าพระนครเป็นจลาจลจริง
 แต่บัดนี้พระไชยราชาได้เสวยราชสมบัติ เสด็จพญามาคยแต่หัวเมือง
 ทั้งปวงเป็นปกติพร้อมมูลอยู่แล้ว สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีตรัสว่าได้
 ถ่วงเกินมาถึงแล้ว จะกลับเสียดินแดนไม่มีเกียรติยศเลย จำจะเข้า
 ไปเหยียบขานเมืองพอเห็นพระนครแล้วจะกลับ ประการหนึ่งจะได้คุม
 ทหารกรุงศรีอยุธยา ผู้ใดจะออกมาจับทัพเราบ้าง ครุฑแล้วยก
 ไปตีเอาเมืองสุพรรณบุรี แล้วเดินคดทุ่งเข้าท้ายปากโมกข์ ข้ามพด

เข้าไปตั้งค่ายหลวงตำบลชุมพล ณวัน ๓๕๒ ค่ำศักราช ๙๙๒ ปีชวด
โทศก ขณะนั้นหนังสือเมืองสุพรรณบุรีบอกราชการไปถึงกรุง พอ
ที่พระเจ้าหงษาวดีถึงทุ่งชุมพลพร้อมกัน สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ
ราชาธิราชเจ้าคชพระไทย ตรัสให้เร่งพลในเมืองนอกเมืองขึ้นรักษา
หน้าที่เป็นภูผาหุด สมเด็จพระเจ้าหงษาวดีตั้งอยู่ ๓ วัน พอทอดพระ
เนตรแลดูกำแพงพระนครศรีอยุธยาแลปราสาทราชมนเฑียรแล้ว ก็เลิก
ทัพกลับไปกรุงหงษาวดีโดยทางมา.

๑ ขณะเมื่อพระเจ้าหงษาวดียกทัพมานั้น ฝ่ายว่าพระยาแฉกเห็นว่า
พระนครศรีอยุธยาลดแผ่นดินใหม่ ก็ยกทัพมาตั้งเมืองปราชญ์บุรี
ตั้งจับได้คนถามให้การว่าพระเทียรราชาครองราชสมบัติ เสด็จมาตั้งพร้อม
มุดอยู่แล้ว พระยาแฉกก็มีอาชญาเข้ามา กวาดแต่ครัวอพยพชาว
ปราชญ์บุรีแล้วกลับไปเมืองแฉก ครั้นพระเจ้าหงษาวดียกทัพไป
แล้ว สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้าคิดแค้นแก่พระยาแฉก
ว่ากรุงหงษาวดีตั้งขึ้นแล้วเมืองเขมรก็มาตั้งขึ้นด้วยเดา ถ้าราชการ
ฝ่ายหงษาวดีบดบังเมื่อใด เราจะแก้แค้นให้จงได้ แล้วสมเด็จพระเจ้า
อยู่หัวให้ซ่อมแซมกำแพงพระนครซึ่งชำรุดปรักหักพังใหม่นั่นคงโดยรอบแล้ว
ให้สถาปนาที่พระตำหนักวังเดิมเป็นพระอุโบสถ แด่สร้างพระวิหาร
อารามให้นามชื่อวัดวังไชย อธิการให้ชื่อพระนิกรม แด่ตรัสว่า
เมื่อเราอุปสมบทนั้นบิดาพาฉันไปป่าถ่านจนถึงป่าขมภู อากวซึ่งขึ้น
สรรพากรเป็นหลวงนั้น ให้เถรเถรไปขอเอาเป็นกับบิณฑิอันเกิด.

๑ ศักราช ๙๙๓ ปีเถาะครุฑศก เดือน ๘ ขึ้นสองค่ำ ทำการพระ
ราชพิธีปฐมกรรมสมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้าตำบลท่าแดง

โปรดให้พระกรรมวาจาเป็นพฤตมิกาส์ พระพิเชตเป็นอัยยาคารย พระอินทโรเป็นธรรมการ.

๑ ศักราช ๘๘๔ ปีมีโรงจัดวาศก ส้มเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้า พังข่าวราชการข้างกรุงหงษาวดีส่งบอญ ก็ตรัสให้เตรียมทัพพนพเนียด ๕ หมื่น ให้เกณฑ์หัวเมืองปากใต้เป็นทัพเรือ ให้พระยาพะเยาเป็นแม่ทัพ พระศรีไชยภูมิเป็นกองหน้า ถึงณวัน ๑ ๖ ๒ ค่ำ เพลาเช้า ๓ โมง ๒ บาท ส้มเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็เสด็จยกทัพหลวงไปโดยทางบัตบอง ถึงเมืองแฉวก ฝ่ายทัพเรือไปปากน้ำพุทไธมาศเข้าคลองเชิงกระซุม แฉวกองน้ำค้างห่างเมือง ๑๐ เส้น ทัพหลวงตั้งห่างเมือง ๑๕๐ เส้น ฝ่ายพระยาแฉวกเห็นจะบ้องกันเมืองไว้มิได้ จึงให้มัครุอักษรแต่งเสนาบดีถือมากราบถวายบังคมส้มเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในลักษณะนั้นว่า ข้าพระองค์ผู้ครองกรุงกัมพูชาธิบดี ขอถวายบังคมมาแทบพระบาทงกษมาศส้มเด็จพระนั่งเกล้า พระองค์ผู้ทรงอิศราภาพเป็น ปิ่น กรุงเทพ ทวารวดีศรีอยุธยามหาดิลกภพนพรัตนราชธานีบุรีรมย์ อุดมพระราชมหาสถาน ด้วยข้าพระองค์เป็นคนโมหิจิครมิได้ คิดเกรงพระเดชเดชาภาพ แดยกทัพเข้าไปกวาดเอาชาวปราจีนบุรีอันเป็นข้าขอบขัณฑสีมากรุงเทพนมหานครมานั้นผิดหนักหนาอยู่แล้ว ขอส้มเด็จพระนั่งเกล้า ได้ โปรดอดโทษานุโทษแก่ข้าพระองค์เถิด อย่าเพ่อยกพยุหโยธาเข้าหักเมืองก่อน งด ๓ วันข้าพระองค์จะแต่งเครื่องราชบรรณาการออกไปถวาย ขอเป็นข้าพระบาทส้มเด็จพระนั่งเกล้าไปตราบเท่ากัถปาวสาน ส้มเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้าก็ทรงพระกรุณาภาพแก่พระยาแฉวก ตรัสกำหนดนายทัพนายกองให้จัดการซึ่ง

หอสมุดแห่งชาติ

๒๙

จะเข้าหักเมืองโดยศุภอักษรพระยาแฉก ครั้นถว้นกำหนด ๓ วัน พระยา
แฉกก็นำเครื่องราชบรรณาการ กับนักพระสุโท นักพระสุทัน อันเป็น
ราชบุตรออกมาเฝ้าทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายเป็นข้าพระบาท ดมเด็จพระ
มหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้าก็ชื่นชมความพิโรธ จึงตรัสแก่พระยา
แฉกว่า ท่านจงรักษากรุงกับพาราธิบดีโดยยุติธรรมราชประเพณีสืบมา
แต่กาลก่อนนั้นเถิด แล้วพระเจ้าอยู่หัวตรัสว่านักพระสุโทนักพระสุทัน
เราจะขอไปเลี้ยงเป็นโอรส พระยาแฉกก็มีอาจที่จะขัดได้ ก็ให้โดย
บัญชาพระเจ้าอยู่หัว แล้วพระยาแฉกก็ถวายบังคมลาพระเจ้าอยู่หัว
เข้าไปเมือง จัดแจงเครื่องราชูปโภคถวายหมิงให้แก่ราชบุตร แล้ว
ก็พามาถวายกราบทูลฝาก ดมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัสว่าท่านอย่าวิตก
เลย อันบุตรท่านทั้งสองนั้นเหมือนโอรสแห่งเรา พระยาแฉกมีความ
ยินดีนัก ให้เสนาบดีไปค้อนครวญพวยพวงปราจีนบุรีมาตั้งยังค่ายหลวง
ดมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็เสด็จยกกองทัพยกทัพเรือ แดครวญพวงนั้น
ก็กลับมายังกรุงเทพมหานครครวญพวยพวง จึ่งทรงพระกรุณาให้นักพระ
สุทันขึ้นปกครองเมืองสุวรรณโคตร

๑ ศักราช ๘๘๕ ปีมะแมจุลศักราช ครั้นนั้นพระเจ้าอยู่หัวแปลงเรือ
แซเป็นเรือไชย แดเรือก็เสด็จต่าง ๆ

๑ ศักราช ๘๘๖ ปีมะแมจุลศักราช เดือน ๘ ทำการพระราชพิธีมณฑล
ดมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้า ค่ายไชยนาทบุรี

๑ ศักราช ๘๘๗ ปีมะแมจุลศักราช ดมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จไปวัง
ช้างค้ำตมบางตม ได้ช้างพลายพัง ๖๐ ช้าง อนึ่งในเดือน ๑๒ นั้น ได้
ช้างเผือกพลายค้ำตมกาญจนบุรีสูง ๔ ศอกเศษ ให้ขอพระคเชนทโรดม

๑ ครึ่งหนึ่งข่าวมาว่าเมืองแฉกเดียวแก่ญวน ส้มเด็จพระเจ้าอยู่หัว
 แจ้งว่านักพระสัญญาไปเอากองทัพญวนยกมารบเมืองแฉก เดียวบิดา
 นักพระสัญญาที่นักพระสัญญาแก่ญวน จำจะให้ออกไปกำจัดเอาเมืองคืน
 ทรงพระกรุณาตรัสแก่มุขมนตรีจะออกไปเมืองแฉกครั้งนี้ จะเห็นใครที่
 จะเป็นแม่ทัพออกไป มุขมนตรีปรึกษาพร้อมกันกราบทูลว่า เห็นแต่
 ส้มเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ไปครองเมืองสุวรรณโคตม จึงโปรด
 ให้มีตราให้หาพระองค์สุวรรณโคตมนั้นลงมาเฝ้า ส้มเด็จพระเจ้าอยู่หัว
 ตรัสว่าจะให้เจ้าเป็นแม่ทัพออกไป พระองค์สุวรรณโคตมกราบทูลว่า
 พระชันษาชราภัยถึงชาวยุ ส้มเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัสว่ามุขมนตรีปรึกษา
 พร้อมแล้ว ประการหนึ่งกรุงกัมพูชาธิบดีก็เป็นของเจ้าอยู่จำจะไป.

๑ คักราช ๘๘๘ ปีวอกอัฐศก เดือน ๑๒ พระองค์สุวรรณโคตมเป็น
 แม่กองถือพลตามหมื่น พระมหามนตรีถืออาญาดีทธี พระมหา
 เทพล้อจ้วดเกวียน ฝ่ายทัพเรือพระยาพะเยาเป็นนายกอง ครึ่งหนึ่งตาม
 ขัตติยเรือไปมีทันทัพบก ๆ ใกล้เคียงเมืองแฉก แดพระยารามลักษณะ
 ซึ่งเกณฑ์เข้าทัพบกนั้นเข้าบุกทัพในกต่างคน ทัพญวนแต่เขมรแยกราบ
 เป็นด่ามารด แดทัพพระยารามลักษณะแตกมาปะทะทัพใหญ่ ครึ่ง
 นั้นเดียวพระองค์สุวรรณโคตมกับคอช้าง เดียวข้างม้าวิ่งพลเป็นอันมาก
 กองทัพก็ถอยกลับนคร.

๑ คักราช ๘๘๘ ปีรอกานพศก วัน ๓ ๕ กำเนิดเพลิงไหม้ในพระ
 ราชวัง หนึ่งเดือนตามทำการพระราชพิธีอาภรณ์ภิเศก แดกระทำ
 การพระราชพิธีอินทราภิเศกในพระราชวัง หนึ่งในเดือนห้านั้น ส้มเด็จพระ
 พระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้า พระราชทานตั้งยศดกมหาทาน แดให้

ข้างเผือกมั่งทองเชิงเงินดีเท่าข้าง เป็นเงินพันหกร้อยชั่ง ราชรถเจ็ดเล่ม
เทียมด้วยม้า ม้านางสำหรับรถเล่มอรุณนาง หนึ่งในเดือนเจ็ดเสด็จ
ไปวังข้างตำบลโครกพระ ได้ข้างพลายพงส์สิบข้าง.

๑ คักราช ๙๐๐ ปีจอตำเรศศก เสด็จไปวังข้างตำบลแตงคอก ได้
ข้างพลายพงส์สิบข้าง.

๑ คักราช ๙๐๒ ปีชวดโทศก เสด็จไปวังข้างตำบลวัดกะได ได้ข้าง
พลายพง ๕๐ ข้าง.

๑ คักราช ๙๐๔ ปีชวดจกาศก สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จไปวังข้าง
ตำบลไทรน้อย ได้ข้างพลายเจ็ดสิบข้าง.

๑ คักราช ๙๐๕ ปีเถาะเบญจศก สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีทรงพระ
ดำริห์ว่า ครึ่งก่อนเรายกทัพออกไปพระนครศรีอยุธยาพดแต่ตามหมื่น
ต้องเข้าตงถึงขานเมืองตำบลชุมพลดี ห้ามผู้ใดมาปะทะฝีมือไม่ แต่หาก
ว่าพดน้อยจะทำการช้าวันมิถุนัน ครึ่งนี้จะยกไปให้มากสิบเท่าให้เห็นจะ
ได้พระนครศรีอยุธยา สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีทรงพระดำริห์แล้ว
ให้เกณฑ์พดตามสิบหมื่น ข้างเครื่องเจ็ดร้อย ม้าตามพัน ให้พระ
มหาอุปราชเป็นกองหน้า พระเจ้าแปรเป็นเกียกกาย พระยาพดิม
เป็นกองหลัง.

๑ ครุณณวัน ๑๒๓ คำเพดาอุทัยศก สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีทรง
เครื่องศิริราชปีต้นทนาดังการาภรณ์ บวรมหาสังฆาตเนาวรัตนพิภ
พระอังสาองตงกฎอังกาพพอย่างอรรคราชรามัญวิไลย์ สำหรับมหา
พิไชยรณรงค์เสด็จ เสด็จทรงช้างพระที่นั่งพลายมงคลปราบทวปเป็น
ราชพาหนะ ประดับเครื่องคเชนทราดังการาภรณ์บวรมหาสังฆาตวิภูติ

พร้อมด้วยเสนาคนิกรพิริยโยธาหาญ พดตามดั่งคาบเขนเป็นชนิดแน่น
 แต้นได้โหด โคมรมาศทวนทองเป็นทิวแถวค้ำคา คมหาพรัดเคศพันรุก
 อธิกด้วยธวัชธงฉานธงไชยรุจิรไฟโรจน์อัมพรวิถิ์ เดียรค้ำด้วยทัพ
 ท้าวพระยารามัญราชรายเรียงเป็นระยะโดยกระบวนพยุหยาตราหน้าหลังทั้ง
 ปวงพร้อมเสร็จ ได้เพตามหาศุภฤกษ์ ไหราชบดัดธงไชย เจ้า
 พนักงานประโคมแตรสังข์ กังสดาลดนตรีค้ำทัพ ช้องกลอง กองฉันทันนฤนาท
 ดำเนินขบวนพยุหยาตราทัพออกจากกรุงหงษาวดี รอนแรมมาเจ็ดวัน
 ข้ามแม่น้ำเมาะตะเคินทัพโดยทางลัดมี.

๑ ขณะนั้นหนึ่งดื่อบอกเมืองกาญจนบุรีเข้ามาว่า ขาด่านไปกับ
 ด่านถึงตำบลจอยยะได้นี้เนื้อความว่า สมเด็จพระเจ้าหงษาวดียกมา
 ข้ามพดเมืองเมาะตะเคินถึง ๗ วันจึงสิ้น สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ
 ราชาราชครีให้เทครัวเมืองศรีสัตนาคนหุตแห่งหัวเมืองเจ้าพระนคร แล้ว
 มีพระราชกำหนดขึ้นไปถึงเมืองพระพิษณุโลกว่า ถ้าศึกหงษาวดีมาคิด
 พระนครศรีอยุธยาเมื่อใด ให้สมเด็จพระมหาธรรมราชาเอาทัพเมือง
 เหนือทั้งปวงยกมาเป็นทัพกระหนาบ แล้วครีให้พระยาจักรีออกตั้งค่าย
 ตำบลชุมพล ถัดพดหิมหน้าพัน ถ้วนได้เดื่อแดงหมวกแดง ฝ่ายพระ
 มหานาคอยู่วัดภูเขาทองตั้งค่ายออกมารับอาศัคตั้งค่ายกันทัพเรือ ตั้งค่าย
 ถัดวัดภูเขาทองลงมาจนวัดป่าพลู พรรคพวกสมกำลังญาติโยมทาสชาย
 ทาสหญิงของมหานาคช่วยกันขุดคูนอกค่ายกันทัพเรือ จึงเรียกว่า
 คดองมหานาค เจ้าพระยามหาเสนาถัดพดหิมหนึ่งออกตั้งค่ายณบ้าน
 ดอกไม้บ่อมหังทอนาหันตรา พดได้เดื่อเขียวหมวกเขียว พระยาพระคลัง
 ถัดพดหิมหนึ่งตั้งค่ายบ่อมหังทอนาหันตรา พดได้เดื่อเหลืองหมวกเหลือง

พระสุนทรสงครามเจ้าเมืองสุพรรณบุรี ถือบถหนึ่งค่างายบ้อม
จำปา พตได้เสียดำหมวกดำ แดบรรดาการพระนครนั้กคกแต่งบ้อง
กันเป็นตำมารถ.

๑ ฝ่ายสมเด็จพระเจ้าหงสาวดี ยกทัพข้ามกาญจนบุรีมาถึงพระนคร
ศรีอยุธยาณวัน ๗ ๕ ค่ำ ค่างายหวดงค่างายตักมุดอง ทัพพระมหา
อุปราชค่างายค่างายตพะเนียด ทัพพระเจ้าแปรค่างายค่างายตบ้านใหม่
มะฆามหย่อง ทัพพระยาพลมค่างายค่างายตทุ่งวัดวรเชษฐ.

๑ ครั้นรุ่งขึ้นณวัน ๑ ๕ ค่ำ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราช
เจ้า จะเสด็จยกพลโยธาทวยหาญออกไปดูกำลังข้าศึกณทุ่งภูเขาทอง
จึงทรงเครื่องราชอัฐมการยุทธ เสด็จทรงช้างคันพลายแก้วจักรพรรดิ
สูงหกศอกคืบห้านิ้วเป็นพระคชาธาร ประดับคชาดงการาภรณ์เครื่อง
ม่นมกตางช้างแตกฉาญ พระสุริโยไทยผู้เป็นเอกอรรคราชมเหสี ประดับ
องค์เป็นพระยามหาอุปราช ทรงเครื่องสำหรับราชณรงค์ เสด็จทรง
ช้างพลายทรงสุริยกระษัตริย์สูงหกศอกเป็นพระคชาธาร ประดับคชา
ภรณ์เครื่องม่นม่นม่น มีกตางช้างแตกฉาญ พระราเมศวรทรงเครื่อง
ศิริราชปิตินทนาภรณ์สำหรับพิไชยยุทธสงครามเสร็จ เสด็จทรงช้าง
คันพลายมกตจักรพาพสูงห้าศอกคืบสิบนิ้ว ประดับคชาภรณ์เครื่องม่น
ม่นฉาญแตกฉาญ พระมหินทราธิราชทรงราชวิภูษนาดงการาภรณ์
สำหรับพระมหาพิไชยยุทธ เสด็จทรงช้างคันพลายพินาณจักรพรรดิ
สูงห้าศอกคืบแปดนิ้ว ประดับกฤษณรองดงกฏเครื่องม่น มีกตางช้าง
แตกฉาญ ครั้นได้มหาศุภวารฤกษ์ราชฤกษ์ พระโหราธิบดีซึ่งไชย
ประโคนอุโฆษนครตั้งช้องอินทเทรี สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชา

ธีราชเจ้าก็ยกราพระคชาธารข้ามฟากไป พระอรรคมเหษณ์แด่พระเจ้า
 ถูกเรือทั้งต้องพระองค์ โดยเสด็จ เหล่าคชพยุหดังกล่าวกันแทรกแทรกค่าย
 ค้ำพิงคาโคตแก่น มีทหารประจำชักรกุ่มบนปถายขอประจำคอทุกตัวด้าว
 ความประจำทำยด้อมเป็นกรรกงโดยชนิด แล้วถึงหมู่พยุหเส่นยากร
 โยธาหาญเดินเท้า ถือบาตรตั้งไล่ไล่โคมรหอกใหญ่หอกคู่ ชงทวน
 รนบนนกล้อมคืบค้ำช้ายขวานำหลังโดยกระบวณคชพยุหสงคราม เฝ้าย
 เท้าพลแตกข้างดะเทอนดังพลุระจะทรุด ส้มเด็จพระมหาจักรพรรดิ
 ราชธีราชเจ้าเสด็จขึ้นพระคชาธาร ประมวณพดแลคชพยุหโดยกระบวณ
 ตั้งอยู่ณโคกพระยา ฝ่ายกองตระเวนรามัญเห็นดังนั้นก็เข้าไปกราบทูล
 พระเจ้าหงสาวดีโดยได้เห็นทุกประการ ส้มเด็จพระเจ้าหงสาวดีตรัสว่า
 ชรอยจะเพนทัพพระมหาจักรพรรดิยกออกมา จะกระทำคชพยุหสงคราม
 กับเรา พระองค์ตรัสให้ยกพลหลวงออกจากค่ายตั้งกระบวณ ส้มเด็จพระ
 พระเจ้าหงสาวดี ทรงเกราะเครื่องพิไชยยุทธย่อมทัพถม ด้วยวิชาดำตราเวท
 คาถา แล้วสอดพระมหาสุวรรณสังวาลประดับเพชรพินภมมสรรพคุณ
 เวทคาถาต่าง ๆ ทรงพระมหามาตาตงเตชยันต์กันสัตว์พธำตราอุ
 ภยันตราย สำหรับราชชนรังก์ยุทธเดรัจฉาน ตั้งตั้งทรงช้างต้นพลาย
 มงคลปราบทวิปฐูเจ็ดศอกเป็นพระคชาธาร ประดับคชาภรณ์เครื่อง
 มั่นมั่งคั่งต่างต่าง แดความ เครื่องสูงสำหรับราชชนรังก์แท้โดยขนาด มี
 หม้อทหารถือบาตรด้อมหมั่นด้อมพระคชาธาร พระเจ้าแปรทรงอถังการ
 เครื่องพิไชยยุทธ ทรงช้างต้นพลายเทวนาคพินายสูงหกศอกคืบเจ็ดนิ้ว
 เป็นพระคชาธาร ประดับคชาภรณ์เครื่องมั่น มีความต่างต่างต่าง
 ยกเป็นกองนำ มีทหารดาบด้อมมือพนัหารด้อมพระคชาธาร แด

ข้างท้าวพระยารามัญคับคั่งทงกระบวนกรรกงเป็นชนิด เหล่าพยุหโยธา
 หาญเดินเท้าถือธรรพธำตราดาบาศโดยกระบวน ส้มเด็จพระเจ้าหงษาวดี
 ก็ยก พยุหโยธาทวยหาญ ออก คึง ยิง ท้องทุ่ง ตรง หน้าทัพ ส้มเด็จพระมหา
 จักรพรรดิ ห่างกันประมาณร้อยเส้น เสด็จขึ้นพระศขาธารคอยฤกษ์
 จึ่งตรัสให้พลม้ารำทวนชักชิงคดองกันไปให้พลเริงนำทัพ ฝ่ายพลเครื่อง
 เต็มเต็มร่ำร้องเฮฮาเป็นกุดาหัด ฝ่ายพลคาบดิงคาบต้องมอกรำพ้อเดียว
 กันไปมา ขณะนั้นสมเด็จพระเจ้าหงษาวดีทอดพระเนตรบนอากาศ
 เห็นพระอาทิตย์แจ่มดวงหมดเมฆหมอก แดงคิฆมราชบินนำหน้าทัพ
 ครั้นเห็นศุภนิมิตราชฤกษ์คังนั้น ก็ให้ถนของไชยอุโฆษแด่ตั้งข้อง
 อินทเกรวชนพร้อมกัน ก็ตรัสให้ขับพลเข้าโจมตีทัพสมเด็จพระมหา
 จักรพรรดิ ฝ่ายสมเด็จพระมหาจักรพรรดิตรัสให้แยกพลเป็นปีกกา
 พลโยธาหาญทั้งสองฝ่าย บ้างให้ให้เป็นโกตาหัด เข้าปะทะประจันต์
 พันแทงแย่งยุทธยิงปืนระดมธำตราธนูมาการตระหลบไปทั้งอากาศ พลทั้ง
 สองฝ่ายบ้างตายบ้างดำบากถึงกลาดเกล็ดอนท้องทุ่งเป็นอันมาก ส้มเด็จพระ
 พระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้า ก็ขับพระศขาธารเข้าชนข้างกอง หน้าพระ
 เจ้าหงษาวดี พระศขาธารเลี้ยทให้ถึงข้าศึกเอาไว้มืออยู่ พระเจ้า
 แปรได้ท่ายข้าศึกคังนั้น ขับพระศขาธารตามไล่ข้างพระมหาจักรพรรดิ
 พระสุริโยไทยเห็นพระราชดำเียดที่ไมพ่นมือข้าศึก ทรงพระคตัญญภาพ
 ก็ขับพระศขาธารพลายทรงสุริยกระษัตริย์ส่อักถูกรับ พระศขาธารพระ
 เจ้าแปรได้ถ่างแบกถนัด พระศขาธารพระสุริโยไทยแห่งหนายเลี้ยที่
 พระเจ้าแปร จ้วงฟัน ด้วยพระแสง ของอาวุธต้องพระอังสา พระสุริโยไทยขาด
 กระทั่งถึงราวพระถันประเทศ พระราเมศวรกับพระมหินทราธิราชก็ขับ

พระราชาธิบดีจะเข้าแก่พระราชมารดาไม่ทันที่ พอพระชนนีสิ้นพระชนม์
กับคอช้าง พระพี่น้องทั้งสองพระองค์ก็อวยรรับเข้าค้ำกันพระศพสมเด็จพระ
พระราชมารดาเข้าพระนครได้ โยธาสวพระนครแตกพ่ายเข้าค้ำก็รพ
ตายเป็นอันมาก สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้าจึงให้เชิญ
พระศพพระสุริโยไทยผู้เป็นพระอรรคมเหษณ์มาไว้ตามตส่วนหลวง.

๑ ครั้นรุ่งขึ้น พระมหาอุปราชฯ แต่งพลเข้าค้ำค่ายพระสุนทรสงคราม ฯ
ต่อรบเข้าค้ำเป็นสามารตแต่เพลาเช้าจนพลบค่ำ ค้ำกันแน่นเข้าหักค่าย
พระสุนทรสงครามแตก เสียค่ายบ้อมจำปา พลตายลำบากมาก.

๑ รุ่งขึ้นสมเด็จพระเจ้าหงสาวดี ทรงช้างคันพลายกามกอมสูง
เจ็ดศอกควหาแดง เสด็จยกพลมาถึงทุ่งตุมพดี ให้ทหารเดินเท้าแหง
ตามทิวไม้สองฟากทุ่ง เสด็จขึ้นช้างขึ้นพระหัตถ์ให้ทหารม้าห้ำร้อยเข้า
ย่นหน้าค่ายพระยาจักรี พระยาจักรีก็ขับทหารออกรบ ฝ่ายนายทหาร
หงสาวดีซึ่งซุ่มแทรกสองชายทุ่งนั้นเห็นได้ ก็ยกออกโจมตีโอบตงไปเป็นทัพ
กระหนาบจนใกล้ค่าย ทหารม้าก็ดาได้ตุมบอนฆ่าฟันทหารพระยาจักรี
ล้มตายเป็นอันมาก พระยาจักรีแตกทหารทั้งปวงเสียก็ถาตเข้าพระนคร
ครั้นได้ค่ายพระยาจักรีแล้ว สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีก็เสด็จกลับยังค่าย
หลวง ทหารม้าที่ไล่ค้ำชาวพระนครไปประมาณสี่ส่วน ที่มได้ค้ำ
ประมาณส่วนหนึ่ง สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีตรัสให้ปลุกบ้านขึ้น แต่ง
เครื่องมัจฉมังสาธุราบานให้รับพระราชทาน ที่ไม่ได้ค้ำนั้นให้รับพระ
ราชทานได้ถุนบ้าน ให้ทหารซึ่งไล่ค้ำมารับพระราชทานบนบ้านนั้น
ราดน้ำตางมอดงมา ครอบถามวันให้พ้นโทษ.

๑. ฝ่าย สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ราชาราชเจ้า ตรัส แก่ มุขมนตรี ว่า
 ทหารหงษา ยังกำลังถาวรนิ่งอยู่ ทั้งเสบียงอาหารก็ยังไม่ขาดสิ้น จำจะ
 รักษามั่นหนองไผ่คึกการเดือน คอยทัพเมืองพระพิษณุโลกซึ่งจะลงมา
 ขนาบนั้นด้วย แล้วจะคิดเอาปืนใหญ่ต่างค่ายทำลายความคิดให้อ่อนลง
 จึงค่อยคิดการเอาไชยชนะเมื่อภายหลังเห็นจะได้ โดยง่าย มุขมนตรี
 ทั้งหลายก็เห็นด้วย จึงให้เชิญขุนนางยี่สิบห้าคนลงมาตั้งค่ายนอกชานไปทาง
 บ้านบ่อม แแต่ทัพบกบ้องกันสองฝั่งฟากขึ้นไปถึงชนอนปากคู ทหาร
 รามัญมาตั้งกองร้อยคอยเหตุอยู่ ก็เอาข้าวเข้าไปทูลแก่พระเจ้าหงษาวดี
 ว่าชาวพระนครนี้ลงมาตั้งค่ายนี้ ทัพบกบ้องกันสองฝั่งฟาก เห็นที่
 จะบรรจุปืนใหญ่ขึ้นมาตั้งค่าย ทูลยังมีขาดคำชาวพระนครจึงขึ้น
 นารายณ์สังหารไป กระสุนตกลงในค่ายใกล้พลับพลาสมเด็จพระเจ้า
 หงษาวดี ๆ ให้เอากระสุนขึ้นมาตรวจพลแล้วให้เด็กค่ายไปตั้งค่ายหลวง
 ณ พุกเตา อยู่ตามวันสมเด็จพระเจ้าหงษาวดีได้ตั้งทรงช้างพระที่นั่งกระ
 โฉมทองยกพล กองหลวงออกจากค่ายข้ามโพธิ์ตามคันมาตามทุ่งพะเนียด
 เสด็จขึ้นช้างอยู่ณวัดตามพิหาร ตรัสให้พระมหาอุปราชาคืนพลเข้าห้
 พระนคร จึงพระยารามให้เอาปืนนารายณ์สังหารลงใต้ลำภาไม่รักแม่
 นางไฉ้ขึ้นไปยิงค่ายสมเด็จพระเจ้าหงษาวดี ปืนกับท้ายลำภาจมลง
 กระสุนปืนขึ้นไปถล่มพระมหาโพธิ์ใหญ่ประมาณสามกำเคษ ขาดตก
 ลงใกล้ช้างพระที่นั่งสมเด็จพระเจ้าหงษาวดีประมาณ ๓ วา ขณะนั้น
 ชาวบ่อมมหาไชยก็ยังปืนใหญ่ระดมมาต้องพลหงษาวดีตายมากนัก จะ
 ปล้นเอาพระนครไม่ได้ สมเด็จพระเจ้าหงษาวดีก็เสด็จยกทัพกลับยัง
 พลับพลา.

๑ ฝ่ายสมเด็จพระมหาธรรมราชาแจ้งข่าวขึ้นไปว่ากองทัพสมเด็จพระเจ้าหงสาวดีมาคิดพระนครศรีอยุธยา ก็เกณฑ์ทัพเมืองพระพิษณุโลก เมืองสวรรคโลก เมืองสุโขทัย เมืองพิไชย เมืองพิจิตร เป็นคนห้าหมื่น ลงมาถึงเมืองไชยนาทบุรี ตั้งค่ายมั่นสองฝั่งฟาก แต่งกองร้อยลงมาตั้งถึงแขวงสิงคบุรี พอพบสมิงจะครานสมิงมะตุ้มคุมทัพตามขึ้นไปลาดหาเสบียง กองร้อยชาวพระพิษณุโลกเห็นวามญามากกว่าถ่วงหน้ พวกรามญ์เอามาได้สะพัดจับได้สองคนคุมตัวลงมาถวายสมเด็จพระเจ้าหงสาวดีครีฑาถามนายมนั้นเป็นยาวนายคงหนวดให้ การกราบทูลว่า สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชผู้ครองเมืองพระพิษณุโลกแจ้งขึ้นไปว่าทัพกรุงหงสาวดีมาคิดพระนครศรีอยุธยา จึงยกพลเมืองพระพิษณุโลก เมืองสวรรคโลก เมืองสุโขทัย เมืองพิไชย เมืองพิจิตร เป็นคนห้าหมื่นลงมาช่วยตีกระหนาบ บัดนั้นมาตั้งอยู่ไชยนาทบุรี แต่งให้พันโจมจตุรงค์พันยงใจหาญคุมข้าพเจ้าคนร้อยหนึ่งมาล้อมทัพ สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีแจ้งดังนั้นก็แค้นพระโอษฐ์ แล้วตรัสว่า อ้ายสองคนนี้ให้ โทณศีร์เศร้าย่อยขึ้นไป ให้ทูตพระมหาธรรมราชาว่าซึ่งจะตมาเป็นทัพกระหนาบนั้นเราคอยอยู่ ถ้ามีตมมากให้มันไวจะขึ้นไปหา สมิงจะครานรับตั้งสมเด็จพระเจ้าหงสาวดี ก็เอานายมนั้นเป็นยาวนายคงหนวดไปโทณ ศีร์เศร้าย่อยขึ้นไป บด้อยถึง แขวง เมืองสิงคบุรี นายมนั้นนายคงก็ขึ้นไปถึงเมืองไชยนาท ให้ขุนนางนำเผ้ากราบทูลเนื้อความซึ่งสมเด็จพระเจ้าหงสาวดีตั้งมานั้นให้ทราบทุกประการ สมเด็จพระมหาธรรมราชา ตรัสถามว่า เอง เข้าไปถึง สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีนั้นเห็นรพตประมาณเท่าใด นายมนั้นนายคงหนวดกราบทูลว่า

ข้าพเจ้ามิได้เที่ยว เห็นแต่วงศ์ญาติวงศ์ญาติกันหมดทั้งพุทธรักษา ต้นเตย
พระมหาธรรมราชา จึงตรัสแก่มุขมนตรีว่า ซึ่งสมเด็จพระเจ้าหงสาวดี
ตรัสสั่งมาทั้งนี้จริงจริง มุขมนตรีทั้งปวงกราบทูลว่า สมเด็จพระ
เจ้าหงสาวดีองค์นั้น ได้ยินแต่ปากกันว่าตรัสสิ่งใดเป็นจริงจริง สมเด็จพระ
มหาธรรมราชาตรัสว่า อันการสงครามจะพึง เขาเป็นจริงจริงนั้นยากนัก
เกิดออกเกรงเราจะกระหนาบแต่หากดำทับไว้จะเลิกไปโดยทางมา จำจะ
แต่งทัพไปตั้งไว้ดักที่ แล้วตรัสให้ทัพพระยาสุวรรณคโลก พระยาสุโขทัย
ต้องทัพคนสองหมื่นยกลงไปถึงเมืองอินทบุรี.

๑ ฝ่ายสมเด็จพระเจ้าหงสาวดี ตรัสให้ไปตั้งพระมหาอุปราชให้ตั้ง
ค่ายทัพหน้าหน้าเดีย จะได้ออกการบริวารเมือง รุ่งขึ้นวัน ๓๑ ค่ำเพลา
เช้าตรู่ พระมหาอุปราชก็ยกพลทหารไปตั้งค่ายเจ้าพระยามหาเสนา เจ้า
พระยามหาเสนานายทัพนายกองต่อสู้เป็นด้ามขวานหักหักเอามาได้ พระ
มหาอุปราชโกรธเสด็จมายังข้างไปยืน ตรงหน้าค่ายห่างประมาณสามสี่
ให้ประกาศแก่นายทัพนายกองว่ามิได้ค่ายเพลานี้จะตัดศีรษะเสียเลย นาย
ทัพนายกองกลัวก็ถอนพลทหารมาตั้งหนุนแน่นกันเข้าไป พันค่ายหักเข้าได้
เจ้าพระยามหาเสนานายทัพนายกองไพร่พลแตกถาดลงคลองน้ำ ข้ามไป
ฟากวัดมเหยงค์ ที่ป่วยเจ็บล้มตายในน้ำก็มาก พระมหาอุปราชก็ยก
กองทัพกลับไปค่าย จึงเสด็จไปเฝ้าสมเด็จพระเจ้าหงสาวดี กราบทูล
ซึ่งมีไชยได้ค่ายให้ทราบทุกประการ.

๑ ขณนั้นไพร่พลในกองทัพขัดเสบียง แต่งกองออกถาดหากินได้ ที่
ได้บ้างซื้อขายแก่กันเป็นทนานละเฟื้อง ท้าวพระยาพระหรงหัวเมืองเอา
เนื้อความกราบทูลสมเด็จพระเจ้าหงสาวดี ๆ ตรัสปฤกษาคูความคิดท้าว

พระยานายทัพนายกองทั้งปวงว่า เฝ้ายังอาหารสัตว์สดอยู่แล้ว ๆ ก็จวน
 เทศกาดฟ้าฝนจะทำการข้าววันมีได้ จำจะเลิกทัพกลับไป แต่ทว่าจะไป
 โดยทางใดดี ท้าวพระยามุขมนตรีปรึกษากราบทูลว่า ถ้าเสด็จไป
 ทางเมืองกำแพงเพชรออกด่านแม่ตะมานนั้น กองทัพฝ่ายเหนือก็มาตั้ง
 มั่นรับอยู่ณเมืองไชยนาท เกิดอกราชการจะติดพันเข้าไป ไพร่พลจะ
 ขัดสนโดยเสี้ยมอาหาร เห็นจะเสียท่วงที แม้นเสด็จไปทางกาญจนบุรี
 แรกมาเห็นจะสะดวก ส้มเด็จพระเจ้าหงษาวดีตรัสว่า ซึ่งจะกลับไปทาง
 กาญจนบุรีนั้นเห็นจะขัดสนอีก ด้วยเหตุว่ากองทัพเรายกเหยียบเมืองมา
 เฝ้ายังอาหารยับยั้งอยู่แล้ว ประการหนึ่งได้ส่งไปถึงพระมหาธรรม
 ราชาว่าให้ลงมา มิมาเราจะขึ้นไปได้ แต่พระมหาธรรมราชามิลงมา
 ค้ำรายจะค้ำมรรบ แต่ก่อนเสี้ยมอาหารลงมาไว้มาก เห็นส้มคเน
 เรายอยู่แล้ว ทำไมแก่ทัพพระมหาธรรมราชาเท่านั้นเพลาเดียวก็จะแตก
 จะได้เสี้ยมอาหารพอไพร่พลเราไม่ขัดสน ท้าวพระยานายทัพนายกอง
 ก็บังคมทูลว่า ทรงพระราชดำริห์ครั้นนี้หาที่สุดมิได้ ส้มเด็จพระเจ้า
 หงษาวดีจึงดำรัสว่า ซึ่งเราจะทัพไปครั้งนี้จะต้องค้ำทางหลง
 ด้วยเหตุว่าทัพพระมหาธรรมราชามาตั้งอยู่ไชยนาทบุรี เห็นจะรู้ถึง
 ส้มเด็จพระมหาจักรพรรดิ ส้มเด็จพระมหาจักรพรรดิจะตีพระไทยว่า
 ทัพพระราชาบุตรเขยมาตั้งสกัดกระหนาบอยู่แล้ว ค้ำรายจะแต่งทัพตาม
 คัดท้ายพลเราเป็นมั่นคง เราจำจะคิดเอาไชยชนะทางนาทหลงให้ได้
 ครั้นแล้วมีพระราชโองการกำหนดให้ทัพพระยาพิชัย ทัพพระยาตะเคียน
 ทัพพระยาเสี้ยม ทัพพระยาคลองอู ทัพพระยาจิตตอง ห้าทัพทัพละสาม
 หมื่น เป็นคนตีห้าหมื่น ให้พระเจ้าแปรเป็นแม่กองยกไปนำ ถ้าพบ

ทัพพระมหาชรรมราชางตั้งแห่งใดตำบลใดให้ ค้างแตกแต่ในเพลาเดียว ถ้า
ถ่วงราตรีไปจะเอาที่คั่นนายทัพนายกองเดียบแทนเซตย แต่ให้ทัพพระมหา
อุปราชารั้งท้าย ถ้ามีทัพพระนครศรีอยุธยาตามให้ คัดทัพพอทัพชุม
หุ้มจับเอาตัวนายทัพนายกองให้ได้คนหนึ่งสองคน ถ้ามิได้ดังนี้จะเอา
พระมหาอุปราชาเป็นโทษถึงต้นชีวิตร แต่ให้นายทัพนายกองจัดแจงให้
พร้อม อีกสามวันจะเลิกทัพจากพระนครศรีอยุธยา.

๑ ฝ่ายสมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้าแจ้งว่า สมเด็จพระมหา
ชรรมราชายกกองทัพเมืองพระพิษณุโลก เมืองสวรรคโลก เมืองสุโขทัย
เมืองพิษย เมืองพิศตร คนหาหมื่นมาตั้งไชยนาทบุรี ทัพหน้ามาตั้ง
เมืองอินทบุรี สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวดีพระไทยนักก็ครีครวแก่มุขมนตรีว่า
ถ้าสมเด็จพระเจ้าหงสาวดีรู้ว่าทัพพระมหาชรรมราชายกมา เห็นไม่อยู่ซ้ำ
ดร้ายจะเลิกไป ถ้าไปทางเหนือสมคเนรา จะได้กระทบหลังซ้ำเติมถนัด
เกตุอกจะเลิกไปทางสุพรรณบุรีจะสกัดซ้ำเติมไม่เต็มที่ พระสุนทรสัง
ครามทูลว่า อันสมเด็จพระเจ้าหงสาวดีประกอบด้วยกำลัง ๓ ประการ
คือกำลังความคิด ๑ ทัพพลมาก ๑ มีทหารกล้าแรง ๑ เห็นไม่ไปทาง
สุพรรณกาญจนบุรี ด้วยเหตุว่าเป็นคันททางมาเสบียงอาหารยับเยิน
เสียสิ้นแล้ว เห็นจะเดินทางเหนือหมายค้เอาเสบียงอาหารในกองทัพ
สมเด็จพระมหาชรรมราชานอีก สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไม่เห็นด้วย จึง
ตรัสว่าถ้าดังนั้น พระสุนทรสงครามดีเป็นเจ้าเมืองสุพรรณบุรีจัดเจน
ป่าทาง ให้คุมทัพ ๕๐๐๐ ตบออกไปเพลาค่ำรุ่งขึ้น ให้ตั้งชุมสกัด
คอยโจมตีทัพพระเจ้าหงสาวดีให้ได้บ้างเห็นจมีมา ถ้ามิได้สกัดล้มตัญ
มาจะเอาตัวเป็นโทษ พระสุนทรสงครามก็รับพระราชโองการถวาย

ทานบนไว้ ด้วยทัพไปตามพระราชกำหนด ส้มเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ตรัสว่า ถ้าพระเจ้าหงสาวดีเลิกทัพไปทางเหนือจุฬามณีพระสุนทรสงคราม
ว่านั่นผู้ใดจะตาม จึงพระเจ้าลูกเธอพระราเมศวร พระมหินทราธิราช
กราบทูลว่า ข้าพระพุทธเจ้าทั้งต้องขอยกตามทัพพระเจ้าหงสาวดี
ให้เป็นบำเหน็จมือ ส้มเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับบัญชาตาม.

๑ ครั้นวัน ๑ ๖ ๔ ค่ำเพลาสองยามถึงกำหนด พระเจ้าแปร พระยา
พลัม พระยาตะเคิง พระยาเลียง พระยาตองอู พระยาจิตรตอง กี่
เลิกทัพเดินเป็นกองหน้า ทัพหลวงส้มเด็จพระเจ้าหงสาวดีเดินเป็นอันดับ
แต่ทัพพระมหาอุปราชก็เดินเป็นกองหลัง พระมหาอุปราชแต่งม้า ๕๐๐
ให้ยุ้งร่ายคอยเหตุ ถ้าเห็นทัพตามประมาณพันหนึ่งให้มาบอกม้าหนึ่ง
ถ้าพลประมาณสองพันให้มาบอกสองม้า ถ้าพลประมาณสามพันสี่พัน
ห้าพันให้ไปบอกสามม้าสี่ม้าห้าม้าเป็นกำหนด ฝ่ายทัพหน้าเดินตาม
คดองบางแก้วไปตามทิวทุ่งด้ามแม่น้ำใหญ่ เพื่อรพดช้างม้ามากจะได้
อาไศรยน้ำ.

๑ ครั้นเพลารุ่งเช้าชาวพระนครรู้ว่าทัพพระเจ้าหงสาวดีเลิกไป มุขมนตรี
ก็พากันจากกราบทูลส้มเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่าทัพพระเจ้าหงสาวดีมิได้ยก
ไปทางเมืองกาญจนบุรี ไปทางแนวแม่น้ำใหญ่ ส้มเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ตรัส
ให้พระเจ้าลูกเธอทั้งต้องพระองค์คุมทัพหมื่นหนึ่งยกตาม.

๑ จึงพระราเมศวร พระมหินทราธิราช ปฤกษากันว่าซึ่งทัพดำไปใน
วันหนึ่งต้องวันเห็นจะระงับนัก จะคิดกองทัพเป็นสำมารถ อันจะ
รับจุโถมเข้าคั่นจะเอาไชยชนะยาก จะค่อยสกัดตามไปวันหนึ่งต้อง
วันให้ประมาทงก่อน ประการหนึ่งจะได้จวนกระทบทัพส้มเด็จพระมหา

ธรรมราชา พระว่าพระวังเป็นต้องฝ่าย เราจึงเข้าโจมตีเห็นจะได้ไชย
 ชำระโดยง่าย ครั้นปลุกษากันแล้วก็ยกถนัดตามไปแต่ห่าง ๆ ประมาณ
 กึ่งวัน ฝ่ายทัพพม่ากองนำไปถึงเมืองอินทบุรีเห็นค่ายใหญ่สองค่าย ก็ถนัด
 มาแจ้งแก่นายทัพนายกอง พระยาพลิม พระยาตะเคิง พระยาเดียง
 พระยาตองอู พระยาจิตตอง ตี่ใจ ต่างคนต่างคิดว่าข้างพ่ายกัน
 สืบประทณระยัคค่อนพลเข้าค่าย พระเจ้าแปรทรงช้างพ่ายมณัณตร
 กันพระกตไปยื่นให้ทหารเข้าหักค่าย เสด็จทหารหงษาวดีก็ให้ตั้งปืน
 แกว่งหอกดาบดาแซ่กรูเข้าถอนขวาก หนามปืนปาย หักค่ายเป็นโกตาหุด
 ทหารในค่าย ก็วาง ปืนใหญ่ น้อยออกไป ต้องพลมอญ ต้มตายเป็น อันมาก
 พระยามอญก็ยิงหนุนเนื่องหนักเข้ามา ยศค่ายแตกค่ายจนถึงได้แทงฟัน
 กันเป็นลำมารก พลพม่ามอญก็เข้าค่ายได้ ได้ตมบอนฆ่าฟันไทย
 ตายเป็นอันมาก ซึ่งเหตุนี้หนักก็ระจัดกระจายชนมาราบทูตมเด็จ
 พระมหาธรรมราชา โดยซึ่งเดี่ยแก่ข้าศึกนั้นทุกประการ พอผู้ลงไป
 สอดแนมฟังราชการณกรุงเทพมหานครกลับคืนมาทูลว่า ทัพพระเจ้า
 หงษาวดีเล็กชนมาทางเหนือตั้งแล้ว ตมเด็จพระมหาธรรมราชา แจ้ง
 ว่ากำลังศึกถ้ามักเหลือกำลังตั้งนั้นเห็นจะรับมืออยู่ คิดจะเลิกหักเดี่ย
 ให้พันทัพไปชุมนุมอยู่ณป่าเนินฟากควนออก แล้วจะคอยตามสกัดตี
 จึงตรึกกำหนดให้นายทัพนายกองเด็กออกจากค่ายให้เป็นหมวดเป็นกองกัน
 นายทัพนายกองก็ทำตามพระราชบัญชาทุกประการ พอกองทัพพระเจ้า
 แปรยกมาถึงเห็นค่ายเปด้ากตั้งอยู่ณเมืองไชยนาท แล้วกับออกถมายัง
 กองทัพหลวง ขณะเมื่อนักองนำค่ายพระยาสุวรรณโคต พระยา
 ศุโขไทยณเมืองอินทบุรีนั้น พระมหาอุปราชาศรีปฤกษานายทัพนาย

กองว่า ทพเรามาถึงต้องวันตามวัน ซึ่งทพพระนครศรีอยุธยา
ได้ตามคั่น ขรอยจะคิดเกรงว่าเราแต่งทพป้องกันระวังอยู่มิได้ประมาณ
จะคอยดักตามมาต้องวันตามวันให้เราประมาณก่อน ประการหนึ่งจะ
ให้ปะทะทพฝ่ายเหนือ ซึ่งตั้งอยู่ณเมืองไชยนาทเมืองอินท จังจะโจมตี
ก็ให้เราพระว่าพระวัง เห็นจะคิดดั่งนั้นคง จำจะซ่อนความคิดชาว
พระนครศรีอยุธยา จับเอานายทพแต่ไพร่ไปถวายส่มเด็จพระบิดาให้
เป็นบำเหน็จมือจงได้ ครั้นมิทันขาดคำเห็นม้าเร็ววิ่งมาดิมม้า พระ
มหาอุปราชก็แจ้งว่าทพมาประมาณหนึ่งหนึ่ง จึงให้สั่งมิงพัคเบิด
ดิมิงพัคเบะ คุมทพห้าพัน ม้าต้องร้อย ยกไปตั้งชุมนุมอยู่ตามทิวไม้ชายทุ่ง
กำหนดว่าถ้าเห็นทพตามมาอย่าเพื่อให้ดักก่อน ให้ถ่วงถ่วงเข้ามา ค่อย
ได้ยิงแล้วยิงจนจบจึงให้ โจมตี คอยท้ายจับเอาตัวนายทพ นายกองให้ จึงได้
ดิมิงพัคเบิด ดิมิงพัคเบะ ก็ยกไปชุมนุมอยู่ตามกำหนดรับสั่ง แล้วก็เดินทพ
ขึ้นไปตั้งอยู่ทางประมาณต้องร้อยเส้น

๑ ฝ่ายพระราเมศวร พระมหินทราธิราช ดำริเห็นว่าวันเห็นทพ
หงษาคู่จะถึงเมืองอินทบุรี จะได้รับฟังคิดพันกับทพฝ่ายเหนืออยู่แล้ว
ก็รีบเร่งเดินทพหวังจะโจมตี ขณะนั้นดิมิงพัคเบิด ดิมิงพัคเบะ เห็น
ทพยกมากี่ดั่งบ ดั่งเกิดเห็นช้างที่นั่งหลังคาทองต้องช้างก็แจ้งว่าเป็น
นายพล พอได้ยิงแล้วยิงทพพระมหาอุปราช ก็ยกออกโจมตีตัดเอา
ตรงข้างที่นั่ง ทพชาวพระนครไม่ทันรู้ตัวก็แตกฉาน เหล่ารามัญ
ก็ล้อมจับเอาตัวพระราเมศวร พระมหินทราธิราช กับมหาดเล็กท้าย
ช้างต้องคนไปถวายพระมหาอุปราช ๆ ก็พาไปถวายส่มเด็จพระราชบิดา
พร้อมกันกับคนพระเจ้าแปรซึ่งให้ส่งมาทูลว่า ค่ายเมืองไชยนาทบุรี

ก็เลิกหนีไปแล้ว ส้มเต๋จพระเจ้าหงษาวดีดีพระไทย ก็เสด็จไปตั้ง
ประทับแรมอยู่นเมืองไชยนาท จึงให้เอาพระราเมศวร พระมหินทรา
ธิราชเข้ามาแล้วตรัสว่า เจ้าทั้งสองดีเป็นข้าศึกกับเรา บัดนี้เราจับ
ได้แล้วจะคิดประการใดเล่า พระราเมศวร พระมหินทราธิราช กราบ
บังคมทูลว่า ข้าพระองค์^๕จนอยู่แล้ว จะฆ่าเดี๋ยวก็ตาย ถ้าพระองค์
โปรดพระราชทานชีวิตไว้ก็จะรอด ส้มเต๋จพระเจ้าหงษาวดีได้ฟังก็แย้ม
พระโอษฐ์ แล้วตรัสให้พระมหาอุปราชเอาพระราเมศวร พระมหินทรา
ธิราชไปคุมไว้

๑ ฝ่ายนายทัพนายกองซึ่งแตกจากทัพพระราเมศวร พระมหินทรา
ธิราช กลับไปพระนคร เอาเหตุกราบทูล ส้มเต๋จพระมหาจักรพรรดิ
ราชาธิราชเจ้าได้ทรงทราบดังนั้น ก็ตกพระไทยโทมนัสถึงส้มเต๋จพระ
โอรสทั้งสองพระองค์นั้น แล้วแต่งพระราชดำรัสให้พระครูบโรหิต ขุน
หลวงพระเกษม ขุนหลวงพระไกรดี ถือนมาทางเรือขึ้นไปถึงเมือง
ไชยนาท ท้าวพระยารามัญนำเข้าเฝ้าทูลถวายพระราชดำรัสแก่พระเจ้า
หงษาวดี แต่ในลักษณะนั้นว่า พระราชดำรัสส้มเต๋จพระมหาจักร
พรรดิราชาธิราช เจ้าพระนครศรีอยุธยา ขอจำเริญทางพระราช
ไมตรีมายังส้มเต๋จพระเจ้าหงษาวดี ผู้มีอัครภาพใหญ่ยิ่งกว่าขัณฑ์ราช
กระษัตริย์ดามันต์ในชมพูทวีป ด้วยพระองค์ยกพยุหโยธาทัพมากระทำ
ยุทธนาการกับพระนครศรีอยุธยา เป็นที่ตำเริงราชหฤไทยในบรม
กระษัตริราชโดยขัณฑ์ประเพณี แต่เลิกทัพกลับไปโดยปรกติมิได้แพ้
พ่าย ฝ่ายราชโอรสแห่งขัณฑ์ได้รู้ในเชิงพิไชยยุทธยกติดตามมาดี กอง
ทัพพระองค์จับไว้ได้นั้น โอรสทั้งสองถึงซึ่งปราไชยอยู่แล้ว อุประมา

คุรุฤๅณไปคณันค้องแร้วพเนจรได้ทรงชังไว้ ขอพระองค์อย่าได้มี
 อาฆาตจองเวรเลย จงปล่อยโอรสแห่งข้าพระองค์ให้ คืบมาพระนคร
 ก็จะเป็นเกียรติยศแห่งพระองค์สืบไปตราบนานกาลด้าน ส้มเด็จพระ
 เจ้าหงสาวดีได้ทรงทราบในลักษณะพระราชดำเนินดังนี้ ก็แย้มพระโอษฐ์
 แล้วตรัสแก่ผู้จ้ทพพระราชดำเนินว่า ส้มเด็จพระเจ้าพี่เราให้มางอนง้อ
 ขอพระราชโอรสแล้วเราอนุญาตให้ จึงดำรัสสั่งพระราเมศวร พระ
 มหิทธิราชริราชว่า เจ้าทั้งสองจงไปทูลแก่พระราชบิดาว่าเราขอช้าง
 พลายศรีมั่งคด ช้างพลายมั่งคดทวี่ป ต้องช้างไปชมเด่นกรุงหงสาวดี
 พระราเมศวร พระมหิทธิราชริราช แต่ผู้จ้ทพพระราชดำเนินก็กราบ
 ถวายบังคมลา ส้มเด็จพระเจ้าหงสาวดี มายังพระนครศรีอยุธยา พระ
 ราชโอรสทั้งสองพระองค์กราบทูลพระราชบิดาว่าซึ่งตามค้องทักท้วงให้
 ข้าศึกจับได้ ให้เสียพระเกียรติยศ โทษมาถึงสิ้นชีวิตอยู่แล้ว ขอ
 พระราชทานโทษครั้งหนึ่งก่อน ส้มเด็จพระราชบิดาก็ก่ประทานโทษให้
 พระราเมศวร พระมหิทธิราชริราช จึงกราบทูลว่า ส้มเด็จพระเจ้า
 หงสาวดีสั่งมาให้ทูลขอช้างพลายศรีมั่งคด ช้างพลายมั่งคดทวี่ป ซึ่ง
 ชนงาต้องช้าง ส้มเด็จพระมหาจักรพรรดิราชริราชก็ตรัสปลุกษาคด้วย
 มุขมนตรีทักปวงว่า พระเจ้าหงสาวดีขอช้างพลายศรีมั่งคด พลาย
 มั่งคดทวี่ป ต้องช้างนี้ ควรจะให้ฤๅประการใด ท้าวพระยามุข
 มนตรีกราบทูลว่า พระเจ้าหงสาวดีให้พระเจ้าลูกเธอต้องพระองค์คืบ
 มานี้ก็เป็นทางพระราชไมตรีอยู่ ขอบให้ช้างพลายต้องช้างคอบไป
 จึงจะควร ส้มเด็จพระมหาจักรพรรดิราชริราชเจ้าก็ตรัสให้กรมช้าง
 คุมช้างทั้งสอง รับขึ้นไปถวาย ส้มเด็จพระเจ้า หงสาวดี ณเมืองไชยนาทบุรี

สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีศรีให้พมามอญรับ แด่ข้างพลายศรีมณฑล
พลายมณฑลทว่าปเห็นหมอกความมืดเดียงก็อาตรวาดเอาไว้มือย ใต้แห่ง
ข้างแท่งคนอุ้นวายทั้งกองทัพ สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีศรีให้พมามอญ
เหตุมือพมามอญนัก ให้กรมข้างเอากันลงมาเกิด กรมข้างกราบ
ถวายบังคมดา ดงมาพระนครศรีอยุธยา ทดประพฤติเหตุแก่
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทุกประการ ฝ่ายสมเด็จพระเจ้าหงสาวดีให้จ่าย
เสบียงอาหารไพร่พลเสร็จแล้ว ก็เสด็จยกทัพหลวงไปเมืองหงสาวดี
โดยทางเมืองกำแพงเพชรออกด่านแม่ตะมา

๑ ฝ่ายพระมหาธรรมราชาที่เสด็จลงมาเฝ้า ทอดสมเด็จพระมหา
จักรพรรดิราชาธิราชเจ้า ซึ่งได้รับกับทัพหงสาวดีทุกประการ ครั้น
กองทัพสมเด็จพระเจ้าหงสาวดีไปแล้ว สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชา
ธิราชเจ้าให้แต่งการ พระราชทานเพลิงพระศพพระสุริโยไทยซึ่งขาดคอข้าง
เสร็จแล้ว สมเด็จพระมหาธรรมราชาที่ถวายบังคมดากลับขึ้นไปยัง
เมืองพระพิษณุโลก

๑ ฝ่ายสมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้า ให้สถาปนาที่พระ
ราชทานเพลิงนั้นเป็นพระเจดีย์วิหารเสร็จแล้ว ให้นำมวัดศัพทวรรค
แล้วสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ครีว่าไพร่บ้านพลเมืองศรีสัตนาปากใต้เข้าพระ
นครครั้งนั้นน้อย หนีออกอยู่ป่าดงห้วยเขาต้อนไม่ได้เป็นอันมาก ให้
เขาบ้านท่าจีนตั้งเป็นเมืองสมุทรสาคร ให้เขาบ้านตลาดขวัญตั้งเป็น
เมืองนนทบุรี ให้แบ่งเอาแขวงเมืองราชบุรี แขวงเมืองสุพรรณบุรี ตั้ง
เป็นเมืองนครไชยศรี แล้วปรึกษาว่ากำแพงเมืองธนบุรี เมืองนคร
นายก เมืองสุพรรณบุรี ล้อมเมืองนี้ ควรจะตั้งเสียฤาจะเอาไว้

สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช พระมหากษัตริย์ไทย กับมุนี
พร้อมกันปลุกเสกพระพุทธรูปให้ไปรับหัวเมืองนั้น ถ้ารับได้ก็จะเป็น
คุณ ถ้ารับไม่ได้จะเสียใจ ครั้นให้รับก็แพงเสียดีกว่า สมเด็จพระ
เจ้าตากสินมหาราชกับมุนีฯ แล้วให้ตั้งพิจารณาเถียงกันถึงสมเด็จพระ
เจ้าตากสินมหาราชกับมุนีฯ

๑ คักราช ๙๐๖ ปีมะโรงศก ฝ่ายพระศรีศคป์ของพระแก้วฟ้า
พระองค์เอามาเถียงไว้จนอายุได้สิบสามปีสิบสี่ปี จึงให้ออกบวชเป็นสาม
เณรอยู่วัดราชประดิษฐสถาน พระศรีศคป์มีได้ตั้งอยู่ในกตัญญู ของ
สมเด็จพระพุทธบิดาการกระบถ ครั้นทราบจึงดำรัสตั้งเจ้าพระยามหาเสนา
ให้จับ เอาตัวพระศรีศคป์ มาพิจารณาได้ความเปน สัจหาให้ประหารชีวิต
เสียไม่ ให้แต่คุมเอาตัวไว้จนวัดธรรมนิกรฯ หั้นจำยอมเป็นผู้คุม ครั้น
จนเข้าพระวัดท่าพระ พระมหากษัตริย์ดำรัสว่าพระศรีศคป์ ซึ่งเป็นโทษคุมไว้
นั้นอายุจะได้อุปสมบทเป็นภิกษุภิกษุอยู่แล้ว ให้เอามาอุปสมบท จึง
ทราบว่ามีพระศรีศคป์หั้นก่อนนั้นถึงสามวัน ไปชุมนุมอยู่ณมณฑลแดง
ทรงพระกรุณาดำรัสให้เจ้าพระยามหาเสนาไปตาม ฝ่ายพระศรีศคป์
ให้ไปขอฤกษ์พระพรตบ่าแก้ว ๆ ก็ให้ฤกษ์ว่า ณวัน ๗ ๘ ๙ คำ
ฤกษ์ดีให้ยกเข้ามาเถิด แต่พระยาเดโช พระยาท้ายน้ำ พระยาพิไชยรัตนฤทธิ
หั้นนักคิดศักร หั้นโยนรินทร์ ซึ่งเป็นโทษอยู่ก่อนจำไว้ในที่สังค ให้
หั้นดัดบ่ออกไปในวันแรมสิบสามค่ำถึงพระศรีศคป์ ว่าสมเด็จพระเจ้า
อยู่หัวครั้นว่ารุ่งขึ้นสิบค่ำจะเอาข้าพเจ้าทั้งห้าคนไปฆ่าเสีย ขอให้พระ
องค์เข้ามาแต่ในกลางคืนวันนั้นอย่าให้ทันรุ่ง พระศรีศคป์ก็เข้ามาทางประตู
หอรัตนไชย เจ้าพระยามหาเสนาว่าพระศรีศคป์ยกเข้ามา ก็ตาม

เข้ามาตามท่าคอย พอช้างเผือกตงมาอาบน้ำ เจ้าพระยามหาเสนา
ก็ช้างเผือกออกมาบรรพพระศรีศิปป์ณนหน้าบางครา พระศรีศิปป์ร้องว่า
เจ้าพระยามหาเสนาจะสู้เราฤๅ เจ้าพระยามหาเสนาว่าพระราชกำหนด
โทษพระองค์นี้โตโทษข้าพเจ้านั้น ก็ไล่ช้างเข้าชนกัน พระศรีศิปป์
ตีด้วยขอ เจ้าพระยามหาเสนาตกช้างตง พระศรีศิปป์ยกเข้าไปทาง
ประตูเตาธงไชยเข้าพระราชวังได้ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราช
เจ้าไม่ทรมพระองค์ ก็ถึงเรือพระที่นั่งหนีขึ้นไปเกาะมหาพราหมณ์ พระ
ศรีศิปป์ให้ถอดพระยาเดโช พระยาท้ายน้ำ พระยาพิไชยรณฤทธิ์ หมื่น
ภักดีศวร หมื่นไภยนิทรออก

๑ ฝ่ายพระราเมศวร พระมหินทราธิราช กับเสนาบดี พร้อมกันเข้า
บรรพพระศรีศิปป์จนถึงตมบอน ตมตายเป็นอันมากด้วยกันทั้งต้องฝ่าย
แต่พระศรีศิปป์นั้นต้องบันตาย สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้า
ก็เสด็จขึ้นเข้าพระราชวัง ครั้นทราบข่าวพระพนรัตนป่าแก้วให้ฤกษ์พระ
ศรีศิปป์เป็นแท่น ก็ให้เอาพระพนรัตนป่าแก้ว แด่พระยาเดโช พระยาท้ายน้ำ
พระยาพิไชยรณฤทธิ์ หมื่นภักดีศวร หมื่นไภยนิทร ข่าเดี่ย เดี่ยบ
ไว้นตะแดงแกงกับศัพพะศรีศิปป์ ครั้นนั้นเมื่อน้อยขุนนางใจท้าวผัว
เข้าด้วยพระศรีศิปป์แตกอวยรับพระศรีศิปป์ ถ้ามเป็นลัจตรก็ตั้งให้ข่าเดี่ย
เป็นอันมาก

๑ ตุลาคม ๘๐๗ ปีมะเส็งดับศก สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จไปวัง
ข้างกำแพงไทรน้อย ได้ช้างเผือกพาดยงดีศอกดับนิ้วข้างหนึ่ง ให้
ชื่อพระรัตนากาศ

๑ ตุศักราช ๙๐๘ ปีมะเมียอัฐศก เด็จไปด้วังข้างป่าเพ็ชรบุรี ไต่ช้าง
เผือกพลายสูงดีคอกเคษ ให้ชื่อพระแก้วทรงมาศ แต่ในเดือนสิบ
ปีมะเมีย^๕ เด็จไปไต่ช้างเผือกค้ำบดบามหาโพธิ์ ถูกเปนเผือก พังแม่
ก็เปนเผือก

๑ ศักราช ๙๐๘ ปีมะแมพศก เด็จไปไต่ช้างป่าชเชษฐนคร เปน
เผือกพลายสูงดีคอกห้า^๕ข้างหนึ่ง ให้ชื่อพระบรมไกรสร ครั้นเดือน
อ้ายปลายปีเด็จไปไต่ช้างเผือกพลายค้ำบดบามหาโพธิ์สูงดีคอกค้ำ ให้
ชื่อพระสุริยบุญชร ครั้นนั้นพระนครศรีอยุธยาไพศาลสมบูรณ์ ด้วย
มีช้างเผือกพลายพังถึงเจ็ดข้าง พระเกียรติยศปรากฏไปนานาประเทศ
ทั้งปวง มีกำปั่นตึกค้าฝรั่งเศสเมืองอังกฤษเมืองวิตันดาเมืองสุรัส แต่
ดำเณจันเข้ามาค้าขายเปนอันมาก สมเด็จพระสังฆราชพระราชคณะ
แต่เสนาพฤตมาตย์ราชปโรหิต ถวายพระนาม พระเจ้า แผ่นดินเพิ่ม เข้าว่า
สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชพระเจ้าข้างเผือก กฤติศัพท์หายไป
ถึงกรุงหงสาวดีว่าพระนครศรีอยุธยามีช้างเผือกถึงเจ็ดข้าง สมเด็จพระ
เจ้าหงสาวดีมีพระไทยจะใคร่ได้ดังสองข้าง จึงมีพระราชดำذنแต่ง
ให้สมิงโยคราชกับไพร่ร้อยหนึ่งถือมาพระนครศรีอยุธยา มุขมนตรี
นำเฝ้า แต่ในลักษณะนั้นว่า พระราชดำذنสมเด็จพระเจ้าหงสาวดีมี
มเหศวรศักดิ์กานภาพ ปราบบุรราชชนน้อยใหญ่ให้ไปไชยไปทั่วทิศทิศ
อันทั่ว พระยา ตำนนตราชโชน โมติศนอบ น้อมถวาย สวรรณหิรัญ บุษบา
บรรณาการจะนับมิได้ ขอจำเริญทางพระราชไมตรีมายังสมเด็จพระ
เชษฐาธิราชผู้ผ่านพิภพกรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยา ด้วยแจ้งกฤติศัพท์
ขึ้นไปว่า สมเด็จพระเชษฐาธิราชประกอบด้วยบุญญาธิการเป็นอันมาก

เมื่อครกษัตริย์ชาติพ่ายไปถึงเจ็ดช้าง พระราชอนุชาท่านประสงค์จะ
 ขอช้างเผือกพ่ายต้องช้างมาไว้เป็นศรีในกรุงหงสาวดี ให้สมเด็จพระ
 เชษฐาเราเห็นแก่ทางพระราชไมตรีพระอนุชาท่านเกิด กรุงหงสาวดีกับ
 พระนครศรีอยุธยาจะได้เป็นราชสัมพันธ์ไมตรีไมตรีสนิทเสนหา เป็น
 มหาอุชาของแผ่นดินเดียวกันไปคราบเท่ากัปปาถาน ถ้าสมเด็จพระเชษฐา
 เราจะถือทฤษฎีมานะแต่รักช้างทั้งต้องช้างยิ่งกว่าทางพระราชไมตรี ก็เห็น
 ว่ากรุงหงสาวดีกับกรุงศรีอยุธยาขาดกันแล้ว นานี้จะได้ร้อนอกสมเด็จพระ
 พราหมณามาคยาพระราชราชบุตรของ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชา
 ธิราชพระเจ้าช้างเผือกได้แจ้งถึงชนพระราชาต้นคั้งนี้ ครั้นตั้งให้
 มุขมนตรีปรึกษา มุขมนตรีปรึกษากันว่าสมเด็จพระเจ้าหงสาวดีต้นคั้ง
 เป็นใหญ่ในวามัญประเทศพระองค์นี้ มีกฤษฎาธิการผ่านแม่พระเดช
 เดชานุภาพไปทั้งสิบทิศ แดให้มีพระราชสาส์นเป็นทางพระราชไมตรีมา
 ขอพระราชช้างโดยสุนทรภาพสวัสดิ์ แล้วสมเด็จพระเจ้าหงสาวดีก็ไต่ทาง
 พระราชไมตรีครั้งให้สมเด็จพระเจ้าถูกเธอทั้งสองพระองค์ มามากมายอยู่
 ควรให้ช้าง จะได้เป็นพระเกียรติยศไปในนานาประเทศ ฝ่ายพระ
 ราเมศวร พระยาจักรี พระสุนทรสงครามเจ้าเมืองสุวรรณบุรี ปรึกษา
 ว่าช้างเผือกเป็นศรีพระนคร ซึ่งจะให้นั้นไม่ควร ถึงพระเจ้าหงสาวดีมี
 ไมตรีนั้น ก็ขอช้างพ่ายศรีมงคล แดพ่ายมงคลทวีป ซึ่งชนะทาง
 ต้องช้าง สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ให้แล้ว หากทว่าเอาไปมิได้ แต่ซึ่ง
 จะส่งพระราชช้างตระกูลไปนั้นจะเสียพระเกียรติยศไปในนานาประเทศ จะ
 ว่าเป็นโดยเกรงอานุภาพพระเจ้าหงสาวดี เอาคำปรึกษาทั้งสองฉบับ
 กราบทูล ทรงพระกรุณาตรัสว่าถ้าเรามีช้างเผือกไป พระเจ้าหงสาวดี

จะยกทัพใหญ่มา ยังจะป้องกันพระนครได้ฤๅ ส้มเด็จพระเจ้าลูกเธอ พระราเมศวร พระยาจักรี พระสุนทรสงคราม ทูลว่าถ้าศึกหงษาวดี จะยกใหญ่หลวงมาประการใดก็ดี ข้าพระพุทธเจ้าทั้งสามนี้จะขอป้องกันพระนครไว้ ส้มเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับบัญชาตาม จึงให้มีพระราชดำذنตอบไป ในพระราชดำذنนั้นว่า ส้มเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราช รามินทรธิบดินทรราชนรินทร์ สุริเยนทรวโศดมวไรศวรยาธิปัตติ ถวายราชกรุง เทพ ทวารวดี ศรีอยุธยา มหาดิศกภาพนพรัตน ราชธานีบรมมัยอุดมด้วยมหาเศวตภุชราชดิศศวรพงษ์พิศณุพงษ์อันประเสริฐ ดันองทางพระราชไมตรีมายังส้มเด็จพระอนุชาเราผู้ผ่านพิภพกรุงหงษาวดี อันมีอิศราฤทธิราชธรรมรงค์ในรามัญประเทศทอปอษณงค์ ด้วยมีพระราชดำذنมานานได้แจ้งแล้ว แต่ทว่าเปนนรพประเพณี ผู้ใดมีสมภารบารมีถึงที่บรมจักรแล้ว ก็มีจักรแก้ว ดวงแก้วมณี นางแก้ว ช้างแก้ว ม้าแก้ว ขุนพลแก้ว ขุนคลังแก้ว ถ้าหาบุญบารมีไม่ ถึงผู้อื่นจะหาให้รักษา มิได้ ชรรคมตาประเทศธานีใดมีนางบุปผาม มีช้างเผือกช้างเนียมบ่อแก้ว บ่อทอง ก็เปนนรเพณืที่จะเกิดยทุชนาการ อย่าให้พระอนุชาเรา น้อยพระไทยเลย

[๑๐] ทูลรับพระราชดำذنแล้ว กราบ ถวาย บังคมดา ไปยัง กรุงหงษาวดี ถวายพระราชดำذنทูลประพฤติเหตุทุกประการ ส้มเด็จพระเจ้าหงษาวดีแจ้งในพระราชดำذنแลก็จกานุกิจทั้งปวง ก็ตรัสว่าขอใจพระมหาจักรพรรดิ เราต้องประสงค์ช้างเผือกแต่สองช้าง ควรฤๅตัดทางพระราชไมตรีได้ อันพระนครศรีอยุธยากับกรุงหงษาวดี ตั้งแต่นั้นไปจะเป็นปรปักษ์กันแล้ว ๆ ตรัสปลุกษา ด้วยท้าวพระยามุขมนตรีว่า

เรา ยกไป พระ นคร ศรีอยุธยา ถึง สองครั้งมิ ได้ หน ด้วยเหตุ ๓ ประการ
 ประการหนึ่งพระนครศรีอยุธยา มีน้ำล้อมรอบดุจเขาพระดีนรราช อัน
 มีสัตว์นครสัตว์แวดล้อมเป็นชั้น ๆ ประการหนึ่งขัดโดยเสบียงอาหารจะ
 ทำการป้อนได้ อนึ่งเมืองพิษณุโลก เมืองสวรรคโลก เมืองสุโขทัย
 เมืองกำแพงเพชร เมืองพิไชย ห้าหัวเมืองนี้ยกเป็นกำลังกรุงเทพ
 มหานครอยู่ ทั้งเสบียงอาหารกับบริบูรณ์ ถ้าได้เมืองฝ่ายเหนือทั้ง
 ด้วยแล้ว พระนครศรีอยุธยาไม่พินาศมือเรา จะเห็นประการใด
 มุขมนตรีทั้งปวงก็เห็นโดยพระราชบริหาร สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีตรัส
 ว่าเรายกไปครั้งนี้จะให้มากกว่าก่อน ๓ เท่า จึงให้มีพระราชกำหนด
 ไปถึงพระเจ้าอังวะราชบุตรเขย พระเจ้าแปรผู้เป็นราชนัดดา พระ
 เจ้าเชียงใหม่แต่ท้าวพระยาหัวเมืองน้อยใหญ่ทั้งปวงว่า จะยกไปตี
 กรุงศรีอยุธยา ให้เร่งบำรุงช้างม้ารบไว้ ออกพระวัดสาแล้วให้
 ยกมาพร้อมกันณกรุงหงสาวดี ฝ่ายพระเจ้าอังวะ พระเจ้าแปร
 พระเจ้าเชียงใหม่ แต่ท้าวพระยาหัวเมืองทั้งปวง แจ้งในพระราช
 กำหนดแล้วก็เกณฑ์ทัพบำรุงช้างม้ารบไว้ได้สรรพ ครั้นออกพระวัดสา
 แล้ว ก็ยกทัพมาพร้อมกันณกรุงหงสาวดี

๑ ศักราช ๙๓๐ บิดอกดำเรทศีก สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีเกณฑ์
 ทัพกรุงหงสาวดี กรุงอังวะ เมืองเชียงใหม่ เมืองญากาม เมือง
 ปราณ เมืองแปร เมืองตะเคิง เมืองจิตตอง เมืองคองอ
 เมืองพดิม เมืองบัวเผื่อน เมืองเตียง เมืองตราง เมือง
 เมาะตะมะ เมืองเมาะดำเติง เมืองทวาย เป็นคนแก้วตีหมื่น
 ช้างเครื่องเจ็ดพัน ม้าหมื่นห้าพัน ให้พระมหาอุปราชเป็นกองนำ

ถือกุดดืบหมั่น มาด้ามพัน ช้างเครื่องพันห้ารอย พระเจ้าอังวะ
 เปนปักขวา ถือกุดดืบหมั่น มาพันหนึ่ง ช้างเครื่องห้ารอย
 พระเจ้าแปรเปนปักซ้าย ถือกุดดืบหมั่น มาพันหนึ่ง ช้างเครื่อง
 ห้ารอย พระเจ้าเชียงใหม่เปนกองหลัง ถือกุดดืบหมั่น ช้างเครื่อง
 ห้ารอย มาพันหนึ่ง เสร็จแล้ว ถึงณวัน ๔ ๒ ๓๒ ค่ำเพดาร์งแล้ว
 ต้องนาฬิกาหกบาท ได้ศุภวารฤกษ์ดีก็ สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี
 ก็ได้ออกลี้ถองพระองค์ ทรงสุวรรณมหาดังวาดเจ็ดสายเนืองพระ
 องค์า ทรงกาญจนไมยมาตาอองกฎวิจิตร พิพิธภูษิตากาญจน
 นิตรัตน โดยขัตติยเวศวิไลยสำหรับวิไชยราชธรรณยุทธเสร็จ เสด็จ
 ทรงช้างพระที่นั่งพาดยทวนาคพินายสูงหกศอกคืบห้านิ้วเปนบรมอรรคราช
 ยาน ประดับเครื่องนาเคนทราดั่งการาภรณ์บวรศักดิ์พิชรรัตน พร้อม
 ด้วยหมู่สุวรรณพพตากรโยธาทวยหาญเปนชนิดแน่น แล่นสารดินรพาราชชาติ
 ราชบทุดิการบวรของครักษกรรกง ทรงสุวรรณศักดิ์ถาดังการานานาอุ
 ธิภูษิต พิพิธทวนรงเปนทิวทองทองรัยงคเคียรดาษ คูโอภาษ
 พันฤก อธิกด้วยขวัชกตั้งกลดอภิมบงสุริยต้องจำรัสคคณัมพรประเทศ
 ไพโรจน์ คานคาด้วยท้าวพระยาเด่นามาตยนกรพิริยพณทเรียงราย
 ระดับ โดยขบวนพยุหบาตราซ้ายขวานำหลังทั้งปวงเสร็จ ได้เพดา
 มหามหุติฤกษ์ ไหววทันช้องไชย ปโรหิตาจารย์เป่าสังข์ ประโคม
 ช้องกลองกาพดนตรีคัพพัชอุโฆษณฤนาทนั้นนั้น ดำเนินกระบี่ชูโบกโบย
 เคื่องพยุหโยธาทัพหลวงออกจากกรุงหงสาวดี ประทับเรือนรมมา
 เจ็ดแควจนถึงเมืองเมาะตะมะ คำวศ์ให้ข้ามพดเหนือเมืองเมาะตะมะห้าวัน
 จึ่งขึ้น ด้วยกมายุติบเวนถึงเมืองกำแพงเพชร สมเด็จพระเจ้า

หงสาวดี ตรัสให้พระเจ้าเชียงใหม่ ตั้งอยู่ต่อเรือรบกระจิงเดาศาต้องร้อยตำ
ให้พระยาหริภุญไชย พระยานครด้าปาง ขึ้นไปเอาเรือเมืองเชียงใหม่
เมืองนคร เมืองตำพูน ถ้ายำเดียงตงมาไว้ตำบลระแหงให้พร้อมแล้ว
สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีก็เสด็จยกทัพหลวงไปทางเมืองสุโขทัย ตั้งค่าย
ประทับแรม ให้หาพระยาสุโขทัยพระยาสุวรรณโคตมาเฝ้า ตรัส
ปราได้แต่งตั้งให้เตรียมทัพ แล้วเสด็จยกไปเมืองพระพิษณุโลก ตั้งค่าย
หลวงตำบลโศก แลค่ายท่งนกกังโดยกระบวน

๑ ขณะเมื่อกองทัพพระเจ้าหงสาวดียกมาถึงปลายด่าน สมเด็จพระ
มหาธรรมราชาเจ้าแจ้งเหตุ ก็บอกข้าราชการให้เรือเร็วลงไปกรุงพระ
นครศรีอยุธยา ขอกองทัพช่วย แล้วให้กวาดครัวอพยพชาวเมือง
เข้าเมืองพิษณุโลก แลแต่งการป้องกันเมืองเป็นสามารก สมเด็จพระ
เจ้าหงสาวดียังมิได้สั่งให้เข้าล้อมเมือง ให้ทำแต่บันไดหกบันไดพาด
ไต่เป็นอันมาก แล้วให้ขุดคูดินขึ้นก่อนไล่ชดอมกองไว้ แต่กองดิน
สูงกว่ากำแพงเมือง แล้วสมเด็จพระเจ้าหงสาวดีแต่งเป็นรับสั่งเข้าไปว่า
สมเด็จพระเจ้าชนะศึกเสด็จยกทัพโยธามาทางนี้ จะลงไปพระนคร
ศรีอยุธยา บัดนี้เสด็จมาเยือนเมืองพระพิษณุโลก ให้อัญเชิญ
สมเด็จพระมหาธรรมราชาน้องเราออกมาหาเรา จะได้เจรจาความ
เมืองกัน สมเด็จพระมหาธรรมราชาเจ้าแจ้งดังนั้นก็ตอบออกไปว่า
แผ่นดินเป็นของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชพระเจ้าช้างเผือก แล
ข้าพระองค์จะออกไปเฝ้านั้นมีควร สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีตรัสให้หยุด
กลับเข้ามาอีก ว่าถ้าน้องเรามีออกมาหาเรา เมืองพิษณุโลกน้อยนัก
แต่ทหารกองหน้าจะคืบเมือง สมเด็จพระมหาธรรมราชาเจ้าจึงนิมนต์

พระสงฆ์สี่รูปออกไปฟังการ พระสงฆ์ออกไป ส้มเด็จพระเจ้า
 หงชาดก็ให้น้ำพระสงฆ์ไปตมุดดินแถบบันไดหกบันไดพาด แล้วให้เอาข้าว
 ไปแจกแก่นอนเรา ถ้าน้องเรามีออกมา จะให้ทหารถือมุดดินแต่คน
 ต่อก่อนถมเมืองเสียให้เต็มแต่ในนาฬิกาเดียว พระสงฆ์ไปตมุดดินด้วย
 เข้ามาแจ้ง แก่พระมหาธรรมราชาเจ้าโดยได้เห็น แดพระเจ้าหงชาดก็สั่งมา
 ทุกประการ ส้มเด็จพระมหาธรรมราชาเจ้า จึงปฤกษามุขมนตรีว่า
 เราคอยทัพกรุงเทพมหานครข้าพเจ้ากำหนดอยู่แต่ก็ไม่ว่างจะมา อันศึก
 พระเจ้าหงชาดก็ยกมาครั้งนี้เป็นอันมาก เตี้ยมพดเตี้ยมข้างเตี้ยมมา
 ดังเกิดลมพายุใหญ่ เห็นเหล็กกำลังเรานัก ถ้าเรามีออกไป
 พระเจ้าหงชาดก็จะให้ทหารเข้าหักเหยียบเอาเมือง ส้มณชีพราหมณ์
 อาณาประชาราษฎร์จะมาถึงแก่พิพาศนิบหายสิ้น ทั้งพระพุทธศาสนา
 ก็จะไม่รำหมอง คูมิดวรเดย จำเราจะออกไป ถึงสมเด็จพระ
 มหาจักรพรรดิราชาธิราชพระเจ้าช้างเผือกจะทรงพระพิโรธ ประการใดก็
 ก็ตายแต่ตัว จะแตกเอาชีวิตเรียดตัวให้รอดไว้.

๑ ครั้นรุ่งขึ้นณวัน ๓ ๕ ๒ คำ ส้มเด็จพระมหาธรรมราชาเจ้าก็
 เสด็จออกไปเฝ้า ส้มเด็จพระเจ้าหงชาดก็ตรัสว่าน้องเราไปด้วยเรา
 ให้เร่งเตรียมพลให้พร้อมในเจ็ดวัน ส้มเด็จพระมหาธรรมราชาเจ้าก็จัด
 พลตามหมื่นมาโดยเสด็จในกองทัพหลวง ส้มเด็จพระเจ้าหงชาดก็
 เสด็จยกลงมาประชุมทัพณเมืองนครสวรรค์.

๑ ขณะเมื่อพระมหาธรรมราชาเจ้า บอกข้าราชการลงไปถึงกรุงเทพ
 มหานครครั้นนั้น ส้มเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชพระเจ้าช้างเผือก
 ตรัสให้พระยาพิไชยธรรมาธิบดี พระยาวิชิตณรงค์ ถือพลหมื่นหนึ่ง

ให้รับขึ้นไปช่วยเมืองพระพิษณุโลก แล้วพระเจ้าอยู่หัวให้กวาดครัว
หัวเมืองศรีจุฬาเข้าพระนคร แลทัพพระยาพิไชยรณฤทธิ์ ทัพ
พระยาวิชัยณรงค์ ยกไปถึงแดนเมืองนครสวรรค์ ได้ข่าวมาว่า
เมืองพระพิษณุโลก แลหัวเมืองฝ่ายเหนือทั้งปวง พระเจ้าหงสาวดี
ได้สิ้นแล้ว แลกองทัพพม่ามอญก็ตงมาถึงเมืองนครสวรรค์ พระยา
พิไชยรณฤทธิ์ พระยาวิชัยณรงค์ จะตงรับเห็นไม่ได้ จึงปรึกษา
กันถอยลงไปทูตประพาศเหตุแก่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่า บัดนี้เมือง
พระพิษณุโลก แลเมืองฝ่ายเหนือทั้งปวงได้สิ้นแล้ว กองทัพพม่า
มอญก็ยกตงมาตงอยู่นครสวรรค์ สมเด็จพระมหาธรรมราชา
ก็ตงมาด้วย สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชพระเจ้าช้างเผือก
แจ้งดังนั้นก็เสด็จพระไทยนัก จึงตรัสแก่พระราเมศวร พระยาจักรี
พระสุนทรสงครามว่า คักพระเจ้าหงสาวดีก็ยกมาแล้ว ควทง
ตามคนนี้จะคิดทำประการใด พระราเมศวร พระยาจักรี พระสุนทร
สงครามบังคมทูลว่า บัดนี้กองทัพพม่ามอญยังประชุมพร้อมมุดกัน
อยู่ไม่ร้าวถึง ถ้าตงมาใกล้พระนครผู้คนออกเมื่อใดจะยกออกดี
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็บัญชาตาม ตรัสให้จัดทหารเป็นเหล่าเป็นกอง
ตั้งไว้กต่างเมืองเป็นสามกอง แลให้เร่งรัดตรวจตราซ่อมแปดการ
ซึ่งจะรักษาพระนคร ทิ้งกลางคืนกลางวันเป็นสามารภ.

๑ ฝ่ายพระเจ้าเชียงใหม่ซึ่งตงค่อเรือกะจิงเตาคา อยู่นครเมือง
กำแพงเพชรนั้นเสร็จแล้ว ก็ยกทัพเรือรบเรือดำเดียงตงมาบรรจบทัพ
หลวงณเมืองนครสวรรค์ เมื่อสมเด็จพระเจ้าหงสาวดีจัดแจงทัพบก
ทัพเรืออยู่นครสวรรค์นั้น ท้าวพระยานายทัพนายกองเฝ้า

พร้อม จึ่งครีฑามดมเด็จพระมหาธรรมราชาว่า เราให้มี
 ราชดำณมาขอพระยาข้างตระกูตสองข้าง ควรฤดมเด็จพระมหา
 จักรพรรดิราชาธิราชพระเจ้าข้างเฌอกไม่ให้ ริกข้างยิ่งกว่าเสดตริณัร
 อิกเฒ่า ฤความีผู้ใดทิดทาน พระเจ้าน้องเรารูบ้างฤไม่ ดมเด็จพระ
 มหาธรรมราชากราบทุตว่าทราบอยู่ เฌมพระเจ้าแผ่นดินให้ปฤกษา
 ว่า พระองค์ ให้ มีพระราชดำณมาขอพระยาข้างนี้ควรให้ฤไม่ควร
 เฌนาศปฤกษาว่าควรให้ แต่พระราเมศวร พระยาจักรี พระสุนทร
 สงคราม ปฤกษาว่าข้างเฌนาศพระนครไม่ควรให้ พระเจ้าแผ่นดิน
 ก็ได้ครีฑาค่อ ว่าเฌนาศให้พระยาข้างไป ถ้าพระองค์ยกทัพใหญ่
 มายังจะบ้องกันพระนครได้ฤ พระราเมศวร พระยาจักรี พระสุนทร
 สงคราม ว่ารับประกันพระนครไว้ แต่เหตุคั้งนี้พระเจ้าแผ่นดินจึ่งมิ
 ได้ส่งข้างไปถวายพระองค์ ดมเด็จพระเจ้าหงษาวดีได้ทรงฟังคั้งนี้
 ทรงพระสรวต แล้วครีฑาเฌนาศคนโมหิจิร มิได้รู้จัก
 กำดังคนกำดังท่าน เฌนาศคุดสองจำพวก คือนกน้อย คือกะต่าย
 แดกระต่ายขาตัวคั้งท่านนี้ หมายจะหยั่งทองพระมหาสมุทรได้ แด
 ว่ายน้าออกไปยังมีทันได้หยั่ง ก็จมน้ำถึงแก่กาตกิ วิทยาตาย นกน้อย
 เฌนาศก็ท้างก็ท่านนี้ ขวณพระยาครุฑบินข้ามพระมหาสมุทร แด
 บินเฌนาศคุดของตัวยังมีได้กักแห่งพระยาครุฑ ก็คักน้ำทำกาตกิ วิทยา
 ตาย แดคุดสองจำพวกนี้เฌนาศกับปฤกษาเฌนาศรับประกันพระนครไว้
 ดมเด็จพระเจ้าหงษาวดีครีฑาค่อ รุ่งขึ้นณวัน ๔ ๑๐ ๒ ค่ำ คักราช ๘๑๑
 ๒ ฤกาเอกศก ก็เฌนาศยาตราทัพตงมายังพระนครศรีอยุธยา แด
 ทัพพระมหาอุปราชากองนำตงค่ายคับตพะเนียด ค่ายพระเจ้าแปรมี

ย้ายตั้งค่ายที่วัดโพธารามไปคดองเกาะแก้ว ท้าวพระเจ้ายังวะ
 มีกษัตริย์ค่ายที่วัดพุทไธศวรรย์มาคดองตะเคียน ท้าวพระยา
 คดอง ท้าวพระยาจิตคอง ท้าวพระยาตะเคิง เกียกกาย ตั้งค่ายแต่
 วัดการ้องตงไปวัดไชยวัฒนาราม ท้าวพระยาพิณ ท้าวพระยาเตียง
 กอนท้าวท้าวหวงตั้งค่ายที่ตำบลชุมพล ท้าวหวงตั้งค่ายที่ตำบลโพธิ์ผึก
 ที่หนองปากคู แต่ท้าวสมเด็จพระมหาธรรมราชาเจ้ากตังตำบลชุมพล
 หย่องหลังค่ายหวง แต่ท้าวขงตั้งรายรอบพระนครนั้น บรรดาแม่น้ำ
 ห้วยคดองทั้งปวง ก็ทำสะพานเรือเดินมาเดินพดคดองถึงกันสิ้นแต่
 ในวันเดียวนั้นเสร็จ.

๑ ฝ่ายข้าหลวงชาวพระนครผู้ตรวจการบนน้ำที่เชิงเทินกำแพง แต่
 ดูข้าศึกตั้งค่ายทำสะพานดังนั้น ก็เอาคดีโดยเหตุกราบทูลว่า เห็นศึก
 ครอง นมากกว่าแต่ก่อนด้ามเท่าสี่เท่า สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชา
 ธิราชพระเจ้าช้างเผือกได้แจ้งดังนั้น เห็นเหตุก่อกำตั้งที่จะแต่งทัพออกตี
 ข้าศึก ให้กำชับตรวจตรารักษาน้ำที่ไว้เป็นสามารถ.

๑ สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีได้ตั้งถึงกรุงพระมหานครได้เจ็ดวันแล้ว ไม่
 เห็นทัพผู้ใดออกมาค้อยทข จึงให้แต่งพระราชสาส์น ในลักษณะว่า
 พระราชสาส์นสมเด็จพระเจ้าหงสาวดี ผู้เป็นนอศราธิปไตยกษัตริย์ราช
 มไหศวรรย์ในรามัญประเทศ ทรงพระราชกฤษฎาเดชาานุภาพผ่านแผ่
 อาณาจักรจรทั่วทิศานุทิศ ตั้งแต่งอาณาเขตเมื่อมีชนนคิกสมัย มา
 ถึงสมเด็จพระเชษฐาเรา ผู้ผ่านพิภพกรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยา
 ด้วยทรงห็นราชบุตรทั้งสมเด็จพระเชษฐา ยกพลโยธาหาญไป
 คัดท้ายพล น้อยท่านจับได้ก็มีให้กระทำพิศุกรรมนคราย เพื่อจะเผื่อ

แล้วกราบทูลพันมิตรไมตรี   ร่วมด้ามค้อนครุฑเป็นตุ๊กตารูป
 เดียวกันอันสนิทได้ร่ำวาน   จนพระเชษฐาธิราชให้มิดักษณราชดำเนิน
 ขึ้นมาขอ   ฝ่ายน้องท่านก็ส่งราชบุตรทั้งสองมายังพระบรมเชษฐา แล้ว
 ยกกลับขึ้นไปพระนครหงสาวดี   รู้กฤตศัพท์ไปว่าพระเชษฐาธิราชมี
 กฤษณาภิรมหารมาก   กอไปด้วยเสวตรกฤษณาชาติคู่ภักตษณตระกูล
 พลายพังถึง ๗ ช้าง   จึงให้ทูตานุทูตจำทูตลักษณราชดำเนินสุนทรสวัสดิ์
 มาขอเสวตรกฤษณาต้องช้างไปไว้เป็นศรีพระนครหงสาวดี   พระเชษฐา
 เรามิได้อำไยในราชดัมพันมิตรไมตรี   กตบถถ่วงกระทบทำทำเนียบ
 มาว่า   พระนครใดมีนางรูปงามแต่ช้างเผือกช้างเนียบ   เป็นที่จะเกิด
 ราชศัตรู   น้องท่านได้แจ้ง   จำเป็นจึงต้องยกพยุหโยธาหาญมาตาม
 ดักษณพระราชดำเนิน   บัดนี้มาเหยียบขานพระนครถึงเจ็ดวันแล้ว   ใน
 จึงมิได้ออกมารณรงค์   โดยชัฏยาภิรมย์ดำรงราชฤไทยบังเคย   ให้
 เร่งยกพยุหโยธาออกมาสงครามกันดูเด่นเป็นขวัญตา   ฤาไม่รณรงค์
 แดงก็เชิญเสด็จออกมาสนทนากัน   ถ้ามีออกมาก็อย่าให้พระเชษฐาเรา
 น้อยพระไทยเคย   น้องท่านจะชิงเอาเสวตรฉัตรให้จงได้   ครั้นแต่ง
 เสรีจแล้วให้ทูตถือเข้าไป   สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้า
 ครั้นได้แจ้งในลักษณพระราชดำเนิน   จึงทรงพระราชดำริหว่าศึกกรุง
 ไใหญ่หลวงนัก   เห็นเหลื้อมือเหลือกำลังทหารจะสู้พระนครไว้ได้   ถ้า
 เราจะออกไป   สมณชีพราหมณ์อาณาประชาราษฎร์ไพร่ฟ้าข้าขอบ
 ขันฑ์มาจะถึงแก่พิณาศนิหายสิ้น   ทั้งพระดำสนากจะเศร้าหมอง
 จำเราจะออกไป   มาทว่าสมเด็จพระเจ้าหงสาวดีมีคงอยู่ในลัคยานุสัย
 ดั่งพระราชดำเนินเข้ามาหนักตามเถิด   แต่เราจะรักษาลัคยานุสัยให้มั่น

ทรงพระราชดำริห์เท่าดังนั้นแล้ว ก็ให้แต่งดักษณราชดำณกำหนดที่
จะเสด็จ ให้ทูตานุทูตถือออกไปถวายพระเจ้าหงษาวดี แล้วตรัสให้
เจ้าพนักงานออกไปปลุก ราชสันฐาคาร ณตำบล วัด พระเมรุราชิการาม
กับวัดหิษฎาอาศัยคอกัน มีราชบัณฑิตยกอาคันธองพระที่นั่งสูงเสมออกัน
หว่างพระที่นั่งข้างคอก แล้วให้แต่งรัตนคยาอาคันธองกว่าราชาอาคัน
ธองพระที่นั่งหนึ่ง ให้เชิญพระศรีรัตนไตรยออกไปไว้เป็นประธาน ครั้น
รุ่งขึ้นสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ทรงเรือพระที่นั่งสุพรรณหงษ์ พร้อมด้วย
มุขมนตรีกระทรวงมหาดไทย โหราโหราหาญข้ามไป เสด็จขึ้นบนพระที่นั่ง
ฝ่ายสมเด็จพระเจ้าหงษาวดี พร้อมด้วยท้าวพระยามุขมนตรีทั้งปวง
เสด็จมา ส้มเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้าอัญเชิญเสด็จสมเด็จพระ
เจ้าหงษาวดีเสด็จขึ้นบนพระที่นั่งแล้ว ตรัสว่าสมเด็จพระเจ้าพี่เรา
ให้อาราธนาพระพุทธปฏิมากรเจ้า พระธรรมเจ้า พระสงฆ์เจ้า มา
เป็นประธานก็ค้อยอยู่แล้ว ขอจงเป็นสักขีพิพยานเถิด อันแผ่นดิน
กรุงเทพมหานครศรีอยุธยาขยยกถวายไว้แต่สมเด็จพระเจ้าพี่เรา แต่ทว่า
น้องท่านให้มาขอช้างเผือกสองข้างพระเจ้าพี่มาได้ให้ บัดนี้คงยกพยุห
โหราหาญมาโดยวิถีทุเรศกันดาร จะขอช้างเผือกอีกสองข้างเป็นตั้งข้าง
พระเจ้าพี่จะว่าประการใด ส้มเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้า
ก็ตรัสบัญชาให้ ส้มเด็จพระเจ้าหงษาวดีตรัสว่า จะขอพระราเมศวร
ไปเลยเป็นพระราชโอรส ถ้าพระเจ้าพี่เราให้แล้วจะยกทัพกลับไป
สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้าตรัสตอบว่า ขอได้เกิดจะได้
สืบประยูรวงษ์ ส้มเด็จพระเจ้าหงษาวดีตรัสว่า พระมหินทราธิราช
ผู้น้องนั้นก็จะสืบวงศ์ได้อยู่ อันจะเอาได้ด้วยกัน ถ้าพระเจ้าพี่เรา

ตัวรวกตแล้ว ครายพี่น้องจะหมั่นหมอมมีความพิโรธกัน สมณ
 พรหมนามขมนครีอาณาประชาราษฎรจะได้ความเดือดร้อน สมเด็จพระ
 พระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้าซัดมิดกับบัญชาตาม สมเด็จพระเจ้า
 หงษาดิศร์คิดว่า จะขอพระยาจักรีและพระสุนทรสงครามไปด้วยพระราช
 โอรส สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้าก็ยอมให้ แล้วตรัส
 ว่าอาณาประชาราษฎร หัวเมือง แลข้าขอบขัณฑสีมา ซึ่งกองทัพจับไว้นั้น
 ขอไว้สำหรับพระนครเถิด สมเด็จพระเจ้าหงษาดิศร์กับบัญชาให้ สมเด็จพระ
 พระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้า ตั้งสมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระราเม
 ศักร และพระยาจักรี พระสุนทรสงคราม กับช้างพลายเผือกสี่ช้าง
 คือพระคเชนทโรดม พระบรมไกรสร พระรัตนากาศ พระแก้วทรงบาท
 ให้สมเด็จพระเจ้าหงษาดิศร์ แล้วเสด็จเข้าพระราชวัง สมเด็จพระ
 เจ้าหงษาดิศร์ก็เสด็จไปประทับพลาง ตั้งให้ประกาศแก่นายทนายกองว่า
 อาณาประชาราษฎรพระนครศรีอยุธยาอันให้ปล่อยเสียจงสิ้น แล้ว
 ให้สมเด็จพระราเมศักร พระยาจักรี พระสุนทรสงคราม เข้าไปรับ
 บุตรภรรยา ทั้งสามก็เข้าไปรับบุตรภรรยา จึงมากวายนับคนตา
 พระเจ้าแผ่นดินแล้วก็ออกไปตามพระราชกำหนด.

๑ ฝ่ายพระเจ้าหงษาดิศร์ มีพระราชบริหารดำรัสตั้งให้กองทัพดองไป
 เจ็ดวันแล้วก็เสด็จยกทัพหลวงไปทางเมืองกำแพงเพชร สมเด็จพระมหา
 ธรรมราชาเจ้า ก็ตามไปตั้ง เสด็จสมเด็จพระเจ้าหงษาดิศร์ ถึงเมือง กำแพง
 เพชรแล้ว ก็กลับมาเมืองพระพิษณุโลก.

๑ ขณะนั้นพระยาคานธีร์ผู้สดำเนน ยกทัพเรือหย่าหยับต้องรอยดำ
 เข้ามาช่วยราชการสงคราม ถึงทอดอยู่น้ำวัดกุฎีบางกะจะ รุ่งขึ้น

ยกเข้ามาทอดอยู่ประตู่ไชย พระยาตานศรีผู้ตั้งบ้านได้ทักจับเป็นกระบถ
ก็ยกเข้าในพระราชวัง สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้าไม่ทัน
รู้ เสด็จลงเรือพระที่นั่งศรีผู้ตั้งลาดหนีไปเกาะมหาพราหมณ์ แต่เดิมนับ
มนตรีมุขพร้อมกันเข้าในพระราชวัง สัตว์ได้ชาวตานี้แตกฉานลงเรือ
รุดหนีไป ฝ่ายมุขมนตรีทั้งปวงก็ออกไปเชิญเสด็จสมเด็จพระมหาจักร
พรรดิราชาธิราชพระเจ้าช้างเผือกเสด็จเข้าสู่พระราชนิเวศมหาสถาน.

๑ ศักราช ๘๑๒ ปีจอโทศก พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต ทราบว่า
พระราชบุตรพระสุริโยไทยซึ่งขาดคอช้างแก่กรุงหงสาวดีนั้น จำเวญไวย
วัฒนธรรมแล้ว พระองค์ก็แต่งทูตานุทูตจากราชธานีมาขึ้นค้อมเครื่อง
มงคลราชบรรณาการ มาถวายแก่สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราช
พระเจ้าช้างเผือก ในลักษณะพระราชธานีนั้นว่า ข้าพระองค์ผู้ผ่าน
พิภพกรุงศรีสัตนาคนหุต ขอถวายอภิวัตน์นามมายังสมเด็จพระ
บิฑูราชาธิราช ผู้ผ่านพิภพกรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยา มหาดิถีภพ
นพรัตนราชธานีบุรีรมย์ อุดมด้วยพระราชมหาสถาน มหาพรอันยิ่ง
เป็นมิ่งมั่งคั่งด้วยสัตตเศวตฤกษ์จรชาติตัวประเสริฐศรีเมือง ข้าพระ
องค์ยังไม่เฝ้าเฝ้าบรรณาการถวายนี้ ที่จะตั้งศรีผู้ตั้งวังในกรุงศรีสัตนา
คนหุตค้อมไปมิได้ ข้าพระองค์ขอพระราชทานพระราชบิดาอันทรงพระ
นามพระเทพกระษัตรี ไปเป็นปิ่นศรีผู้ตั้งนางกนิกรกัญญาในมหานครเศ
ปาจินทิก เป็นทางพระราชสัมพันธ์ไมตรีผู้ตั้งบรรณาการบัพพัตน์ด้วย
กันชั่วกัลปาวสาน.

๑ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชพระเจ้าช้างเผือก ทราบใน
ลักษณะพระราชธานี ก็ให้หมื่นท้าวพระยามุขมนตรีปรึกษา ว่ากรุง

พระมหานครศรีอยุธยาที่กรุงหงสาวดีก็เป็นอริชอกช้า คุจวรรณโรค
อันมีในพระทรวง จะรักษาเป็นอันยาก แดพระเจ้ากรุงศรีสัตนา
คนหุตที่เป็นกรุงกระษัตริย์อันใหญ่ ได้มีพระราชดำذنมอบน้อมมาแล้ว
ควรที่ทรงพระราชกรุณาพระราชทานให้ จะได้เป็นทางพระราชสัมพันธ์
มิตรไมตรี เกิดออกมีราชการงานพระราชสงครามภายนอก จะได้เป็น
มหากำดยยุทธนาการ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชพระเจ้า
อยู่หัวก็เห็นด้วย ดำรัสให้ตอบพระราชดำذنขึ้นไปว่า ซึ่งสมเด็จพระ
เจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต มีพระไทยจะร่วมพระราชโศกเป็นมหา
สัมพันธ์มิตรไมตรีนั้น สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชพระเจ้า
ช้างเผือกทรงพระอนุญาตแล้ว ให้แต่งมารับเกิด ทูตานุทูตกับพระราช
ดำذنกราบบังคมทูลไปยังกรุงศรีสัตนาคนหุต ถวายพระราช
ดำذنทูลประพุดิเหตุทุกประการ พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตทราบ
ดังนั้นก็ดีพระไทยนัก ก็แต่งทูตานุทูตกับไพร่ ๕๐๐ แด่ท้าวนางแก้วแก่
มาไว้ ขณะเมื่อทูตมาถึงนั้น พอสมเด็จพระเจ้าสุทโธทนะ
กระษัตริย์ทรงพระประชวรหนัก สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราช
พระเจ้าช้างเผือกมีรับสั่งจะผ่อนผันนั้นใดเลย จึงทรงพระราชจินตนาการ
ว่าแม้จะมีพระราชดำذنบอกขึ้นไปโดยดุษณี ไหนพระเจ้ากรุงศรี
สัตนาคนหุตจะเห็นจริง ก็จะมีเราเจรจาเป็นต้อง จะหมั่นหมอง
กลองพระราชไมตรีแต่ไมตรีไป ได้บอกถวายแล้วจะให้เสียค่ามิบัง
ควร พระองค์ก็ยกพระแก้วฟ้าราชธิดาให้แทนองค์พระเทพกระษัตริ์ พระ
ราชทาน เครื่องราชูปโภค สำหรับ อรรคมหาเสนา กรุงกระษัตริย์ พร้อมด้วย

ต้นมด้าวใช้ทาสกรรมกรขายหำร้อยหญิงหำร้อยไปด้วย ทูตกราบถวาย
บังคมดาเชิญเดด็จพระแก้วฟ้าราชบุตรขึ้นไปถวาย.

๑ ฝ่ายพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต แจ้งว่า ไซองค์พระเทพกระษัตรีได้เสด็จ
พระไทยนั้ก จึงครัดว่าเดิมเราจำนงขอพระเทพกระษัตรีซึ่งเป็นพระราช
ธิดาพระสุริโยไทย อันเสด็จพระชนม์แทนพระราชดามีกับคองช้าง เปน
ตระกูลดวงษ์กัณณูอันประเสริฐ ครั้นแล้วก็แต่งให้พระยาแสน พระยา
นคร พระยาทิพนคร เปนทูตนำทูต ให้มาส่งพระแก้วฟ้าราชบุตรคืน
ยังกรุงพระนครศรีอยุธยา แด่มพระราชดำذنเคื่องราชบรรณาการ
มาถวายสมเด็จพระมหาจักรพรรดิพระเจ้าช้างเผือกด้วย ในลักษณะ
พระราชดำذنนั้นว่า เดิมพระองค์ประสาทพระเทพกระษัตรีให้ กฤติศัพท์
ก็ทั่วไปใน นิคม ชนบท ขอบ ฐานเขตมา เมือง กรุงศรีสัตนาคนหุต ดั้น แล้ว
บัดนี้พระองค์ส่งพระแก้วฟ้าราชบุตรเปลี่ยนไปแทนนั้น ถึงมาทว่าพระ
แก้วฟ้าราชบุตรจะมีศรีสวัสดิ์ลักษณะได้ภาคย์ ยิ่งกว่าพระเทพกระษัตรีร้อยเท่า
พันทวีก็ ยังไปดังกฤติศัพท์พระเทพกระษัตรีได้ ก็เป็นที่อปรยศ
ชั้กดีปาด่าน ข้าพระองค์ขอส่งพระแก้วฟ้าราชธิดาคืน จงพระราช
ทานพระเทพกระษัตรี แก่ข้าพระองค์ ดุจมี พระราชดำذنอนุญาตมาแต่ก่อน
สมเด็จพระมหาจักรพรรดิพระเจ้าช้างเผือกแจ้งในลักษณะราชดำذن แด
ส่งพระแก้วฟ้าค้มาดั่งนั้นก็ถวายพระไทยนั้ก พอพระเทพกระษัตรีหาย
ประชวรพระโรค จึงตกแต่งการที่จะส่งพระราชธิดา แด่จัดเก็บ
กำนัดด้าวใช้ทาสขายหำร้อยหญิงหำร้อย.

๑ ครั้นถึงเดือนห้าศักราช ๙๓๓ บัณฑิตรณิศก จึงมีพระราชโองการ
ดำรัสให้พระยาแสนคุมไพร่พันหนึ่งไปส่ง พระยาแสนกับทูตนำทูต
๕

เชิญเด็จเจ้าพระเทพกระษัตรีขึ้นทรง สี่วิภาภานุจน ยานุมาศ ไปโดย สกล
มารคธมมอสู.

๑ ฝ่ายพระมหาธรรมราชา แต่แจ้งว่าพระมหาจักรพรรดิพระเจ้า
ช้างเผือกจะส่งพระเทพกระษัตรีขึ้นไปกรุงศรีสัตนาคนหุตก็ให้มาเร็ว ถือ
หนังสือไปถวายพระเจ้าหงสาวดี ๆ ทราบก็แต่งให้พระตะบะเปนนายกอง
ฟ้าเดื้อค่าน มังกลตอกหม้อ คุมพลหมื่นหนึ่งรุดมาตั้งขุมคอยอยู่
ตำบลมะเร็นนอกด่านเมืองเพชรบูรณ์ ออกสกัดข้าวงกรุงศรีสัตนาคน
หุตนั้นแตกฉาน ได้พระเทพกระษัตรีไปถวายพระเจ้าหงสาวดี.

๑ ฝ่ายพระยาดาวซึ่งมารับพระเทพกระษัตรี ก็เอาคดียังปวงไปกราบ
ทูลพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตทุกประการ พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต
แจ้งประพจน์เหตุก็ทรงพระพิโรธว่า ซึ่งพระเจ้าหงสาวดีแต่งรพดมา
สกัดรับชิงเอาพระเทพกระษัตรีไปทรงนี้ ก็เพราะเมืองพระพิษณุโลกเป็น
ต้น จำจะแก้แค้นให้ถึงขนาด พระองค์ก็ให้บำรุงช้างมารพดจะยกไปเอา
เมืองพระพิษณุโลก ฝ่ายสมเด็จพระมหาจักรพรรดิพระเจ้าช้างเผือกแจ้ง
ก็ตรัสให้ไปห้าม พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตก็งดโดยพระราชโองการ
มิได้ยกไป.

แผ่นดินสมเด็จพระมหินทราธิราชครั้งที่ ๑

๑ ครุฑจักราช ๙๑๔ ปีชวดจัตวาศกเดือน ๑๒ สมเด็จพระมหา
จักรพรรดิพระเจ้าช้างเผือก ก็ยกสมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระมหินทรา
ธิราชเสด็จขึ้นผ่านพิภพไอลุย์สุวรรณยาธิบดีด้วยราชประเพณี ครอบ
ครองแผ่นดินกรุงพระมหานครศรีอยุธยา สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ

พระเจ้าช้างเผือกได้จ้อออกไปอยู่ณพระราชวังหลัง ขณะนั้นพระชนม์
ได้ ๕๘ พระพรรษา.

๑ ส่วนสมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าแผ่นดิน เมื่อได้จ้อขึ้นเสวยราช
สมบัติพระชนม์ได้ ๒๕ พระพรรษา สมเด็จพระมหาจักรพรรดิพระเจ้า
ช้างเผือกเสวยราชสมบัติแล้ว ถึงเดือน ๓ ก็ได้จ้อขึ้นไปเมืองตพบุรี
ศรีให้บูรณะพระอารามพระศรีรัตนมหาธาตุให้บริบูรณ์ แด่
นางซึ่งต้องร้อยกับข้าพระให้อยู่รักษาพระมหาธาตุแล้ว ก็ได้จ้อ
มายังกรุงพระมหานครศรีอยุธยา.

๑ ครั้นเมื่อเห็นท้องป่องเป็นลักษณะพระมหาธรรมราชาเจ้า
การแผ่นดินในกรุงพระมหานครศรีอยุธยา พระมหาธรรมราชาบังคับ
บัญชาลงมาประการใด สมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าแผ่นดินต้องกระทำ
ตามทุกประการ ก็ขึ้นเคืองพระราชหฤทัย จึงเอาความนั้นไปกราบ
ทูลสมเด็จพระราชบิดา สมเด็จพระมหาจักรพรรดิพระเจ้าช้างเผือก
น้อยพระทัย.

๑ ขณะนั้นพระยารามออกจากที่กำแพงเพชร เขามาเป็นพระยา
จันทบุรี สมเด็จพระมหินทราธิราชก็ตรัสกิจการทั้งปวงด้วยพระยาราม
เป็นความลับ แล้วตั้งข่าวไปแก่พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต ให้ยก
มาเอาเมืองพระพิษณุโลก จึงพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตก็บำรุงช้างม้า
รพสัตว์จะยกมาเอาเมืองพระพิษณุโลก พระมหาธรรมราชาตรัสว่า
พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตจะยกทัพมา มิได้แจ้งในถนัด ก็ตั้งข่าวมา
ทูลแก่สมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าแผ่นดิน ๆ ก็ให้พระยาศรีสุทโธ
พระท้าวหน้าขึ้นไปช่วย แต่ตั้งเป็นความลับไปว่า ถ้าทัพกรุงศรีสัตนา

คนหุดล้อมเมืองพระพิศณุโลกเมื่อใด ก็ให้กุมเอาพระมหาธรรมราชา ให้จงได้ เสร็จราชการแล้วจะเลี้ยงท่านให้ถึงขนาด พระยาศรีหราช เดโชไปถึงเมืองพระพิศณุโลกมิไ้ความดับ กัดบ่เอาคดียิ่งพระยาราม กับสมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าแผ่นดินคิดการเป็นความดับนั้น ทูลแสดง แก่พระมหาธรรมราชาทุกประการ พระมหาธรรมราชาแจ้งตระหนัก ก็ให้ข้าหลวงเอาข่าวรุดขึ้นไปทูลแก่พระเจ้าหงสาวดี.

๑ ฝ่ายพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต ก็ยกช้างมารูปประมาณญี่สิบ แด่น มาโดยทางนครไทย มายังเมืองพระพิศณุโลก พระมหาธรรมราชา ก็ให้กวาดครัวเมืองนอกทั้งปวงเข้าเมืองพระพิศณุโลก แด่แต่งการ ที่จะกันเมืองไว้พร้อมเสร็จ.

๑ ฝ่ายพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต ยก มา ถึง เมือง พระพิศณุโลก เดือน ยี่แรมสิบสามค่ำปีฉลูเบญจศก ก็ตั้งทัพพลบดไชยในตำบลโพธิ์เรียง ตรงประตูสุวรรณโกลธออกไปประมาณ ๕๐ เค้น ทัพพระยาแสนสุรินทร ค่วงฟ้าตงตำบลเตาให้ พระยามือไฟตงตำบลวัดเขาพราหมณ์ ทัพ พระยานครตงตำบลสระแก้ว ทัพพระยามือเหล็กตงตำบลบางสแก.

๑ ฝ่ายสมเด็จพระมหินทราธิราช แจ้งกำหนด ว่าทัพกรุงศรีสัตนาคนหุต ยกมายังเมืองพระพิศณุโลกแล้ว พระองค์ก็กรีธาพลเสด็จขึ้นไปโดย ทางขดमारค ตงทัพหลวงตำบลพิง พระยารามแตรพระยาจักรีเป็น กองนำ ขึ้นไปตงตำบลวัดจุฬามณี แด่ทัพเรือจอดแต่วัดจุฬามณีทั้ง สองฟากน้ำแน่นตลอดลงไปจนทัพหลวงณปากน้ำพิง แด่กับบอกขึ้นไป ว่าจะยกเข้าไปช่วยกันเมืองพระพิศณุโลก พระมหาธรรมราชาตรัส ทราบการอยู่แล้ว ก็ให้ออกมาห้ามมิให้เข้าไป.

๑ ฝ่ายพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต แจ้งว่า สมเด็จพระมหินทราธิราช ยกกองทัพเรือขึ้นมาเหมือนกำหนดที่พระไทย ครีให้ยกพลเข้าขึ้นเมือง แด่แต่งทหารห่มเสื้อเหลืองดำพันหนูปดเข้าไป เจ้าน้ำที่เชิงเทินก็สาธิตขึ้นไฟแห่ถนนหลวงต้องชาวถ่านข้างตายนานนัก พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตเห็นดังนั้น ก็เสด็จยกพลเข้าขึ้นข้าง ท้องฝั่ง วิหารอยู่ เทบริมคูเมือง ให้เจ้าน้ำทำทูปทบบังตัวข้ามคูเข้าไปซุกถึงเชิงกำแพงเมือง ชาวพระพิศณุโลกผู้รักษากำแพงพุ่งอาวุธลงมามีได้ต้อง จึงพระมหาธรรมราชา ก็เสด็จไปขึ้นข้างหนึ่ง ครีให้ขุนศรีเอาพลอาสาห้าร้อยออกทวงพันพดลาวที่พ่ายออกไป พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตก็ถอยไปยังค่ายหลวง แด่บัญชาให้นายทัพนายกองคงบริรักษ์เมือง.

๑ ฝ่ายสมเด็จพระมหาธรรมราชาดำริหารที่จะทำลายทัพเรือ ก็ครีให้เอาไม้ไผ่ผูกแพกว้าง ๓๐ วา ยาว ๒๐ วา ๕๐ แพ แล้วเอาเชือกเพลิงได้เค็มหัดถึงแพ ขึ้นน้ำมันยางรดทั่วไปทั้งนั้น แด่ให้แค้นเรือเร็วได้สองลำสำหรับจะได้อุบัติเพลิง ครั้นจัดการเสร็จณเดือน ๕ ขึ้นค่ำเพลาเดือนหก ก็ให้ปล่อยแพติดกันลงไปถึงคุ้งเหนือวัดจุฬามณี เรือเร็วสองลำก็เอาเพลิงจุดเชือกไฟถึงแพตอดชนมาทางสองข้าง เพลิงก็ติดรุ่งโรจน์เป็นอันหนึ่งอันเดียว นาทนคนเขยวักพัดแพเร็วลงไป กองทัพเรือมีทหารตัวเห็นแพไฟเค็มแม่น้ำลงมาก็คกใจ ลงเรือท่นบ้างมีท่นบ้างเย้ยขยัคคืบคืบเป็นโกตาหล แพไฟก็ไหม้เรือตอกันไป เตี้ยเรือแต่ผู้คนตายเป็นอันมาก เรือแตกกองน้ำที่เหลือนั้นก็ถ่นลงไปยังทัพหลวงณปากน้ำพิง.

๑ ฝ่ายทัพพระเจ้าหงสาวดีแจ้งข่าวว่าเมืองพระพิษณุโลกเกิดศึก ก็ใช้พระยาภูกามพระยาเดื่อหาญมาเป็นนายกอง ม้าพันหนึ่ง พลหมื่นหนึ่ง รุดมาช่วยกันเมืองพระพิษณุโลก พระยาภูกามพระยาเดื่อหาญก็ยกทัพ ม้ามายังเมืองพระพิษณุโลก เห็นข้าศึกล้อมแถวก็หักเข้าด้านพระยา มือเหล็กซึ่งตั้งในบางสระแก ทัพพระยามือเหล็กค้ำหน้ามิได้ก็พ่ายแยก ออกไป พระยาภูกามและพระยาเดื่อหาญก็เข้าเมืองพระพิษณุโลกได้ พระยาภูกามพระยาเดื่อหาญ กับพล ทหารชาว หงสาวดี เข้าไป ถวายบังคม พระมหาธรรมราชา ๆ ก็ให้รางวัลแก่ผู้มา ช่วยทั้งปวง เป็นอันมาก ดมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าแผ่นดิน รู้ว่าพระเจ้าหงสาวดีให้กองทัพ มาช่วยเมืองพระพิษณุโลก เห็นการศึกไม่สมหมายแต่ก็เด็กกองทัพ คืนลงมายังพระนครศรีอยุธยา.

๑ ฝ่ายพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต เห็น ว่า จะ เอา เมือง พระพิษณุโลก มิได้ ก็เลิกทัพจากเมืองพระพิษณุโลกคืนไปโดยทางบ้านมุงดอนหมญ จึงพระยาภูกามและพระยาเดื่อหาญทูลแก่พระมหาธรรมราชาว่า ข้าพเจ้า ทั้งสอง จะขอยกไป ตาม ทัพพระเจ้า กรุงศรีสัตนาคนหุตให้แตกฉาน เป็น บำเหน็จฝีมือ พระมหาธรรมราชาก็ตรัสห้ามว่าศึกใหญ่มิได้แตกฉาน ถ้าไปดังนี้ อันจะยกไปตามนั้นหาธรรมเนียมมิได้ พระยาทั้งสองก็ทูล ว่าพระเจ้าหงสาวดีใช้ข้าพเจ้าทั้งสองมาครั้น ยังไปได้รับพุ่งเป็นตำมารถ ครั้นข้าพเจ้าจะมียกไปตามไซ้ เห็นว่าพระเจ้าหงสาวดีจะเอาโทษ พระ มหาธรรมราชาก็ตรัสว่า ท่านทั้งสองยกมาก็ได้กระทำการรบพุ่งมีไชย อยู่แล้ว แต่ซึ่งว่าพระเจ้าหงสาวดีจะลงโทษนั้นเป็นภาระของเรา ถ้า ท่านมิพั่งจะขึ้นยกไปให้ได้ เห็นจะเสียที่ข้าศึกเป็นมั่นคง พระยา

ภูกามพระยาเลื้อหาญมิได้ฟังบัญชา กราบถวายบังคมตาแล้วก็ยก
 พดไปตาม.

๑ ฝ่ายพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตเมื่อตำทัพไปนั้น บัญชาให้พระยา
 แฉ่นตุรินทรกว้างฟ้า พระยานคร พระยามือไฟ ทั้งสามทัพอยู่ร้งหลัง
 ครนถึงตำบลตวาร์แดงทางนั้นแคบ พระยาแฉ่นตุรินทรกว้างฟ้า พระยานคร
 พระยามือไฟ แด่งพดทหารซุ่มไว้สองข้างทาง แล้วขยิบมาดั่งพดอยู่ทาง
 ประมาณ ๓๐ เค้น แด่งม้าไว้คอยยั่วทัพอันไปตาม พระยาภูกาม
 แดพระยาเลื้อหาญยกไปถึงตำบลตวาร์ มีทหารว่าทัพใหญ่ตั้งรบอยู่ในที่นั้น
 เห็นแต่ม้าเท่านั้นได้เข้าไป ทัพกรุงศรีสัตนาคนหุตก็อพดออกมารับปะทะ
 กันจนถึงอาวรุตัน ฝ่ายทหารชาวด่านข้างอันซุ่มไว้นั้นเห็นได้ที ก็ออก
 โจมตีกระหนาบ ทัพพระยาภูกามแดพระยาเลื้อหาญก็แตกฉาน ทัพด่าน
 ข้างใต้พ้นทางพดหงษาดีค่ายมากนัก นายม้าผู้ตายหลายคน ทัพพระ
 ยาภูกามพระยาเลื้อหาญได้ม้าแดเครื่องศาสตราวุธเป็นอันมาก ก็พ่ายคั้น
 มาเมืองพระพิศณุโลก ครนเสร็จการศึก พระยาดั้หราชเดโชมิได้ลงไป
 ก็อยู่ด้วยพระมหารัชมราชา แต่พระทัยนำห็นลงไปพระนครศรีอยุธยา.

๑ ถึงณเดือน ๘ ปีชาตฉก ส้มเด็จพระมหาจักรพรรดิพระเจ้าช้าง
 เผือกก็เสด็จทรงพระผนวช ข้าราชการกับวชโดยเสด็จเป็นอันมาก
 ฝ่ายพระมหารัชมราชาทราบพระไทยตระหนัก ว่าสมเด็จพระมหินทรา
 ธิราชเจ้าแผ่นดินคิดการทั้งปวงด้วยพระยารามพิศนุตยุง แดตั้งญญา
 แก่พระเจ้าด่านข้างให้ยกมาเอาเมืองพระพิศณุโลก พระองค์ก็ให้
 หนึ่งร้อยรับสั่งลงไปถึงสมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าแผ่นดิน ว่าเมือง
 พิไชยหาเจ้าเมืองมิได้ จะขอพระยารามขึ้นมาเป็นพระยาพิไชย ส้มเด็จพระ

พระมหินทราธิราชเจ้าแผ่นดินนครนครศรีธรรมราชบังนงกเศของพระไทย ฝ่าย
พระยารามแจ้งตั้งนงกเศพระมหาธรรมราชาจะตั้งตัวไปหงษาวดี ก็ทูล
แก้สมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าแผ่นดินว่า ข้าพเจ้าได้ฟังซึ่งกิจการ
ในเมืองพระพิศณุโลกนั้นว่า พระมหาธรรมราชาคิดการทงปองเป็นฝ่าย
ข้างพระเจ้าหงษาวดี แต่เอาเมืองเหนือทงปองไปขึ้นแก่พระเจ้าหงษาวดี
แล้ว บัดนี้จะย้ายเอาท้าวพระยาผู้ใหญ่ในพระนครไปยังหงษาวดีแต่
ซึ่งพระมหาธรรมราชาบังคับบัญชาพระองค์ลงมาเป็นลัทธิดังนี้ ข้าพเจ้า
เห็นมิควร ถ้าแต่ก็หงษาวดีมาถึงพระนครก็ดี ข้าพเจ้าขอประกัน
การตกแต่งป้องกันพระนครไว้ให้ได้ สมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้า
แผ่นดินเห็นชอบด้วย ก็บัญชาโดยพระยาราม.

แผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิครั้งที่ ๒

๑ สมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าแผ่นดินแต่ พระยารามก็เอาขุนตกดั้ง
คิดทงปองนั้นกราบทูลแก่พระมหาจักรพรรดิพระเจ้าช้างเผือก แล้วอัญ
เชิญ พระองค์ดาพระผนวชออกมาครองราชสมบัติ พระเจ้าช้างเผือก ก็มี
ได้รับ จึงสมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าแผ่นดินแต่พระยารามก็ทูลอวย
เป็นหลายครั้ง ว่าบัดนี้ไทยจะมาถึงประชาราษฎร์ทงปองแล้ว ขอทรง
พระกรุณา เสด็จมา ครองราชสมบัติเอาอาณาประชาราษฎร์ ทงหลายไว้
ให้รอด พระเจ้าช้างเผือกก็ตรัสบัญชาตามสมเด็จพระโอรสาธิราช
กราบทูลนั้น จึงเสด็จดาพระผนวชในเดือน ๔ แรม ๓๓ ค่ำ ศักราช ๙๑๖
ปีชวดศก.

๑ ฝ่ายพระเจ้าหงสาวดีแจ้งข่าวไปว่าพระยาภูกาม พระยาเดื่อหาญ ซึ่งให้มาช่วยกันเมืองพระพิษณุโลก กลับเสียทัพแก่ชาวด่านช้าง ก็ทรงพระพิโรธ แต่ให้มาใช้มาหาพระยาภูกามแต่พระยาเดื่อหาญไปจะตงโทษพระยาภูกามพระยาเดื่อหาญกั้วราชอาชญาพระเจ้าหงสาวดี ก็ทูตวิงวอนพระมหาธรรมราชา เชิญเสด็จขึ้นไปช่วยขอโทษ พระมหาธรรมราชาก็ทรงพระกรุณาแก่พระยาภูกามพระยาเดื่อหาญ จึงพาพระนเรศวรราชบุตรเสด็จขึ้นไปถึง เมืองหงสาวดี ทูลขอโทษพระยาภูกาม พระยาเดื่อหาญแก่พระเจ้าหงสาวดี ๆ ครั้นที่นั่นทั้งสองนั้นโทษถึงตายอยู่แล้ว แต่พระเจ้านั้นของเราได้ ชนมาขออภัยโทษให้ พระมหาธรรมราชา ก็โสมนัสรักใคร่ในพระเจ้าหงสาวดีเป็นอันมาก.

๑ ขณะเมื่อพระมหาธรรมราชาเสด็จไปกรุงหงสาวดีนั้น ข่าวแจ้งลงไปถึงกรุงพระมหานครศรีอยุธยา สมเด็จพระมหาพนธุราก็ทราบทุกแก่ สมเด็จพระราชบิดาว่า พระมหาธรรมราชานี้มีความรักดีต่อพระองค์แล้ว ไปไต่ถามใคร่แต่พระเจ้าหงสาวดีด้วยเหตุนี้ จำจะยกทัพขึ้นไป เชิญเสด็จพระเจ้าพันกับราชันดา ตกลงมาไว้ ณ พระนครศรีอยุธยา ถึงมาทพระมหาธรรมราชาจะคิดประการใดก็จะเปนห่วงอาไยอยู่ อันพระมหาธรรมราชาเห็นจะไม่พินใจอมพระหัดถ์ สมเด็จพระราชบิดาก็เห็นด้วย จึงครุ่ให้พระยารามอยู่จัดแจงรักษาพระนคร สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับพระมหาพนธุรโอรสราชาก็ก็ราชพลเสด็จโดยขบวนมาถึงเมืองพระพิษณุโลก ก็รับสมเด็จพระวิสุทธิกษัตริย์ กับเชกาทศราชอันเปนพระภาคินยราช แต่ครั้นอพยพข้าหลวงเดิมซึ่งให้ ชนมาแต่ก่อนนั้น แล้วสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวกับพระมหาพนธุราก็เสด็จต้อง

จากเมืองพระพิศณุโลกไปประทับยังเมืองนครสวรรค์ จึ่งสมเด็จพระ
มหินทราธิราช กราบทูตสมเด็จพระราชบิดาว่า เมืองกำแพงเพชร
เป็นทางศึกกำลังศึก จะขอทำลายเมืองกำแพงเพชรกวาดเทเอาครอบ
ครวญอพยพลงไปในถิ่นกรุงพระมหานครศรีอยุธยา ถึงศึกมีมากจะได้
หย่อนกำลังลง สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ตรัสเห็นด้วย ทพหลวงก็
ยังขอยกเมืองนครสวรรค์ สมเด็จพระมหินทราธิราชก็ยกกองทัพขึ้นไป
ยังเมืองกำแพงเพชร ทพหลวงตั้งค่ายท้ายเมือง พระยาศรีเปนกอง
นำเขาค่ายทัพคูเมือง.

๑ ฝ่ายขุนอินทเสนาแสนต่างใจข้าหลวง ซึ่งตั้งไป แต่พระพิศณุโลกนั้น
แต่ชาวก็ตรวจจัดทัพแต่งกันเมืองกำแพงเพชรเป็นสามารภ ครั้นกอง
ทัพเข้าค่ายทัพคูเมืองก็แต่งพลทหารออกหิกล่าพระยาศรี ๆ ก็พ่ายแก่ชาว
เมืองกำแพงเพชร จึ่งพระยาศรีก็แต่งการที่จะปล้นเมืองกำแพงเพชร
ก็จัดชาวอาดำในหมวดพันตรีไชยศักดิ์พันหนึ่ง แต่งการสรวพก็ยกเข้า
ปล้นเมืองในพลากลางคืน เมื่อแรกยกเข้าไปชนชาวในเมืองสงบอยู่
ตะให้เข้าไปถึงเชิงกำแพงแล้ว ก็วางปืนไฟแต่พุ่งดำครวญมาต้องชาว
อาดำ ๆ ก็พ่ายออกมา แต่ยกเข้าปล้นเมืองถึงสามวันก็พ่ายตายมาก เห็น
จะเอาเมืองมิได้ สมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้า ก็เลิกทัพหลวงคืนลง
มายังนครสวรรค์ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิพระเจ้าช้างเผือก แด
สมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าก็เสด็จลงมายังพระมหานครศรีอยุธยา.

๑ ส่วนพระยารามอยู่แต่งการซึ่งจะกันพระนคร แดในหน้าที่กำแพง
รอบพระนครนั้น ให้แต่งป้อมเพชรแด่หอพระระโยถกันแต่ด้านหนึ่ง วาง
ปืนใหญ่ไว้ระโยถแต่สิบวา ปืนระโยถยาวคมณทกระโยถกันแต่

ห้าวา หนึ่งกำแพงพระนครขณะนั้นคงโดยชบวนเก่า แต่ยังไม่รอด
คงในรึมน้ำ พระยารามก็ให้ตั้งค่ายรายไปตามริมน้ำเป็นชั้นหนึ่ง แต่
ไว้ปืนจ่ารงค์มณฑกสำหรับค่ายนั้นมาก แล้วให้ตั้งหอโพนในกลาง
น้ำไกลริมฝั่งออกไปห้าวารอบพระนคร มีให้ข้าศึกเอาเรือเข้ามาตีริม
พระนครได้.

๑ ฝ่ายข้าหลวงในเมืองพระพิษณุโลก ครั้นสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ
พระเจ้าช้างเผือก เสด็จสมเด็จพระมหินทราธิราชมานำพระวิสุทธิกษัตริ์
แต่เอกาทศรถกับครอบครัวอพยพข้าหลวงเดิมลงไปแล้ว ก็ขึ้นมารับไป
ยังกรุงหงสาวดี กราบทูลแด่พระมหาธรรมราชาเจ้าทุกประการ พระ
มหาธรรมราชาได้แจ้งดังนั้นแก่กษัตริ์ไทย จึงเข้าไปเฝ้าพระเจ้าหงสาวดี
เอาเหตุซึ่งพระยารามกับสมเด็จพระมหินทราธิราชคิดการกันแต่ต้น จน
มาหักหาญรบ พระวิสุทธิกษัตริ์ลงไป กรุงพระมหานครศรีอยุธยา นั้น
ทูลแก่พระเจ้าหงสาวดีทุกประการ พระเจ้าหงสาวดีแจ้งเหตุดังนั้นแก่
เคืองพระราชหฤทัย จึงตรัสแก่พระมหาธรรมราชาว่า ซึ่งกรุงพระ
มหานครเดี่ยดยกยอด้วยกตัญญูเป็นปรีชาชาญคึกแก่พระเจ้าน้องเรานั้น จะ
ตะไวกมิได้ พระเจ้าน้องเรารุ่งลงไปจัดแจงกองทัพทั้งเจ็ดเมืองเหนือ แต่
เสบียงอาหารไว้ให้สรรพ เดือน ๑๒ เราจะยกลงไป พระมหาธรรม
ราชาเจ้ารับบัญชาพระเจ้าหงสาวดีแล้ว ก็ถวายบังคมตามายังเมือง
พระพิษณุโลก จัดแจงเสบียงอาหารช้างม้ารถทั้งเจ็ดหัวเมืองเหนือไว้
ฝ่ายพระเจ้าหงสาวดีให้บำรุงช้างม้ารถสรรพ.

๑ ตุลาคม ๙๑๗ ปีเถาะต้นศก วัน ๕ ๑๒ ค่ำเพดาร์งแล้วต้อง
นาฬิกาหกบาท สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีก็เสด็จทรงพระบริศิโตทกขารา

ภิเศกเสร็จ ได้ตั้งทรงเครื่องศิริราชวิภูษนาหาร กาญจนวิเชียรมาดี
 มณีนาคมงกุฎ ดำหรับวิไชยยุทธราชธณูมิเสร็จ ได้ตั้งทรงช้างคัน
 พลายชมภูทักตึงหอกคอกดองนี้ ผูกพระที่นั่งสุวรรณมโหฬารเป็น
 บรรณมอรรคยานพาหนะ พร้อมด้วยแสนสุริยาธิโยธาพาดกรเทียมหาญ
 พดได้ให้เสนทวนธนูคิเรกมเหพาพร นานาอาวุธประภูศักดิ์ดารดิษพดรุงค
 ภาชีชาติพันทุก อธิกรด้วยกาญจนกั้งกลด อภิรมย์บังสุริยไฟโรจ
 รุจิตร พิพิชฎาการธงไชยธงบรรฎากเป็นชนิดแน่นใสว เดียรดาษ
 ด้วยท้าวพระยา พาดกรกรรกรง รวดรายระยะโดยขอบนบทจร พยุหบาตรซ้าย
 ขวาม้าหลังทั้งปวงเสร็จ ได้เพ็ดตามหาพิไชยฤกษ์ ไทราต้นหม้อไชย
 ทวีตอาจารย์เป่าสังข์ ประโคมฆ้องกลองกาหูกก้องก้องนฤนาทณัสนั้น
 พดุดาต ดำเนินขบวนดีดาพยุหแสนยากรทัพหลวงออกจากหงษาวดี
 ร้อนแรมมา ๒๕ เวณถึงแดนเมืองกำแพงเพชร ได้ตั้งประทับเถลิงราช
 พดัพธพิไชยราชาอาศน์ จึงดำรัสให้พระเจ้าแปรเป็นนายกกองทัพเรือ
 แด้วพระเจ้าหงษาวดีก็ยก มาชุมพด ทั้ง ทพบก ทพเรือ ณเมือง นครสวรรค์
 แด้วพดพระเจ้าหงษาวดียกมาครองหน คือพดพม้ามอญในหงษาวดี อังวะ
 ทองอู เมืองปรวน แดเมืองประแด่นหัว เมืองทอง เมืองมิต เมือง
 คาคะ เมืองหน่าย เมืองอุมวง เมืองสระบัวบัวแด แดเมืองดรอบ
 เมืองไทยใหญ่ อนึ่งทัพเชียงใหม่นั้นพระเจ้าเชียงใหม่ประชวร จึงแต่ง
 ให้พระแสนหลวงพิงไชยเป็นนายกกอง ถือพดดาวเชียงใหม่งปวงมา
 ด้วยพระเจ้าหงษาวดีเป็นทัพหนึ่ง แดกำหนดพดนมมาญช้อยหมื่น
 ส้มเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชเจ้าเป็นนายกกอง ถือพดหัวเมืองเหนือ
 ทั้งเจ็ดหัวเมืองมาด้วยพระเจ้าหงษาวดีเป็นทัพหนึ่ง ครั้นได้ศฤวารฤกษ์

ดึก พระเจ้าหงสาวดีก็กราบทูลโยธาทัพที่ปองดงมายังพระมหานคร
ศรีอยุธยา.

๑ ฝ่ายสมเด็จพระมหาจักรพรรดิพระเจ้าช้างเผือก แด่สมเด็จพระ
มหินทราธิราชเจ้าขาว ก็ให้ขับพลเมืองนอกทั้งปวงเข้าพระนคร แด
ได้แต่ในแขวงจังหวัดซึ่งอยู่ใกล้พระนคร ทั้งสี่แขวงนั้น ประมาณส่วนหนึ่ง
แต่ซึ่งมิได้เข้ามาในนอกอยู่ป่าเป็นอันมาก อนึ่งพลเมืองเล็กน้อยทั้งปวง
มิได้เข้าพระนคร แด่ออกอยู่ป่ามาก ได้แต่ตัวเจ้าเมืองแต่พดด้วง
เจ้าเมืองนั้นเข้ามาพระนคร สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ให้พระยารามตรวจ
จัดพลสรรพยุทธขนประจำท่ากำแพงรอบพระนคร แด่ค่ายทั้งปวงก็
มั่นคงนัก แด่ก็แต่งกองเดินไวทั้ง ๔ ด้านรอบพระนคร ด้านละ ๕ กอง
ส่วนพระยารามนั้นตั้งทัพในท้องสนามหลวงเป็นกองกลาง จะได้ยก
ไปช่วยทั้ง ๔ ด้าน อนึ่งหน้าที่ใดซึ่งเป็นหน้าที่กวาดขัน พระเจ้าอยู่หัว
ก็ไว้พระยากระด้าโหม แด่พระยาพดเทพ พระมหาเทพ เมืองไชยนาท
เมืองสุพรรณบุรี เมืองดพบุรี เมืองอินทบุรี เมืองเพชรบุรี เมืองราชบุรี
เมืองนครนายก เมืองสระบุรี เมืองพรหมบุรี เมืองสุพรรณบุรี เมือง
สิงคโปร์ เมืองนครไชยศรี เมืองธนบุรี เมืองมฤท ทั้งน้อยประจำที่
แต่ประตูหอรัตนไชยลงไปเกาะแก้วซึ่งมีแต่คู หาแม่น้ำกินมิได้ แด่น้ำที่
ทั้ง ๓ ด้านไซ้ แต่ในค่ายไปถึงประตูไชย พระยาพระคลังเป็นนายกอง
ใหญ่ แต่ประตูไชยไปถึงประตูวังไชย พระยาอินทรานครบาลเป็นนาย
กองใหญ่ แต่ประตูวังไชยไปถึงประตูชั้น พระท้ายน้ำเป็นนายกองใหญ่
แต่ประตูชั้นไปถึงมุกคำหลวง พระยาสัหราชเดโชเป็นนายกองใหญ่

แต่ผู้คุมคัดหลวงมาพระราชวัง แต่พระราชวังไปถึงขอน้ำพระยาขรมา
เป็นนายกอง ถือพัดทหารในท่งปวงรักษาน้ำที่.

๑ ฝ่ายพระเจ้าหงษาวดี ยกทัพ มา ถึง กรุงพระมหานคร ศรีอยุธยา
ณวัน ๔ ๗ ๑ ค่ำ ค่ำ ตั้งทัพมั่นหน้าวัดมณีเจดีย์ จึงพระยารามก็ให้เอาบัน
นารายณ์ตั้งหารยาว ๓ วา คอก กระสุน ๑๒ นิ้ว ตกไปตั้งในช่อง
มุมศพดอรรค์ ให้จึงกายิงเอาดวงทัพพระเจ้าหงษาวดี ต้องช้างม้า
รพตตายมาก กระสุนนั้นไปตกใกล้พัดบาทพระเจ้าหงษาวดี พระ
เจ้าหงษาวดีก็ให้เอากระสุนขึ้นตรวจพล แล้วก็ได้เจ็ดลูกของทัพมาตั้ง
ณมหาพราหมณ์ พอทัพพบทัพเรือถึงพร้อม จึงพระเจ้าหงษาวดี
ก็ตรัสกำหนดให้ทัพท่งปวงเข้าล้อมพระนคร ในข้อนำทศบุรุษใช้ ทัพ
พระมหาอุปราชากับพระมหาธรรมราชา ทัพพระเจ้าอังวะไปตั้งข้าง
ทักษิณ ทัพพระยาตะตะเจ้าฟ้าไทยใหญ่ แดพระยาแสนหลวง
ชาวเชียงใหม่ไปตั้งข้างปัจฉิมทิศ ทัพพระยาพัฒน์กับทัพพระยาตองอู
ทัพพระยาอภัยคามินี พระยาตากเจ้าเมืองเมะตะมะ พระยาพะตะมะ
พะตะเบิดตั้งทัพอุดร ฝ่ายทัพหลวงก็ยกเข้าไปตั้งณวัดมเหยงค์ แดทัพ
อันล้อมพระนครทั้ง ๔ ด้านนั้น เมื่อแรกยกเข้าล้อมนั้นตั้งใกล้ริมหน้า
ออกไปประมาณ ๓๐ เส้น แดเอาไม้ตาลเป็นค่ายพันดินกันปืนใหญ่
กว่าจะตั้งค่ายมั่นคงได้ ชาวพระนครวางปืนใหญ่ออกไปต้องพลพระ
เจ้าหงษาวดีตายมากนัก ครั้นตั้งค่ายมั่นคงปืนใหญ่ได้แล้วประมาณ
๓๐ วัน ก็ยกเข้ามาตั้งค่ายอีกชั้นหนึ่ง ห่างค่ายเดิม ๓๐ เส้น ยัง
ประมาณ ๒๐ เส้นจะถึงริมน้ำ ชาวพระนครแต่งพลอาสาออกมาตรวจพัน
แล้ววางปืนใหญ่ออกไปต้องพลพระเจ้าหงษาวดีเมื่อตั้งค่ายนั้นตายมากนัก

แต่นายทัพนายกองเห็นจะคงค่ายในกตางวันมิได้ ให้ตอบเข้าตงกตางคืน
เป็นช้านาน จึงตงค่ายชนนมนตงได้ แล้วพระเจ้าหงษาวดีก็ให้ยก
เข้าตงค่ายอีกชนนหนึ่งเท่าให้ ถึงริมนาคูเมือง แด่ค่ายชนนตงยากนัก
ด้วยชาว พระนคร วางปืนใหญ่ แด่ปืนจินดาจ่ารงค์มณฑก ถนัด เต็มแม่นยำ
พลทงปวงต้องปืนไฟตายมากนัก จึงพระเจ้าหงษาวดีให้ชูดอโมงค์ให้
พลทงปวงเดินเข้ามาเป็นหลายแห่งหลายค่าย ครั้นถึงริมแม่น้ำที่จะตงค่าย
นั้นก็ชูดเป็นอโมงค์ถนัดหากันโดยนาค่าย แด่ตอบตงค่ายนั้นในกตางคืน
แล้วห้ามพลทงปวงให้ตั้งบมิให้ มีฉาว ฝ่ายในพระนครว่าชาวหงษาวดี
ชูดอโมงค์เดิน เข้าปืนใหญ่ยิงออกไปมิได้ต้องซ้ำคัก ก็จัดกองอาสา
ออกไปทงตงพันได้หัวเข้ามาถวายหลายครั้ง แด่ชาวหงษาวดีตงค่าย
ชนนเป็นเดือนเศษจึงตงได้ แต่พระเจ้าหงษาวดียกมาให้ตงค่ายตม
เป็นสามครั้ง ประมาณสองเดือนเศษจึงเข้าตมได้ ถึงริมแม่น้ำคูเมือง.

๑ ฝ่ายสมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้า จึงดำรัสแก่พระยารามให้
คู่อกัษรชนไปถึงเมืองด่านช้าง ขอกองทัพตงมาช่วย พระยาราม
ก็แต่งคู่อกัษรโดยพระราชบริหารเสร็จแล้ว จึงแต่งให้ขุนราชเดนา
ขุนมหาวิไชย กับไพร่ห้าสิบขึ้นไปยังเมืองด่านช้าง.

๑ เมื่อศึกหงษาวดียกมาตมพระนครแด่ตงค่ายได้สามครั้ง พระ
เจ้าช้างเผือกเสด็จเยี่ยมพระนครมิได้ขาด แด่แต่งขุนหมื่นทหารออกไป
กองตงพันตงพันทั้ง ๔ ด้านเป็นหลายหมื่นหลายกอง ได้รับด้วยชาว
หงษาวดีซึ่งเข้ามาตงค่ายนั้นทุกวัน แด่ได้ฆ่าฟันชาวหงษาวดีตายได้หัว
มาถวายก็มาก ฝ่ายพลทงหงษาวดีแน่นตมตายเท่าใด พลทงปวงก็มีได้
แตกฉาน ยกหนุนกันเข้ามาหนัชนหน้าบองกันให้ตงค่าย ครั้นตงค่าย

มันดอมทั้ง ๔ ด้านแล้ว พระเจ้าหงสาวดีก็ตรัสแก่พระมหาอุปราช
 พระเจ้าแปร พระเจ้าอังวะ ท้าวพระยาทั้งหลาย ว่าเราไปรบเมือง
 ทุกแห่งใช้ ครนยกเข้าด้อมได้แล้วดังนี้ ก็แต่งการที่จะเข้าปล้น
 เอาได้ด้วยฉับพลัน แด่แผ่นดินอยุธยาเป็นราชธานีใหญ่หลวง เอา
 สมุทเป็นคู่นรอบ คือเขาพระดีเนรราชอันมีแม่น้ำดีนครนที่รอบคอบ
 แด่ที่จะปล้นได้ ใช้เห็นแต่ขื่อนำด้านเดียว ถึงดังนั้นก็ดี จะปล้นเอา
 เหมือนนครทั้งปวงนั้นมิได้ แด่ซึ่งจะเอาอยุธยาคราวนี้เราจะแต่งการ
 เปนงานปล้นจึงจะได้ ให้ท้าวพระยาทั้งหลายกำหนดให้แก่นายทัพนายกอง
 ทั้งปวงให้รักษาแคว้นไว้อย่าเพื่อรบพุ่ง ให้แต่งกันออกลาดหาเข้าไว้
 เปรียบยังไพร่พลทั้งปวงให้ครบหนึ่ง แล้วจะให้ตำรวจเอาให้ถ่วงตัว
 จงทุกหมู่ทุกกอง ถ้านายทัพนายกองผู้ใดได้เปรียบพดนมครบถึงบใช้
 จะให้ตั้งโทษแก่นายทัพนายกองถึงขั้นชีวิต ครั้นท้าวพระยานายทัพนาย
 กองทั้งหลายก็แต่งพลไว้ประจำค่ายทั้งปวง แต่พอรบพุ่งบ่งกันนำค่าย
 แด่ก็แต่งพลออกไปลาดหาเข้าทุกหมู่ทุกกอง โดยพระราชกำหนด
 แด่หมวดมะโคตข้าหลวงเดิมนี้เปรียบมีครบปี พระเจ้าหงสาวดีให้
 ตั้งโทษถึงขั้นชีวิต.

๑ ขณะนั้นสมเด็จพระมหาจักรพรรดิพระเจ้าช้างเผือกทรงพระประชวร
 หนักประมาณ ๒๕ วัน ก็สวรรคตในศักราช ๙๑๗ ปีเถาะดับศก
 อยู่ในราชสมบัติสิ้น ๒๗ ปี.

แผ่นดินสมเด็จพระมหินทราธิราชครั้งที่ ๒

๑ ครั้น สมเด็จพระมหาจักรพรรดิพระเจ้าช้างเผือกสวรรคตแล้ว สมเด็จพระมหินทราธิราชพระเจ้าแผ่นดินมิได้นำพาการศึก แต่เสด็จอยู่แต่ในพระราชวัง ไว้การท่งปองแก่พระยาราม ให้บังคับบัญชาตรวจตราทหารท่งปองผู้รักษาน้ำที่รอบพระนคร ขณะนั้นพระยารามชานหมากทอง มีมยุรฉัตรประดับซ้ายขวา แด่พดทหารหน้าหลังเป็นพันทนา แด่พดถือบนกกัดบีเจ็ดร้อย เทียวเดียน้ำที่ทุกวัน แด่เกณฑ์พดทหารออกรบชาวหงสาวดีเป็นสามารภ.

๑ ขณะนั้น พระยาจักรรัตน ถัดพดทหาร ออกไป หักค่ายข้าศึก ๓ ค่าย ๓ ค่าย แต่เผาค่ายน้ำที่พระยาเกียรติได้ประมาณเส้นหนึ่ง พดศึกอันประจำค่ายพ่ายลงไป จึงพระยาเกียรติยกพดออกรบพระยาจักรรัตน พระยาจักรรัตนถนัดไปก็เสียตัว แด่ชาวฮาดำท่งปองก็พ่ายเข้ามาพระนคร พระยาเกียรติจับพระยาจักรรัตนไปถวายแก่พระเจ้าหงสาวดี ๆ ทรงพระโกรธแก่พระยาเกียรติ คราวที่แก่พระมหาอุปราชว่าซึ่งพระยาเกียรติมิได้รักษาค่ายให้มั่น ให้ชาวพระนครออกมาเผาเสียได้ มีตงโทษพระยาเกียรติด้วยประการใด พระมหาอุปราชกราบทูลว่า พระยาเกียรติเสียค่ายได้นายกองซึ่งถนัดพดออกมานั้น เห็นว่าโทษพระยาเกียรติก็สมควรกับจึงมิได้ตงโทษ พระเจ้าหงสาวดีทรงพระโกรธแก่พระมหาอุปราชว่า ถึงพระยาเกียรติจับได้นายกองก็ดียังมิคุ้มโทษ แด่มหาอุปราชว่าพระยาเกียรติคุ้มโทษแล้ว แต่มิได้เอาโทษพระยาเกียรตินั้น เห็นว่ามหาอุปราชมิได้เอาใจลงในศึก อย่าให้มหาอุปราชอยู่บังคับการศึกในทัพนั้นเลย จะไปแห่งใดก็ตามใจเถิด ให้มหาอุปราช

เอาแต่ข้างตัวหนึ่งคนช่ายกตางไปด้วย กว้านน้อยมาให้เอาไป พระ
เจ้าหงษาวดีก็ขับพระมหาอุปราชาคืน แล้วก็ให้ตั้งโทษแก่พระยาเกียรติ
ถึงสิ้นชีวิต พระมหาอุปราชากลับมายังทัพ สมเด็จพระเจ้าหงษาวดี
ก็ใช้ต้นของพระโอรสมาขับพระมหาอุปราชาให้ไปจากทัพจงพลัน ขณะนั้น
พระเจ้าแปร พระเจ้าอังวะ กตัญญูพระเจ้าหงษาวดี มีอาจ
ทูลขอโทษพระมหาอุปราชาได้ พระมหาอุปราชาก็ให้มาทูลแก่พระมหา
ธรรมราชาว่า สมเด็จพระราชบิดาทรงพระโกรธให้ขับเราเสียจากทัพ
แต่พระเจ้าแปร พระเจ้าอังวะ จะทูลขอโทษนั้นพ้นกำลังทูลมิได้ แต่
ซึ่งจะช่วยเราครั้นเห็นแต่พระเจ้าพี่เราพอจะทูลขอโทษเราได้ เมื่อพระ
มหาอุปราชาให้มาทูลแก่พระมหาธรรมราชานี้ พระเจ้าหงษาวดีใช้
ต้นของพระโอรมาเถ่า ว่าให้พระมหาอุปราชาเร่งไปจงพลัน พระ
มหาอุปราชาก็ตกพระราชอาชญาที่แต่งตัวขึ้นข้างไปจากทัพ จึงพระ
มหาธรรมราชาตรัสให้ข้าหลวงไปห้ามพระมหาอุปราชาว่าให้คงอยู่ เรา
จะไปทูลขอโทษก่อน พระมหาธรรมราชาก็เสด็จมาเฝ้า ทูลขอโทษ
พระมหาอุปราชา พระเจ้าหงษาวดีก็โปรดยกโทษให้

๑ ขณะนั้นพระเจ้าหงษาวดี ให้พระเจ้าแปรยกทัพเรือลงไปโดยคลอง
ฉานเข้าเข้าไปออกบางไทรเดียวชนมาตงท้ายคุ ก็นมให้เรือขึ้นดอง
เข้าออกได้ แล้วพระเจ้าแปรก็แบ่งทัพเรือลงไปลาดถึงเมืองนนทบุรี
เมืองธนบุรี เมืองสาครบุรี

๑ ขณะนั้นเจ้าเงาะจันจันจัว มีท้าวเจ้าคักเมืองหงษาวดี มาล้อมพระนคร
ก็เข้าไปเข้ามาถึงหลังเค้า พระเจ้าแปรรู้ก็ยกทัพเรือออกไปจะเอาเจ้าเงาะ
จันจันจัว ๆ รู้ว่าคักมาล้อมพระนคร แต่งทัพเรือลงมาลาด จันจันจัว

ก็ใช้ใบตำเภออกใบไป แดทพี่เรือพระเจ้าแปรยกออกไปเห็นตำเภจัน
จั้งจืดคตาค้อออกไปทุกแล้ว จะตามเอามาได้ก็ยกทัพคนมา พระเจ้า
หงษาวดีก็ทรงพระโกรธแก่พระเจ้าแปร ว่าตำเภจันเข้ามาถึงปากน้ำ
แล้วแต่ไม่ได้ติดตามออกไปเอาจึงได้ ให้ตำเภจันหนีไปรอดนั้นพระ
เจ้าแปรผิด คราวนี้ให้เอาตัวพระเจ้าแปรไปตระเวนรอบทัพแล้ว ให้คง
เป็นนายกองทัพเรือจุเกา.

๖ ฝ่ายพระเจ้าหงษาวดี ก็แต่งทหารให้เข้าหักค่ายริมน้ำด้าน ประทุ หอ
รัตนไชย พระยารามแตพระยากระตาโหม พระยาอินทราธิบดี พระมหา
เทพ พระมหามนตรี แดพระหัวเมืองขุนหมื่นทั้งหลาย ช่วยกันเอาใจจง
ในราชการ รบพุ่งป้องกันมิให้ชาวหงษาวดีเข้ามาได้ แดพระมหาเทพ
แต่งพดธาดำออกทวงฟันชาวหงษาวดีก็แตกฉานเป็นหลายครั้ง แดการ
ศึกนั้นก็ช้ำอยู่ พระเจ้าหงษาวดีทรงพระโกรธก็ให้เอานายทัพนายกอง
นั้นลงโทษ แดบัญชาการให้พระมหาอุปราชไปตั้งค่ายตำบลวัด
เขาดินตรงเกาะแก้ว พระเจ้าอังวะบุตรเขยนั้นตั้งค่ายตำบลวัดสัตพานเกิด
พระเจ้าแปรผู้หลานตั้งค่ายตำบลวัดจันทรบางเอียน ให้เร่งถมดินเป็น
ถนนข้ามแม่น้ำเข้าไปให้ถึงปากทางตำบลค้างได้ พระมหาอุปราช
พระเจ้าอังวะ พระเจ้าแปร ก็มาเร่งให้ทำตามรับสั่ง ชาวพระนคร
เจ้านาที่เห็น ดังนั้นก็เอา บันใหญ่หน่อย ระดมยิง ช้างก็ล้มตาย เป็นอัน มาก
ล้มเด็จพระเจ้าหงษาวดีเสด็จไปทอดพระเนตร เห็นยังไม่เป็นถนนขึ้น
ก็ตรัสว่า พระมหาอุปราช พระเจ้าอังวะ พระเจ้าแปร ตามคน
จะให้พ้นแต่ถนนข้ามคูเท่านั้นไม่ได้ ที่ไหนจะได้กรุงศรีอยุธยาเก่า
ถ้าตายตงตักคนหนึ่งเมื่อใดจึงจะเป็นถนนขึ้นได้ คราวนี้เท่าดังนั้นแล้วเสด็จ

กลับไป พระมหาอุปราช พระเจ้าอังวะ พระเจ้าแปร ยิ่งเกรง
พระราชอาชญา จึงดำริให้เอาไม้ไผ่มาทำท่อน้ำพุทชนมุดดินเข้า
ไปถมถนน ชาวพระนครก็วางปืนใหญ่ออกมาทำตายท่อน้ำพุทชนมุดดินตาย
เป็นอันมาก ผู้ตรวจการเห็นดังนั้นก็ไปกราบทูลสมเด็จพระเจ้าหงสาวดี
ทุกประการ สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีจึงตรัสถามผู้ตรวจการว่า พุดชน
มุดดินตายลงคนหนึ่งจะเป็นมุดดินดีก็อีกคนหนึ่ง ผู้ตรวจการทูลว่าคนตาย
คนหนึ่งเป็นมุดดินประมาณเจ็ดก้อนแปดก้อน พระเจ้าหงสาวดีตรัสว่า
เขาเกิด จึงไปบอกเจ้าน้ำพุทให้เร่งพุดชนมุดดินถมถนนเข้าไประยะให้
ขาดได้ ผู้ตรวจการก็มาทูลพระมหาอุปราช พระเจ้าอังวะ พระเจ้าแปร
ตามรับสั่งทุกประการ พระมหาอุปราช พระเจ้าอังวะ พระเจ้าแปร
ก็เร่งให้พุดชนมุดดินเข้าไปถมถนน ทงตามตำบลใดขาด ทง
กลางวันกลางคืน พุดชนมุดดินต้องบ้นตาย ก็ให้เร่ง
ไปทงก่อนดินแตกหักด้วยกัน แดการพุดชนมุดดินถมถนนจนถึงฟาก
กำแพงพระนคร.

๑ ฝ่ายพระยาราม พระยากระดางโหม พระมหาเทพ เห็นเชิงค้ำ
แหลมเข้ามา ก็ให้ตั้งค่ายในกำแพงพระนครชั้นหนึ่งเป็นวงพาด เอาปืน
ใหญ่บ้นมณฑกมาตั้งดาไว้หน้าค่ายนั้น ฝ่ายพุดชนมุดดินที่กำแพงเชิงเทิน
นั้นก็ยังรบพุ่งป้องกันอยู่ พระเจ้าหงสาวดีให้ยกพุดชนมุดดินเข้ามาโดยถนนม
เกาะแก้ว แล้วเอาทัพเรือมากระหนาบ เอาปืนจ้าวร้งค้ำมณฑกถัด
ยิงแย่งระดมเจ้าน้ำพุทให้หนี ชิงเอามณฑกเกาะแก้วนั้น ชาวทหารอาสาซึ่ง
อยู่หน้าทัพมณฑกเกาะแก้วนั้นจะยิงรบพุ่งป้องกันมิได้ ก็พ่ายลงมายังค่ายซึ่ง
ตั้งไว้นั้น ชาวหงสาวดีรุกเข้ามาทลายกำแพงมณฑกเกาะแก้วได้ ขณะนั้น

พระยารามก็สดุดใจ จะบังคับบัญชาการศึกมิได้เป็นสิทธิใดๆก่อน ก็คิด
ด้วยท้าวพระยามุขมนตรีทั้งหลาย ว่าจะป้องกันสืบไปเห็นพ้องกันดัง แด
จะแต่งออกไปให้เจรจาเป็นไมตรี ท้าวพระยามุขมนตรีทั้งหลายก็ว่า
ซึ่งจะเป็นไมตรีใช้แต่ยังมีใครรับกันเป็นสามารถ แดซึ่งได้รับฟังจน
พระเจ้าหงษาวดีได้ยรวืดเป็นอันมากดังนั้นแล้ว พระเจ้าหงษาวดียังจะรับ
เป็นไมตรีฤๅ ท้าวพระยาทั้งหลายก็ถึงด้วยพระยาราม แดนั้นมา
ท้าวพระยามุขมนตรีถูกขุนทหารทวงปวงมีฟังบังคับบัญชาพระยาราม ต่าง
คนต่างรบพุ่งข้าศึก ต้มเค็ญพระมหินทราธิราชพระเจ้าแผ่นดินก็มีเอา
พระไทยดงในการสงคราม ละให้แต่มุขมนตรีทั้งหลายรบพุ่ง.

๑ ขณะนั้นพระมหาเทพ ถือบถอาสาอยู่รักษาค่ายมุ่มเกาะแก้ว
ที่กำแพงทลายนั้น ข้าศึกหงษาวดียกเข้ามาปล้นค่ายเป็นหลายครั้ง
แดพระมหาเทพรบป้องกันไว้ ข้าศึกหักเข้าไม่ได้ อนึ่งพระเจ้าลูกเธอ
พระศรีเสาวราช เสด็จมายืนข้างพระที่นั่งให้พดอาสาช่วยพระมหาเทพรบ
แด่กองทัพอาสาออกทวงฟัน แดก็วางปืนใหญ่ยิงทะแยงออกไป
ต้องพลหงษาวดีตายเป็นอันมาก ข้าศึกจะปล้นเอาค่ายนั้นมิได้ กตง
ประชิดกันอยู่.

๑ ฝ่ายพระเจ้าหงษาวดี ทรงพระดำริห์ว่า กรุงพระมหานครศรีอยุธยา
นี้ป้องกันเมืองเป็นสามารถ ซึ่งจะหักเอาโดยง่ายนั้นยาก แดก็จวน
เทศกาลฟ้าฝนจะดำบึกไพร่พลนัก ก็ตรัสด้วยพระมหาธรรมราชา
ว่าจำเราจะเพโทบายให้ ถือน้ำดื่มน้ำกินด้วยพระยารามผู้เป็นเจ้าการ ป้องกัน
พระนครนั้นได้แล้ว ก็จะไม่มอดง เห็นจะได้เมืองถ้อยเดียว พระมหา
ธรรมราชาเห็นด้วย ก็แต่งนายกองของข้าหลวงเดิม ให้ ถือน้ำดื่มน้ำกิน

ตอบเข้า ไปถึงขุนสันทน์ข้าหลวงซึ่งสมเด็จพระเจ้าข้างเผือกไป เอาตงมาแต่
เมืองพระพิษณุโลกกับด้วยพระวิสุทธิภักษัตรนั้น ขุนสันทน์ก็ส่งหนังสือนั้น
เข้าไปถวายแก่พระเจ้ายู่หัวฝ่ายใน แลในลักษณะหนังสือนั้นว่า พระเจ้า
ข้างเผือกครัดคิดด้วยพระยาราม จึงแต่งการรบพุ่งป้องกันพระนครให้
เสียสัตย์คตของพระราชไมตรีนั้น บัดนี้พระเจ้าข้างเผือกเสด็จสวรรคต
แล้ว ยิ่งแต่พระยาราม แลพระไทยพระเจ้าหงสาวดียังไม่เสียคตของ
พระราชไมตรี ครัดว่าถ้าแลพระเจ้าแผ่นดินส่งตัวพระยารามผู้ก่อเหตุออกไป
ถวายแล้ว พระเจ้าหงสาวดีก็จะเป็นไมตรี มิให้ยากแก่สมณ
พราหมณาจารย์ประชาราษฎรทั้งปวง จะเลิกทัพกลับคืนไปเมือง
หงสาวดี จึงสมเด็จพระเจ้ายู่หัวฝ่ายในก็เอาหนังสือนั้นมาแสดงแก่
สมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าแผ่นดิน ๆ ได้ฟังโดยลักษณะหนังสือนั้นก็
ให้หาท้าวพระยาพญามาคย์ทั้งปวงมาประชุมกันปรึกษา ว่าซึ่งพระเจ้า
หงสาวดีจะให้ส่งพระยาราม ออกไปแต่จะเป็นไมตรี นั้นยังเห็น ควรจะส่ง
พระยารามออกไปฤ ๆ มิชอบส่ง จึงท้าวพระยาพญามาคย์ทั้งปวง
ปรึกษากันว่า ถ้าพระเจ้าหงสาวดีจะเป็นพระราชไมตรีจริง ควรจะส่ง
พระยารามออกไป อย่าให้ไต่ยากแก่ประชาราษฎรทั้งหลาย สมเด็จพระ
มหินทราธิราชเจ้าแผ่นดินก็ครัดให้แต่งหนังสือตอบออกไปว่า ถ้า
พระเจ้าหงสาวดีจะเป็นพระราชไมตรีดีจริง คุณให้หนังสือเข้ามาใช้ก็จะ
ส่งพระยารามออกไป จึงนายกองทองเอาหนังสือออกไปถวายแด่พระมหา
ธรรมราชา ๆ ก็ครัดให้นายกองทองเข้ามาเล่า ว่าพระเจ้าหงสาวดีจะ
เป็นพระราชไมตรีดีจริง ให้ส่งตัวพระยารามออกไปเถิด ซึ่งจะเอา
พระยารามไว้ จะให้ไต่ยากแก่อาณา ประชา ราษฎร ทั้งปวงนั้นดู มิบังควร

ฝ่ายท้าวพระยาขุนมนตรทั้งหลายมิได้ รุกดพระเจ้าหงสาวดี ดำคัญว่า
 จึ่งก็พร้อมกันทูตสมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าแผ่นดิน ให้ตั้งพระยาราม
 ออกไปแก่พระเจ้าหงสาวดี สมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าแผ่นดิน
 จึ่งตรัสตั้งนายก้อนทอง ให้ออกไปทูตแก่พระมหาธรรมราชาว่าจะตั้ง
 พระยารามออกไป กำหนดให้มารับ ครั้นนายก้อนทองไปแล้ว พระเจ้า
 แผ่นดินให้เจ้าพระยารามแต่งคนคุมออกไปส่ง อารามนาพระสังฆราช
 กับภิกษุต้องค้อออกไปด้วย ครั้นพระสังฆราชแต่ผู้คุมคุมพระยารามไปถึง
 สมเด็จพระมหาธรรมราชาให้ถอดเจ้าพระยารามออกแล้ว ก็พาเข้าไป
 ถวายบังคมพระเจ้าหงสาวดี ๆ ก็ให้เบิกพระสังฆราชเข้ามา แล้วตรัส
 ให้หาพระมหาอุปราชา แดท้าวพระยาผู้ใหญ่ทั้งปวง มาประชุมในหน้าพลับ
 พดา พระเจ้าหงสาวดีก็ตรัสแก่ท้าวพระยาทั้งหลายว่า พระเจ้ากรุง
 พระมหา นครศรีอยุธยาให้ พระสังฆราช เอา พระยา ราม ผู้ก่อเหตุ มาตั้ง
 แก่เรา แต่ว่าจะขอเป็นพระราชไมตรีด้วยเราดูก่อน ท้าวพระยา
 ทั้งหลายจึงพิพากษา ยังจะขอรับเป็นพระราชไมตรีฤๅประการใด
 ท้าวพระยาทั้งหลายก็ทูลว่าซึ่งได้พระยารามออกมาแล้วดังนี้ เสมอได้
 แผ่นดินอยุธยา อันจะเป็นพระราชไมตรีนั้นหาต้องการไม่ ขอให้ยก
 เข้าหักเอากรุงจิงได้ พระเจ้าหงสาวดีจึ่งตรัสว่าเราเป็นพระศรีวิชัยจะท
 การสงครามสืบไป ซึ่งจะทำดังนี้หาควรไม่ แล้วตั้งนายทนายกอง
 ทั้งปวงให้รักษาแต่มั่นไว้ อย่าให้ประชิดรบพุ่งเข้าไป ฝ่ายชาวพระนคร
 ก็มิได้รับ ต่างคนต่างตั้งบอยู่ทั้งต้องฝ่าย จึ่งพระเจ้าหงสาวดีตั้ง
 พระสังฆราชเข้ามาว่า ถ้าพระเจ้ากรุงพระมหานครศรีอยุธยาจะเป็น
 พระราชไมตรีด้วยเราจริง ให้พระเจ้าแผ่นดินแ่ท้าวพระยาผู้ใหญ่ทั้งปวง

ออกมาถวายบังคมจึงจะรับเป็นราชไมตรีด้วย ครั้นพระดังฆราชเข้ามา
ถึงกรุง ถวายพระพรแก่สมเด็จพระมหินทราธิราชพระเจ้าแผ่นดิน โดยคำ
พระเจ้าหงษาวดีตั้งเข้ามาน ^๕ จึงท้าวพระยาทั้งหลายทูลพระมหินทรา
ธิราชพระเจ้าแผ่นดินว่า ^๕ การทวงพระเจ้าหงษาวดีหากเพโทบายพ่อตวงให้
ออกไปแล้วจะกุมเอาท้าวพระยา ^๕ ใหญ่ทั้งปวงไว้ แล้วก็จะให้เข้ามา
เทเอาครัวอาณาประชาราษฎรทั้งหลายอพยพไปเป็นเชลย แต่คักกร ^๕
ข้าพเจ้าทั้งหลายขอถวายชีวิตรวบรวมป้องกันจนถึงขนาด ^๕ จึงสมเด็จพระ
มหินทราธิราชพระเจ้าแผ่นดินก็ ครัดให้ท้าวพระยา ^๕ ทหารพิพากษา
เป็นหลายยกหลายเกณฑ์ แต่ท้าวพระยาทั้งปวงตงด้วยกันเป็นคำเดียวว่า
จะอาสารบพุ่ง แต่พระยาธารมา ^๕ ใช้ไม่ได้ดังด้วยท้าวพระยาทั้งปวง.

๑ ฝ่ายพระเจ้าหงษาวดี ท้าพทั้งที่จะออกไปแต่พระนคร ^๕ ยู่ถึง
เจ็ดวัน จึงครัดด้วยสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชเจ้า ว่ากรุงพระมหา
นครศรีอยุธยาให้ทูตออกมาเจรจาความเมืองแต่ ^๕ ยู่ดังนี้ เห็นว่า
มิเป็นพระราชไมตรีกันแล้ว เราจะให้แต่งการที่จะปล้น ^๕ นนทบุรีเก่า สมเด็จพระ
มหาธรรมราชาที่ทูลแก่พระเจ้าหงษาวดีว่าขอ ^๕ ให้งดก่อน ข้าพเจ้า
จะเข้าไปแสดงการทั้งปวงให้พระเจ้าแผ่นดิน แต่ท้าวพระยา ^๕ ใหญ่เห็นแท้
ว่าจะเป็นทางพระราชไมตรี อย่าให้ยากแก่สมณพราหมณา ^๕ ประชาราษฎร
ทั้งหลาย พระเจ้าหงษาวดีก็ครัดบัญชาโดยสมเด็จพระมหาธรรมราชา
เจ้า สมเด็จพระมหาธรรมราชาเจ้าก็แต่งตั้งด้วยพระเสด็จ ^๕ มายืนอยู่ตรง
หน้าพระมหาเทพ ร้องเรียกเจ้าน้ำที่เข้าไปว่าเราจะเข้าไป ^๕ ระวังการแผ่นดิน
พระมหาเทพเจ้าน้ำที่มิไว้ใจจึงเป็นกระสุนใหญ่ ^๕ น้อยออกไป พระองค์ตง
จากพระเสด็จ ^๕ ชุนอินทระชะแบกพระองค์ ^๕ ด้งกลับออกมา สมเด็จพระ

มหากรรมราชาก็มาเฝ้าพระเจ้าหงสาวดีแล้วกราบทูลทุกประการ พระเจ้าหงสาวดีก็ตรัสว่าอันชาวพระนครศรีอยุธยาไม่ว่างใจนั้น ก็เป็นดำหรับที่จะให้พระนครเสีย ซึ่งจะพินมอเราไปนั้นหาไม่ แล้วพระเจ้าหงสาวดีก็สั่งให้นายทัพนายกองทั้งปวงเร่งประชิดทำการทั้งกลางคืนกลางวัน ชาวพระนครก็รบพุ่งป้องกันเป็นด้ามารด.

๑๑ ขณะนั้นพระเจ้าตากเรือพระศรีเสด็จราชถือพัดหมั้นห้าพัน คงเป็นกองกลางอยู่ณท้องสนามหลวง ถ้าเจ้าน้ำที่มากทูลว่าข้าศึกเข้าหักหาญด้านใดหน้ก็มิได้กราบทูลพระราชาบิดาก่อน แต่งทหารให้ไปช่วยรบพุ่งทุกครั้ง ส่วนสมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าแผ่นดิน มิได้อาพระไทยได้ในการศึก อยู่มาคิดแคลงพระเจ้าตากเรือพระศรีเสด็จราชว่าการศึกหนักเบา มิได้มาแจ้งก่อน ทำแต่โดยอำเภอใจ จึงให้หาพระศรีเสด็จราชเข้ามา แล้วสั่งพระยาชาธมาให้อาตวพระศรีเสด็จราชไปตั้งเสี้ยนวัดพระราม ข้าราชการนายทัพนายกองทหารทั้งปวงก็เสียใจ แต่เหตุว่ารกับบุตรภรรยาอยู่ ก็อุสาหะรบพุ่งกันไว้ทุกหน้าที.

๑๒ ฝ่ายขุนราชเสนา ขุนมหาวิไชย กับไพร่ห้าสิบคนพากันได้ดอดขึ้นไปถึงเมืองด่านช้าง จึงเอาศุภอักษรนั้นให้แก่เสนาบดี ในลักษณะนั้นว่า ศุภอักษรบรรลพธิดาสมเด็จพระศรีสุริเยศราชกุมารีอันควิดิต วิจิตรคามภีราธิษณาไศรย ในท่านอรรคมหาเสนาธิบดีนรินทร์นันทมาศย์ อันดวามิประวาศบาทมฤตกากร บวรยุคตเรนุมาศ ในพระบาทสมเด็จพระบรมนารถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวณกรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยา มหาคิตกภพพรรัตนราชธานีบุรีรมย์ อุดมพระราชมหาสถาน มัมมรุจิครัตนนิทเสณห์มหายังเสนาธิบดีณกรุงศรีสัตนาคนหุต ด้วยบัณฑิตนกรุงพระนคร

ศรีอยุธยา มีราชดุษฎี คือพระเจ้าหงษาวดีมอบด้วยโถงเจดนาหา
 หิริโศกปมมิได้ ยกกองทัพลงมากระทำป่ายหาการย้ายพระนครศรี
 อยุธยา ดมณพราหมณาจารย์ไฟฟ้าประหารราชบุตรได้ความเดือด
 ร้อน แดกรุงเทพมหานครศรีอยุธยาก่เป็นเขื่อนเพชรเขื่อนขนั้แก่กรุง
 ศรีสัตนาคนหุต ถ้าพระนครศรีอยุธยาเสียแก่กองทัพหงษาวดีแล้ว เห็น
 คึกหงษาวดีจะติดถึงกรุงศรีสัตนาคนหุตด้วย เชิญเสด็จพระเจ้ากรุงศรี
 สัตนาคนหุต ยกพยุหโยธาทัพลงมาช่วยรณยุทธปราบปรามข้าศึกให้
 ปราไชยปลาศไปแล้ว จะได้ช่วยกันดำรงการตอบแทนแก่กันพระเจ้า
 หงษาวดีให้ ถึงขนาด เสนาบดีครั้นแจ้งในศุภอักษรแล้วก็พาขุนราชเสนา
 ขุนมหาวีไชยเข้าเฝ้า ทูลโดยสำเนาศุภอักษรเสร็จสิ้นทุกประการ พระเจ้า
 กรุงศรีสัตนาคนหุตแจ้งดังนั้นก็ทรงพระโกรธ ดำรัสว่าพระเจ้าหงษาวดี
 มิได้ตั้งอยู่ในชาติยราชธรรมประเพณี ประพฤติพาดทจริตให้ทหารมาถัก
 ชิงพระเทพกระษัตริ์ไปครั้งหนึ่งมีหน้า ยังมีใจกำเริบยกมากระทำย้ายพระ
 นครศรีอยุธยาอีกเล่า จำเราจะยกไปตีเป็นทัพกระหนาบดูหน้าพระเจ้า
 หงษาวดีจะทำเป็นประการใด ประการหนึ่งทั้งทางพระราชไมตรีกรุงศรี
 อยุธยาก่จะถาวรวัฒนาการสืบไป แล้วก็มีพระราชกำหนดให้เตรียม
 พดท่าหมื่น ข้างเครื่องสำมร้อย ม้าดำพัน ครั้นวัน ๗ ๕ ๓ ค่ำ
 ได้ศุภวารฤกษ์ยามมงคลฤกษ์อันประเสริฐ ก็ได้ตั้งทรงช้างพระที่นั่ง
 พร้อมด้วยเสนาท้าวพระยาถาว แดพดพิริยโยธาหาญแท้โดยกระบวรชัย
 ขวาน่าหัตถ์เชิงเป็นชนิด แน่นแน่นด้วยเครื่องสรรพศาสตราวุธ ยกออก
 จากกรุงศรีสัตนาคนหุตวันแรมมาโดยวิถีทางสถิตมารค ฝ่ายชาวด่าน

เมืองนครไทยรู้ว่าทัพเมืองด่านข้างยกลงมา กับออกขั้วราชการตั้ง
ไปให้กราบทูลสมเด็จพระมหาธรรมราชา.

๑) สมเด็จพระมหาธรรมราชาแจ้งดังนั้น จึงเสด็จไปเฝ้ากราบทูล
พระเจ้าหงสาวดีว่า บดินทวงษ์กรุงศรีสัตนาคนหุตยกมาทางเมือง
เพชรบูรณ์ จะตั้งเมืองสระบุรีเป็นทัพกระหนาบ พระเจ้าหงสาวดีทราบ
แล้วตรัสถามพระยารามว่าทัพกรุงศรีสัตนาคนหุตยกมาช่วยเอง ฤๅ
ไปขอความช่วยเหลือ พระยารามกราบทูลว่าสมเด็จพระมหินทราธิราชตั้ง
ข้าพเจ้าให้มาช่วยขึ้นไปขอกองทัพลงมาช่วย พระเจ้าหงสาวดีตรัส
ว่าซึ่งทัพกรุงศรีสัตนาคนหุตยกมาครั้งนี้ ครั้นจะจะให้มาใกล้ชาวพระ
นครจะแข็งมือขึ้น การที่จะทำเอาพระนครจะช้าวันไป จำจะต้องให้
แตกฉานแต่ไกล แล้วให้สมเด็จพระมหาธรรมราชากับพระยาราม เอา
ช้างที่มีฝีมือมาแกะคราให้เหมือนคราพระราชดีห์เสร็จแล้ว จึงแต่งเป็น
คู่อักษรว่าทัพพระเจ้าหงสาวดียกมาครั้งนี้ กองทัพกรุงพระมหานคร
ศรีอยุธยาแต่งออกรบก็หาหักหาญได้ไม่ บดินทวงษ์แน่ไว้ แต่งให้
ออกลาดตระเวนคืบเค้นยั้ง กองทัพเมืองหงสาวดีก็ขาดเค้นยั้งลง จวน
จะเลิกถอยไปอยู่แล้ว ให้เชิญเสด็จพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตเร่งยก
พยุหโยธาทัพลงมากระหนาบ ก็จะได้ไชยชนะโดยง่าย ครั้นเสร็จ
แล้วจึงให้สมเด็จพระมหาธรรมราชา แต่งไทยซึ่งมีสติปัญญาไว้ใจได้ถือ
รับไป แล้วสั่งให้พระมหาอุปราชายกกองทัพขึ้นไปคอยสกัดตี พระ
มหาอุปราชาก็เสด็จยกพยุหบาตราทัพโดยสถมรรคแนวหน้าคว่ำปากฟาก
คว้นออก พักพลชุมนุมไว้ใกล้เมืองสระบุรีทั้งสองฟากน้ำ

๑ ฝ่ายผู้ถือศุภอักษรไปพบกองทัพพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตเมือง
เพชรบูรณ์ เสด็จนำเข้าเฝ้าทูลข้อความตามศุภอักษรทุกประการ พระ
เจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตจึงมีโศกโศกวิญญาน ถ้าถือว่าจริงดีพระไทย
ก็ยกกองทัพมารับมาเมืองสระบุรีถึงตำบลหมากดองคืน กองทัพยังมี
ทันพร้อม พระมหาอุปราชกำหนดให้ทหารเข้าโจมตี กองทัพกรุงศรี
สัตนาคนหุตไม่ทันตัวก็แตก ทัพเจ็ดร้อยล้มตายเป็นอันมาก พระ
เจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตก็ขึ้นข้างหนีไป กองทัพพระมหาอุปราชได้
ติดตามไปได้ข้างมาเป็นอันมาก จับพลตายเป็นได้ประมาณร้อยเศษ
ด้วยถล่มมาเฝ้าพระเจ้าหงษาวดีทุกสิ่งได้ไชยชนะ แล้วถวายช้างม้า
กับเชลยชาวด่านข้างซึ่งได้มานั้น พระเจ้าหงษาวดีดีพระไทย จึงให้
ปล่อยชาวด่านข้างเข้าไปแจ้งเหตุที่ปวงในพระนคร ฝ่ายพระมหินทรา
ธิราชเจ้าแผ่นดินนายทัพนายกองทแถมทหารที่ปวงแจ้งว่าเสียทัพกรุงศรี
สัตนาคนหุตก็เศร้าใจ พระเจ้าหงษาวดีก็คิดซึ่งจะหักเอาพระนครให้ได้

๑ ฝ่ายสมเด็จพระมหาธรรมราชา ครั้นเวลาค่ำจึงให้หาพระยาจักรี
ซึ่งพระเจ้าหงษาวดีได้ขึ้นไปครองพระราเมศวรนั้น มาเฝ้าแต่ต้อง ให้
สาบแต่จึงตรัสปรึกษาเป็นความลับ ว่าแต่ก่อนท่านกับเราก็คือเป็นข้า
พระเจ้าข้างเฝือก ครึ่งมาเป็นข้าพระเจ้าหงษาวดีด้วยกัน ฝ่ายพระ
เจ้าข้างเฝือกก็สรวลครครแล้ว ตัวเราก็คือทำความชอบ แต่ตัวท่านห้าม
ความชอบสิ่งใดไม่ เราคิดจะให้ท่านมีความชอบไว้ต่อพระเจ้าหงษาวดี
เราเห็นอุปายอันหนึ่ง ซึ่งจะเปนความชอบของท่านทราบเท่าที่ถนัดปาด้าน
ถ้าท่านพอใจด้วยแล้วก็จะได้เมืองโดยง่าย พระยาจักรีก็รับว่าจะสนอง
พระคุณไปกว่าจะสิ้นชีวิต สมเด็จพระมหาธรรมราชาจึงเอาความลับ

ทั้งนี้ไปกราบทูลแก่พระเจ้าหงสาวดี ๆ ยินดีนัก จึงอุบายให้เอาพระยาจักรีมาลงพระราชอาชญาตัวจำไว้ ให้พามามอบญาติคุมอยู่ตามสืบคน ครั้นอยู่มาประมาณ ๕ วัน ๖ วัน ส้มเต๋จพระมหาธรรมราชาแต่งคนให้ตอบไปปล่อยพระยาจักรีเข้าไปในกรุงหงตั้งชดิกพันชนา เข้ามาที่พระยาธารมาตรงวัดศัพทวรรคในเวลาดังนั้น ครั้นรุ่งขึ้นพระเจ้าหงสาวดีทำเนนให้คนหาพระยาจักรีทุกกองทัพ ไม่พบแต่ก็ให้เอาผู้คุมตามสืบคนไปตระเวนรอบกองทัพแล้วประหารชีวิตเสียไว้หน้าค่ายวัดธารมา ในเวลานั้นพระยาธารมาก็ตัดพระยาจักรีเข้าไปเฝ้า.

๑ ส้มเต๋จพระมหินทราริราชเจ้าแผ่นดิน ดำคัญว่าพระยาจักรีหนีมาจริง มีความยินดีนัก ก็ให้ถอดเครื่องพันธนาการออกแล้ว จึงพระราชทานบำเหน็จรางวัลเป็นอันมาก ให้พระยาจักรีบังคับการซึ่งจะป้องกันพระนคร แล้วส้มเต๋จพระมหินทราริราชเจ้าแผ่นดินพระราชทานอาชญาดีทูลพระยาจักรี ให้แห่เครื่องสูงมีภักดองชนะแตรดังขั้ประโคมเที่ยวตรวจหน้าที่ แดพระยาจักรีนั้นจัดแจงค่ายคูประตูหอรบบำรุงทแถ้วทหารบพุ่งโดยฉันทันจริงมาได้ประมาณเดือนหนึ่ง แต่นั้นไปเห็นเจ้าน้ำที่ผู้ใครบพุ่งเข้มแข็งกล้าหาญก็พาดผัดลงโทษว่าตระหนักได้เป็นใจต่อราชการ แดวกเอาพลเรือนมาเป็นทหาร เอาทหารไปเป็นพลเรือน นายทัพนายกองทั้งปวงก็เสียใจ การศึกก็ถอยกำดั่งดัง แดวให้หนึ่งถือดับกำหนดออกไปว่า ณวัน ๖ ๑๐ ๘ คำให้ยกเข้ามา ฝ่ายพระเจ้าหงสาวดีแจ้งดังนั้น ก็กำหนดให้ท้าวพระยานายทัพนายกองทหารทั้งปวงซึ่งจะเข้าหักเอาพระนคร แต่งทหารเป็นดีเหล่า ๆ หนึ่งได้เสียด่าถือดาบดัง เหล่าหนึ่งได้เสียเชียวถือดาบสองมือ เหล่าหนึ่งได้เสียแดง

ถือบ้นกดับคาบชุด เหล่าหนึ่งได้เสด็จมั่งงื้อถือหอกทวนดาบสพายแฉ่ง
ให้พระมหาธรรมราชากับพระมหาอุปราชาก่อพดทั้งนยกราโดยถนนเกาะ
แก้ว แดพระเจ้าอังวะ พระเจ้าแปร ยกเข้าตามนำที่พร้อมกันทั้งด้าม
ถนน เจ้านาที่ก่ดดับไฟแห่ชนหลาวมาต้องพดทวารหงษาว่าดัดมตาย
เป่นอนมาก พดชาคักกิมได้ถอย เย้ยคยัดหนุนเนื่องกันเข้าไปได้ขาด
เสียงพดเสียงบ่นดังแผ่นดินจะไหว แดกองทัพพระมหาธรรมราชา พระ
มหาอุปราช ใจมคักเข้าไปได้ค้ายพระมหาเทพ ๆ แดถอยเข้าไปตั้ง
รับอยู่ตำบลหน้าวัดโคกวัดกระบือ แดวกแดกเข้ามาตั้งรับตำบลวัดเฒ่าเข้า
ก็เข้าแตกกระจัดพดตพรายคุ่มกันไม่คิด คักก็เข้าเมืองได้ เมื่อเสด็จ
กรุงพระมหานครแก่พระเจ้าหงษาวดีณวัน ๗ ๑๓ ๘ ค่ำ ศักราช ๙๑๘
ปีมะโรงอัฐศก เพดาเข้าดำนนาฬิกา.

๑ ขณะนั้น พระมหาอุปราชากับ สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชเจ้า
ก็เสด็จเข้ามาขึ้นข้างพระที่นั่งนำพระราชวัง จึงสมเด็จพระมหินทราธิ
ราชเจ้า แผ่นดินก็เสด็จด้วยพระราชยานออกไปยัง พระมหาธรรมราชา
ธิราชเจ้า จึงพระมหาอุปราชาก็ให้รับสมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าแผ่นดิน
ออกไปถวายสมเด็จพระเจ้าหงษาวดีณพดบพดวัดมเหยงค์ สมเด็จพระ
เจ้าหงษาวดีทอดพระเนตรเห็นจึงคบบพระหัตถ์ถึงทราชาอาคัน แดถวัค
เชิญเสด็จพระมหินทราธิราชให้เข้ามานั่ง สมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าก็
คดถนเข้าไปตามรับสั่ง แต่ทว่าหาถึงที่คบบพระหัตถ์ไม่ สมเด็จพระ
เจ้าหงษาวดีจึงยกพานพระศรีเตือนมาให้สมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้า
ด้วย สมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้ามิได้ด้วย พระเจ้าหงษาวดี
ก็หยิบเอาพระศรีในพานประทานให้ สมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าก็รับ

มากำไวน้อยหนึ่งแล้วจึงด้วย ส้มเด็จพระเจ้าหงษาวดีจึงหยิบบัว
พระโอรสสั่งให้ส้มเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าก็มีได้นางลง ส้มเด็จพระ
เจ้าหงษาวดีจึงตรัสว่า ซึ่งเรายกมากกระทำการสงครามทั้งนป
ประเพณีกระษัตริย์ชดยราชจะเอาไชยไว้เกียรติยศ แม้ขอขบขันทเดมา
อาณาจักรให้กว้างขวางในทิศานุทิศทั้งปวง เจ้าอย่าโทมนัสน้อยใจ
เลย จะเชิญขึ้นไปอยู่กรุงหงษาวดีด้วยกัน แล้วส้มเด็จพระเจ้าหงษาวดี
จึงตรัสแก่พระมหารัชมราชา ให้นำส้มเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าไป
ทำนุบำรุงไว้ พระเจ้าหงษาวดีก็ให้เทเอาครัวอพยพชาวพระนคร แด
รูปภาพทั้งปวงในนำพระบัญชาขึ้นถึงที่นั้นตั้งไปเมืองหงษาวดี แล้วทรง
พระราชดำริห์ การ ซึ่ง จะ ราชากิเศก ส้มเด็จพระมหารัชมราชาธิราชเจ้า
ให้ครองกรุงพระนครศรีอยุธยา จึงไว้พระยานครศรีธรรมราช พระ
ศรีอรรคราช ขุนเกษตราธิบดี ขุนรักษมณฑลไชย หมื่นนรินทร์
แสนหมื่นทั้งปวงร้อยละ แต่ไพร่พลชายหญิงอพยพหมื่นหนึ่ง ให้
อยู่สำหรับกรุงศรีอยุธยา.

แผ่นดินส้มเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๑ (พระมหารัชมราชา)

๑ ตุลาคม ๙๑๘ ปีมะโรงอัฐศก วัน ๒๖ ค่ำ พระเจ้าหงษาวดี
ให้แต่ง การ ราชพิธีปราบดาภิเศก ส้มเด็จพระมหา ธรรมราชา ธิราช เจ้า
เล็ดจันเสด้วยราชสมบัติผ่านพิภพกรุงเทพพระนครศรีอยุธยา ทรง
พระนาม ส้มเด็จพระสรรเพชญ์วชิระสุริยเดชมบรมมหารัชมราชาธิราช
รามะศปวเรศธรรมิกราชเดโชไชยพรหมเทพาติเทพนฤปดินทร ภูมินทร
เทพสัมมุติราชบรมบพิตร เจ้ากรุงพระนครศรีอยุธยา มหาธิบดีกภาพ

ดนมเครื่องราชูปโภคทั้งปวง ให้พวามอญดาวคุมตมมาตั้งยังพระนครศรีอยุธยาแล้ว ดมเด็จพระเจ้าหงษาวดีก็เสด็จไปเมืองหงษาวดี.

๑ ฝ่ายสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชเจ้าแผ่นดิน ครีเศาพระสุนทรสงครามเปนพระยาธารมาธิบตี ครีเศาพระยาศรีธรรมเปนพระยาพระเสด็จ ครีเศาพระยาเพทราชาเปนพระยาอินทราชาธิบตีพระนครบาด ครีเศาพระยาเถองเปนพระยาจักรี ครีเศาขุนหลวงเดณา มาตย์เปนพระยามหาเสนาธิบตีศรีสมุทรพระกระดาโหม ครีเศาพระศรีเสาวราชเปนพระยาเดโช ครีเศาพระจันทบุรีเปนพระท่ายน้ำ ครีเศาให้พระศรีอรรคราชคงที่เปนพระยาพระคตัง ครีเศาขุนจันทราเปนพระยาพลเทพ แล้วตั้งพระหั่วเมืองมนครมุขทหารพลเรือนทั้งปวงทุกกระทรวงการ แล้วให้ชองจัดไพร่พลหม่องครักษ์จักรนารายณ์ชาวคาบชาวเรือ แดหม่องทหารอันกระจัดพลัดพรายทั้งปวง ประมุขเข้ามาโดยหมู่โดยกรมแต่ก็ให้จัดชองไพร่พลหม่องสืบต่องพระกานัดแดหม่องพลเรือนทั้งปวง อันกระจัดพลัดพรายนั้นมาประมุขได้ โดยหมู่โดยกรม วัธราชการทุกพนักงาน แดก็ตั้งท้าวพระยาธำมนครราช แดพระหั่วเมืองทั้งหลาย ให้ออกไปอยู่ครองอาณาประชาราษฎรทุกหัวเมืองใหญ่น้อยทั้งปวง สำหรับขอบชันตเด่มากรุงพระมหานครศรีอยุธยา โดยบรรพประเวณพระเจ้าแผ่นดินสยามาธิราชเจ้าแต่ก่อนมา.

๑ ตุคักราช ๘๑๘ ปีเมเด่งนพศกเดือนยี่ พระยาแฉกยกข้างมารพตมาทางเมืองนครนายก แดไพร่พลพระยาแฉกมาครวณประมาณ ๓ หมื่น กรมการเมืองนครนายกบอกข่าวราชการเข้ามาณกรุง ฯ มุขมนตรีจึงเอาหนังสือบอกขึ้นบังคมทูลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฯ ครนตรีศัทราบก็ให้

ท้าวพระยาพระหัวเมืองมณฑลนครทั้งหลายพิพากษาว่า เมื่อพระยาแดง
ยกช้างมารพดมาดังนี้ ท้าวพระยาทั้งหลายจะคิดประการใด จึงพระยา
เพชรราชาผู้เป็นพระยาอินทราครบาลทูลว่า กรุงพระมหานครใช้พึงเป็น
อันคราย รพดบอบบางยังไปไม่ได้สมบูรณ์ แดพดทหารซึ่งจะขึ้นประจำ
นำทรอบพระนครนั้นเห็นมีครบเท่าที่ หนึ่งบนใหญ่่น้อยสำหรับพระนครนั้น
สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีก็ให้เอาไปเป็นอันมาก แดบนซึ่งคงช่องท้องปวง
นั้นเป็นอันน้อยนัก ทั้งกระสุนดินประดีก็ยังมิได้ประมุดไว้สำหรับที่จะ
กันพระนคร แดซึ่งจะคงอยู่รพดป้องกันพระนครคงเห็นเหลือกำลัง
ขอเชิญเสด็จขึ้นไปยังเมืองพระพิษณุโลกให้พันราชศักรก่อน ท้าวพระยา
พระหัวเมือง มณฑลนคร ทั้ง หลาย ก็ ลง เป็น คำ เดียว ด้วย พระยา เพชรราชา
สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวก็ตรัสบัญชาตามท้าวพระยาทั้งหลาย จึงมี
พระราชโองการตรัสตั้งแก่ขุนเทพอรชุน ให้แต่งเรือพระที่นั่งแตรเรือ
ประเทียบท้องปวงให้เสร็จ.

๑ ในขณะนั้นพระเพ็ชรรัตนเจ้าเมืองเพชรบุรีมีความผิด ทรงพระ
กรุณาให้ยกออกเสียจากที่ พระเพ็ชรรัตนก็คิดเป็นขบถ แดซึ่งสมเด็จพระ
ชาวนอกท้องปวงได้มากแล้ว คิดจะปล้นทัพหลวง เมื่อจะเสด็จ
ขึ้นไปใน.

๑ จึงสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ตรัสถามขุนเทพอรชุนด้วยเรือ
พระที่นั่งท้องปวง แดก็ตรัสถามว่าซึ่งจะไปจากพระนคร ขุนเทพ
อรชุนยังคิดเห็นประการใด จึงขุนเทพอรชุนกราบทูลว่า พระยา
แดงยกมาครานมิได้เป็นศึกใหญ่ ขอทรงพระกรุณาเสด็จอยู่แต่ให้
รพดป้องกันพระนคร ให้รู้จักกำลังศึกก่อน ครั้นจะด่วนละ

พระนครเสียไซ้ พระเจ้าหงสาวดีจะตรัสคดีเย็นได้ สมเด็จพระ
พุทธเจ้าอยู่หัวตรัสเห็นชอบด้วย ก็มีพระราชโองการตรัสตั้งขุนเพ
ชรรชุนให้เตรียมเรือพระที่นั่ง แด่ตรวจจัดพลสำหรับเรือพระที่นั่งนั้น
ไว้ให้สรรพ.

๑ ฝ่ายพระยาแฉกก็ยกทัพเข้ามาถึงกรุงพระนครศรีอยุธยา แต่ให้
ตั้งทัพตำบลบ้านกระทุ่ม.

๑ ขณะนั้นสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็ตรัสให้เมืองนครพม
แห่พลชาวหงสาวดีสามพันอยู่ประจำที่ในชื่อน้ำ แล้วให้ท้าวพระยา
พระหัวเมืองทั้งหลายตรวจจัดพลทหารขึ้นประจำที่กำแพง แล้วย
กันอยู่รอบพระนคร พระยาแฉกยกพลเข้ามาขึ้นช้างในวัดสามพิหาร
แห่พลช้างศึกกรายกันมาถึงวัดโรงฆ้องแฉกก็ถูกทอง แล้วเอาช้างม้าย
ยืนในวัดพระเมรุราชิการามประมาณสามสิบช้าง พลประมาณสี่พัน
พระยาแฉกให้พลทหารลงเรือ หักดำข้ามเข้ามา ปั่นในมุ่มเจ้าสนุก
สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวก็เสด็จไปยืนพระราชยาน แต่ให้พลทหารขึ้น
รบพุ่ง ช้างศึกก็พ่ายออกไป จึงตรัสให้ยิงปืนจ่ารงค์เอาช้างช้างศึก
ซึ่งยืนอยู่ในวัดสามพิหารนั้น ต้องพระจำปาธิราชซึ่งเปนกองหน้าตาย
กับคอช้าง พระยาแฉกก็ยกถอยขึ้นไปยังทัพณบ้านกระทุ่ม แต่ยก
เข้ามาปั่นถึงสามครั้งก็ได้ พระยาแฉกก็ดำทัพกลับไป จึงกวาด
เอาครัวตำบลบ้านนาแฉกเมืองนครนายกไปเมืองแฉก.

๑ ในขณะนั้นพระยาแฉกแต่งพลมาลาดทั้งทางบก แลทางเรือ หาด
ครั้ง แด่เสียชาวจันทบูร ชาวระยอง ชาวดงเชิงเทรา ชาวนาเวียงไป
แก่ช้างศึกแฉกเป็นอันมาก.

๑ ถุกักราช ๕๒๐ ปีมเมียดำเรทศก ตมเด็จพระพุทเจ้าอยู่หัว
ก็ให้ตมเด็จพระนเรศวรบรมราชาธิราชบพิตรเป็นเจ้า อันเป็นตมเด็จพระ
พระราชโอรสธิดาขึ้นไปเสวยราชย์ณเมืองพระพิษณุโลก ขณะนั้น
พระชนม์ได้ ๑๖ พระพรรษา แต่ตมเด็จพระเอกาทศธรรมเป็นพระราชอนุชา
ตมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้านัน ตมเด็จพระราชบิดาเอาไว้นพระมหา
นครศรีอยุธยาด้วย.

๑ ถุกักราช ๕๒๑ ปีมแมเอกศก พระเจ้าหงษาวดียกช้างมารพัดไป
เอาเมืองด่านช้าง กำหนดให้ตมเด็จพระพุทเจ้าอยู่หัวกรุงเทพมหานคร
แต่ตมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าเสด็จขึ้นไปด้วย แต่ตมเด็จพระเอกาทศธรรม
อันเป็นครุณราชบุตร พระราชบิดาคำรั้ให้อยู่รักษาพระนคร ตมเด็จพระ
พุทเจ้าอยู่หัวกับตมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า ก็ยกช้างมารพัดไป
ถึงตำบลหนองบัวในจังหวัดเมืองด่านช้าง ขณะนั้นตมเด็จพระนเรศวร
เป็นเจ้าทรงพระประชวรทรมพิศม์ พระเจ้าหงษาวดีคำรั้ให้ตมเด็จพระ
มหาธรรมราชากับพระนเรศวร เสด็จคืบมายังพระนครศรีอยุธยา
ครั้นนั้นพระเจ้าด่านช้างป้องกันรักษาเมืองเปนดามารถ ทัพหงษาจะหักเอา
พระนครก็ได้ พอจวนเทศกาลสดับศฤกษ์ยกทัพกลับไปเมืองหงษาวดี.

๑ ฝ่ายพระยาแฉกยกมาจะไถ่ ถึงปากน้ำพระประแดง เจ้าเมือง
ธนบุรี แดกรมการทงหยายรู้ว่าพระยาแฉกยกมา ก็บอกขึ้นไป
ให้กราบทูล ส่วนเรือทพนำพระยาแฉกก็ได้ตามเรือซึ่งตระเวนชเดนิน
คิดเข้ามา เจ้าเมืองธนบุรีแดกรมการทงหยายมีทนต์แต่งการที่จะรบพุ่ง
ป้องกันเมือง ต่างคนต่างเอาครววิน พระยาแฉกก็ยกทัพเข้ามา

ตั้งในปากน้ำพระประแดง ก็ให้ตาดจับชาวเมืองธนบุรี ชาวเมือง
นนทบุรี ไปเป็นเชลย.

๑ จึ่งสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็ตรัสให้เอาเมืองยโสธรราชธานี
เป็นนายกong แลจัดขุนหมื่นทั้งหลายกับพลทหารสองพัน แลเครื่อง
ศาสตราวุธบรรจุเรือได้สี่สิบลำ ให้ยกลงไปถึงเมืองนนทบุรีก็พบเรือข้าศึก
ได้รับพุ่งกันเป็นลำมารก ทพข้าหลวงก็พ่ายแก่ข้าศึกแตก แล
เดียหมื่นราชามาตย์ ข้าศึกได้เป็นเอาไปถวายพระยาแก้ว เมือง
ยโสธรราชธานีแลข้าหลวงทั้งปวงก็พ่ายชนมายังพระนคร พระยา
แก้วก็ให้จับเอาคนท่วจ้งหวัดเมืองธนบุรี ได้มากแลก็ยกชนมายัง
พระนคร ตั้งทัพชนอนบางคณาจ สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวก็
ตรัสให้ท้าวพระยาทั้งหลาย ตรวจจัดพลทหารขึ้นประจำน้าท่ากำแพง
พระนคร แลแต่งการที่จะรบพุ่งกันพระนคร พระยาแก้วก็ยก
ทัพเรือขึ้นมาเข้าแฝงอยู่ข้างวัดพระเมณเฑียร ให้แค่เรือขึ้นเป็นทัพหน้า
ประมาณสามสี่ห้าเข้ามาจะปล้นณตำบลนายท้าย ขณะนั้นสมเด็จพระ
พุทธเจ้าอยู่หัวเสด็จอยู่ในหอราชฤทธิ์ตรงเกาะแก้ว แลท้าวพระยา
เด่นาบด้นมดุมขงหลายประชุมกันในทนน ครั้นเรือข้าศึกเกือบเข้ามา
จึ่งวางปืนใหญ่ณบ้อมนายท้าย ต้องพดข้าศึกตายเป็นอันมาก แล
ก็ตรัสให้พลทหารเอาเรือออกไปยอข้าศึก ๆ ทงปวงก็พ่ายลงไป พระยา
แก้วเห็นจะปล้นพระนครมิได้ ก็เลิกทัพคืนลงไปตั้งอยู่ณปากน้ำพระ
ประแดง แลก็แต่งให้ขึ้นไปตาดจับคนถึงลำครบุรี ได้ขุนหมื่น
กรมการแลไพร่ชายหญิงอพยพมาเป็นอันมาก จึ่งให้เอารูปเทพารักษ์
ล้าฤทธิทั้งสี่องค์ ชื่อพญาแสนดา แดบาทสังขร อันมีเม

ศักดิ์ภาพซึ่งอยู่นเมืองพระประแดง อันชุดได้แต่ครั้งสมเด็จพระรามา
ธิบดินทร์ไปด้วย พระยาแฉวกก็เด็กทพกลับไปเมือง

๑ ตุลาคม ๘๒๒ ปีวอกโทศก พระยาแฉวกแต่งพระยาอุเทศราช
แฉพระยาจันจันตุยกทัพเรือมาตบประมาณด่านหมื่น จะเอาเมืองเพชรบุรี
พระศรีสุนทรภักไชยเจ้าเมืองเพชรบุรี แดกรมการทั้งหลายแต่งการ
รบพุ่งป้องกันเป็นดำนารถ แต่ข้าศึกยกเข้าปล้นเมืองถึงสามวัน
พดขาคักคองดำครวญเจ็บป่วยตายเป็นอันมาก จะเอาเมืองเพชรบุรี
มิได้ พระยาอุเทศราช แฉพระยาจันจันตุก็เด็กทพกลับไปเมืองแฉวก
ขณะนั้นพระยาจันจันตุให้ท่านบนแก่พระยาแฉวกไว้ ว่าจะเอาเมือง
เพชรบุรีให้ได้ ครั้นเมื่อเมืองเพชรบุรี พระยาจันจันตุก็คิดว่าพระยา
แฉวกจะตบไทย พระยาจันจันตุก็พาครอบครัวอพยพทั้งปวงหนีเข้ามายังพระ
นครศรีอยุธยา สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาแก่พระยา
จันจันตุ ครั้นให้พระราชทานเป็นอันมาก ครั้นอยู่มาพระยาจันจันตุ
ก็มิได้ความภักดี ตอบตบแต่งดำเกาที่จระหนี่จากพระนคร ครั้นถึง
ณวัน ๑ ๖ ๒ ค่ำ ปีระกาตรีศก เพลาค่ำประมาณ ๒ นาฬิกา พระยา
จันจันตุก็พาครอบครัวลงดำเกาหนีต้องลงไป ขณะนั้นสมเด็จพระนเรศวร
เป็นเจ้าเล็ดจลงมาแต่เมืองพระพิษณุโลกเล็ดจอยู่ในวังใหม่ สมเด็จพระ
นเรศวรเป็นเจ้า ก็เล็ดจยกทัพเรือตามพระยาจันจันตุลงไปในเพลา
กลางคืนนั้น แล้วครั้นให้เรือประตู่เรือกัน แต่เรือท่าพระยาทั้งหลายเข้า
ล้อมดำเกาพระยาจันจันตุ แต่ได้รับพุ่งกันเป็นดำนารถ พระยาจันจันตุ
ก็ให้ โด่ดำเกาไปกลางน้ำรบค้ำทานรองลงไป สมเด็จพระนเรศวร
เป็นเจ้า ก็ครั้นให้เอาเรือประตู่เรือกันเข้าจคท้าย ดำเกา พระยาจันจันตุ

จะให้พดทหารเป็นดำเถาขึ้น แล้วเอาเรือพระที่นั่งหนุนเข้าไปให้ชิดดำเถา
 แดทรงปั่นหนักดังยิงถูกจันผู้ใหญ่ตายสามคน พระยาจันจันคึกยังปั่น
 หนักดังมาต้องรางปั่นคันอื่นทรงหนีแตก พระยาจันจันคึกรบพุ่งป้องกัน
 เป็นสามารภ พดทหารข้าหลวงจะปั่นชนดำเถาไม่ได้ พระยา
 จันจันคึกให้เร่งโด้ดำเถารุดหนีลงไป ส้มเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าก็เสด็จ
 ตามรบพุ่งลงไปถึงเมืองธมบุรี พระยาจันจันคึกให้เร่งโด้ดำเถาออก
 ไปพันปากน้ำตกกกก ฝ่ายสมเด็จพระราชบิดาก็เสด็จหนุนทัพสมเด็จพระ
 พระนเรศวรเป็นเจ้าลงไปถึงเมืองพระประแดง พอสมเด็จพระนเรศวร
 เป็นเจ้ายกกลับขึ้นมาพบเสด็จทอดการทั้งปวงให้ทราบ ส้มเด็จพระราช
 บิดากับสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าก็เสด็จขึ้นมายังพระนคร.

๑ ตุศักราช ๙๒๔ ปีจอจัตวาศก ส้มเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวให้แต่ง
 พระนคร ให้ชุดชูชื่อนำฝ่ายทิศบูรพาแต่บ่อมหมหาไชยวังน้ำทองไปบรรจบ
 บางกะจะ กว้างสิบวาทุกด้านแล้วให้ยกกำแพงออกไป
 ริมน้ำขอบนอกพระนครบรรจบบ่อมหมหาไชย แต่บ่อมหมหาไชยลงไป
 บรรจบบ่อมเพชร ในปีนั้นเกิดชลบทญาณพิเชียรเป็นจตุรทิศในจังหวัด
 แขวงหลวง แดญาณพิเชียรนั้นเรียนคุณ โทหกกระทำการอันพิปริต
 ดำแดงแก่ชาวชนบทประเทศนั้น แดช่องส้มเอาเป็นพวกได้มาก ญาณ
 พิเชียรก็มาช่องส้มคนในตำบลบ้านยัดัน ชุนศรีมงคลแขวงตั้งชาวชนบท
 นั้นเข้ามาถวาย จึงส้มเด็จพระบรมพิตรพระพุทธเจ้าหลวงก็มีพระราช
 โองการตรัสใช้เจ้าพระยาจักรีให้ยกพดทหารออกไปจับญาณพิเชียร ซึ่ง
 เป็นชนบท เจ้าพระยาจักรีเดชนั้นทั้งหลายยกออกไปตั้งทัพในตำบล
 บ้านมหาไศโย ญาณพิเชียรวิ่งหนีก็ยกสมัครพรรคพวกทั้งปวงมารบ

เจ้าพระยาจักรี ด้วยชาวมหาดไทยอันยื่นนำข้างเจ้าพระยาจักรีนั่น ก็
 ถัดเป็นพวกญานพิเชียร ครั้นได้รบพุ่งกัน พันไชยรฐก็บั่นท้ายข้าง
 ขนพันเจ้าพระยาจักรีตายกับคอช้าง ไพร่พลอันไปด้วยเจ้าพระยาจักรี
 นั้นก็แตกฉาน เดี่ยวชนหมื่นตายในทวารนั้นเป็นหลายคน ครั้นเดี่ยว
 เจ้าพระยาจักรีแล้วชาวชนบทนั้นก็เข้าเป็นพวกญานพิเชียร แต่ชาย
 ดักรรจ์เป็นคนประมาณสามพัน ญานพิเชียรคงพันไชยรฐเป็นพระยา
 จักรี คงหมื่นศรียศถนอพระยาเมือง แด่ญานพิเชียรก็คิดเอาเมือง
 ดพบุรี ก็ยกไปยังเมืองดพบุรี.

๑ ฝ่ายพระยาดีหราชเดโช ซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว
 ดำรัสสั่งให้ไปซ่อมกำแพงเมืองดพบุรีนั้น ครั้นแจ้งข่าวว่าชนบทญาน
 พิเชียรยกมาเมืองดพบุรี ก็ตกแต่งการที่จะรบพุ่งป้องกันเมืองไว้ ฝ่าย
 ญานพิเชียรก็ยกไปถึงเมืองดพบุรีข้างเขาไปนอนอยู่ตำบลหัวคี่ แล้ว
 ให้พรรคพวกเข้าปล้นในทนั้น พระยาดีหราชเดโชก็ออกมายืนข้างให้
 รบพุ่งป้องกัน จึงชาวประเทศชื้ออมรวดีเผ่งคันโพธิ์จึงเป็นนกลับไป
 ต้องญานพิเชียรชนตงตายกับคอช้าง พวกชนบททั้งปวงแตกฉานพ่าย
 ออกไป แด่ต่างคนต่างหนีกระจัดพลัดพรายไปทุกตำบล พระยาดีห
 ราชเดโชก็เอาอมรวดีซึ่งยังชนบทตายนั้นเข้ามาถวาย จึงสมเด็จพระ
 พุทธเจ้าอยู่หัวตรัสให้พระราชทานแก่อมรวดีนั้นมากนัก แด่ตรัสให้
 ข้างดวงออกไปจับพวกชนบททั้งปวงนั้นได้มาก บรรดาจะตงพระราช
 อาชญาใช้ เหตุด้วยพระองค์ทรงทศพิธราชธรรมก็มีได้ตงพระราชอาชญา
 แด่ให้แต่คักภมายหมู่เข้าผสมหมู่โดยโทษ ครั้นถึงเดือนสามพระยา
 แดวกก็ยกทัพเรือมาพลประมาณเจ็ดหมื่นมาเอาเมืองเพชรบุรี ในขณะที่

สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวครุฑให้เมืองยศโสธรราชธานี เมือง
 เทพราชธานีออกไปเมืองเพชรบุรี จึงพระศรีสุรินทราธิราชเจ้าเมือง
 เพชรบุรี แด่เมืองยศโสธรราชธานี เมืองเทพราชธานี ก็ช่วยกัน
 ตกแต่งการที่จะรบพุ่งป้องกันเมือง ครั้นพระยาแฉกยกมาถึง ก็ให้
 ยกพลล้อมเมืองเพชรบุรีอยู่ตามวันแฉกให้ยกเข้าป้อมเมืองเพชรบุรี ให้
 พดทหารเอาน้ำไปพาดบ้นกำแพงเมือง แด่ชาวเมืองเพชรบุรีรบพุ่ง
 ป้องกันเป็นด้ามารก ข้าศึกชาวแฉกต้องล่าถอยตายเป็นอันมาก
 จะปืนป่ายปดมิได้ ก็พ่ายออกไป แต่พระยาแฉกยกเข้าป้อมดังนี้
 ถึงสามครั้งมิได้เมือง แด่ข้าศึกหาจะป้อมอีกครั้งหนึ่ง ถ้ามิได้
 ใช้จะเลิกทัพกลับไป ขณะนั้นเจ้าเมืองเพชรบุรีแด่เมืองยศโสธรราชธานี
 เมืองเทพราชธานี มิได้สู้รบกันด้วยกัน ต่างคนต่างบังคับบัญชา
 แด่อยู่ป้องกันแต่หน้าที่ซึ่งได้เป็นพนักงานรักษา มิได้พร้อมมูลคิดอ่าน
 ด้วยกันซึ่งจะแต่งการป้องกันข้าศึก ครั้นถึงวัน ๘ ค่ำพระยาแฉกยก
 เข้าป้อมตำบลคลองกระแฉงแด่ประตูบางจาน ชาวเมืองคันทานเป็น
 ด้ามารก ข้าศึกเผาหอรบตายลงแด่บ้นกำแพงเข้าได้ในนั้น ก็แด่
 เมืองเพชรบุรีแด่พระยาแฉก แด่แด่เจ้าเมืองเพชรบุรี เมืองยศโสธร
 ราชธานี เมืองเทพราชธานีตายในนั้น พระยาแฉกก็กวาดครัว
 อพยพเลิกทัพกลับไปเมือง.

๑ ตุลาคม ๒๕๕ ปุณฺณเบญจศกเดือนสิบเอ็ด เดือนเต็มพระนเรศวร
 เป็นเจ้าเสด็จลงมาแต่เมืองพระพิษณุโลก สถิตย์อยู่ในวังใหม่ ขณะนั้น
 พระยาแฉกแต่งทัพพระทศราชา พระสุรินทราธิราช ให้ยกช้างม้าแฉก
 ประมาณห้าพันมาลาดถึงหัวเมืองฝ่ายตะวันออก เดือนเต็มพระนเรศวร

เป็นเจ้าศรีราชาดงนน ก็เอาช้างเร็วมาเร็วแดงพดทหารล้อมวังตามพัน
 เสด็จออกไป ครีให้เมืองไชยบุรีแต่ขุนหมื่นขวามาเอาพดทหารห้วย
 ไปเป็นทัพหน้า แต่ให้รุกออกไปคอยด้วยทัพเมืองศรีกรมอรตน เอาพด
 เข้าล้อมอยู่สองข้างทางทิศกึ่งจะมานั้น พดหัวนำศึกก็ยกมาประมาณ
 พันหนึ่ง ถึงที่เมืองไชยบุรีแต่เมืองศรีกรมอรตนล้อมอยู่นั้น ครั้นข้าศึก
 เกือบเข้ามาเมืองศรีกรมอรตน เมืองไชยบุรี ก็ยกพดออกยอข้าศึก ๆ
 ก็แตกฉานพ่ายหนีไป จึงเมืองไชยบุรี เมืองศรีกรมอรตน ตามตีข้าศึก
 ไปจนถึงทัพใหญ่ แต่ได้พันทางข้าศึกตายเป็นอันมาก พระทศราชา
 พระสุรินทราชาได้เด็กทัพหนีขึ้นไปเมืองแฉก ส้มเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า
 เสด็จถึงเมืองไชยบาดาล แจ้งว่าข้าศึกพ่ายไปแล้วก็เสด็จคืนมายังพระ
 นคร เฝ้าสมเด็จพระบรมราชาบิดาทูลแจ้งเหตุซึ่งเขมรพ่ายไปนั้นเสร็จสิ้นทุก
 ประการ แล้วก็ถวายบังคมลาขึ้นไปเมืองพระพิษณุโลก.

๑ ตุลาคม ๙๒๖ ปีชวดคชก ส้มเด็จพระเจ้าหงษาวดีทรงพระ
 ประชวรหนัก ถึงณวัน ๙ ๕ ๒ ค่ำเสด็จสวรรคต พระชนม์ได้ ๖๕
 พรรษา แต่เสด็จอยู่ในราชสมบัติสามสิบห้าพรรษา มังเอิง
 ราชบุตรผู้เป็นพระมหาอุปราชได้ผ่านสมบัติกรุงหงษาวดี ก็ครีให้
 มังสามเกลี้ยงราชบุตรเป็นพระมหาอุปราช ส้มเด็จพระเจ้าหงษาวดี
 เสด็จราชใหม่ บ้านเมืองยังมีปกติ ฝ่ายเมืองมืองคังก็แข
 เมือง ข่าวนั้นแจ้งตมาถึงพระนเรศวรเป็นเจ้า ๆ ก็เสด็จลงมาณกรุงเทพฯ
 กราบทูลสมเด็จพระบรมราชาบิดาตาม ข้อความ ซึ่งแจ้ง มานี้ ทุก ประการ
 จะขอถวายบังคมลาขึ้นไปช่วยการสงครามเมืองหงษาวดี จะได้ฟังอังกิตา
 การในเมืองหงษาวดีด้วย ส้มเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็บัญชาตาม ส้มเด็จพระ

นเรศวรเป็นเจ้าก็ถวายบังคมลากลับขึ้นมาเมืองพระพิษณุโลก ให้ครัว
เตรียมอพยพช้างมาโดยขบวนพยุหยาตราทัพ พลธกัรจ้ดเครื่องเดิน
หนึ่ง ช้างเครื่องแปดร้อย ม้าพันห้าร้อย ครั้นได้ศุภฤกษ์ก็เสด็จ
ทรงช้างพระที่นั่ง ยกทัพหลวงขึ้นไปถึงค่ายพระค่านึกไม้ไผ่ใกล้
เมืองหงสาวดีด้ามแวน ก็พักพลอยู่ที่นั่น จึงบอกหนึ่งร้อยเข้าไป พระเจ้า
หงสาวดีแจ้งก็ตั้งพระไทย จึงให้แต่งเสบียงอาหารแต่เครื่องเดียวให้ข้า
หลวงนำลงมาถวายแล้ว ก็นำเสด็จขึ้นไปเฝ้าพระเจ้าหงสาวดี ๆ จึง
ตรัสว่า ซึ่งพระเจ้าหลานเรายกชนมามาครั้งนี้เรามีความยินดีนัก แล้ว
แจ้งการซึ่งเมืองมูเมืองคังแขวงเมืองนั้นให้ฟังทุกประการ สมเด็จพระนเร
ศวรเป็นเจ้าทูลว่าข้าพเจ้าจึงไป ข้าพระองค์จึงยกมาช่วยการพระราช
สงคราม พระเจ้าหงสาวดีตรัสให้สมเด็จพระนเรศวรกับพระมหาอุปราช
แต่พระดังชกตยยกไปเอาเมืองมูเมืองคังได้ ทั้งตามพระองค์ก็ถวาย
บังคมถวายทัพไปถึงเมืองมูเมืองคัง ให้ตั้งค่ายแล้วปลุกราษฎ์ใน
วุ่นทำมกตาง เสด็จไปบัญชาราชการพร้อมกันทั้งตามพระองค์ พระ
มหาอุปราชจึงตรัสว่า ซึ่งจะยกเข้ารบพร้อมกันทั้งตามทัพนั้นไพร่พล
จะคลุ้มบอมนัก จะผิดกันเข้ารบทัพละวัน ครั้นปรึกษาพร้อม
กันแล้ว พระมหาอุปราชยกขึ้นไปรบ ณวัน ๒ ๕ ค่ำเพลาดีทุ่ม
เดือนตก ฝ่ายข้าศึกก็คดกันคีตาตมาทบรพดตมคายเป็นอันมาก
ชนะได้ เพลาจวนรุ่งก็ถอยลงมา ครั้นณวัน ๓ ๕ ค่ำทัพพระ
ดังชกตยยกขึ้นไปรบ ข้าศึกก็คดกันคีตาตมาทบรพดตมคายเป็นอัน
มาก จะหักเอามิได้ก็ถอยลงมา ครั้นณวัน ๔ ๗ ๕ ค่ำเพลาดีตี
เอ็จทุ่ม สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าก็ยกทหารขึ้นล้อมขึ้นไป ให้

พดด้วงนั้นเขาแข่งชนต้องช้าง แต่ทางกตางนั้นให้พดอยู่แต่เชิงเขาให้ห่าง
 แล้วให้ของกระทำอาหารดูบนชนทางนั้น ชาวเมืองดำคึกคักขึ้นมา
 ทางนั้น ก็ถึงก่อนก็ตาตงมากก็ได้ถูกผู้ใด ฝ่ายพดซึ่งแข่งชนไป
 ก็ถึงบนระดมไปต้องชกตีตายเจ็บป่วยมาก แต่กระดำระด้าย เพดา
 เข้าตามโมงกได้เมือง จับได้ตัวเจ้าเมืองรวมเมืองคังตงมายังค่าย ทั้ง
 ดำพระองค์ก็เด็กทพคุมเอาตัวเจ้า เมืองรวม เมืองคัง มายัง เมือง หงสาวดี
 แล้วทอดคามซึ่งได้ ไชยชนะ ส้มเด็จพระเจ้าหงสาวดีขึ้นดัดครุฑขึ้นมือ
 แดความกิดส้มเด็จพระนเรศวร แล้วพระราชทานพานทองคำใส่พระ
 ภูษาของคหิงหาของหนักห้าช้างจำหุดกเป็นรูปเทวดา พระมหาอุปราชน้อย
 พระไทยแก่พระนเรศวรนัก ฝ่ายส้มเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าก็ทูลดา
 พระเจ้าหงสาวดี ๆ ก็ตรัสให้มังทุ มังอนัน มังอธรรจอล่าง ดมิงพัค
 เบิด ดงไปอยู่หัวเมืองรายทาง ให้จ่ายเสบียงเลี้ยงดูไพร่พลไปกว่าจะ
 ถึงแดนพระนครศรีอยุธยา ส้มเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าได้จกดับตงมา
 ถึงเมืองพระพิษณุโลกแล้ว ก็เปิดเครื่องทรงออกบูชาถวายพระชินราช
 พระชินสีห์เจ้า ให้กระทำศพตมโภชการมหรค์พดามวัน แล้วได้จกลง
 มาเฝ้าส้มเด็จพระราชบิดาณกรุงเทพมหานคร จึงเอาการซึ่งได้รับพุง
 มีไชยชนะชกตีกันกราบทูตให้ทราบ ส้มเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวมีพระ
 ไทยยินดีนัก ให้แต่งการส้มโภชส้มเด็จพระอรรคโอรสาธิราชเจ้าเจ็ด
 วัน แล้วพระราชทานปูนบำเหน็จแก่ด้วยทหารทั้งปวงโดยส้มควร ครั้น
 ได้จกการส้มโภชแล้ว ส้มเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าก็กราบถวายบังคม
 ดากดับขึ้นไปสถิตย์อยู่ยังเมืองพระพิษณุโลก.

๑ ฝ่ายพระเจ้าหงสาวดีนั้นมิได้คงอยู่ในทศพิธราชธรรม ดำริเห็นว่า
พระนเรศวรประกอบไปด้วยบุญญาหัตถ์แห่งมฤคชัง ทังการสงคราม
ก็องอาจกล้าหาญ นานไปเห็นจะเป็นเสี้ยนศัตรุต่อเมืองหงสาวดีเป็นม
คัง จำจะคิดเทครัวอพยพหัวเมืองฝ่ายเหนือทงปวงมาไว้เป็นกำลังใน
เมืองหงสาวดี การศึกพระนเรศวรก็จะถอยกำลังลง ครั้นดำริห์แล้ว
จึงตรัสให้นันทสู กับราชดังคร่ำ ถอพถ ห่มหนึ่งไป ตัง ยุงฉาง อยู่ ณ เมือง
กำแพงเพชร นันทสูกับราชดังคร่ำก็ยกไปคงทำการอยู่ ณ เมืองกำแพงเพชร
ตามรับสั่ง ฝ่ายพระเจ้าหงสาวดีก็คิดเป็นอุบายให้มีศุภอักษรออกไป
ถึงพระนเรศวรว่า บัดนี้กรุงรัตนบุรีจะเปนชนบทแห่งเมืองต่อพระนคร
หงสาวดี ให้เชิญพระนเรศวรมาช่วยการสงครามตั้งกรุงรัตนบุรีจะ
ตั้งเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าแจ้งดังนี้สำคัญว่าจริง ก็เสด็จลงไปทอด
สมเด็จพระราชบิดา สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับบัญชาตาม สมเด็จพระ
นเรศวรเป็นเจ้าก็กราบบถมาย บังคมตานั้น มา ยัง เมือง พระพิษณุโลก
จึงกำหนดให้ตรวจเตรียมพลสัตว์กรรจาดำเครื่องแสนหนึ่ง ข้างเครื่องแปด
ร้อย ม้าพันห้าร้อย ไร่ให้พร้อม ณ วัน ๑๖^๓ ค่ำมีขลุ่ยปัดศึกเพลง๑๑
ท่อน ๘ บาททอประดับด้วยเพชรฤกษ์ เสด็จทรงพระคชาธารพร้อมด้วย
พยุหแสนยากร ทอดพระเนตรเห็นพระตำรวจบริกรมชาคุเสด็จปาฏิหาร
แต่บุรพทิศผ่านพระคชาธารไปโดยบังนิมิตต์เท่าผดมะพร้าวปกแล้ว จึง
เสด็จยาตรา ทฬหดวง ออกไปโดย ประตูไชย แด่นไป ถึง ตำบลวัดยมท้าย
เมืองกำแพงเพชร เวลาร่ำ ๕ โมงเกิดवादพยุฝนตกทำให้อุ่นแผ่นดิน
ไหวเป็นอัศจรรย์ ครั้นรุ่งขึ้นก็ยกทัพหลวงเสด็จไปถึงเมืองกำแพงเพชร

ตั้งประทับแรม อยู่ตำบลหนองปลิง ๓ เว้น แล้ว ก็ยกไปโดย ทาง เชียงทอง
กุมคเหมาะ.

๑ ขณะนั้นพระยากำแพงเพชรส่งข่าวไปถวาย ว่าไทยใหญ่เวียงเจ็๋
เจ็๋ดื้อด้านเกียกกาย ขุนปลัด มังทรง มังนวดายตอง กับนาย
ม้าทั้งปวงอันอยู่ณเมืองกำแพงเพชรพาครอบครัวอพยพหนี พม่ามอญ
ตามไปทันได้รับกันตำบลหนองปลิงเป็นสามารถ พม่ามอญแตกแก่ไทย
ใหญ่ ๆ ทั้งปวงยกไปทางเมืองพระพิษณุโลก สมเด็จพระนเรศวรเป็น
เจ้าทราบดังนั้น ก็ให้ม้าเร็วไปบอกแก่หลวงโกษาแดงขุนอินอยู่รักษา
เมืองพระพิษณุโลกว่า ซึ่งไทยใหญ่หนึ่มาหนึ่แตกก็จะไปเมืองอื่น ให้
แต่งออกหาขีตด้านเพชรบุรีเมืองนครไทศาการแสนหาให้มันคงไว้อย่าให้
ไทยใหญ่ออกไปรอด หลวงโกษาแดงขุนทั้งปวงทราบดังนั้น ก็
แต่งออกไปกำชับด้านทางทั้งปวงตามรับสั่ง ฝ่ายไทยใหญ่ก็พาครอบครัว
ตรงเข้ามาเมืองพระพิษณุโลก หลวงโกษาแดงขุนทั้งปวงก็
รับพิทักษ์รักษาไว้ นั้นทูลกับราชสังครามีหนึ่งตั้งมาให้ส่งไทยใหญ่
หลวงโกษาแดงขุนผู้รักษามืองพระพิษณุโลกก็ได้ส่ง ฝ่ายสมเด็จพระ
นเรศวรเป็นเจ้าได้ตั้งยกทัพแสนยกไปถึ่เมืองแครงณวัน ๕ ๖ ค่ำ

๑ ขณะนั้นข่าวไปถึงซึกแซยกยอต่างเจ้าเมืองแครง ให้ปลัดเมือง
ออกมาทูลว่า ขอเชิญเสด็จพักพิงอยู่แค้นนอกเมืองแครงก่อน สมเด็จพระ
นเรศวรเป็นเจ้าก็ให้พักพิงอยู่ใกล้อารามพระมหาเถรคันฉ่อง แล้ว
ตรัสให้ข่าวขึ้นไปถึ่พระเจ้าหงสาวดีว่ายกทัพมาถึงเมืองแครงแล้ว พระ
เจ้าหงสาวดีทราบดังนั้นมีความยินดีว่าคงจะสมคิดแล้ว จึงให้จัด
กองทัพหนึ่งออกไปขู่ไว้ต่อทางพระนเรศวรจะชนมานั้น ไก่

เมืองหงษาวดีคนหนึ่ง แดงครีให้พระยาเกียรติพระยาพระราม
ไปรับ ถ้าพระนเรศวรยกกองทัพมาแล้ว เราจะยกทัพหลวงออก
ค้ำหน้า ให้พระยาเกียรติพระยาพระรามเฝ้ากองทัพหน้ากระหนาบหลัง
จับเอาตัวพระนเรศวรประหารชีวิตเสียให้ได้ เมืองหงษาวดีจึงจะ
เป็นอิสระภาพไพศาลกว่าพระนครทั้งปวง พระยาพระรามพระยาเกียรติ
กราบบถวายบังคมลาออกไปถึงเมืองแครง ก็ทูลสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าว่า
พระเจ้าหงษาวดีให้ข้าพระพุทธเจ้าทั้งสองมารับเสด็จขึ้นไป ทูลเท่า
ดั่งนั้นแล้ว ก็ถวายบังคมลาไปนมัสการ พระมหาเถรคันฉ่อง ผู้เป็นอาจารย์
แจ้งความซึ่งพระเจ้าหงษาวดีคิดทำการทั้งปวงนั้นให้พระมหาเถรคันฉ่องฟัง
ทุกประการ พระมหาเถรคันฉ่องแจ้งดังนั้นมีใ้กรุณาแก่สมเด็จพระ
นเรศวรเป็นเจ้า เพื่อว่าหาความผิดมิได้ อนึ่งด้วยพระราชาภรรยา
ภินิหารบารมีสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า จะได้นำรุ่งพระบวรพุทธศาสนา
อาณาประชาราษฎร์ให้ถาวรวัฒนาการสืบไป ครั้นเพลาค่ำก็พาพระยา
พระราม พระยาเกียรติเข้าไปเฝ้า สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าแล้วถวายพระ
พรว่า พระยาพระรามพระยาเกียรติเป็นด้านศิษย์อุปมาบอกว่า พระ
เจ้าหงษาวดีคิดประทุษร้ายต่อพระองค์ สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า
แจ้งดังนั้น ก็ตรัสถามพระยาพระรามพระยาเกียรติว่าเหตุผลประการใด
พระเจ้าหงษาวดีจึงคิดจะทำร้ายเรา พระยาพระรามพระยาเกียรติก็
กราบทูลตาม ความ ซึ่ง พระ เจ้า หงษาวดี คิด แด ดั่ง นั้น ถวาย ทุกประการ
สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าได้ทรงทราบกันยพระไทย คิดอาฆาตแค้น
พระเจ้าหงษาวดี จึงตรัสแก่พระมหาเถรคันฉ่องว่า ซึ่งพระผู้เป็นเจ้า
เมตตาบอกเหตุการณ์แก่ข้าพระพุทธเจ้าทูลพระคุณนันทาสักได้ อันพระผู้เป็น

เจ้าจะอยู่ในเมืองมอญนี้ พระเจ้าหงสาวดีแจ้งอันตรายก็จะมีเป็นมั่นคง
ข้าพเจ้าจะนำพระผู้เป็นเจ้าของเจ้ากับพระยาเกียรติพระยาพระราม แดญาติโยม
ทั้งปวงลงไปอยู่ณกรุงพระมหานครศรีอยุธยา จะได้กระทำการ
สนองคุณ พระผู้เป็นเจ้าของเจ้า แต่ปลูกเลี้ยง พระยาเกียรติ พระยาพระราม ด้วย
พระมหาเถรกับพระยาทั้งต้องกนิยอมพร้อม โดยพระราชบริหาร ดมเด็จพระ
พระนเรศวรเป็นเจ้าก็ตรัสถามมาตยาโยธาหาญทั้งปวงว่า เราหาความ
ผิดมิได้ ซึ่งพระเจ้าหงสาวดีคิดร้ายต่อเราก่อนนั้น อันแผ่นดิน
พระมหานครศรีอยุธยา กับแผ่นดินหงสาวดี ชาติจากทางพระราชไมตรีกัน
เพราะเป็นอภิศกตกรรมนิยม ดำหรับที่จะให้สมณพราหมณาประชา
ราชูไรได้ความเดือดร้อน แล้วพระหัตถ์ก็ทรงพระสุพรรณบัฏการหลัง
ออกธาราตงเหนือพนพสุชาติต จึงออกพระโอรสตรัสประกาศแก่เทพ
เจ้าทั้งหลายอันมีสิทธิฤทธิเดชพิภพจักพิภพได้ตรัสซึ่งสัตย์อยู่ทุกทิศานุทิศจง
เป็นทิพพยาน ด้วยพระเจ้าหงสาวดีมิได้ตั้งอยู่โดยคตของสุจริตมิตรภาพ
ขัดขัยประเพณี เดียดามักครีศธรรมประพฤติกวาดทุกจริตคิดจะทำอันตราย
แก่เรา ตั้งแต่วันนี้ไปกรุงพระมหานครศรีอยุธยากับเมืองหงสาวดีมิได้
เป็นสุวรรณบัลลังก์ด้วยดุจดั่งแต่ก่อน ชาติจากกันตั้งแต่วันนี้ไปตราบเท่า
กิตปาวสาน ครั้นพระราชาบริหารประกาศเป็นฉันทภาคอุไทยพระมหา
นครเสร็จแล้ว ก็มีพระราชโองการตรัสตั้งท้าวพระยามุขมนตรีทั้งปวงว่า
เราจะยกกองทัพไปพระนครครั้งนี้ จะพาพระมหาเถรคณต้องญาติโยม
กับพระยาพระรามพระยาเกียรติไป แล้วจะตั้งกวาดครัวรามัญเมืองราย
ทางไปด้วย ครั้นวัน ๒๓ ๒ ค่ำเพลา ๑๑ ทุ่ม ให้เอาพระคชาธาร
เข้าเทียบเกย ทอดพระเนตรเห็นพระสวริกบรมราชาผู้ตั้งเจ้าปฏิหารแต่

บัณฑิตก็ผ่านพระคาราวาไปโดยบุรพทิศ จึงเสด็จพยุหบาตราทัพออก
 จากเมืองแครง พระมหาเถรคณฺโถงพระยาพระรามพระยาเกียรติ
 ญาติโยมก็มาโดยเสด็จ ฝ่ายนายทัพนายกองทั้งปวงก็แยกย้ายกันตั้งครีว
 ต้อนครีวรายทางมาได้ประมาณหมื่นเศษ ครั้นถึงฝั่งแม่น้ำสโตงก็ให้
 เทวเกบเรือหาไม้ผูกพวงแพเร่งข้ามครอบครัวพลช้างมาถึงปากสันตอ
 ให้เฝ้าเรือท่าชายแพเสีย พอพระเจ้าหงษาวดีเสด็จให้พระมหาอุปราช
 ถือน้ำหนึ่ง ถูกรุกมาเป่นองน้ำ ตามมาถึงแม่น้ำสโตงปากหนึ่ง
 สัมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าทอดพระเนตรเห็นดังนั้น ก็ให้นายทัพนายกอง
 นำพระมหาเถรคณฺโถงกับครอบครัวรีบยกไปก่อน แต่พระองค์กับทหาร
 ดำตองหมื่นห้าพันนั้นยังรออยู่ริมฝั่ง จึงทอดพระเนตรไปเห็นสุรภาม
 กองน้ำได้เสด็จขึ้นช้างอยู่ริมฝั่ง ครั้นให้ทหารเอาปืนหามถนัด
 นกดับคาบชดขยี้รตมไป ทหารก็ขยี้รตมไปเป็นอันมากกมได้ถึง จึง
 สัมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า ก็ทรง พระแสงปืน นกดับขาว เก้าคืบยิงไป ต้อง
 สุรภามตายตกจากคอช้าง วัฒนอญทงนเห็นศักรยด้วยแม่น้ำ
 กว้างเหลือกำลังปืน ก็ถวพระเดชเดชาภาพ แดพระมหาอุปราช
 อาจจะตามมาก็คึกทักกลับไป สัมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าก็เสด็จยก
 มาโดยทางเมืองกาญจนบุรี ครั้นถึงพระนครศรีอยุธยา ก็กราบทูล
 ถวายเรื่องยบถคดีทั้งปวงถวายให้ทราบทุกประการ สัมเด็จพระราช
 บิดาจึงทรงตรัสว่าเราไม่ได้ถึงผิด พระเจ้าหงษาวดีมิได้ตั้งอยู่ใน
 คตอง ธรรม เสียสัตยานุสัย ประพฤติ พาลทุจริต อิดสาจาร เป็นวิสมโถ
 ค่อเราเห็น ก็เพราะผลวิบากแห่งสัตวเป็นสำหรับการกระตุย ตั้งแต่
 นี้ไปมอญกับไทยจะเป็นปรปักษ์แก่กัน สัมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า

ก็กราบทูลว่า ถึงมาทว่าพระเจ้าหงสาวดีจะยกพยุหแสนยานุภาพมาตี
 เท้าใด ๆ ก็มีได้เกรง ข้าพเจ้ามีแต่ชีวิตจะส่งของพระคุณมีให้เคื่องผ้า
 พระบาท สมเด็จพระราชบิดากับสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าดำริให้การกัน
 เสร็จแล้ว จึงโปรดให้พระมหาเถรคันฉ่องอยู่วัดพระมหาธาตุ เป็นสมเด็จพระ
 พระอริยวงษญาณปริยัติวรราชราชาธิบดี ศรีสมณุตมาภิเษก ตรี
 ภูกราจารย์ ตฤณดิษฐ์ยี่สารสุนทร มหาคุณฤศรอุดรคามณะสังฆาราม
 คามวาสี สถิตอยู่ณวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรวิหารพระอารามหลวง
 ทรงถวายอุปสมบทกันซึ่งกันหาคนหาคน จันทน์นิภัตตเครื่องสมณ
 บริหารต่าง ๆ แต่ซึ่งสมเด็จพระวันรัตน์สังฆราชคามวาสีเดิมขึ้น โปรด
 ให้ว่าแต่คณะบิณฑิ ได้เป็นฝ่ายขวา แต่คณะคามวาสีซึ่งแบ่งออกเป็น
 สองคณะจำเดิมแต่มาจนตราบเท่าทุกวันนี้ ฝ่ายพระยาเกียรติพระยา
 พระรามก็พระราชทานเจ็ดทอง เตาห้าทอง กระบี่บงทอง เงินตราเสื้อ
 ผ้าพรรณนุ่งห่มแต่เครื่องอุปโภคบริโภคเป็นอันมาก แต่ครอบครัวมอญ
 ซึ่งกวาดตมมานั้น ก็พระราชทานให้พระยาพระรามพระยาเกียรติควบคุม
 ว่ากล่าวด้วย แต่พระยาพระรามพระยาเกียรติให้ยู่ตำบลบ้านขมิ้น
 วัดขุนแสน ญาติโยมพระมหาเถรคันฉ่องนั้น ให้ยู่ตำบลบ้านหลังวัดนก
 แล้วสมเด็จพระนเรศวร เป็นเจ้า กราบ ถวาย บังคมดา ชนมายังเมือง พระ
 พิศณุโลก เสด็จเข้าไปถวายนมัสการพระชินราชพระชินสีห์ จึงทรง
 พระราชอุทิศศรัทธาเปิดเครื่องสุวรรณอถองการชดยาภรณ์ ออก กระทำ
 ดักรับฐา แล้วเสด็จออกพร้อมด้วยมุขมาตยมนตรี.

๑ ขณะนั้นหลวงโกษาเดชะขุนท่งปวงผู้รักษาเมืองนั้นก็นำบรรดานาย
 ไทยใหญ่เข้าเฝ้า จึงบังคมทูลว่าหนังสืออนันตราชดังคร่า ซึ่งมา

ตั้งอยู่ ณ เมือง กำแพงเพชรมาให้ส่งไทยใหญ่แตกครัว ซึ่งหนี มาอยู่ ณ เมือง
พระพิษณุโลก ข้าพเจ้าตอบไปว่าธรรมดาพระมหากษัตริราชผู้
ดำรงทศพิธราชธรรมนั้น อุประมาดั่งร่มพระมหาโพธิ์อันใหญ่ แด
่มผู้มาพึ่งพระราชสมภารหวังจะให้พ้นจากไทยอันตรายต่าง ๆ ซึ่งหนีทศ
กับราชสังคราจะให้ส่งไทยใหญ่ไปนั้นไม่ควรด้วยคลองชดัยราช ประเพณี
ธรรม ฝ่ายหนีทศกับราชสังคราแจ้งดังนั้นก็ปรึกษากันว่า สมเด็จพระ
พระนเรศวรเป็นเจ้ายกยูกษัตริราชทพชนไปเมืองหงสาวดีครั้งนั้น เหตุ
ไฉนจึงไม่กลับโดยทางเมืองกำแพงเพชรเล่า บัดนี้ก็มีหนังสือเป็นคำ
ฉกรรจ์ของอาจมาดั่งนี้เห็นประหลาดนัก เราจะอยู่มิได้ จำจะเลิก
ครัวเมืองกำแพงเพชรอพยพไปเมืองหงสาวดีจึงจะมีความชอบ แต่ชาว
ท่งนั้นก็แจ้งไปถึงเมืองพระพิษณุโลก สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าให้
ประชุมท้าวพระยามุขมนตรีปรึกษาว่า ซึ่งเราจะละให้ชาวเมืองกำแพง
เพชรหนีหายพลัดพรายจากภูมิถำเนาหนีชอบ เราจะยกไปค้นนั้นทศ
กับราชสังครามีให้เอาครัวเมืองกำแพงเพชรไปได้ ท้าวพระยามุขมนตรี
ทั้งปวงก็เห็นโดยพระราชบริหาร สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าก็ครัดให้
ข้าหลวงไปกุมเอาพม่ามอญ ซึ่งมาอยู่ประจำหัวเมืองฝ่ายเหนือส่งตง
ไปกรุงเทพมหานคร แล้วกำหนดไปแก่พระยาสุวรรณโคตมพระยา
พิไชยให้โดยเสด็จจะยกไปเฝ้านั้นทศกับราชสังครา จึงให้ครัวจรวด
ช้างม้า ครั้นวัน ๕ ๗ ๘ ค่ำเพลาช้ายแล้ว ๕ บาท ก็เสด็จพยุห
บาตราทัพจากเมืองพระพิษณุโลกไปยังเมืองกำแพงเพชร ฝ่ายหนีทศ
กับราชสังคราเห็นว่า สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าเสด็จมา ก็เลิก
จรวดช้างม้าหนีไปจากเมืองกำแพงเพชร สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า

ทราบ ก็ตรัสให้พระยาไชยบูรณ์ขุนพระศรีแด่พระหัวเมืองท่งปวงยก
 ทัพช้างม้าเป็นกองนำทัพหตวงตามไป พระยาไชยบูรณ์ตามมาทัน
 ถึงตำบลแม่รูกา นันทสูกับราชดั่งคร่ำก็ยอช้างม้ารบพุ่งพระยาไชย
 บูรณ์แตกข้าหตวงท่งปวงเป็นลำมารก ในขณะที่พระยาไชยบูรณ์ช้าง
 พลายบินพระราม ได้ชนช้างกับนันทสู ช้างนันทสูได้ต่าง ช้าง
 พระยาไชยบูรณ์เสียที่แปรไป นันทสูจึงฟันด้วยของ้าวต้องหัวพระยา
 ไชยบูรณ์กระแทบซอกขาด ช้างพระยาไชยบูรณ์กลับได้ดังคำถนัด ช้าง
 นันทสูทานกำลังไม่ได้ชิวางพ่ายไป ขุนพระศรีช้างพลายศักรพิณาศ์
 ได้ชนด้วยช้างราชดั่งคร่ำเป็นลำมารก ช้างราชดั่งคร่ำก็แพ้กัวหตวง
 ท่งตอง แตนันทสูกับราชดั่งคร่ำก็รุดหนีไปโดยทางเชียงทอง ครั้น
 ได้ไทยใหญ่ชาวแสนห่ออันมาอยู่กับเชียงทอง ศกกรจันแด่ครัวอพยพ
 ประมาณสองหมื่นเศษ แต่มีบันดาศักดิ์ เจ้าฟ้าเมืองจี่ เจ้าฟ้า
 เมืองตองแจใหม่เมืองปากสมิงคัมยาเยื่อแต่ไทยใหญ่ชาวม้าท่งปวง ก็
 เอาครัวอพยพออกมาสู่พระราชสมภาร จึงแต่งช้างม้ารบพุ่งแตกहार
 ช่วยตามคันทันตสูกับราชดั่งคร่ำถึงตำบลแม่รางสระรางแก้ว ก็กลับมา
 ยังทัพหตวงตำบลเชียงทอง.

๑ ฝ่ายพระยาพิไชยข้าหตวงเดิมแจ้งว่า สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า
 กับพระเจ้าหงสาวดีเป็นปรปักษ์แก่งกันก็คิดการขบถ ครั้นแจ้งพระราช
 กำหนดก็มีไต่ยกไปโดยเสด็จ จึงชองผู้มชาวเมืองแคว้นกวาดครอบครัว
 ของตัวแคว้นชาวเมืองท่งปวงซึ่งเข้าด้วยนั้นไปณเมืองสุวรรณโคตม แจ้ง
 ความท่งปวงแก่พระยาสุวรรณโคตม ๆ ก็ตั้งใจด้วย คิดกันจะยกไปตี
 เอาเมืองพระพิษณุโลก แต่หตวงปลัด แดขุนยกรบตรี ขุนนรนายกใช้

มิได้ตั้งด้วย พระยาทั้งสี่จึงให้กุมเอาหลวงปลัด ขุนยกกระบี่ ขุน
นรนายกจำไว้.

๑ ฝ่ายสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า แจ้งว่าพระยาทั้งสี่เป็นขบถ จึง
ยกทัพหลวงเสด็จจากเชียงใหม่ไปเมืองสวรรคโลก เสด็จไปทางสุโข
ไทย ครั้นเสด็จถึงสุโขทัยก็ตั้งทัพหลวงตำบลวัดฤๅษณ์ชุม จึงทรง
พระกรุณา ตรัสให้ชาวพ่อขุนมนุส พรหมณาจารย์ เอาน้ำในบ่อพระสยาม
ภูวนารถ แด่น้ำพระพิรุณลงมา มาตั้งบูชาโดยกิจพิธีกรรมเป็นน้ำ
สัตยาธิษฐาน แด่น้ำพระศรีวิคตไตรยเจ้าเป็นประธาน ให้ท้าวพระยา
เสนาบดีมนตรีมุขทหารทั้งหลายนั่งสัตยาแล้ว ครั้นรุ่งก็ยกทัพหลวง
เสด็จขึ้นไปโดยทางเขาคับถึงเมืองสวรรคโลก ณวัน ๖ ๗ ๘ ค่ำทัพ
หลวงตำบลไผ่จำม สดเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าทรงพระกรุณาแก่พระยา
ทั้งสี่ ตรัสให้ข้าหลวงเข้าไปร้องประกาศว่า ให้พระยาทั้งสี่
ออกมาถวายบังคม ทรงพระกรุณามีได้เอาโทษ แด่น้ำพระพิรุณ
พระยาสวรรคโลกมิได้ โดยพระราชโอรส ทำอุกอาจตรวจตราจัด
ไพร่พลเมืองชนรักษาน้ำที่เชิงเทินป้องกันเมืองไว้ แด่น้ำพระยาทั้งสี่
ก็เข้าหลวงปลัด ขุนยกกระบี่ ขุนนรนายกซึ่งมีดด้วยนั้นเสีย คัด
เอาศีรษะตัดออกมาให้ข้าหลวง สดเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าทรงพระพิโรธ
ครั้นเพลาค่ำ ก็ตรัสให้ยกพลทหารเข้าปล้นเมืองตำบลประตูสามเกิด แห่ง
หนึ่ง ปล้นแต่ค้ำถั่งเตี้ยคั่น แด่น้ำบ่อขุ่นนอกประตูสามเกิดก็เข้า
มิได้ จึงมีพระราชโองการตรัสถามโหราจารย์ว่ายังจะได้เมืองสวรรค
โลกฤๅ โหราจารย์บังคมทูลว่าคงจะได้ แต่ซึ่งจะปล้นข้างประตู
สามเกิดนั้นเห็นจะได้ด้วยยาก ถ้าปล้นข้างทิศค่อนแหลมใช้เห็นจะได้

โดยง่าย เพราะทิศข้างนั้นเป็นอริแก่เมือง จึงมีพระราชโองการตรัส
ให้พระยาไชยบูรณ์ ขุนหลวงธรรมไตรโลก ขุนราชรินทร์ ยกพล
จากประตูพานจันมาตั้งข้างประตูคอนแหดม แล้วให้เร่งแต่งการอัน
จะเข้าปล้นเมือง อนึ่งที่ประตูด้านเกิดแต่ประตูป่าหม้อก็ให้แต่งพลทหาร
เข้ารบพุ่งจนสว่างก็ยังมิได้

๑ ครั้นรุ่งขึ้นวัน ๗ ๒ ๘ ค่ำ ก็ยกทัพหลวงมาตั้งประตูข้างคอน
แหดมแล้ว ก็เร่งแต่งการให้เข้าปล้นเมืองนั้นเป็นลำมารด ชาว
เมืองยิงปืนไฟพุ่งดำตราดูรุมมาต้องพลข้าหลวงป่วยเจ็บล้มตายเป็นอันมาก
จะปืนกำแพงขึ้นมิได้ ตมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าก็ตรัสให้ตั้งโขนขุนอินทร
เดชผู้เป็นบุตรอันบังคับค้อนพลเข้าปล้นเมือง แตนายทัพนายกอง
ทั้งหลายนั้นให้มัดตระเวนรอบทัพ จึงขุนอินทรเดชเข้าหลวงทั้งปวง
ถวายทูลบ่นว่าจะขอปล้นเมืองให้ได้ พระยาไชยบูรณ์บังคมทูลว่า
ซึ่งไปมิได้คงค่ายประชิด แดจะปืนปล้นเอาเมืองดังนี้พลทหารทั้งหลาย
จะทำการมิได้ดอง เพราะชาวเมืองป้องกันกันดี จะขอทำค่ายประชิด
แต่ปลูกหอรบให้สูงเทียมกำแพง แดจะได้ ยิงปืนใหญ่ช่วยเข้า
เจ้าน้ำก็จะรุดร่ายเห็นจะได้เมืองโดยง่าย ตมเด็จพระนเรศวรเป็น
เจ้าเห็นชอบด้วย ก็ให้ตัดไม้ใหญ่แต่ไม้ไผ่มาทำตามพระยาไชยบูรณ์
กราบทูล ครั้นวัน ๒ ๓ ๔ ค่ำเวดารุ่งแล้วต้องนาฬิกาห้าบาท ยก
พลทหารเข้าเฝ้าประตูคอนแหดมนั้นทลายลง จึงให้พลทหารครุฑกันเอา
บันไดเข้าพาดกำแพงขึ้นเข้าไปในเมืองนั้นได้ แดตัวพระยาสุวรรณคโลก
ก็หนีไปพึ่งอยู่บนภูพระสังข์ณวัดไผ่ได้ แดชาวทหารก็ตามไปกุมตัว
ได้เอามาถวาย ส่วนพระยาพิไชยหนีจากเมืองสุวรรณคโลกไปถึงแดน

กะรุน จะไปพึ่งเมืองเชียงใหม่ ชาวด่านก็กุมเอาพระยาพิไชยมาถวาย
 ส้มเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าดำรัสให้มัดพระยาสุวรรณโคตม พระยาพิไชย
 ตระเวนรอบทัพแล้วให้ฆ่าเสีย จึงครัดให้เทเอาครัวอพยพทั้งปวงมายัง
 เมืองพระพิศณุโลก แล้วให้เชิญรูปพระยาร่วง พระยาภัก อัมมรนา
 ด้วยงาช้างเผือกงาดำนั้นมาด้วย ถึงณวัน ๕ ๖ ๗ คำเวลาสืบเชื้อจันทุม
 ๘ บาท ให้เรียกช้างพระที่นั่งประทับเกย เห็นพระตำรวจบริวารมา
 เสด็จปาฏิหาริย์แต่วันตก ผ่านช้างพระที่นั่งมาคว้นออกโดยทางที่จะเสด็จ
 มานั้นเท่าผดมพร้าวกดแล้ว ก็ยกทัพหลวงเสด็จคืนมาโดยทางน้ำขึ้น
 ทางพิไชย เสด็จมาถึงเมืองพระพิศณุโลก ขณะนั้นพ่อส้มเด็จพระ
 ราชบิดาดำรัสให้ พระยาราชนิภูต หมื่นเทพเดชา หมื่นราชามาตย์
 นำเอาหนังสือกับขุนเทพโกษา หมื่นไชยสงคราม หมื่นเทพวิธา
 เชมรลำนาย ซึ่งพระยาแฉกแต่งให้เป็นทูตถือหนังสือมาทางด่านเมือง
 ระยอง ในหนังสือนั้นว่าพระเจ้ากรุงกัมพูชาธิบดีว่าพึ่งถึงพระคุณส้มเด็จพระ
 บรมบพิตรพระเจ้าอยู่หัวกรุงพระมหานครศรีอยุธยา แด่ส้มเด็จพระ
 นเรศวรมหาราชราชบริพารเป็นเจ้าเมืองพระพิศณุโลก ได้ด้วยราช
 สัมบัติครองพิภพกรุงพระมหานครศรีอยุธยา โดยบูรณพระมหา
 กระษัตริราชชนนี เห็นว่าบุญญาภพประเสริฐนัก ด้วยแต่ก่อนนั้น
 ส้มเด็จพระมหาจักรพรรดิราชราชพระเจ้าช้างเผือก ทรงพระมหากรุณา
 พระเชษฐาเจ้าพระบาทซึ่งเป็นปรบัษค่อพระองค์แล้ว มิได้มีพระไทย
 อาณาปลูกเลี้ยงให้ตั้งอยู่ในเสวตรนครกรุงกัมพูชประเทศ แล้วรับเอานัก
 พระสุโทนักรพระสุทินไปชุบเลี้ยงเป็นราชบุตรบุญธรรมนั้น พระคุณใหญ่
 หดงนัก ฝ่ายเจ้าพระบาทนั้นเดาก็คือเป็นคนโมหิจิตรคิดประทุษร้ายเป็น

ปัจจุบันนี้ตรัสต่อพระองค์แต่ก่อนนั้นโทษผิดนัก ขอพระองค์จงให้ไถ่โทษแก่ข้าพเจ้า บัดนี้ข้าพเจ้าทูลกับท้าวพระยาเสนาบดีมนตรีมุข
 ดมณพราหมณาจารย์ทั้งหลาย ขอเป็นพระราชไมตรีด้วยพระบาทสมเด็จพระเจ้า
 บรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ดมเด็จพระนเรศวรเป็น
 เจ้าทราบดังนั้นก็มิพระไทยยินดีพระราชทานทูตทูต แล้วดำรัสให้แต่ง
 หนังสือตอบไปเป็นใจความว่า ซึ่งพระยาแฉกโมหิครแล้วคิดกลับได้
 มาขอเป็นราชไมตรีนั้นเราก็อไถ่โทษให้ อันเมืองแฉกโพ้นจะถาวร
 บริบูรณ์ทั้งดมณพราหมณาจารย์ ไพร่ฟ้าข้าขอบขัณฑสีมากรุงกัมพูชา
 จะเป็นสุขอันสุขดีไป ถึงเดือนแปดปฐมาสาร จึงดำรัสให้เมือง
 ศรีภุมย์ ขุนพศรี หมื่นรามณรงค์ ถูบรับส่งออกไปกับทูตทูต
 เมืองแฉก.

๑ ครั้นวัน ๓ ๑๑ ๘ ค่ำปีชวดอัฐศก จึงตรัสให้ส่งครอบครัวไทย
 ใหญ่ซึ่งมาพึ่งพระโพธิ์สมภารลงไปยังกรุงมหานคร ดมเด็จพระราช
 บิดาก็พระราชทานเครื่องอุปโภคบริโภคแก่ไทยใหญ่ทั้งปวง แล้วให้
 ตั้งบ้านอยู่ตำบลวัดบ่อมนคร ครั้นถึงเดือน ๘ ทศมาส ดมเด็จพระ
 นเรศวรเป็นเจ้าครั้นให้ขุนอินทระเป็นนายกองทัพพลสามพัน ข้าง
 เครื่องสามสิบ ม้าร้อยหนึ่ง ไปลาดถึงแดนเชียงใหม่ให้ฟังข่าวคราว
 เมืองหงสาวดีด้วย ในวันจะยกทัพนั้น พระมหาโพธิ์ใหญ่ในกำแพง
 สยามนำวังนั้น หาเหตุการณ์ได้ ถึงข้างควันคกนั้นหักลง ถึง
 ใหญ่ประมาณสามอ้อม ถึงวันอาทิตย์เดือนเก้าแรมห้าค่ำ ขุนอินท
 ระจะกลับลงมาถึงเมืองพระพิษณุโลก.

๑ แต่ในเดือนเก้านั้น มีพระราชกำหนดสมเด็จพระราชบิดาให้ขึ้นไปเทครัวอพยพชาวเมืองเหนือท่งปวง ลงมายังพระนครศรีอยุธยา สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าครั้นแจ้งพระราชกำหนดดังนี้ ตรัสให้เทครัวอพยพในเมืองพระพิษณุโลก เมืองพิไชย. เมืองสวรรคโลก. เมืองสุโขทัย. เมืองกำแพงเพชร เมืองพิจิตร เมืองเด่นชัยท่งนั้น ลงบรรทุกเรือบ้างแพบ้าง แลต่างเรือคุมเป็นหมวดเป็นกอง แลต่างกองที่ป้องกันทั้งสองฝั่งปากน้ำลงมาให้ครัวหนีได้ จนถึงกรุงเทพมหานคร ครั้นวัน ๖ ๙ ๑๑ ค่ำ สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าก็เสด็จจากเมืองพระพิษณุโลกลงมายังกรุงพระนครศรีอยุธยา พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวตรัสให้บำรุงการป้องกันพระนคร แลซ่อมกำแพงซ่อมค่ายหรือรบเชิงเทินทั้งปวงรอบพระนคร แลก็ให้ขุดคูเมืองเบืองบุรพทิศให้กว้างทุกเป็นแม่น้ำ ประจบกันรอบพระนครเสร็จ ก็ให้ย้ายเข้าเทครัวอพยพเมืองนอกท่งปวงเข้ามาในพระนคร แลของจัดทหารอาสาทางหลายทุกหมู่ทุกกรมตกแต่งเครื่องสรรพยุทธไว้สรรพ.

๑ ฝ่ายเมืองศรีภูมิ แดขุนพศรี หมื่นรามณรงค์อุปราชนั้น ครั้นไปถึงกรุงกัมพูชาธิบดี พระยาแฉกให้แต่งรับแล้วจึงให้เบิกเมืองศรีภูมิแดขุนพศรี หมื่นรามณรงค์เข้ามาเฝ้า แดได้ฟังลักษณะราชอักษรพระยาแฉกยินยอมดาบยัดซึ่งจะได้เป็นพระราชไมตรี พระยาแฉกให้รางวัลแก่เมืองศรีภูมิ ขุนพศรี หมื่นรามณรงค์ พระยาแฉกก็แต่งให้พระราชอุไทย พระอินทราเคโธ พระทรงคเชนทร หดวงศ์ราชนคร หดวงมฤตคเชนทร หดวงนเรนทมฤติ จำทุกพระราชดำذنแต่เครื่องราชบรรณาการมาด้วยเมืองศรีภูมิ ขุนพศรี หมื่นรามณรงค์ ครั้นทุก

นุทชาวแควมมาถึงพระนคร จึงพระบาทสมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธเจ้า
อยู่หัว ก็ตรัสให้เบิกทูตานุทูตเข้าถวายบังคม พระราชทานแก่ทูตานุทูต
นั้นแล้ว ก็ให้แต่งพระราชดำรัสตอบพระยาแควม ให้พระศรีเสาวราช
ขุนหัตถวงธรรมาทิต ขุนมณฑลรัตน ขุนจันทราเทพ ขุนเทียรฆราช
หมื่นธรรมเถียร จ้างทูตพระราชดำรัสแด่เครื่องราชบรรณาการไปด้วย
ทูตานุทูตอันมานั้น.

๑ ฝ่ายพระเจ้าหงสาวดี ตั้งแต่พระนเรศวรเป็นเจ้าพาพระมหาเถร
คัมภีร์ แด่ญาติโยมกับ พระยาเถยรัต พระยา พระราม แล้วเอา ครีว อพยพ
กลับไปยังพระนครศรีอยุธยา ทั้งนั้นทูลราชสังคราเจ้าแก้วเจ๋งเหตุ
ทุกประการ ทรงพระพิโรธคิดอาฆาต หมายจะเอาพระนครศรีอยุธยา
ให้ได้ ครั้นถึงศักราช ๙๒๙ ปีเถาะนพศกเดือนสิบขึ้นเก้าค่ำ จึงตรัสให้
พระเจ้าเชียงใหม่ยกช้างม้ารบพลทัพบกทัพเรือประมาณแสนหนึ่ง ลงมา
โดยทางเมืองกำแพงเพชร แต่ให้พระยาพดด้วงเป็นอาวัยกช้างม้ารบ
ประมาณสามหมื่นมาโดยทางกาญจนบุรี ฝ่ายพระเจ้าเชียงใหม่ให้จัด
ช้างม้ารบโดยขบวนทัพบกทัพเรือเสร็จ ครั้นวัน ๕ ๑๒ ค่ำเวด
เข้าด้ามโมง ๖ บาท ได้มหาศุภวารดิถีวิไชยฤกษ์อันอุดม ก็เสด็จ
ทรงพระศุขารพร้อมพดแสนยากรทวยหาญ มโหฬารคิเรกด้วยกลัง
กลด แลฆ้องกลองแตรสังข์พิพาทเกรนฤบาทกึกก้อง มาโดยรัยทางคิรี
ทางเมืองกำแพงเพชร แต่ทัพพระยาพดด้วงนั้นยกมาถึงเมืองสุพรรณบุรี
ในวัน ๕ ๑๓ ค่ำ ฝ่ายทัพพระเจ้าเชียงใหม่ยังไปไม่ได้มาถึงเมืองนคร
สวรรค์.

๑ พระบาทสมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธรเจ้าอยู่หัวอัครราชกุมารองค์ก่อนยกมา
ทางสองทางนั้น ก็ตรัสให้สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ พระอนุชาธิราชเจ้า กรมหมื่น
สมเด็จพระเอกาทศรถ เสร็จแล้วมาบรรพตพบกษัตริย์ลาว แล้วตรัสให้
พระยาจักรีศรีอโศกคุมไพร่มาพบกษัตริย์ลาว ตรัสให้พระยาพระคลัง
เป็นยุกระบัตริ์ ให้ยกทัพเรือขึ้นไปเมืองสุพรรณบุรี ครั้นยกทัพเรือ
ไปถึงเมืองสุพรรณบุรี พระยาพลเมืองก็ยกทัพออกมารบด้วยกองทัพกรุงฯ
ก็วางปืนใหญ่ขึ้นไปต้องพลลาวก็ล้มตายเป็นอันมาก แต่ทัพพระยาพลเมือง
จะตั้งอยู่มิได้ ก็เลิกออกไปทางราชสิงห์ แต่ไปตั้งทัพมั่นอยู่ในตำบล
เขาพญาแมน.

๑ ถึงณวัน ๕ ๒๒ คำเวลายามกับสองนาฬิกาเก่านั้น จึงสมเด็จพระ
พระบรมโอรสาธิราชทั้งสองพระองค์ เสด็จยกพลมาท้าวทัพจากพระ
นครศรีอยุธยาไปโดยชลมารค เสด็จขึ้นเหยียบชิงไชยภูมิตำบลชุมพลดี
แต่ให้พระพิไชยสงครามพันมาฆะนามแล้ว เสด็จจากชุมพลดีประทับเรือ
พระที่นั่งอนันตสมาคมไชยชาญ จึงเสด็จยกพลมาท้าวทัพขึ้นโดยชลมารค
ไปถึงทัพหลวงณตำบลตามชนอน แต่เมื่อตั้งทัพอยู่ตามชนอนนั้น
มาตัวหนึ่งตกถูกปืนต้องตัวก็กระเด็นขึ้น มีเท้าตัวดีเท้าข้างคี่ก็กระเด็น
จึงบัญชาตั้งให้เจ้าพระยาสุโขทัยเป็นนายกอง แลท้าวพระยาพระหัว
เมืองทั้งหลายยกช้างมารบพล หนึ่งหนึ่ง ถ้าวัดถัก ออกไปตีทัพ พระยาพลเมือง
เขาพญาแมน แลพบทัพหน้าช้างก็ได้รับพุ่งกัน พม่ามอญก็แตกฉาน
ล้มตายเป็นอันมาก พระยาพลเมืองก็เลิกทัพยกหนีไป เจ้าพระยาสุโขทัย
แลช้างหลวงยกตามไปถึงกาญจนบุรี จับได้ช้างชวกับช้างม้ามาถวาย

แด่ทัพหลวงตั้งอยู่ตำบลด้ามขนอน ๗ เวล จึ่งได้จยกทัพหลวง
เดี่ยวมาโดยทางสุพรรณบุรี ก็ได้จกัณฑ์เข้าพระนครศรีอยุธยา.

๑ ครั้นทัพพระยาพลิมแตกฉานพ่ายไปแล้ว ในเดือนเดียวกันนี้ ฝ่าย
พระเจ้าเชียงใหม่ได้รู้ว่าพระยาพลิมพ่ายไป ก็ยกทัพบกทัพเรือลงมา
เมืองนครสวรรค์ ด้วยยกกองทัพดวงดงมาถึงเมืองไชยนาท ก็ให้
ไชยกยอสู่นันทกยอสูยช้างม้าแตกประมาณหมื่นห้าพัน เป็นทัพนำ
มาคงถึงบางพุทราบางเกียวกุญ.

๑ ฝ่ายสมเด็จพระนเรศวร เป็นเจ้ากับสมเด็จพระอนุชาธิราช แจ่งข่าว
ก็ได้จยกทัพบกทัพเรือขึ้นไปโดยทางด่านแม่น้ำใหญ่ตั้งตำบลชวโหวด ก็ตรัส
ให้พระราชมณเฑียรนายกอง ขุนราชเดชะเป็นยุกรมัตต ยกทัพม้าสองร้อย
แตกพทหารอาด้าด้ามพัน ขึ้นไปตั้งพักอาศัยกันมาตั้งอยู่ตำบลบาง
เกียวกุญ พระราชมณเฑียรนายกองเดชะก็ยกขึ้นไปตั้งเป็นทัพซุ่มอยู่ในป่า
ครั้นข้าศึกออกเกียวกุญช้างแตกออกถาดหากินก็ดี พระราชมณเฑียรนายกอง
เดชะก็โจมตีฆ่าฟันข้าศึกไปจนค่าย ได้ช้างม้าแตกตายลงมากวายเป็นอันมาก
ไชยกยอสู่นันทกยอสูยเห็นเหลือกำลังก็เลิกทัพขึ้นไป
หาทัพใหญ่ณเมืองไชยนาท พระราชมณเฑียรนายกองเดชะตามตีข้าศึกขึ้นไป
ถึงค่ายใหญ่ณเมืองไชยนาทบุรี ชนนพระเจ้าน้อยเชียงใหม่รู้ว่าทัพ
พระยาพลิมซึ่งยกมาทางเมืองกาญจนบุรีนั้นแตกฉานพ่ายหนีไปแล้ว ก็
ปรึกษาด้วยท้าวพระยาทั้งหลายว่ากำหนด พระเจ้าหงสาวดีบัญชาให้ทัพ
พระยาพลิมมาบรรจบพร้อมกันกับทัพเรา แด่ทัพพระยาพลิมรีบรุกยก
เข้ามาก่อนแล้วแตกฉานไปดังนี้ ควรเราจะเลิกทัพขึ้นไปพึ่งกำหนดพระ
เจ้าหงสาวดีก่อน อนึ่งเรายกทัพมาคราวนี้ยังมีได้บำรุงการศึกมาเป็น

ด้ามารก ทั้งมิได้ควบคุมทัพพร้อมมุกกันจึงเสียที่ บัดนี้เราจะยกทัพ
 กลับคืนไปก่อน จะบำรุงการศึกไว้ทำพระราชกำหนดพระเจ้าหงสาวดี
 ครั้นปรึกษาพร้อมกันแล้วพระเจ้าเชียงใหม่ก็เลิกทัพจากเมืองไชยนาทบุรี
 กลับคืนไปเมืองเชียงใหม่ สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้ากับสมเด็จพระ
 อนุชาธิราชแจ้งว่าทัพพระเจ้าเชียงใหม่ยกเลิกกลับไปแล้ว ก็ตั้งจิตเข้า
 ยังพระมหานครศรีอยุธยา กราบทูตประพาศเฝ้าสมเด็จพระนเรศวรราชาธิราช
 ทุกประการ.

๑ ในเดือนสี่ปีเถาะนั้น พระยาแฉกก็ใช้พระอุไทยพงษาแห่หลวง
 สุภาพีพ จำทูตพระราชดำสันตแครงกราบบรรณาการมาด้วยพระศรี
 เสด็จราช แดทหานทูตทั้งหลายอันไปนั้น ในลักษณะพระราชดำสัน
 พระยาแฉกมากราบทูลว่า ขอให้หัตถ์นำสัตย์ทกตั้งดีมาจากถูกดำหรับ
 การพระราชไมตรี ตามประเพณีโบราณพระมหากษัตริย์ราชเจ้าแต่
 ก่อน พระบาทสมเด็จพระบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวก็แต่งท้าวพระยา
 ขุนมนตรี แดสมณพราหมณาจารย์ทั้งหลายไปหัตถ์นำสัตย์ทก ฝ่าย
 ขุนมนตรีใช้เจ้าพระยาจักรีศรีอโศกกับสมุหนายก เจ้าพระยาสุโขทัย
 พระยาเทพนครรักษ์ไชย พระยาพดเทพ พระศรีภูริปริชา แดขุนหมื่น
 ทั้งหลาย ฝ่ายพระดั่งมีใช้สมเด็จพระดั่งฆราชคามวาสีอริญจาดี พระ
 ครูดำ พระครูเนื่อง แดพระดั่งมี ๒๐ รูป ฝ่ายพราหมณาจารย์ใช้
 พระมเหศวรราชสุภาวดี พระราชปวิหิตาจารย์ พระเทพาจารย์ พระโห
 ราชิบดี แดชพ้อพราหมณาจารย์ ๑๐ คน ฝ่ายพระยาภัมพูชาธิบดี
 ก็แต่งเจ้าฟ้าทะตะหะ พระยาธรรมเดโช พระยาจักรรัตน พระศรีภูริ
 ปริชา แดท้าวพระยาเสนาบดีสมณพราหมณาจารย์ในกรุงกัมพูชา

ประเทศนั้นมาหงษ์นำดีโยทก จึงทำพระยาเสนาบดีแต่พรหมณา
จารย์ทั้งสองฝ่ายก็ชุมนุมกันในท้ายสระเกษ ก็แต่งการที่จะหงษ์นำดีโย
ทกในที่นั้น ถึงณวัน ๕ ๗ ๑๒ คำ ประกอบด้วยศุภฤกษ์ จึงฝังดีมา
จากถลันตยาธิฐาน ลงใน ศีตา บาตรแก้ว หงษ์นำ ดีโยทก เห็นพณ มหา
บัลลังก์เป็นดังชีพพยาน เพื่อจะให้พระราชไมตรีดีมาจนทุกทั้งสองฝ่าย
มั่นคงตรงเท่ากตปาดาน แล้วก็ให้อุปสมบทกรรมภิกษุ ๖ รูปในที่นั้น

๑ ขณะเมื่อพระเจ้าเชียงใหม่เลิกทัพขึ้นไปถึงเมืองเชียงใหม่ ฝ่าย
พระเจ้าหงษาวดีแจ้งก็ทรงพระโกรธว่าพระเจ้าเชียงใหม่ มิได้ ยกกองทัพไปโดย
กำหนด จึงไม่ทันกองทัพพระยาพลิม ๆ จึงเสียที่แก้อำค้ำ ครั้นจุ
ศักราช ๘๓๐ ปีมโรงดำเรศธิศก พระเจ้าหงษาวดีดำรัสให้พระยาอภัย
คามินกับซึกแซยกยอถ่วงตมิงโยคราช ๓ นายไปกำกับทัพเชียงใหม่ ให้
เร่งยกกองทัพไปตีเอาพระนครศรีอยุธยาให้ได้ พระเจ้าเชียงใหม่แจ้งพระ
ราชกำหนด ก็จัดช้างม้ารถทัพบกทัพเรือพร้อมด้วยเครื่องดำตราดู
ให้พระยาเชียงแสนถือพลหมื่นห้าพัน ช้างเครื่องร้อยห้าสิบ ม้าพัน
หนึ่ง เปนทัพหน้า ครั้นเดือนสิบสองก็ยกจากเมืองเชียงใหม่มาโดยทาง
เมืองดี แต่ทัพพระเจ้าเชียงใหม่ยกมาควานพบแดนหนึ่ง ช้าง
เครื่องดำมร้อย ม้าสามพัน เรือรบเรือดำเตี้ยพันห้า แล้วเกิดอุป
บกทัพเรือลงมาตั้งชุมนุมพดณเมืองนครสวรรค์ ในวัน ๓ ๗ ๑ คำ ฝ่าย
พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทราบข่าวก็ยกมาตั้ง ณ ที่ดำรัสให้
ถ้ายเข้าเทครัวเข้าในพระนครแล้ว ให้จัดตรวจพดณเครื่องสรรพยุทธ
ไว้สำหรับหน้าที่กำแพงรอบพระนคร แล้วจึงมีพระราชกำหนดให้นายทหาร
อาสาทางปวงคุมพลเป็นหลาย กอง ยกออกไป ช้อง คน ซึ่งชำนาญ อยู่ป่า

ด้วยยกเปนกองโจรคอยกำวักกัดตีโดยทางข้าศึกจะยกออกมาอย่าให้ออก
 ไล่หากินได้สะดวก ฝ่ายพระยาแฉกแจ้งข่าวออกไปว่ากองทัพเมือง
 หงสาวดียกมากจะทำแก่พระนครศรีอยุธยา จึงดำรัสปรึกษาทั่วพระยา
 เสด็จมณฑลว่า กรุงกัมพูชาติดกับพระนครศรีอยุธยาพึ่งเปนทาง
 พระราชไมตรีกัน บัดนี้บ่จามีศรัทธา ข้าศึก ครั้นจะไม่ช่วยก็จะเสีย
 ทางพระราชไมตรี ก็จะไม่ถาวรวัฒนาสืบไป จำจะให้ยกกองทัพ
 ไปช่วย ท้าวพระยาเสนามณฑลทั้งปวงก็เห็นพร้อมด้วย พระยาแฉก
 ก็ให้พระศรีสุพรรณมารีราชผู้เป็นพระอนุชาถือพลหมื่นหนึ่ง ข้างเครื่อง
 ร้อยหนึ่ง ม้าดำร้อย ยกเข้ามาช่วยทางด้านเมืองปราจีนบุรี กรม
 การบอกเข้ามาให้กราบทูลสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ดำรัสให้หัตถ
 ราชเสนา หัตถเสนาภักดี กับขุนพิพิธวาท หุ้มพญาพิจิตร
 ออกไปรับพระศรีสุพรรณมารีราชเข้ามาเฝ้า แล้วดำรัสสั่งให้กองทัพ
 เขมรตั้งอยู่ตำบลวัดพระผนางเชิง ครั้นณวัน ๕ ๒ ๑ ค่ำ พระเจ้า
 เชียงใหม่ยกทัพยกทัพเรือต่งลงมาตั้งค่ายมั่นอยู่ตำบลสระเกษ แล้ว
 แต่งให้เจ้าเมืองพะเยาคุมทัพม้าพันหนึ่งไปลาดจับคนคุกกองทัพจะออกมาตั้ง
 อยู่ตำบลใดบ้าง เจ้าเมืองพะเยายกทัพม้ามาถึงสะพานขายเช้า ก็เที่ยว
 เฝ้านบ้านเรือน ฝ่ายสมเด็จพระนเรศวรเปนเจ้ากับสมเด็จพระอนุชาธิราช
 ทราบดังนั้น ก็เสด็จโดยขบวนมาถึงสะพานขายเช้า ให้ทหารยกขึ้นไป
 ได้รับกันถึงตมบ่อน ยิ่งแทงถูกเจ้าเมืองพะเยากับทหารตกม้าตาย ๒๐
 คน เจ็บป่วยเป็นอันมาก ทัพม้าทั้งนั้นก็แตกถอยไป ได้มา ๒๐
 ม้าแล้วเสด็จขึ้นเข้าพระนคร.

๑ ครั้นถึงเดือนห้าปีมั่งเดียงเอกศก พระเจ้าหงสาวดีดำรัสให้พระมหาอุปราชถือพัดห้าหมื่นมาตั้งทำนวย่นเมืองกำแพงเพชร แล้วแต่งหนังสือรับสั่งให้ส่งมิ่งพระเบ็ดถือไปถึงพระเจ้าเชียงใหม่ว่า อันพระนครศรีอยุธยาอันแม่น้ำเป็นครอบครัว ครองค้ำเด็จพระราชบิดาเรามีบุญบารมีปราบได้ ถึงสืบทิศยังทำการปี ครองทรงพระมหาธรรมราชาที่มีราชบุตรสององค์ การสงครามก็องอาจกล้าหาญ ถึงมาทว่าพดทหารเราจะมากกว่าตัวกร้อยเท่าก็ดี อันจะหมิ่นหักเอาโดยเร็วเหมือนยังเมืองทั้งปวงนั้นมิได้ จำจะคิดเป็นการบีบจึงจะได้ บัดนี้ให้พระมหาอุปราชถือพัดห้าหมื่นยกหนุนมาตั้งทำนวย่นเมืองกำแพงเพชร ให้พระเจ้าเชียงใหม่ตั้งมั่นไว้อย่าให้ชาวพระนครออกหักได้ แล้วให้ทำไร่นาตั้งอยู่ทางตอนใต้ฝั่งเมืองเชียงใหม่ลงไปไว้จึงมาก ประการหนึ่งให้แต่งออกลาดอย่าให้ชาวเมืองทำไร่นาได้ พระนครศรีอยุธยาจึงจะผอม ออกพระวัดต้าแล้วทัพหลวงจึงจะเสด็จลงไปพร้อมกันจะหักเอาทีเดียว พระเจ้าเชียงใหม่ได้แจ้งพระราชกำหนดพระเจ้าหงสาวดีดังนี้ ก็ให้ขยายค่ายขุดคูตั้งบ้อมพูนเชิงเทินหอรบมั่นคงตามรับสั่ง แล้วแต่งกองออกเที่ยวลาดเป็นหลายกอง ได้รับกันกับกองตระเวน ชาวพระนครก็แตกเป็นหลายครั้ง ที่จับได้เป็นก่ดั่งเข้าไปถวาย ถ้ามใดเนื้อความแจ้งขึ้นทุกประการ.

๑ สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวจึงดำรัสแก่พระบรมราชโอรสทั้งสองพระองค์ว่า พระเจ้าหงสาวดีคิดการบีบ ให้พระมหาอุปราชผู้เป็นพระราชบุตรถือพัดห้าหมื่นมาตั้งทำนวย่นเมืองกำแพงเพชร พระเจ้าเชียงใหม่ถือพัดแสนหมื่นยกมาตั้งมั่นอยู่ตำบลสระเกษ ปดุกยู่ฉางถ่ายเสบียงอาหารมาได้ ออกพระวัดต้าแล้วทัพพระเจ้าหงสาวดีจะยก

มาบรรจบกัน ซึ่งเราจะตะโกนให้ทัพประชุมกันเข้าทางด้านทัพนั้น กำลัง
 คืบจะมากชนจะหนีก็จะมีเหนื่อยแรงทหรณิก ทงไพร่ฟ้าประชากร
 ก็จะมีได้ทำไรนา กำลังพระนครก็จะถอยลง เราจะยกไปคืบทัพพระเจ้า
 เชียงใหม่เสียก่อนอย่าให้คงอยู่ได้ ประการหนึ่งก็จะได้ชมมโหฬาร
 ทั้งปวงด้วย สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้ากับสมเด็จพระอนุชาธิราชกราบ
 ถวายบังคมของพระราชโองการว่า อันทัพพระเจ้าเชียงใหม่ซึ่งมาตั้ง
 อยู่ตำบลสระเกษนี้ ข้าราชการพระพุทธเจ้าทั้งสองอยู่ในใต้เบืองบาท
 อย่าได้ทวงวิคกเถย จะคืบเสียให้แตกไปจงได้ สมเด็จพระราชบิดา
 ได้ทรงฟังพระราชโองการทั้งสองทูลดังนั้นก็แย้มพระโอษฐ์ จึงตั้งให้ตรวจพล
 แปรคณิ ช้างเครื่องห้ำร้อย ม้าพันหนึ่ง เรือรบห้ำร้อยดำ ทัพบกทัพ
 เรือสัตว์พล ครั้นณวัน ๑ ๗ ๕ ค่ำ เพศย่ำรุ่งแล้ว ๕ นาฬิกากับบาท
 หนึ่ง สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้ากับสมเด็จพระอนุชาธิราชก็ยกไปตั้ง
 ไซยตำบลชุมพลต์ ถึงณวัน ๗ ๗ ๕ ค่ำ สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า
 กับสมเด็จพระอนุชาธิราชตรัสให้เทียบเรือรบเรือใด ทั้งปวงแล้วเสด็จด้วย
 พระขลวี่มานชนไปถึงปากโมกน้อย เพื่อจะดูกำลังข้าศึก.

๑ ฝ่ายพระเจ้าเชียงใหม่แจ้งว่ากองทัพของตระเวนได้รบ กับ กองทัพกรุง เปน
 หดายครึ่งแตกชนมา จึงแต่งให้ตั้งเรนัทศคุมทหารห้ำพัน ช้างเครื่อง
 ค้ามดิบ ม้าห้ำร้อย ยกเข้ามาปากโมกน้อย แล้วแต่งให้พระยา
 เชียงแสนนายกองทัพหน้าคุมพลทหารหมื่นหนึ่ง ช้างเครื่องร้อย ม้า
 ห้ำร้อย ยกตามลงมาอีกทัพหนึ่ง สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้ากับสมเด็จพระ
 อนุชาธิราชเจ้าแจ้งว่าข้าศึกยกเข้ามา ก็ให้เทียบเรือรบเรือใดทั้งปวง
 เข้าฝั่ง ให้พลทหารอาสาชนบกยกเข้าไปตั้งค่อข้าศึก แล้วเสด็จ

จนจากพระชวามานทั้งสองพระองค์ ทรงสุพรรณรัตนปาทุกาฉดอง
พระบาท จึงครีให้ทหารทั้งปวงชนยอข้าศึก สมเด็จพระนเรศวรเปนเจ้า
ทรง พระแค้นบั่นกดขี่ยิ่ง ถูกลายม้ายึดหุ้มเสียดัดดาตแดงขัดดาบบึงทอง
ตกลงจากม้าตาย จึงชาวทวารเขาคิดที่ชนะมานานได้ ทั้งเสียดัดดาต
แตกดาบบึงทองกับม้ามาถวย ฝ่ายข้าศึกอันยกมานั้นก็พ่ายไป ทหาร
อาดำก็ได้ฟันแทงชนปะทะทัพพระยาเชียงแสนๆ เห็นดังนี้ก็ให้แยกพลออก
รับตีประดาตไป ทหารกรุงเห็นเหตุอย่างนั้นก็ถอยรอรับลงมา สมเด็จ
พระนเรศวรเปนเจ้า กับสมเด็จพระอนุชาธิราช เห็นข้าศึก ยกใหญ่ออกมาตี
ทหารฝ่ายที่จะตรงโรมันนั้น จึงเสด็จด้วยเรือพระที่นั่งชนไปเหนือคตของปาก
โมกน้อยแดนนานเรือพระที่นั่งทั้งสองลำ เสด็จอยู่กันพลเรือรบแตกทหาร
อันอยู่ริมแม่น้ำ ข้าศึกก็กว้างข้างมารพัดมาถึงริมน้ำ แต่ได้รับฟุ้งกัน
เป็นล่ำมารถ สมเด็จพระนเรศวรเปนเจ้ากับสมเด็จพระอนุชาธิราชทรง
พระแค้นบั่นกดขี่ยิ่งต้องข้าศึกตายเป็นอันมาก ข้าศึกพุ่งสาตราดุจดก
ถึงเรือพระที่นั่ง จึงพระบาทสมเด็จพระอนุชาธิราชให้ส่อดเรือพระที่นั่ง
เสด็จเข้าไปข้างฝั่งกันเรือพระที่นั่งสมเด็จพระเชษฐาธิราช แล้วดำรัสสั่ง
ให้ยิงปืนใหญ่ในเรือรบเรือไล่ทั้งปวงชนไปต้องข้างมาข้าศึกแตกตายเป็น
อันมาก ข้าศึกทั้งปวงก็พ่ายไป สมเด็จพระนเรศวรเปนเจ้าครีกแก่
สมเด็จพะอนุชาธิราชแต่ท้าวพระยานายทัพนายกองทั้งปวงว่า พระเจ้า
เชียงใหม่ ยกทัพ แดน ลง มาตง อยู่ ณสระเกษตั้งแต่เดือนห้าเดือนแล้วพึ่งได้
เห็นฝีมือกำลังทหารฉันนี้ ตัวยาวจะเป็นบ้างสงคราม ในสองวันสาม
วันจะยกมาอีก ถ้ายกลงมาเราจะตี ให้ ถึงค่ายทีเดียว ครึ่คั้งนั้น
แล้วก็มิได้เสด็จลงมาตามพล ตั้งอยู่นปากโมกน้อย.

๑ ฝ่ายพระเจ้าเชียงใหม่แจ้งว่าเสนาบดีพระยาเชียงใหม่แตกชนไปกับ
ทรงพระโกธร ตั้งให้ประหารชีวิตเสีย พระยาพะเยาน้องพระเจ้าเชียงใหม่
ใหม่กับท้าวพระยาแสนขุนแสนหมื่นทั้งหลายทูลขอโทษให้แก้ตัว พระเจ้า
เชียงใหม่ก็ให้โทษ แต่ทว่าให้ไปตระเวนประจานรอบทัพ แล้วตรัส
ปลุกลุณายนายทนายกองแสนท้าวพระยาตาดทงปองว่า พระยาเชียงใหม่
เสนาบดีแตกข้าศึกชนมา พระนเรศวรพินิจจะมีใจกำเริบจะยกชนมา
ตีถึงค่ายเราๆ คิดว่าจะยกออกไปหักเสียก่อน ท้าวพระยานายทนายกอง
ทงปองก็เห็นด้วย พระเจ้าเชียงใหม่ก็ให้โหราฤกษ์ได้ณวัน ๕ ๖ ค่ำ
เพลาตีสิบทุ่มห้าบาท จึงบัญชาให้ตรวจเตรียมกองทัพ ให้พระยา
เชียงใหม่เสนาบดีถือพลหมื่นห้าพันเป็นทัพหน้าแก้ตัว ทัพพระเจ้าเชียงใหม่
ใหม่พลหกหมื่น ข้างเครื่องด้ามร้อย ม้าพันหนึ่ง ครั้นถึง
ณวัน ๕ ๖ ค่ำ เวลาตีสิบทุ่มห้าบาทก็ยกลงมา.

๑ ขณะพระเจ้าเชียงใหม่คิดเตรียมทัพจะลงมาตีนั้น ฝ่ายสมเด็จพระ
นเรศวรเป็นเจ้าตรัสแก่ท้าวพระยาตงปองว่า เราทัพเชียงใหม่แตกชน
ไป เห็นประหนึ่งจะยกเพิ่มเติมกันมาอีก ถึงต้องวันตามวันแล้วก็มี
ได้ยกลงมา ณวัน ๕ ๖ ค่ำเราจะยกชนไปให้ทหารยั่วต่อสู้เพลาหนึ่ง
ท้าวพระยานายทนายกองตงปองก็เห็นพร้อมกันโดยพระราชบริหาร จึง
ตั้งให้พระวราชนฤถือพลหมื่นหนึ่งข้างคันทลายไฟก็ทกลบ ข้างนายท
นายกองชัยสืบข้าง มีธงดำชายดำคิณทุกตัวข้างเป็นทัพหน้าชนหนึ่ง
ให้พระยาสุโขทัยถือพลหมื่นหนึ่งข้างคันทลายตั้งหารศรดีหี ข้าง
นายทนายกองชัยสืบข้าง มีธงดำชายดำคิณทุกตัวข้างเป็นทัพหลัง
ให้ยกในเดือนห้าแรมต้องคำเพลาบายไปตั้งอยู่คันทาง ครั้นเพลา

ดิถีเช้าที่มูม   ส้มเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้ากับส้มเด็จพระอนุชาธิราชทรง
 เครื่องศิริราชปีติทันนาถการยุทร   ส้มเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าทรงช้างคัน
 พลายมงคดทวิปเป็นพระคชาธาร   ส้มเด็จพระอนุชาธิราชทรงช้างคัน
 เจ้าพระยาปราบไตรจักรเป็นพระคชาธาร   พร้อมทั้งช้างดงกันแซกแซง
 ล้อมวังพังครวญหนึ่งกับพลทหารล้าหมื่น   ก็ได้ตั้งยุหบาคราทัพโดย
 ทางสถลมารควิถึ   พอแสงทินกรเรือเรือโพนมมาศ   ทัพหน้าพระเจ้า
 เชียงใหม่กับพระราชมณูประจบกันตำบลบางแก้ว   ทัพหลวงเสด็จถึง
 ตำบลบ้านแห   ได้ยินเสียงปืนรบก็มิได้ยักหนพระราชมณูขึ้นไป   ชุ่ม
 ทัพอยู่ในป่าจิกป่ากระทุ่มฟากทางตะวันตก   จึงใช้ให้หมื่นทิพรักษากับม้า
 เรือดลิมำขึ้นไปสั่งพระราชมณูให้ลาดถอยลงมา   ทัพหลวงจะยกดาง
 พระราชมณูกับบอกดงมากกราบทูลว่า   คึกได้รับติดพันกันอยู่แล้ว   ถ้า
 ถอยหลังก็จะแตกฉาน   พระราชมณูมิได้ถอย   ส้มเด็จพระนเรศวร
 เป็นเจ้าก็ให้หมื่นทิพรักษาขึ้นไปสั่งอีก   พระราชมณูมิได้ถอย   หมื่น
 ทิพรักษาดับดงมากกราบทูลที่ทรงพระโกรธ   ตรัสสั่งว่าให้กลับขึ้นไป
 อีกครั้งหนึ่ง   ถ้ามั่นยังขัดมิถอยให้เอาศีรษะลงมา   หมื่นทิพรักษา
 กลับขึ้นไปแจ้งตามรับสั่ง   พระราชมณูแจ้งรับสั่งก็ตกใจ   ให้ โบกธง
 ผ่ายซ้ายเป็นสำคัญ   เจ้าพระยาสุโขทัยทหารทั้งปวงเห็นดังนั้นก็ขยาย
 ลาดถอยลงมา   ผ่ายทหารเชียงใหม่สำคัญว่าแตก   ก็ให้ร้องไล่รุก
 โจมตีลงมา   ทหารม้าก็ถอยมา   ทหารช้างก็ขับช้าง   พระเจ้าเชียงใหม่
 ใหม่ดีพระไทย   ก็เร่งขับช้างพระที่นั่งตามปนกองนำลงมาได้เป็นชบวน
 ส้มเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าเห็นข้าศึกเสียชบวน   จึงให้ต้นธงไชโยโบก
 ธงเป็นสำคัญ   ส้มเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้ากับส้มเด็จพระอนุชาธิราช

กับพระราชาเรือดาวพดข่างมาโยชาหาญเข้าออกต่างทัพข้าศึกถึงอาวธุ
 ดัน ฝ่ายพระราชมนูเห็นดังนั้นก็อนพดศักระหนาบขึ้นมา ทัพ
 พระเจ้าเชียงใหม่ก็แตกพ่ายไป สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้ากับสมเด็จพระ
 พระอนุชาธิราชก็เสด็จตามคัทัพ พระเจ้า เชียงใหม่ แยกฉาน ยับเยินไม่ คุม
 กันได้ พดทหารชาวกรุงก็ได้ฟันแทงพดข้าศึกทงนายแต่ไพร่ตายอยู่ริม
 ทางแตกต่างท่งนั้นมากนัก แดท้าวพระยาฝ่ายข้าศึกคอขาดบนคอช้างใน
 ยุทธภูมินั้น คือพระยาพะเยาน้องพระเจ้าเชียงใหม่ พระยาตอ พระยาทว
 พระยานครดำนช้าง พระยาเชียงราย มางยามงิบ สมิงโยคราช เจพย
 อางขบูน สเรนนทสูเมืองเทริน แด่นเชียงใหม่ ตายในที่นั้นประมาณ
 พันเศษ ได้ช้างใหญ่ยี่สิบช้าง ม้าร้อยเศษ สมเด็จพระนเรศวร
 เป็นเจ้ากับสมเด็จพระอนุชาธิราชก็เสด็จตามคัทัพ พระเจ้า เชียงใหม่ไป ถึง
 ปากน้ำขว.

๑ ฝ่าย สมเด็จพระราชบิดา คำรัสให้ เกรียมรพด แดเรือพระที่นั่งดงกัน
 เรือรบเรือได้พร้อมเสร็จ แดพระราชทานเรือพระที่นั่งรองแดเรือทง
 ปวงให้ พระศรีสุพรรณมาริราชน้องพระยาแฉกโดยเสด็จด้วย ครั้น
 ณวัน ๗ ๕ คำ เวตารุ่งแด้วห้าบาทได้ศุภฤกษ์ สมเด็จพระพุทธเจ้า
 อยู่หัวก็ยกพยุหบาตราทัพเสด็จโดยขตมารคด้วยพระชดวิมานขึ้นไป ส่วน
 พระเจ้าเชียงใหม่ก็ยกกรูรับเข้าในค่ายหลวง ในวันนั้นเพดาจนคำ
 สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้ากับสมเด็จพระอนุชาธิราช คังทัพหลวงอยู่
 ณปากน้ำขว จึงมีพระราชกำหนดแก่ท้าวพระยาพระหัวเมืองว่า เวตา
 ย่ารุ่งจะยกพดทหารเข้าหักค่ายพระเจ้าเชียงใหม่ ฝ่ายพระเจ้าเชียงใหม่
 แดกชนไปถึงค่ายเสียพระไทยมิได้ คิดที่จะรับ ครั้นแจ้งว่ากองทัพพระ

นเรศวรยกชนมมาถึงปากน้ำไว เกรงจะรับมียศหมิ่นกษัตริย์ ครั้นเวลา
ค่ำจึงขึ้นเรือเด็กทพหนีไป.

๑ ครั้นรุ่งขึ้นณวัน ๗ ๕ ค่ำ เวลาโม่งเศษ ส้มเด็จพระนเรศวรเป็น
เจ้ากับสมเด็จพระอนุชาธิราช เสด็จยกพลไปหาทัพโกธถึงค่ายสระเกษ
ก็แจ้งว่าพระเจ้าเชียงใหม่ เด็กทพหนีไปถึงตำบลปากน้ำบางพุทรามิได้ทัน
พระเจ้าเชียงใหม่ ทหารกองนำจับได้พระยาเชียงใหม่ ลูกพระยา
เชียงใหม่ แด่แดนหัตถ์ตามแขกมาจกจกม่นมพระเจ้าเชียงใหม่
แต่ได้ช้างพังพาดใหญ่หกคอกน้อยร้อยยี่สิบช้างได้ม้าร้อยเศษ แต่ช้าง
ใหญ่ ๖ คอกคืบมีเศษ พดายจะนาทศกั ๑ พดายปวงหุตรายกั ๑ พดาย
หตุเกียนกยอ ๑ พดายพิไชยโกธ ๑ พดายมรุตคองอ ๑ พดายมณ
จักรพรรดิ ๑ พดายสิงห์ดำ ๑ พดายมงคลชาตรี ๑ พดายแหม ๑
พดายแก้วไกรดาศ ๑ พดายอุโบสถ ๑ ช้างที่นั่งพระเจ้าเชียงใหม่
พดายมหาเมฆ ๑ พดายหัตถ์ราชา ๑ พดายเกิดสวัสดิ์ ๑ พดายภาพ
ยาว ๑ พดายยาดรา ๑ พดายแปร ๑ พดายศรีบุญเรือง ๑ พดาย
ราชาย ๑ พดายมหาคุณทศ ๑ แต่ได้ช้างสูงใหญ่ ๒๒ ช้าง แต่ได้พม่า
มอญดาวเชียงใหม่แต่ชาวไทยใหญ่ชายหญิงหมื่นเศษ ได้เรือรบเรือ
เสบียงร้อยเศษ แต่ได้เครื่องสรรพยุทธเครื่องช้างเครื่องม้าปืนใหญ่
จ้าวรงค์มณฑกนด้นมาก แด่เครื่องราชบริโภคพระเจ้าเชียงใหม่
แด่เงินแด่ทองกะโจนหุ้มสำรับหนึ่ง ส้มเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้ากับ
สมเด็จพระอนุชาธิราช แต่งทหารกำหนดให้ตามพระเจ้าเชียงใหม่ให้ถึง
เมืองนครสวรรค์ แต่ทัพหลวงตั้งอยู่บางพุทราประทับแรมอยู่ทั้งทัพบก
ทัพเรือเวหนหนึ่ง.

๑ ครั้นวัน ๓ ๕ คำ ฝ่ายสมเด็จพระราชบิดาเสด็จถึงบางพุทรา พระราชโอรสทั้งสองพระองค์ มาเฝ้ากราบ ถวายบังคมทูล ถวายเรื่องยุบต ซึ่งได้รับวงศาศักดิ์มีไชยชนะถวายเสด็จขึ้นทุกประการ สมเด็จพระราชบิดาได้ทรงฟังก็ทรงพระโสมนัสยินดี เสด็จประทับแรมอยู่สองวัน ครั้นรุ่งขึ้นวัน ๓ ๖ ๕ คำ เวลาบ่ายสามโมง สมเด็จพระราชบิดาก็เสด็จขึ้นเข้าพระนครโดยขบวนมรรค ครั้นวัน ๖ ๑๐ ๕ คำ กองทัพซึ่งไปตามพระเจ้าเชียงใหม่กลับมาถึง สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้ากับสมเด็จพระอนุชาธิราชก็เสด็จทัพ เสด็จด้วยพระขัติวิมานพร้อมด้วยตงกันนำตาม ครั้นถึงตำบลโพธิ์สามต้นทอดพระเนตรเห็นเรือพระศรีสุพรรณมาธิราชกับเรือนายทัพนายกองเขมร ทั้งปวงจอดอยู่ ณฝั่งตวันตก แต่พระศรีสุพรรณมาธิราชนั้นถือตัวว่าเป็นเจ้าผู้ใหญ่มิได้หมอบ นั่งดูเสด็จอยู่ ก็ทรงพระพิโรธให้เรือพระที่นั่งไว้แล้ว ดำรัสให้หลวงพิไชยบุรินทร์ ทัด เอาค้ำคะ ดาวเขย ซึ่งจับได้นั้นไป เหยียบไว้ ครั้นเรือพระศรีสุพรรณมาธิราช หลวงพิไชยบุรินทร์ก็ไปทำโดยบัดนี้ สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้ากับสมเด็จพระอนุชาธิราชก็เสด็จขึ้นเข้าพระนคร ฝ่ายพระศรีสุพรรณมาธิราชเห็นดังนั้นก็น้อยพระทัยคิดอาฆาต มิได้ว่าประการใด ก็ต้องเรือมาที่อยู่.

๑ ครั้นรุ่งขึ้น สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวเสด็จออกพร้อมด้วยท้าวพระยาเสนาพฤตมาตย์ทั้งปวง จึงดำรัสว่า ซึ่งพระยาแฉกให้พระศรีสุพรรณมาธิราชผู้เป็นพระอนุชายกกองทัพเข้ามาช่วยงานพระราชสงครามจนเสร็จนั้นขอใจ ให้พระราชทานพานทองกับฉลองพระองค์อย่างเทศอย่างน้อย แด่นายทัพนายกองเขมรทั้งปวงนั้นก็พระราชทานเสื้อผ้าโดย

ต้มควร พระศรีสุพรรณมาธิราชกับพระยาพระเชมรทงปองกราบถวายบังคมลา ก็เลิกทัพกลับไปพระนคร.

๑ ฝ่ายพระเจ้าเชียงใหม่แตกขึ้นไปเมืองกำแพงเพชร ไปเฝ้าพระมหาอุปราชแจ้งการซึ่งได้รับกับกองทัพพระนเรศวรจนแตกชนมาเสร็จสิ้นทุกประการ พระมหาอุปราชก็เสียดพระไทย จึงแต่งทหารมอญออกกวดสกัดคั้นทาง ซึ่งพดชาวเชียงใหม่แตกกระจัดกระจายชนมานั้น ประมวญกันเข้าได้แล้วก็ให้พระเจ้าเชียงใหม่ตั้งอยู่ณเมืองกำแพงเพชรด้วย แล้วบอกหนังสือถึงตัวพระยาอภัยคามินี ชักแซกยอถ่างซึ่งกำกับทัพพระเจ้าเชียงใหม่ ให้พละกำกองรีบไปณเมืองหงสาวดี พระมหาอุปราชก็เกณฑ์กันให้รีบทำไธนา ให้พระเจ้าเชียงใหม่ทำเรือกระจิงเตาคา.

๑ ฝ่ายพระศรีสุพรรณมาธิราชหนีคืบค่น้อยมิได้ขาด ครั้นไปถึงเมืองแควกชนเฝ้ากราบทูลว่า ซึ่งรับสั่งให้ข้าพระบาทยกเข้าไปช่วยการดังกรมพระนครศรีอยุธยาครั้งนี้ได้ความอัปยศนัก ด้วยพระนเรศวรดูหมิ่น หยาบเข้าให้ตัดศีรษะ เสดยมา เดียดไว้ริม เรือ ตรง หน้า ข้าพระบาท ความแค้นความอายบั้นจะแฉไม่เห็นฟ้าแดดดิน พระยาแควกแจ้งดังนั้นก็ทรงพระโกรธ ครีว่าเราเป็นพระษัตริย์เขาก็เป็นพระษัตริย์ มาดูหมิ่นกันดังนี้ ไหนกรงกัมพูชาธิบดีกับกรุงศรีอยุธยาจะเป็นทางพระราชไมตรีกันสืบไปได้ ก็คอยหาโอกาสกับคนเป็นปัจจามิตรสืบต่อไป.

๑ ฝ่ายพระเจ้าหงสาวดี ทราบว่าพระเจ้าเชียงใหม่แตกขึ้นมาเสียไพร่พลมากก็ทรงพระโกรธ คิดจะเอาโทษก็เกรงจะเสียเขตแดนมาเมืองดาว จึงตอบลงมาว่า ครั้งก่อนกำหนดให้พระเจ้าเชียงใหม่ยกไปบรรจบกับทัพพระยาพดิมก็ไมทัน จนเสียทัพพระยาพดิมครึ่งหนึ่งแล้ว

ครึ่งนัยกพลตงไปถ้งแ่นหนึ่งก่แตกแกชาคักชนมา ทำการมิได้มั่นคง
 คุจุทารกโคบาด ให้เด็ยรพตมากมายช้ำคักได้ใจคังนี้ เมื่อพระเจ้า
 เชียงใหม่มิได้มีความตอขาย ไม่ไว้เกียรติยศในแผ่นดินแต่ก็แล้วไปเกิด
 ออกพระวัดส่าแล้วทัพหลวงจะยกไปกระทำ อย่าให้พระเจ้าเชียงใหม่
 ตั้งอยู่ณเมืองกำแพงเพชรเลย ให้เป็นกองดำเดียงขนไปจัดแจงเดบียง
 อาหารณเมืองเชียงใหม่ ผ่อนลงมาไว้ให้พอพลตามแ่นอย่าให้ขัดสนได้
 ถ้าขัดสนเดบียงอาหารมิทันมิพอพลตามแ่นจะมีโทษ ครั้นแ่งหนึ่งคือ
 เสร็จแล้วก็สั่งให้พระกำกองถ่ออกตบมาณเมืองกำแพงเพชร ฝ่ายพระ
 เจ้าเชียงใหม่ได้แจ้งในรบตั้งคังนั้นก่ถั่วพระราชาชญา ดาพระมหา
 อุปราชาถบขึ้นไปณเมืองเชียงใหม่ เร่งรัดทำการดำเดียงตามรบตั้ง
 ๑ ครั้นถึงเดือนสิบสองปีมเส่งเอกคัก พระเจ้าหงษาวดีก็ยกช้างม้า
 รัพตมาโดยทางเชียงทอง แดษุมพตทางบกทางเรือทงปวงณเมืองกำแพง
 เพชร ฝ่ายพระเจ้าเชียงใหม่ก็ยกทัพดำเดียงตมมาถึงทัพพระเจ้าหงษาวดี
 พตดองแ่น ช้างเครื่องพนหนึ่ง ม้าเจ็ดพัน แดเรือกระจิงเตาคา
 พันตำ ฝ่ายทัพพระมหาอุปราชาช้างเครื่องสี่ร้อย ม้าตำร้อย
 พตห้าหมื่น กองทัพพระเจ้าเชียงใหม่เป็นทัพดำเดียงเรือรบเรือดำเดียง
 ห้าร้อย พตดองหมื่น พระเจ้าหงษาวดียกช้างม้ารพตตมมาถึงเมือง
 นครสวรรค์ ให้ทัพพระมหาอุปราชา แดพระยาตองอูยกมาทางฟากตวัน
 ออก ให้พระเจ้าเชียงใหม่คุมทัพเรือ ทัพพระเจ้าหงษาวดียกมาทาง
 ฟากตวันตก ถึงณวัน ๕ ๒ ๒ ค่ำ พระเจ้าหงษาวดีก็ยกทัพใหญ่เข้า
 มาตมณตำบลชนอนปากคู แดมั้งหมอดตมูกพระเจ้าหงษาวดี แด
 พระยาพระรามมาตมตำบลมขามหย่องทัพหนึ่ง ให้ตมค่ายรุกคืบเอามุด

ดินพนค้ายขึ้นเป็นกำแพงดิน ให้พระยานครมาตั้งค่ายดปากน้ำพุเตา
ทัพหนึ่งพลหมื่นห้าพัน ให้นำทัพมาตั้งค่ายดชนอนบางล่างปากฉวัน
ออกทัพหนึ่งพลห้าพัน เรือกระจิงเตาคล้ายด้อยดำ.

๑ ฝ่ายพระมหาอุปราชา แดพระยาตองอูยกทัพมา โดยทาง
ดพบุรีแต่สระบุรี แล้วเข้ามาตั้งทัพมั่นค่ายดชายเคื่อง พระบาท
สมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ครีให้คัดแต่งการป้องกันพระ
นครนมนคงแล้ว ให้ขุนท้าวพระยาฤๅมมาตย์เสนามนครมีขข้าทหาร
ทั้งหลาย จึงมีพระราชบริหารครีปลูกษาการศึกว่า พระเจ้าหงสาวดี
ยกทัพมาครันใหญ่หลวง เห็นจะได้รบพุ่งกันเป็นสามารถยิ่งกว่าศึก
พระเจ้าเชียงใหม่ยกมาคราก่อนนั้น แดเราอย่าเพื่อยกทัพใหญ่ออกรบ
ก่อน ให้ท้าวพระยาพระหัวเมืองชนหมื่นทั้งหลายตรวจตราจัดพลทหาร
อาสาทัพบกทัพเรือทั้งปวงให้สรรพไว้ แดจะแต่งพลทหารอาสาแต่งเป็น
กองไปกันให้ราษฎรทั้งปวงเกี่ยวเข้า ซึ่งเหลืออยู่ในท้องนาแขวงจังหวัด
รอบพระนครนให้ ได้จึงตั้งเชิงก่อน อย่าให้ข้าศึกได้เป็นกำลัง แล้ว
จึงจะยกทัพใหญ่ออกศึกด้วย มุขมนตรีเห็นด้วย สมเด็จพระนเรศวร
เป็นเจ้ากับพระอนุชาธิราช ครีให้แต่งขุนหมื่นทหารอาสาทั้งหลายถือ
พลอาสาออกไปเป็นหลายกอง แดบ่าวให้ราษฎรทั้งปวงออกไปเกี่ยว
เข้าทุกตำบล แดพลทหารซึ่งออกไปกันให้เกี่ยวเข้านั้นได้รับฟังด้วย
ข้าศึก ข้าศึกแตกพ่ายได้ คีตะเข้ามาถวายนิมได้ขาด พระบาท
สมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ให้พระราชทานรางวัลแก่นายทัพ
นายกองแดพลทหารทั้งปวง โดยบำเหน็จอันได้รับฟังมากถน้อยตาม
สมควร ในขณะนั้นสมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวครีให้เจ้า

พระยากำแพงเพชรบังคมกราบการในทึกระตาไหม จึ่งตรัสให้เจ้าพระยา
 กำแพงเพชร ถือบถทหารด้อมวังออกไปกันให้ราษฎรทั้งหลายเกี่ยวเข้า
 ณทุ่งชายเคือง ที่ทัพพระมหาอุปราชาคงอยู่นั้น พระมหาอุปราช
 แต่งพดม้าประมาณพันหนึ่งยกออกมารบ ทัพเจ้าพระยากำแพงเพชร
 ก็แตก ส้มเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้ากับส้มเด็จพระอนุชาธิราชทรงพระ
 โกรธแก่เจ้าพระยากำแพงเพชร ตรัสให้ตั้งพระราชอาญาโดยโทษตาม
 พระอัยการศึก ส้มเด็จพระราชบิดาทรงพระกรุณาตรัสว่า เจ้า
 พระยากำแพงเพชรเป็นแต่พดเรือนมิได้เป็นทแถ้วทหาร ขอโทษเจ้า
 พระยากำแพงเพชรไว้ครั้งหนึ่งก่อน ส้มเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้ากับ
 ส้มเด็จพระอนุชาธิราชก็ได้ตั้งโทษเจ้าพระยากำแพงเพชร แล้วตรัส
 ปฤักษาคด้วยท้าวพระยาเสนามาตย์โยธาหาญทั้งหลาย ว่าซึ่งเจ้าพระยา
 กำแพงเพชรพ่ายเข้ามา ให้ข้าศึกได้ใจดังนี้เราจะนิ่งไว้อะมีชอบ ๆ
 เราจะยกพยุหบาตราทิพหดวงออกตีทัพมหาอุปราช อย่าให้ตั้งอยู่ณชาย
 เคืองนั้นได้ ราษฎรทั้งปวงจึงจะได้เกี่ยวเข้าในท้องทุ่งศดวก แล้ว
 ตรัสให้ตรวจข้างมารพดทหารอาสำ ให้เอาเครื่องสรรพยุทธรบปืนใหญ่
 แดบเงินจ่ารงค์มณฑกนกดับ ดงบรรจเรือรบเรือได้สองร้อยลำนั้นสรรพ
 จึ่งแต่งทหารให้ถอบออกไปทางบกทางเรือที่ขอบกล ชุ่มพดทหารปืนใหญ่
 น้อยไว้จึ่งยวให้ข้าศึกออกไป เห็นได้ที่ถั่วจึงจะออกทดวงดี ทั้ง
 ปืนใหญ่น้อยยิงรดมดาดเอาข้าศึกให้แตกฉานอย่าให้คุ้มกันคิด ฝ่ายกอง
 ทหารอาสำก็ไปชุมนุมอยู่ตามริมฝั่ง จึ่งส้มเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้ากับ
 ส้มเด็จพระอนุชาธิราช ก็ตั้งด้วยพระชดวิมานดำเดียวกันไปโดยชล
 มารค แล้วท้าวพระยาพระหัวเมืองชุมหม่นทหารทั้งปวงก็ไปโดยชลวน

นำหลัง ครั้นถึงตำบลชายเคืองใกล้ทัพพระมหาอุปราชาตั้งอยู่นั้น จึง
 ครีดีให้ทหารอาสาขึ้นไปช่วยข้าศึกนำค่าย แลข้าศึกก็ยกออกมา ได้
 รบพุ่งกันเป็นด้ามารด ฝ่ายกองทัพทหารอาสาที่ชุมนุมอยู่นั้นก็ยกพลออกทวง
 ตี ยิ่งเป็นใหญ่ยิ่งด่าไปต้องข้าศึกล้มตายเป็นอันมาก ข้าศึกมิได้ด่า
 ร่ายยกหนีลงมาข้างริมน้ำ ฝ่ายทัพกรุงก็วางปืนใหญ่แต่บนจำรงค์
 มณฑกนกดับขึ้นไปแต่เรื่อยรบ ต้องพามอมญแต่ข้างม้าตายเป็นอันมาก
 แลพดข้าศึกนั้นยังต่อรบอยู่ ชะนั้นสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้ากับสมเด็จพระ
 พระอนุชาธิราชได้จ้อออกย่นนำแควพระที่นั่งทั้งสองพระองค์ ทรงขึ้น
 นกดับยังต้องข้าศึกข้างม้าแต่คนตายมาก ทหารชาวกรุงก็ยิงปืนรุมไป
 ฝ่ายข้าศึกก็ถ่วงมาดักข้างหลังเรือพระที่นั่ง แล้วยิงปืนไฟตอบมาเป็น
 ด้ามารด แลเรื่อยรบเข้าหลวงทงปวงทานมิได้ก็พ่ายมาสิ้น ยังแต่
 เรือพระที่นั่งแลเรื่อยรบห้าลำอยู่ยังตอบกันไปมา ฝ่ายข้าศึกยิงปืนไฟมา
 ต้องนตของพระองค์ สมเด็จพระเอกาทศบุญศรีบรมนารถบรมพิตรอัน
 ทรงขึ้น แต่ปลดายพระหัตถ์ขาดขึ้นไปถึงต้นพระพาหุ อนึ่งข้าศึก
 ยิงปืนไฟมาต้องคนในเรือกันนั้นเจ็บป่วยลำบากมาก แต่กระสุนปืนนก
 ดับข้าศึกก็มาตกอยู่ณเรือพระที่นั่งประมาณด้ามสิบกระสุน พอ
 เพลาค่ำเสด็จขึ้นเข้าพระนคร.

๑ ครั้นวัน ๑ ๓๒ ค่ำเพลาสิบเอ็จทุ่ม สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า
 กับสมเด็จพระอนุชาธิราช เสด็จยกพยุหบาตราทัพออกจากพระนครข้าม
 ไป สมเด็จพระเชษฐาธิราชทรงช้างคันเจ้าพระยาปราบไตรจักรสูงหกศอก
 ดับเอ็จนิ้วคืบสามนิ้วนำหลัง สมเด็จพระอนุชาธิราชเจ้าทรงพระคชาธาร
 จักรมहिมาสูงหกศอกคืบคืบสามนิ้วนำหลัง เจ้าพระยามหาเดชะซึ่ง

พลายปราบไถรภพตั้งห้าศอกคืบ เจ้าพระยาจักรีฯ พลายแก้วตั้งหาร
ตั้งหกศอกคืบ เอาน้ำมันกองข้างนอกข้างพังคนกตางหว่างตะตั้งข้าง
ให้มอญเข้าไปร้องนำถวายพระเจ้าหงสาวดี ว่ามอญตั้งบอกพระมหา
อุปราชให้ขึ้นมากอบกอบให้เร่งเปิดประตูรับ เจ้านายประตือง
ว่าจะมากอบกอบก่อนจะเปิดยังมีได้ ตั้งครุ่นในกายพระเจ้าหงสาวดีวาง
ฟันจางค์มณฑกนถัดบรมออกมา สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้ากับพระ
อนุชาธิราชเห็นว่าข้าศึกครุ่นแล้ว ก็ตั้งตั้งเรือพระที่นั่งคนเข้าพระนคร.

๑ ครั้นวัน ๔ ๗ ค่ำสมเด็จพระราชดำเนินออกไปตั้งทัพไชยตำบลวัด
ช่องลม ครั้นวัน ๕ ๗ ค่ำ เอาพระมหากาตมฤตยราชได้ดำเิน
ขึ้นไปยิงค่ายพระเจ้าหงสาวดีชนอนปากคู พระเจ้าหงสาวดีเห็นชาว
พระนคร เอาปืนได้ ดำเิน มา ยิงได้ ถึงค่ายก็แตก ทัพไป ตั้ง ปากโมกใหญ่
ครั้นวัน ๖ ๗ ค่ำสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า กับสมเด็จพระอนุชาธิราช
ยกขึ้นไปตั้งทัพพระเจ้าหงสาวดีถึงปากโมกใหญ่ ตั้งตั้งทางขดมารค
แต่ตั้งทัพยกไปสองฟากฝั่ง ข้าศึกยกขนามตั้งทัพทั้งสองฟากฝั่ง ทัพ
กรุงแตกย่นลงมาถึงทัพหลวง แดกระสุนปืนข้าศึกยิงลงมาถึงบโตน
เรือพระที่นั่งสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าก็ระชว่นออกไป สมเด็จพระนเร
ศวรเป็นเจ้ากับสมเด็จพระอนุชาธิราชก็กรรหาทัพเรือชนบก ทหารตั้ง
ถือนาวุธขึ้น สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้ากับสมเด็จพระอนุชาธิราชทรง
พระแสงดาบต้องพระหัตถ์ แดทัพบกซึ่งย่นลงมานั้นก็มีน้ำใจกับหน้า
พร้อมกัน สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้ากับสมเด็จพระอนุชาธิราชก็ตั้ง
พดตวงได้ฟันข้าศึก ๆ แดกฉานตายแต่ลำมากเป็นอันมาก แด้วสมเด็จพระ
นเรศวรเป็นเจ้ากับพระอนุชาธิราชก็ตั้งเข้าพระนคร.

๑ ฝ่ายพระเจ้าหงษาวดียกมาตีพระนครถึง หก เดือน จน ถึง ฤดู
เดือนพฤษภาคมเป็นอันมาก เห็นจะเอาพระนครมิได้ก็เลิกทัพกลับไป.

๑ ขณะเมื่อทัพพระเจ้าหงษาวดียกมาถึงนั้น ชาวแจ้งออกไปถึงกรุง
กัมพูชาประเทศ พระยาแก้วก็ตีพระไทย จึงแต่งให้ฟ้าทะทะหะ
พระยาเดโช พระยาราชนายก พระยามโนมิตร พระยาสุวรรณโลก
กับพระยาแสนทองฟ้ากับทหารหมื่นหนึ่ง ให้ฟ้าทะทะหะเป็นแม่ทัพยก
เข้ามาตีหัวเมืองแถบตะวันออก ฟ้าทะทะหะมิได้เดินตามทางใหญ่ ตัด
มาทางป่าดีเดินมาบ้านหอกบ้านควายเข้าสู่เมืองปราจีนแคก กรมการ
เมืองนครนายกบอกเข้ามา สุ่มหนายกนำชนกรบาททูตพระบาทสมเด็จพระ
พุทธเจ้าอยู่หัวได้ทราบก็ทรงพระโกรธ ครั้นแก่พระบรมราชปิโยรส
ว่า เหตุไฉนพระยาแก้วจึงกลับมาเป็นปัจจามิตรดังนี้ สุ่มเด็จพระ
นเรศวรเป็นเจ้า กราบบังคมทูลทูลอง พระราชโองการว่า พระยาแก้วมิได้
ตั้งอยู่ในสัตย์อันดี ปราศจากวิจารณ์ญาณฟังคำน้องชายให้เสียทาง
พระราชไมตรีคอยแต่ชักกันดังนี้ ความแค้นข้าพระบาทดังต้องบั่นพิศม์
ขอให้พระยาศรีไศยณรงค์ พระยาดั้หราชเดโช กับพดทหารห้าพันยก
ออกไปตี พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวกับบัญชาตาม พระยา
ศรีไศยณรงค์ พระยาดั้หราชเดโช กราบถวายบังคมลาแล้วก็ยกไปทาง
บ้านนาเว้งถึงเมืองนครนายกณวัน ๕ ๖ ค่ำ ครั้นณวัน ๖ ๖ ค่ำเพลา
สองโมงเช้า ทพเชมรก็ยกตีเข้ามาถึงเมืองนครนายก พระยาศรีไศย
ณรงค์ พระยาดั้หราชเดโชก็ยกออกไป ทพเชมรแตกถอยไปทางด่าน
หนองนออกทางพระจากุท พระยาศรีไศยณรงค์ พระยาดั้หราชเดโช
ก็ตามตีไปจนถึงแดน กองทพเชมรเจ็บป่วยล้มตายรายทางไป จับได้

เป็นแต่เครื่องดำตราดูเป็นอันมาก พระยาศรีไฉยณรงค์ พระยาดำ
 ราชเดโชก็กลับเข้ามาตั้งอยู่ณเมืองปราจีนแล้วบอกเข้ามาว่า กองทัพ
 เขมรก็แตกไปแล้ว จะขอเข้ามาทำราชการนตของพระเดชพระคุณ ดั่ง
 เขมรเซตยแต่เครื่องดำตราดูเข้ามาถวาย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
 จึงให้ตอบออกไปว่า ทพหงษาวดียังมีได้แตกฉาน จะไว้วางใจแก่พระยา
 แดงกมิตได้ เกิดอกจะแต่งกองทัพให้ยกเข้ามาอีกจะเสียดประโยชน์ชนบท
 อย่าเพื่อให้พระยาศรีไฉยณรงค์ พระยาดำราชเดโชเด็กทัพเข้ามา ให้
 อยู่รักษาหัวเมืองแถบฉนวนออกก่อน ค่อยเมื่อใดทัพหงษาวดีแตกไปแล้ว
 จึงให้เด็กทัพกลับเข้ามา ครั้นแจ้งไปว่าทัพหงษาวดีแตกไปแล้ว พระ
 ยาศรีไฉยณรงค์ พระยาดำราชเดโช ก็เด็กทัพกลับเข้ามาโดยพระ
 ราชกำหนด.

๑ ฝ่ายพระเจ้าหงษาวดีเสด็จถึงพระนครแล้ว ก็ทรงพระดำริห์แต่ที่จะ
 เอากรุงพระมหานครศรีอยุธยาให้ได้ ก็ให้จัดทัพถาวรบำรุงช้างม้า
 ารพัดเครื่องสรรพศาสตราวุธ เติบียงอาหาร กระสุนดิน ประดิวไว้พร้อม เสร็จ
 แลเมื่อพระเจ้าหงษาวดีให้เตรียมทัพครั้งนั้นพลหาสิบหมื่น ช้างเครื่อง
 ดำพัน ม้าหมื่นหนึ่ง ให้พระมหาอุปราชฯ พระเจ้าแปร พระเจ้า
 เขียงใหม่เข้าช่วยรบทัพด้วย.

๑ ครั้นณวัน ๑ ๗ ๑ ค่ำ ศักราช ๙๓๒ ปีมเมียโทศก เพลาอุดาโยค
 สมเด็จพระเจ้าหงษาวดีก็ทรงเครื่องพิไชยยุทธนาถการารณณฤทธิพิพิช
 โภคมหิมา ตุมโหพาราติเรกสำหรับชัวยราชรามัญประเทศโดยพิไชยยุทธ
 ดังครามเสร็จ ครั้นได้เพตามหาหมุ่ฤกษ์มงคลาโหราธิบดีตั้งหม้อไชย
 ชัพอพราหมณ์ถวายเลี้ยงสังฆ ประณังศัพท ช้อง กดอง กาฬพ ดันน ฤณาท

เสด็จทรงช้างคันพดายไชยมงคลเป็นราชพาหนะ ประดับเครื่องขสาภรณ์
อถังการ เกิดอณพยุหโยธาหาญโดยขบวนซ้ายขวานำหลัง พดดาบตั้ง
โตมรสถอน พดเสโดให้ทวนทองรยาบ พดดาบเขนเป็นชนดิวิธวาย
ดุสด่ายดาไธว เกือกธงไชยรงฉาน วาดวิชนกตั้งกลดคมบังแสงทินกร
ไฟโรจโชตนาการพันก อธิกดูพร้อมพรังดาษาดา ร้อนแรมมาโดย
สถิตมารค ข้ามแม่น้ำเมาะคมะเข้าทางเมืองกำแพงเพชร เสด็จถึง
กรุงพระนครศรีอยุธยาณวัน ๓๑ ๕ ๑ คำ สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี
ค่ายหลวงตำบลบางป็น พระมหาอุปราชาค่ายกุ่มคอง พระเจ้า
แปรคองค่ายลุ่ม พระเจ้าเชียงใหม่คองค่ายตำบลวัดลี้ฆาว่าค.

๑ สมเด็จพระนเรศวร เป็นเจ้า ครีคร่ำบ ว่าทัพพระเจ้าหงสาวดี ยกมา
ก็ทรงม้าทวนกับทหารด้ามทอง ๆ หนึ่งยี่สิบสองคน กองหนึ่งยี่สิบสอง
คน กองหนึ่งเจ็ดสิบสองคน ขี่ม้าถอยทวนครบบ่อยถอยออกไป กองนำ
ข้าศึกถอยมารบ ทหารกรุงเทมพมหานครก็แตกถอยเข้าไป สมเด็จพระ
นเรศวรเป็นเจ้าทรงคาบพระแสงดาบกับทหารปืนค่ายขึ้นไป ข้าศึก
ในค่ายเอาทวนแทงพลัดตกลงมาเป็นหลายครั้งชนมได้ ทรงม้าพระที่นั่ง
กลับเข้าพระนคร ข้าศึกเอากองซึ่งได้รับพุ่งไปกราบทูลสมเด็จพระเจ้า
หงสาวดี ๆ ครีคร่ำถามเสนาบดีว่าพระนเรศวรออกมาทำเป็นอย่างไรทหารดังนี้
เหมือนหนึ่งเอาพิมเสนมาแตกเกิดอ พระราชบิดานั้นจะรู้ฤาหาไม่
เสนาบดีกราบทูลว่าเห็นพระราชบิดาจะไม่รู้ ถ้ารู้แล้วเห็นจะมีให้ออก
มาทำ สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีจึงครีคร่ำว่าพระนเรศวรทำศึกอาชญาหนัก
ถ้าออกมาอีกถึง มาทแมน เราจะเสียทหาร มากก็จะแตกเอา ตัวให้จึงได้
แล้วตั้งให้จัดทหารที่มณเฑียรนั้นทุกทัพทุกกองให้ ไต่หมิ่นหนึ่ง เอาไป

ช่วยค่ายดักไวทำมูแดทหารทศดาบดุดมพล ถ้าพระนเรศวรออกมา
 ค่ายให้กุมเอาเป็นจงได้ สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าทรงม้าพระที่นั่ง
 ออกไป ทหารด้ามกองกับด้อมวังพันหนึ่ง ถือโคมรเดคาบดิง
 ออกไป ได้รับพุ่งกันแต่เพดาเข้าด้ามโมงจนดีโมง ข้าศึกแตกเข้าไป
 อยู่ดักครุหนึ่งกับเขม้าม้าตามตีออกมายั่วทัพ จึงแต่งเป็นปีกฉะนาง
 แดกของชุมไวกบักหนึ่งดักไวทำมู บักหนึ่งทหารทศ สมเด็จพระนเรศวร
 เป็นเจ้าทรงม้าราชนาไถ่ข้าศึกเข้าไป แดข้าศึกต้องปีกหุ้มพระองค์แด
 ทหารเข้าไว้ ดักไวทำมูถือดาบดิงเข้ามาจะกุมเอาพระองค์ ๆ ทรง
 แทะด้วยพระแสงทวนถูกดักไวทำมู ๆ พันต้องพระแสงทวนเป็นผล แต่
 ดักไวทำมูตาย ทหารทศถือโคมรเดหอกใหญ่ตรงเข้ามา ทรงพัน
 ด้วยพระแสงดาบส่ายแดงถ่มตอง ก็เสด็จกลับเข้าพระนคร สมเด็จพระ
 พระเจ้าหงสาวดีให้เขม้าม้าค่ายชาวพระนครถึงสองครั้งตามครั้ง ก็มิได้
 แดกฉาน จึงคิดว่าจนเทศกาดฟ้าฝนน่านองอยู่แล้ว ก็สั่งให้เด็ก
 ทัพเสด็จกลับคืนไปเมืองหงสาวดี.

๑ ครุณศักราช ๙๔๐ ปีชาตดำเรทศิก ญวัน ๑^๓ ๘ คำ สมเด็จพระ
 พระมหาธรรมราชาธิราชเจ้าทรงพระประชวร ครุณญวัน ๓^๒ ๑๒ คำ
 เสด็จสวรรคต พระชนม์ได้ ๗๖ พระพรรษา อยู่ในราชสมบัติ ๒๓ ปี.

แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๒ (พระนเรศวรมหาราช)

๑ สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าพระชนม์ได้ ๓๕ พระพรรษา ขึ้นเสวย
 ราชสมบัติ ดำรัสให้สมเด็จพระอนุชาเป็นพระมหาอุปราช แด้วแต่งการ
 ถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระราชบิดาเสร็จแล้ว สมเด็จพระ

พุทธเจ้าอยู่หัวครีศแกมุขอำมาตย์ว่า แผ่นดินกรุงกัมพูชาประเทศกรุงราชธานี
 นนทบุรีใครครองสมบัติ จิตรมกเป็นต้นตามพาดพิงจรด เหมือนพระยา
 แดวก บิดา นักพระสุโทนักพระสุทัน เมื่อ คักกรุง หงษาดี ยกมา คราว แรก
 ครั้งสมเด็จพระโอยการิราชเจ้าผ่านพิภพใหม่นั้น พระยาแดวกก็ยกทัพเข้า
 มาพลอยเข้าคักกวาดเอาอพยพชาวเมืองปราจีนบุรีไป จนสมเด็จพระบรม
 ราชโอยกาต้องเสด็จยกทัพไปหาออก ไปปราบ จึงถวาย นักพระสุ โทนัก
 พระสุทันราชบุตรเข้ามา แล้วนักพระสุฐาน้องไปเอาทัพญวนมาตี
 ข้ามบิดา นักพระสุโทนักพระสุทันเสีย นักพระสุฐาน้องได้สมบัติกรุงกัมพูชา
 ธิปไตยเป็นพระยาแดวก ครั้นแผ่นดินเป็นของพระราชบิดาเรา ก็ยกทัพ
 ขึ้นมาถึงวัดสามพิหาร จนเด็จพระเจ้าปาริราชลูกชายก็ยังหาเซ็ดหยาบไม่
 มีคักหงษามาติดพระนครครั้งใด ก็มีแต่ยกทัพมาพลอยเข้าคักกวาดเอา
 ประชาชนราษฎรเข้าขอบขันฑเสมาไปทุกครั้ง แล้วกลับแต่งทูตานุทูตมา
 ขอเส้นทางพระราชไมตรี สมเด็จพระบรมราชบิดาเรามีได้มีพระไทย
 อาณา เพื่อมิให้เสียธรรมราชประเพณี จนบัดนี้เขตแดนบักคีตาจากถูก
 ครั้นคักพระเจ้าเชียงใหม่มยกมา พระยาแดวกแต่งให้น้องชายมาช่วยงาน
 พระราชสงคราม น้องชายนั้นมีได้มีสติสัมปชัญญะ ดูหนึ่งสิ่งคาค
 ชาติโอบก ฝ่ายพระยาแดวกก็ปราศจากกิจารณปัญญา มีแต่พาดพิงจรด
 ในต้นตามตะจัจจุจิตรมมเสีย กลับยกทัพมาตีประจันตชนบทอกเถ้า
 ความแค้นของเราคักว่าเสียนออกอยู่ในอูไม่หายเลย แลครั้นแผ่นดิน
 เป็นของเราแล้ว เราจะยกไปแก้แค้นเอาโลหิตพระยาแดวกล้างบาป
 เสียให้จงได้ ครั้นแล้วตั้งให้เกณฑ์ทัพสงครามเครื่องตีหมื่น ข้าง
 เครื่องแปดร้อย ม้าพันห้าร้อย น้ำตงแห้งเท่าช้างเท่าม้าแล้วจะยกไป

๑ ฝ่ายสมเด็จพระเจ้าหงสาวดีแจ้งข่าวไปว่า สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิบดีอุทฺตมวงศ์ ครั้นแก่พระมหาอุปราชว่า เจ้ากัมมหาราชเจ้าพระนครเชียงใหม่จึงยกทัพลงไปพึ่งอิงกิตติการบุญ พระนครศรีอยุธยาผลัดแผ่นดินใหม่ เสนาพสุภามาตย์ราชกุมารทั้งปวงจะเป็นจลาจลประการใดบ้าง ถ้าพอจะทำได้ให้ทำอย่าให้เสียที่ พระมหาอุปราชกราบทูลพระราชบิดาว่า ไหร่ท้าวชัณษาเจ้าพระพุทธรักษาเจ้ารายนัก สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี ครั้นว่าพระมหาธรรมราชาไม่เสียแรงมบูตร การสงครามไม่พักให้พระบิดาใช้เลย ต้องห้ามเสียอีก แต่ซึ่งเจ้าว่าเคราะห์ร้ายอยู่เดี๋ยวก็อย่าไปเลย เขาฆ่าตัวหนึ่งเสียเกิดจะได้ขึ้นเคราะห์ พระมหาอุปราชได้ฟังรับสั่งดังนั้นครั้นพระราชาชนาพระราชาบิดา ก็มาตรวจเตรียมรบพลแต่มีพระราชกำหนดไปถึงพระเจ้าเชียงใหม่ให้ยกมา พระเจ้าเชียงใหม่แจ้งพระราชกำหนดแล้วก็ยกทัพมากรุงหงสาวดี.

๑ ดุสิตราช ๙๔๑ ปีเถาะเอกศก พระมหาอุปราช พระเจ้าเชียงใหม่ยกพลหาตีบหมัน ช้างเครื่องเจ็ดร้อย มาตามพัน มาข้ามเมืองเมะตะมาโดยทางแม่กระษัตริย์เข้าทางพระเจดีย์ด้ามองค์.

๑ ฝ่ายสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า ครั้นถึงณวัน ๑๒ ค่ำ มีพระราชดำรัสให้เกณฑ์หัวเมืองบักขะไดทัพหนึ่งเสร็จแล้ว กำหนดพระฤกษ์จะยกไปหาเมืองแฉก ครั้นณวัน ๑๒ ค่ำ จึงมีพระราชโองการตั้งมุขมนตรีผู้ใหญ่ให้รักษาพระนคร ว่าทัพพระเจ้าหงสาวดีแตกไปครองนันทบุรีซึ่งจะบำรุงช้างมารบ แต่จะกลับในน้ำดังบินเห็นจะไม่ทัน แต่ทว่าอะไรใจมิได้ เกิดออกจะคั่งสงครามยกมา ถ้ายกมากให้รักษาเมืองไว้เท่าเราเคื่อนหนึ่งให้ได้ ดังแล้วพอเวตาเย็น มีหนังสือเมืองกาญจนบุรี

บอกเข้ามาว่าทัพพระมหาอุปราชพระเจ้าเชียงใหม่ยกมาถึงเมืองกาญจนบุรี ทำสะพานข้ามอยู่แล้ว สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทราบดังนั้นก็ดำรัสว่าเราเที่ยวรบพดด้วงมาได้จะยกไปเอาเมืองแตก บัดนี้ทัพหงสาวดียกมาอีกเท่า จำจะยกออกไปเด่นด้นกับมอญเสียก่อน แล้วมีพระราชกำหนดไปให้พระอมรินทรภักไซเจ้าเมืองราชบุรีแต่งคนห้ำรอยขึ้นไปชุ่มอยู่ ถ้าข้าศึกข้ามสะพานแล้วให้ต่างสะพานเผาเสียจงได้.

๑ ฝ่ายพระมหาอุปราชได้จยกทัพหตงถึงกาญจนบุรี เห็นเมืองร้างเปล่าไม่มีคน ก็เข้าพระทัยว่าชาวพระนครวักร เทครัวอพยพเข้าเมืองสิ้น ได้จึงประทับแรมณเมืองกาญจนบุรี ให้เที่ยวลาดจับคนจะถามกิจการก็ได้ ส่วนพระยาคิตของกองน้ำก็เร่งทำสะพานข้ามพดด้วง รุ่งขึ้นพระมหาอุปราชก็ได้ตั้งกรรหาทัพหตงมาโดยมารควักถึงตำบลพนมทวนเพดาชายแล้วดำนาพิกา บังเกิดวายุเวรัมพวาดพัดหวนหอบธุลีฟุ้ง ผันเป็นกองจักรกระทบ มหาเสวตร์ฉัตรซึ่งกษัตริย์มาหตงพระคชาธารนั้นหักทบลง พระมหาอุปราชทอดพระเนตรเห็นดังนั้นตกพระทัย ให้โหรสำหรับทัพทำนายถวายพยากรณ์ว่าเหตุนี้ถ้าเข้าในเที่ยงร้าย นี่ชายแล้วเห็นเป็นศุภนิมิตรที่พระองค์จะมีไชยได้พระนครศรีอยุธยา สมเด็จพระราชบิดาจะเลื่อนพระองค์ขึ้นจากที่เสวตร์ฉัตรมหาอุปราช เสด็จถวัลยราชราไชยธรรมยาในกรุงหงสาวดีเป็นมั่นคง พระมหาอุปราชตรัสได้ทรงฟังดังนั้นก็ยังมิวางพระทัย จนได้จนถึงตำบลพันธุแดนสุพรรณบุรี ให้ตั้งทัพไชโยโดยชบวน แล้วตรัสให้กองม้ารี้ดามร้อยลาดมาถึงตำบลเอกราชบางกตึง ว่าทัพชาวพระนครมาตั้งรับอยู่ตำบลใดบ้าง.

๑ ส่วนสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเจ้า กับ สมเด็จพระอนุชาธิราชเจ้า ครั้น
 ปรึกษาแก่ขุนมาดยาทั้งปวงว่า ก็มหาอุปราชยกมาครั้งนี้ เราจะ
 กริชาพลออกต่อยุทธนาการกลางแปลงดีฤ ๆ จะตั้งมั่นรับในพระนครดี
 มุขมนตรีกราบทูลพระกรุณาว่า ข้าพระพุทธเจ้าทราบอยู่ว่าพระมหา
 อุปราชเกรงพระเดชเดชานุภาพสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ครั้นเสด็จไป
 ช่วยงานพระราชสงครามกรุงหงสาวดี ที่เมืองมูเมืองคังครั้งหนึ่งแล้ว
 แลครั้งเมื่อสมเด็จพระเจ้าหงสาวดีกับพระมหาอุปราชาคิดเป็นการรบ ดอง
 ให้เสด็จขึ้นไปจะทำร้าย ท้ามิได้จันทพหดวงกวาดเอามหาเถรคันฉ่อง
 พระยาพระราม พระยาเกียรติ ญาตโยมศรีอภัยพในชนบทประเทศ
 ขอบขันตเสมากรุงหงสาวดีมาข้ามฝั่งน้ำดีโคง พระมหาอุปราช
 ตามทันคนละฝั่งปาก สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระแดงบันทึบยัง
 ข้ามฝั่งมาทันก่อนกว้าง ต้องสู้รกกษัตริย์กองหน้าตาย พระมหาอุป
 ราชาลงหัวพระยาสมิงรามัญ ก็ขยายตีพระหัตถ์เกรงพระเดชเด
 ชานุภาพเป็นสองครั้งแล้ว แลซึ่งพระมหาอุปราชายกมาครั้งนี้ปลาดนัก
 ด้วยศึกพ่ายไปเดือนเจ็ดยังไม่ทันบำรุงช้างมารพลถึงขนาด แลเดือนย
 ยยกมาถึงพระนครเห็นเร็วนัก ตีร้ายจะได้ข่าวว่าสมเด็จพระพุทธเจ้า
 หลวงเสด็จสวรรคต คิดว่าแผ่นดินเป็นจลาจลจึงรีบมาโดยทำนองศึก
 ครั้นจะรับมั่นในกรุงข้าศึกจะได้ใจ ขอเชิญเสด็จทัพหลวงออกตั้งรับ
 นอกพระนคร แต่งกองทัพเข้าประทะพังกำลัง ถ้าศึกหนักจึงทัพหลวง
 เสด็จหักคอภายหลัง สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงสองพระองค์ได้ทรงพัง
 มุขมนตรีทูลดังนี้ขอพระไทยนัก แยมพระโอรสดำรัสว่าซึ่งปรึกษา
 การสงครามครั้งนี้ความดำริที่เรา บัดนี้ทัพเตรียมอยู่ณทุ่งบางซวด

พร้อมอยู่แล้ว ไหยกไปตั้งปากโมก เอาแต่ทัพหัวเมืองศรีจำดว้าย
 สืบตามหัวเมืองเป็นคนห้าหมื่น ให้พระยาศรีไฉยณรงค์เป็นแม่กอง
 ให้พระยาราชฤทธาณนค์เป็นยุกรบตรี ยกไปขับรับหน้าข้าศึกอยู่ตำบล
 ท่งหนองสร้อย พระยาศรีไฉยณรงค์ พระยาราชฤทธาณนค์กราบ
 ถวายบังคมลาออกมาจัดแจงไพร่พลยกทัพไปโดยพระราชบัญชา สมเด็จพระ
 พระเจ้าอยู่หัวตรัสให้ โหราหาฤกษ์ พระโหราธิบดี หลวงโลกทัฬห
 ชุนเทพากร คำณวนพระฤกษ์ถวายว่า สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้
 จตุรงค์โชคสวรรค์ฤกษ์พร้อมมีไชยชัยศักดิ์ ขอเชิญเสด็จจากพระนคร
 ณวัน ๑ ๖ ๒ ค่ำ เพ็ญรุ่งแล้วต้องนาฬิกาห้าบาท สมเด็จพระพุทธ
 เจ้าอยู่หัวก็ตรัสให้สมุหนายกกำหนดทัพหลวงจะเสด็จโดยขบวนมรรคไปตั้ง
 ทัพไชยปากโมก สมุหนายกก็แจ้งพระราชกำหนดเข้าทูลต่อของรู้ดีพระบาท
 ฝ่าบาทพรหมเรือน เกรียมการอันจะเสด็จพระราชดำเนินนั้นเสร็จ ถึง
 ณวัน ๑ ๖ ๒ ค่ำ เพ็ญรุ่งแล้วต้อง นาฬิกาห้าบาทได้ ศุภมฤตุมหาวิไชย
 ฤกษ์ สมเด็จพระบาทบรมนาถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสอง
 พระองค์ ทรงเครื่องสำหรับพิไชยยุทธสงครามเสร็จ ก็เสด็จทรง
 เรือพระที่นั่งศรีสมุทรไชย สมเด็จพระอนุชาธิราชเจ้าทรงเรือพระที่นั่ง
 ไกรสรมุขพิมาน อันอสังการจนาด้วยมหาเสวตรวรรณตรี ชนิด
 เครื่องอภิมุขมธยพรายพรรณ บังวรวิกรมบังแทรกสถอนสถับ สรรพ
 ด้วยกันจึงก่ดงกตจามรมาศดาสดา คูมหาพารเดศนิพนทุก อธิกด้วย
 กระบี่ขลุ่ยฆ้องไชย แลสว่างไสวไพโรจน์ด้วยเรือจำนำท้าวพระยา
 มุขมนตรีราชเรียงรายเป่นระโดยขบวนพยุหยาตราหน้าหลัง ทั้งปวง พร้อม
 เสร็จ พอออกฤกษ์พระโหราธิบดีก็ตั้งฆ้องไชย ราชครูทิวาจารย์

เป๋นมหาสังฆทัตถิณาวุธประ โคมแตรสังฆักริยคนตรีฆ้อง กดองก้อง นี้ ส่น
มหาอรรณพที่ เค็ดอนเรือขบวนพยุหยาตราโดยชลมารคถึงประทับ
ชานน่านำพลับพลาไชยปากโมก เพดาชายแล้วต้องนาฬิกาตีบาท เดี๋จ
จัดทัพประทับแรมอยู่ทัน กำหนด ๑๑ ทุ่ม ๓ บาททัพหลวงจะเดี๋จ
พระราชดำเนิน เมื่อเพดา ๑๐ ทุ่ม ส่มเดี๋จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระ
สุบินนิมิตว่าน่านองท่วมป๋ามาฝ่ายประจิมทิศ เดี๋จจุยชดช้เที่ยวไปพบ
มหากุมภีถั่วใหญ่ ได้สัปรุขุทธนาการ ส่มเดี๋จพระเจ้าอยู่หัวประหาร
กุมภีถั่วตาย ประชมคั้น ชณะนั้นครค้ให้โหรทนาย พระโหราธิบดีทูลทำ
นายว่าค้กักรณใหญ่หลวงจะได้ถึงซึ่งมหายุทธหัตถ์ แต่ทว่าพระองค์
จะมีไชย จะจุยได้ประหารปัจจามิตรข้าศึก จุยพระสุบินว่าเที่ยวจุย
กระแต่น้ำนั้น ส่มเดี๋จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงฟังดีพระโหรนั้ ทรงแ
เครื่องสำหรับราชรถยุทธรรพเดี๋จ เดี๋จยังเกยคอยฤกษ์ ทอด
พระเนตรเห็นพระตำรวจบริภมรชาคุเดี๋จปาฏิหารช่วงเท้ามดส้มเกดยง มา
แต่ทักษิณทิศเวียนเป่นทักษิณาวุธ แต่เดี๋จผ่านไปอุดรทิศ ทรงแ
พระบิตข่านไปท่งพระองค์ ยกพระหัตถ์ถวายนั้ขัโมธานอธิฐานขอ
สวดคัมไชยแก่ปรบักษ์ พระโหราธิบดีให้ประ โคมแตรสังฆักริยวง
คนตรีพร้อมกัน ส่มเดี๋จพระเจ้าอยู่หัวทรงช้างคันเจ้าพระยาไชยานุภาพ
ติดน้ามันนำหลังเป่นราชพาหนะ ส่มเดี๋จพระอนุชาธิราชเจ้าทรงช้างคัน
เจ้าพระยาปราบไตรจักรติดน้ามันนำหลังเป่นราชพาหนะ พร้อมด้วยช้าง
ท้าวพระยาเด่นาถมันตรีฆ้องท่งปวง เดี๋จจุยพยุหยาตราทัพโดยแถว
สถลมารคไปเข้าที่เสวยค่ำบถบ้านสระแก้วสระเตา แล้วเดี๋จยกไปตาม
ท่งท่ง เพดาเที่ยงพระอาทิตย์ทรงกรตรัมช้างพระที่นั่งไปจนบายตาม โม

พอกะทงกองนำซึ่งตั้งอยู่ตำบลหนองสร้อย ได้ตั้งประทับเกยไต้ฉายาไม้
ประคูดใหญ่อันสถิตย์เหนือจอมปลวก เอาเป็นนิมิตครุฑนามไชยภูมิ
ตั้งให้เร่งตั้งค่ายกองนำหลังปักชัยขวาเป็นขบวนประทุมพยุห.

๑ ฝ่ายสมเด็จพระนเรศวรมหาราช สมเด็จพระเอกาทศธรรม สมเด็จพระมหาธรรมราชา
เห็นกองทัพหน้าแตกทัพหลวงดังนี้ ก็ขับม้าวงใหญ่กลับไปค่ายพังคร
เอาคันทันทุตแต่พระมหาอุปราชาทูทุกประการ พระมหาอุปราชแจ้งตั้ง
นั้นก็ทรงพระดำริห์ว่า ขรอยจะเป็นทัพพระนเรศวร ถ้ามีดังนี้จะเป็นทัพ
เอกาทศธรรมน้องชายยกมาเป็นมั่นคง แล้วครั้นครั้นสมเด็จพระนเรศวรมหาราช
คเณศประมาณเท่าใด สมเด็จพระนเรศวรมหาราช สมเด็จพระเอกาทศธรรม สมเด็จพระมหาธรรมราชา
ทูลว่า พดประมาณสิบเจ็ดสิบแปดหมื่น พระมหาอุปราชได้ฟังดังนั้น
จึงตรัสปรึกษาแก่นายทัพนายกองว่า ทัพพระนเรศวรคือยุทธยาภมาครา
นั้นก็เป็นทัพใหญ่อยู่แล้ว แต่ทว่าน้อยกว่าเราสองเท่าสามเท่า จำจะ
ยกเข้าท้อมัดเอาทัพแรกนี้ให้แตกฉานยับเยินแล้ว ภายหลังก็จะเบามือ
เห็นจะได้พระนเรศวรคือยุทธยาโดยง่าย นายทัพนายกองก็เห็นโดยพระราช
บัญชา พระมหาอุปราชกำหนดแก่นายทัพนายกองให้เตรียมพลแต่ใน
เพลาตามยามให้พร้อม คี่สิบเช้าท้อมจะยก เขารุ่งไถ่ นายทัพ
นายกองก็จัดแจงขบวนทัพเทียบไว้ตามรับตั้งทุกประการ.

๑ ครั้นเพลาสิบเอ็ดท้อมพระมหาอุปราชก็ส่งคนตองพระองค์ ทรง
เกราะสุวรรณประดับพลอยสัฟฟิรดาตมรกตงามด้าย ทรงสุวรรณ
รัตนมหามงกุฎอย่างขัตติยราชรามัญยอดเจมไปนาคูเคียววาศูกร แล้ว
ทรงเครื่องสำหรับกันสรรพอาวุธพร้อมเสร็จ ได้ตั้งทรงช้างต้นพลายพัทธ
งูหกศอกคืบหน้าผดคืบหน้าผดหน้าผดเป็นพระคชาธาร กันเสด็จครัน

ดํมิงนั้นทมางเปนกตางข้าง เจ้าเมืองมอญเปนความญ พร้อมด้วยวง
 จักตั้งคบหา แด่น่าข้างพระมหาอุปราชานั่นทอนทองดีร้อย ถัดออก
 มา นั้น วา ง บั น จํารังคํมณฑก นกดับ กระเบงแก้ว คาบได้ห้ คาบคัง ดึงละ
 ห้าร้อย แดมางจาซโรพะเตยงพระมหาอุปราชานั่นเปนกองนำ ขัข้าง
 พลายพิงเนียงสูงหูกคอกคืบตองนวดคิน่ามน่นาหลัง ดํมิงปราบคักเป
 กตางข้าง ดํมิงมอเหตักเปนกความญ พระมหาอุปราชาให้แด่ข้าง
 ชนะงาณูกชาธารมเส็ดครนคิรทงสืบหกข้างพรางไว้ แดจักดํมิงรามัญ
 ที่เข้มแข็งประจําครบอยู่หน้าข้างมางจาซโรพระพิเตยง แด่มข้างกัน
 แทรกแซงเปนชนคั แด้ววา ง บั น จํารังคํมณฑกนกดับหามแด่น แด
 พดคาบได้ห้คาบคังคาบตองมอด้งละพันเปนชั้น ๆ ออกไป แด้วข้าง
 ท้าวพระยารามัญเกียกกายกองนำ แดพดเคินเท้ายสืบหมื่น พดม้าด้าม
 พันแซงตองฟากท่ง ทัพหลังนพระเจ้าเชียงใหมชข้างพลายชมพุด
 สูงหูกคอกคืบนวดคิน่ามน่นาหลัง พระยาเชียงแก้วหลานเป
 กตางข้าง แด่นหาญใจคักเปนกความญ กอบไปด้วยข้างคังกันแทรกแซง
 แดพดเคินเท้ายสืบหมื่น พระมหาอุปราชาจักทัพเปนดัดคเณนาเจ็ดแถว ๆ
 ตะเจ็ดกองเปนสืบเก้ากองพร้อมพลาพดทวยหาญ ให้ถ่นช้องใหญ่ช้อง
 กระคัรบตามหมวดคองยกจากค้ายพังครุครนงน ดันนฤนาทด้วย
 คัพทถ้ำเนียงเลียงข้างม้าพลาพดเคิน ดัท้านด็เทือนคุแ่นพสุธาจะถดมดง.

๑ ฝ่ายดํมิงเด็จพระนเรศวรเปนเจ้า ชนะเมื่อเส็ดคัรบประทับอยู่ณฉายา
 ไม่ประคั เร่งให้คังค้ายมน ทอดพระเนตรเห็นม้ารามัญตามชายท่ง
 คอบกดับไป ก็ครคัแก่มุขมนตรว่าพดม้าซึ่งกดับไปนั้นเห็นทพระมหา
 อุปราชาให้มาคอยเอาเหคูปแจ้ง ดัร้ายเพลาพรงุนจะไค้ยุทหใหญ่ ให้

กองทัพพระยาศรีไศยณรงค์พระยา ราชฤทธาณนค์ เว้งยกไปแค่ในเพลาตี
 ดิบเอ็จทุ่มปะทะหน้าข้าศึกพังกำลังดู แต่ในกองทัพหลวงก็ให้ตรวจเตรียม
 พร้อมไว้แต่เพลาอรุ่ง ท้าวพระยานายทัพนายกองก็ตรวจเตรียมโดย
 พระราชกำหนด ครั้นอรุ่งรุ่งแสงสุริโยภาส พระบาทสมเด็จพระบรม
 บพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์เสด็จยังเกย ตรัสให้ท้าวพระยา
 ในกองทัพหลวงยกออกตั้งขบวนเบญจเสนาห้าทัพ ให้พระยาลี้ทราเชน
 ข้างพายโจมไพรพลถือพลหมื่นหนึ่งเป็นกองหน้า พระยาพิไชยรณฤทธิ
 ข้างพายจบไพร่พลถือพลห้าพันเป็นปีกขวา พระยาพิชิตณรงค์
 ข้างพายจุโจมไพร่พลถือพลห้าพันเป็นปีกซ้าย พระยาเทพวรชุนข้าง
 พายจบโจมไพร่พลถือพลหมื่นหนึ่งเป็นเกียกกาย พระยาพิไชยสงคราม
 ข้างพายฝ่าพลแมนถือพลห้าพันเป็นปีกขวา พระยารามกำแพงข้าง
 พายแสนพลพายถือพลห้าพันเป็นปีกซ้าย แต่นำพระคชาธารออกไป
 ปดาเยือกนั้น ชุนโจมจักรวงศ์ข้างพายกฤษไชย ชุนทรงเดช
 ข้างพายไกรสรเดช ถือพลเสนทองข้างตะหาร้อย พระราชมนู
 ข้างพายหัตถิณพิไชย ถือพลปีกทองชนะชัยขวาข้างตะหาร้อย แต่
 หลวงพิไชยสงครามข้างพายบุญยิ่ง หลวงรามพิไชยข้างพาย
 มิ่งมงคล ถือพลดาบไล่หี ดาบตั้งข้างตะหาร้อย พระราชวังสัตว์
 ข้างพายแก้วมาเมืองถือพลอาสาจามหาร้อย พระเสนาภิมุขข้าง
 พายเพ็ญภพไพร่พลอาสาโยนหาร้อย ถัดนั้นทหารทองพันชั่งพระ
 ไทร้อยสามสิบหกคนถือดาบเขยี่สิบสองคน ถือดาบไล่หีสี่สิบสองคน
 ถือดาบสองมือเจ็ดสิบสองคน นำพระคชาธารนั้นหัวหมื่นพันนายดี
 พระตำรวจฉนวนดาบสพายแต่งถือทวนทองหาร้อย กำหนดทัพหลวง

เป็นพดด้สนหนึ่ง ให้เอาพดายภูเขาทองชนะวางสัพตข้อเจ้าพระยาไชยา
 ภูภาพ สูงหกศอกคืบสองนิ้วคืบนั้นนำหงษ์ ผูกคชาภรณ์เครื่อง
 มีนั้กับมหาเสวตฉัตรเป็นพระคชาธาร เจ้ารามราคพเป็นกตางช้าง
 นายนพานภาพเป็นควาญ แดดวงจุ้ดังคบาทนน พระมหามนตรี
 อยู่เท้านำฝ่ายขวา พระมหาเทพอยู่เท้านำฝ่ายซ้าย หดวงอินทรเทพ
 อยู่เท้าหลังเบื้องขวา หดวงพิเรนทรเทพอยู่เท้าหลังเบื้องซ้าย แด
 พระคชาธารสั้มเด็จพระอนาจารราชันน พดายบุญเรืองชนะวางสัพต
 ข้อเจ้าพระยาปราบไครจักร์ สูงหกศอกคืบคืบคืบนั้นนำหงษ์ ผูก
 คชาภรณ์เครื่องมีนั้กับบวรเสวตฉัตร หมั้นภักดีศัวรเป็นกตางช้าง
 ชุนศรีคชคงเป็นควาญ แดเมื่อกทพหดวงนเจ้าพระยามหาเสนาชช้าง
 พดายมารประไโดย ถือพดหมื่นห้าพันเป็นปักขวา เจ้าพระยาจักร์
 ช้างพดายไฟภักดีถือพดหมื่นห้าพันเป็นปักซ้าย พระยาพระคลัง
 ช้างพดายจักรมहिมาถือพดหมื่นหนึ่งเป็นยุกรบตรี พระราชสงคราม
 ช้างพดายสังหารคชสังห ถือพดห้าพันเป็นปักขวา พระรามรณภพ
 ช้างพดายมณิจักรพรรดิถือพดห้าพันเป็นปักซ้าย พระยาทนายช้าง
 พดายสั้ดดีพิไชยถือพดหมื่นหนึ่งเป็นกองหลัง หดวงฤไทยช้าง
 พดายทรงภูบาลถือพดห้าพันเป็นปักขวา หดวงอภัยสุนทรช้างพดาย
 สั้ดภูธรถือพดห้าพันเป็นปักซ้าย ถัดบับด้วยหมู่หมวดคชินทรคังกัน
 แทรกแซงสั้ดบักายคั้พังคาโคดแด่นดั้วันสั้ดราชายุทธคุมहिมา อันท้าว
 พระยาเสนาบดีพิริยโยธาทวยหาญ แด่นยาพดากพรพดพณทพร้อมพรง
 คังตามชบวนเบญจยุทธเสนาจนิกิรเดรั้จ พระมหาราชครพราหมณ
 ไหราธิบัตี้ กั้ อัญเชิญเสด็จ พระบาทสั้มเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ทงต้องพระ

องค์ ตรึงมูรธาภิเศกถวายอาเศียรพาทอวยไชย ดมเด็จพระเจ้า
 อยู่หัวก็ทรงเครื่องประดับสำหรับบรมราชาภิเษกด้วย ดมมรมิสังคราม
 วันนั้นวันอาทิตย์ ทรงพระแสงธนูแล้วเสด็จขึ้นเกยคอยฤกษ์ แล
 พ่อพรหมณงค์โขนทวารวดีว่าเดินไก่อ ชนมหาวิไชยศักดิ์ไม่ข่มนาม
 เสรีเจ้าแล้ว พอไต่ยี่นตำเนียงบันยงยุทธแย่งสุดเสียง ตรีศให้หมื่น
 ทิพเสนาเอามาเร็วไปพังราชการ เห็นทัพหน้าพ่ายเป็นอดหม่าน หมื่น
 ทิพเสนาพาเอาขุนหมื่นในกองนำเข้ามาเฝ้า ดมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัส
 ถามว่าเหตุใดจึงพ่ายข้าศึก ขุนหมื่นกราบทูลพระกรุณาว่า ยกชน
 ไปถึงท้ายโคกเผาเข้าเผาเข้าประมาณโมงเศษ พบกองทัพรามัญยก
 มาปะทะกันถึงคดุมบอน คึกหนักกว่าทุกครั้งจึงพ่าย ดมเด็จพระเจ้า
 อยู่หัวตรัสดูความคิดมุขมนตรีว่า ทัพหน้าพ่ายดังนี้จะเกิดประการใด เสนา
 บดินทรมุขกราบทูลว่า ขอเชิญเสด็จคงมั่นอยู่ก่อน แ่่งทัพไปรับ
 หน่วงไว้ ต่อได้ทีแล้วจึงยกทัพหลวงออกทำยุทธหัตถีเห็นจะได้ไชย
 ชำระ ดมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไม่เห็นด้วย ดำรัสว่าทัพหน้าแตกฉานมา
 แล้วแต่จะแต่งทัพออกรับจะมาปะทะกันเข้าจะพลอยให้แตกเสียอีก ชอบ
 ให้เบียดงมาที่เดียว ให้ข้าศึกได้ตะเล็งใจเสียขบถนมา เราจึงยกทัพ
 ออกยอข้าศึกเห็นจะได้ไชยชำระโดยง่าย ท้าวพระยามุขมนตรีทั้งปวง
 กราบถวายบังคมพร้อมกันเห็นโดยพระราชดำริห์ ดมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
 ก็ตรัสให้หมื่นทิพเสนา หมื่นราชามาตย์ ชำมาเร็วขึ้นไปประกาศแก่
 นายทัพนายกองพลทหารทั้งปวงอย่าให้รอวันเลย ให้เบียดงมาที่เดียว
 ๑ ฝ่ายทัพรามัญเห็นทัพชาวพระนครพ่ายมิได้คงรับ ก็ยังมีใจกำเริบ
 ไ้ระด้าระด้ามิได้เป็นกระบวน ดมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าเสด็จ

คอยอุกษ^{๒๕} ทอดพระเนตรเห็นมหาเมฆตงชนมาแต่ทิศพายัพ แล้ว
 กذبเกลื่อนคั่นกระจายอันครหานไป พระสุริยเทวบุตรจรดแจ่มดวงใน
 นภาดตอากาศ พระมหाराชครูพระครูปโรหิตาจารย์ ไหว้ขอขมาตั้งของ
 ไชยดำเนนธง พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวก็เสด็จทรงช้างคัน
 เจ้าพระยาไชยานุภาพเป็นพระคชาธาร ส้มเด็จพระเอกาทศราชูธิคัศวรมน
 นารกราชอนุชา เสด็จทรงช้างคันเจ้าพระยาปราบไตรจักรเป็นพระคชาธาร
 พดทหารก็ให้ถ่มบันญาคัพท^{๒๖} แตรสังข์^{๒๗} เฝ้ายประโคมฆ้องกลองชนะกลอง
 คักกัถ่านตื้นเอื้องประหนึ่งแผ่นดินจะไหว ส้มเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้ง
 สองพระองค์ ยাত্রา พระคชาธาร เป็นบาทอย่างสะเทินมา บ่ายหน้าต่อข้าศึก
 เจ้าพระยาไชยานุภาพ เจ้าพระยาปราบไตรจักร ได้ยืนเคียงพดแด
 เฝ้ายฆ้องกลองคักกัถ่าน^{๒๘} ก็เรียกมันครันครนทางหูหูก^{๒๙} กิริยาบง
 เดินเป็นบาทอย่างใหญ่เร็วไปด้วยกำลังน้ำมัน ช้างท้าวพระยามุขมนตรี
 แดโยธาหาญซ้ายขวานำหลังนั้นตกลงไปมิทันเสด็จ พระเจ้าอยู่หัวทั้ง
 สองพระองค์ โกลัถพ่นข้าศึก ครีททอดพระเนตรเห็นพดพม่ารามัญ
 ยกมานั้นเต็มท้องทุ่ง เดินคุดคู้^{๓๐} ดิ้นในพระมหาสมุทร พดข้าศึกได้พด
 ชาวพระนครมาครอง^{๓๑} นนดัดจับซ้อนกันมิได้เป็นกระบวน ส้มเด็จพระ
 เจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ก็ขับพระคชาธารเข้าโจมตีแทงข้าง^{๓๒} ม้าพดปรบักษ์
 ได้ด้ายเดียดนัดตุมบอน พดพม่ารามัญล้มตายเกลื่อนกลาด ช้าง
 ข้าศึกได้ถ่มน้ำมันพระคชาธาร ก็หกหันตบปะกันไปเปนนอดหม่าน
 พดพม่ารามัญก็โถมยิงธนู^{๓๓} ไม่บันไฟ ระดมเอา พระคชาธาร ส้มเด็จพระ
 เจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ แตร^{๓๔} มาการก็ระหัดมิดเป็นหมอกมัวไป
 มิได้เห็นกันประจักษ์ พระบาทสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าจึงครีทประกาศ

แก่เทพดาทั้งปวง ว่าให้บังเกิดมาในประยูรมหาเสวตศรัณร จะให้
 บำรุงพระบวรพุทธศาสนา ไฉนจึงมีช่วยให้สว่างแด่เห็นข้าศึกเก่า พอ
 ตกพระโอษฐ์ลงพระพาก็พัดควนอันเป็นหมอกมืดนั้นสว่างไป ทอดพระ
 เนตรเห็นช้างเสวตศรัณร ๑๖ ช้าง มีช้างคองช้างค้ำยืนอยู่เป็นอันมาก
 แต่มิได้เห็นพระมหาอุปราชา ครั้นเหลือบไปฝ่ายทิศขวาพระหัตถ์ ก็
 เห็นช้างเสวตศรัณรข้างหนึ่ง ยืนอยู่เฉยเฉยไม่ขยับ มีเครื่องสูงแห่ทหาร
 นำช้างมาก ก็เข้าพระไทยถนัดว่าช้างพระมหาอุปราชา พระเจ้า
 อยู่หัวทรงส่องพระองค์ชมพระคชาธารตรงเข้าไป ทหารนำช้างข้าศึก
 กว้างขึ้นจางคมณฑก นกดับ ตระแบงแก้ว ระคมยง มิได้ต้อง พระองค์แต่
 พระคชาธาร สัมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าตรัสร้องเรียกด้วยพระสุรเสียง
 อันดังว่า พระเจ้าพี่เราจะยืนอยู่ใยในร่มไม้เก่า เชิญออกมาทำยุทธ
 หัตถ์ด้วยกันให้เป็นเกียรติยศไว้ในแผ่นดินเถิด ภายหน้าไปไม่มีกระษัตริย์
 ที่จะได้ ยุทธหัตถ์แล้ว พระมหาอุปราชาได้ ฟังดังนั้นตอแยพระไทยมีชัย
 ราชมานะ ก็บ้ายพระคชาธารออกมารับ เจ้าพระยาไชยานุภาพเห็นช้าง
 ข้าศึกก็เร็วไปด้วยฉันทมนมทนยังเดียงที่ พลายพิทกอได้ต่างแบกรุนมา
 พระมหาอุปราชาจ้วงฟันด้วยพระแสงของ้าว สัมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า
 เบี่ยงพระมาดารับ พระแสงของ้าวมิได้ต้องพระองค์ เจ้าพระยา
 ไชยานุภาพสับตัดได้ต่างแบกหนี พลายพิทกอพลึงเบนไป สัมเด็จพระ
 พระนเรศวรเป็นเจ้าได้จ้วงฟันด้วยพระแสงพลพ่าย ต้องพระอังก์
 เมือของมหาอุปราชา ตลอดลงมา จนปัจจุบันนี้ราประเทศ ชบสง กับคอช้าง
 แดงนายมหานุภาพถวาย พระคชาธาร พระนเรศวรเป็นเจ้านัน ต้องบันฆ่าศึก
 ตาย ขณะเมื่อสัมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าชนช้างด้วยพระมหาอุปราชา

เจ้านั้น เจ้าพระยาปราบไตรจักรซึ่งเป็นพระราชาธรรมเด็จเอกาทศรัฐ
 เข้าชนด้วยพายุพิษเนืองข้างมาจากโจร เจ้าพระยาปราบไตรจักรได้
 ต่าง พายุพิษเนืองเดียวที่เปรีไป ส้มเด็จเอกาทศรัฐจึงพ้นด้วยพระ
 แต่งของ้าวต้องค้อมจากโจรขาดตายกับคอข้าง หมิ่นนักดีศวกต่างข้าง
 ส้มเด็จเอกาทศรัฐนั้นต้องบ้นข้าศึกตาย ขณะเมื่อส้มเด็จพระพุทเจ้า
 อยู่หัว ทั้งสอง พระองค์ ทำคชสงคราม ได้ ไชยชนะ พระ มหาอุปราชา แด
 มาจากโจร แดบรรดาท้าวพระยามุขมนตรีนายทัพนายกองซ้ายขวา
 นำหลังทั้งปวงจึงมาทั้นเด็จ ได้เข้ารบพุ่งแทงฟันข้าศึกเป็นสำมารถ
 แดพดพม่ามอญทั้งนั้นก็แตกกระจัดกระจายไป เพราะพระเดชเดชานุภาพ
 ส้มเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัสให้นายทัพ นายกอง ทั้งปวง ยกไป ตามจับ ข้าศึก
 แดเด็จคั้นมายังพลับพลา พระราชทานชื่อเจ้าพระยาไชยานุภาพเป็น
 เจ้าพระยาปราบหงษา บรรดามุขมนตรีนายทัพนายกองซึ่งยกตามข้าศึก
 ไปนั้น ได้ฆ่าฟันพม่ามอญโดยทางไปถึงกาญจนบุรี อาศัพเกดื่อน
 ไปแต่ตะพังตรุนประมาณสองหมื่นเศษ จับได้เจ้าเมืองมอญแด
 นายทัพนายกองกับไพร่เป็นอันมาก ได้ช้างใหญ่สูงหกศอกสามร้อย
 ข้างพายุพิ้งวางเพรียวห้าร้อย ม้าสองพันเศษมาถวาย ส้มเด็จ
 พระพุทเจ้าอยู่หัว ตรัสให้ ก่อพระเจดีย์ฐาน สดมคัพ พระมหาอุปราชา ไว้
 กำบดตะพังตรุ ขณะนั้นโปรดพระราชทานช้าง ๆ หนึ่งกับหมอบแดถวาย
 ให้เจ้าเมืองมอญขึ้นไปแจ้งแก่พระเจ้าหงษาวดี พระบาทส้มเด็จพระ
 พุทเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ได้เด็จคั้นเข้าพระนคร แดดำรัสว่า
 เจ้ารามราดพกดต่างข้างกับขุนศรีคชคงถวาย ซึ่งได้ผจญข้าศึกจนมีไชย
 ชนะด้วยพระองค์นี้ ก็ปูนบำเหน็จพระราชทานยศถาาศักดิ์เครื่องอุปโภค

บริโภคน้ำเงินทอง ฝ่ายนายมหานภาพคณาจารย์ หมั่นนึกดีควร
 กตางข้าง ได้โดยเสด็จงานพระราชสงครามจนถึงสิ้นชีวิตในท่ามกตาง
 คึกมีความชอบ ให้เอาบุตรภรรยา มาชุบเลี้ยง พระราชทานเครื่อง
 อุปโภคบริโภค เงินทองเสื้อผ้าโดยสมควรเสร็จแล้ว พระราชดำรัส
 ให้ปลุกเสก โทษนายทัพนายกองว่า ข้าราชการมาถึงพระนคร ส้มเด็จพระ
 เจ้าอยู่หัว ทั้งสอง พระองค์ คง พระไทย จะรักษา พระพุทธศาสนา แต่ ส้มณ
 พราหมณาจารย์ อาณาประชาราษฎร์ มิได้คิดเห็น ยากลำบาก พระองค์
 ทรงพระอุสาหเสด็จยกพลโยธาทัพออกไป ณ รุ่งด้วยข้าศึก แลนาย
 ทัพนายกองกลัวข้าศึกยิ่งกว่าพระราชอาญา มิได้ โดยเสด็จพระราช
 ดำเนินให้ทัน แต่พระคณาจารย์ ส้มเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์
 ให้เข้าอยู่ท่ามกตางข้าศึก จนได้กระทำยุทธหัตถีมีชัยแก่พระมหา
 อุปราชาเสร็จ โทษนายทัพนายกองทั้งนั้นจะเป็นประการใด พระมหา
 ราชครูโรหิตทั้งปวง ปลุกเสกได้ด้วยพระโอยการศึก กับพระราชกฤษฎีกา
 ว่า ส้มเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินงานพระราช
 สงคราม แต่เกณฑ์ผู้ใดเข้ากระบวนทัพแล้ว แต่มิได้ โดยเสด็จให้
 ทัพยุทธนาการ ท่านว่าโทษผู้นั้นเป็นอกุศล ให้ประหารชีวิตทีเดียว
 ให้ผู้นั้นอยู่เยี่ยงอย่าง เอาคำพิพากษากราบทูต มีพระราชดำรัสสั่ง
 ให้เอาตามลูกขุนปลุกเสก แต่ทว่าบัดนี้จนวันจากทูตสืบฉันทดีอยู่
 ให้เอานายทัพนายกองจำเรือนครุไว้ก่อนสามวัน พันแล้วจึงให้ดำเนิน
 โทษโดยพระโอยการศึก.

๑ ครั้นวัน ๑๕ ๒ ค่ำ ส้มเด็จพระพนรัตนวัดป่าแก้ว แลพระ
 ราชาคณะยี่สิบห้ารูป ก็เข้ามาถวายพระพรตามข่าวซึ่งเสด็จงานพระราช

ดังครามได้กระทำยุทธหัตถีมีไชยก่พระมหาอุปราช   ส้มเด็จพระเจ้า
 อยู่หัวก็แสดงการซึ่งปราบปัจจามิตรให้ พังทุกประการ   ส้มเด็จพระ
 พนรัตนจึงถวายพระพรถามว่าพระราชดำริมีไชยก่ข้าศึก   เหตุไฉน
 ข้าราชการทั้งปวงจึงต้องราชทัณฑ์ได้   ส้มเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงตรัส
 บอกว่านายทัพนายกองเหล่านี้อยู่ในกระบวนทัพโยม   มั่นถวัลย์ข้าศึก
 มากกว่าโยม   ะให้แต่โยมสองคนพี่น้องฝ่าเข้าไปในท่ามกตางคิก   จน
 ได้ทำยุทธหัตถีกับพระมหาอุปราช   มีไชยชนะแล้วจึงได้เห็นหน้ากัน
 นี้หากว่าบารมีของโยม   หาไม่แผ่นดินจะเป็นของชาวหงสาวดีเสียแล้ว
 เพราะเหตุดังนี้จึงให้ตั้งโทษโดยพระไวยการคิก   ส้มเด็จพระพนรัตน
 จึงถวายพระพรว่า   อาตมภาพพิเคราะห์คิดราชการเหล่านี้   ที่จะไม่กลัว
 พระราชดำริเจ้าหน้าหน้ามิได้   แต่เหตุทั้งนี้จำเป็นที่จะให้พระเกียรติยศ
 พระราชดำริเจ้าเป็นมหัศจรรย์   เหมือนสมเด็จพระธรรมพรหมเจ้า
 เมื่อพระองค์ได้เจ้เห็นอุปราชบิดาได้คองพระมหาโพธิ   ณเพดา
 ด้วยอันครั้งนั้น   เทพยเจ้ามาเฝ้าพร้อมอยู่ทั้งหมื่นจักรวาฬ   แด
 พระยาคู่คู้ดมารยกพลพาต่นามารมาฉวยครั้งนั้น   ถ้าได้เทพยเจ้าเป็น
 บริวารมีไชยก่พระยามารก็หาได้เป็นมหามหัศจรรย์นักไม่   นี้พรหม
 ให้หม่อมอินทร์พรหมทั้งปวงปลาศนาการหนีไปสิ้น   ยิ่งแต่พระองค์เดียว
 อาจดามารถฉวยพระยามารราช   กับพลเด่นามารให้ปราชัยพ่าย
 แพ้ได้   จึงสมเด็จพระบรมโลกนาถเจ้าได้พระนามว่า   พระพิชิตมาร
 โมฬีศรีธรรมพรดาญาณ   เป็นมหามหัศจรรย์ดาดิเรกทั่วอนันตโลกธาตุ
 เมื่องบนคราบเท่าถึงภคพรหม   เมื่องด่าดอดถึงอโรภาศของเจ้เป็น
 ที่สุด   ก็เหมือนพระราชดำริเจ้าทั้งต้องพระองค์ครั้งนั้น   ถ้าได้เจ้

พร้อมด้วยเสนาภคนิกรโยธาทวยหาญมาก แต่มิใช่แก่พระมหาอุปราชา
 ก็หาผู้เป็นมหัศจรรย์แก่พระเกียรติยศปรากฏไปในนา ๆ ประเทศธานีใหญ่น้อย
 ทั้งนั้นไม่ พระราชสมภารเจ้าอย่าทรงพระราชปริวิตกน้อยพระทัย
 เดย อันเหตุที่เป็นเพื่อเทพยเจ้าทั้งปวงอันรักษาพระองค์จักดำรงพระ
 เกียรติยศ คุงอาตมภาพถวายพระพรเป็นแท้ ส้มเด็จพระเจ้าอยู่หัว
 ครีได้ทรงฟังสมเด็จพระพนรัตนถวายวิสัชนากว้างขวาง ออกพระนาม
 ส้มเด็จพระบรมอรรคมโหฬารครั้งนั้น รุกถึงพระคุณนามอันยิ่งก็
 ทรงพระปิติโลมณศันต์เต็มพระกระหมัดไทยปราโมทย์ ยกพระกร
 ประนมเหนือพระอุมางศศิโรตม์นมัสการ แยมพระโอษฐ์ว่า ดาสุ
 ดาสุ พระผู้เป็นเจ้าว่านควรหนักหนา ส้มเด็จพระพนรัตนเห็นว่า
 พระมหากระษัตริย์คดาวยพระโกธรแล้ว จึงถวายพระพรว่าอาตมภาพ
 พระราชาคณะทั้งปวงเห็นว่าราชการซึ่งเป็นโทษเหล่านี้ ผิดหนักหนา
 อยู่แล้ว แต่ทว่าได้ทำราชการมาแต่ครั้งสมเด็จพระบรมราชโอยกา แด
 ส้มเด็จพระพุทธเจ้าหลวง แดทำราชการมาได้ดั่งอรุณดีพระบาทของ
 พระราชสมภารเจ้าแต่เดิมมา คุงพุทธบริษัสมเด็จพระบรมครูก็เหมือน
 กัน ขอพระราชทานบิณฑบาตโทษคนเหล่านี้ไว้ครั้งหนึ่งเถิด จะได้
 ทำราชการสนองพระเดชพระคุณสืบไป ส้มเด็จพระเจ้าอยู่หัวครีว่า
 พระผู้เป็นเจ้าขอด้วยโมกข์จะให้ แต่ทว่าจะให้ ไปค้เขาเมืองคณาครี
 เมืองทวายแก้วก่อน ส้มเด็จพระพนรัตนถวายพระพรว่าการซึ่งจะใช้
 ไปค้บ้านเมืองนั้นสุดแต่พระราชสมภารเจ้าจะส่งเคราะห์ ไซ้กิจสมณะ
 แล้วสมเด็จพระพนรัตนพระราชาคณะทั้งปวงถวายพระพรตาไป.

๑ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวสั่งให้ท้าวพระยา พระหัวเมืองมณฑลหัวพันไทย พระราชกำหนดให้พระยาจักรีถอดพลห้าหมื่นไปตั้งเมืองนครศรี ให้พระยาพระคลังถอดพลห้าหมื่นยกไปตั้งเมืองทวาย พระยาจักรี พระยาพระคลัง นายทัพนายกองก็ถวายบังคมถวายไปโดยพระราชกำหนด สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวดำรัสว่า ซึ่งเราตั้งเมืองฝ่ายเหนือเสียเด็กครอบครัวลงมาหนักหาต้นที่เดียวไม่ ครั้นศึกหงษาวดีก็ถอยกำลังแล้ว ถึงมาทว่าจะมีมาก็ไม่เกรง เราจะบำรุงเมืองทวายให้เป็นเกียรติยศไว้ตราบนานเท่านาน จึงดำรัสสั่งให้พระยาไชยบูรณ์เป็นเจ้าพระยาสุรสีห์ ครองเมืองพระพิษณุโลก ให้พระศรีเสถียรราชไปรักษาเมืองสุโขทัย ให้พระองค์ทองไปรักษาเมืองพิษณุโลก ให้หัตถงจำไปรักษาเมืองสวรรคโลก บรรดาหัวเมืองฝ่ายเหนือทั้งปวง ก็ให้เจ้าเมืองกรมการแต่งไปเรียกร้อยรวบรวมไพร่พลซึ่งแตกฉานชานเชนอยู่ป่าดงนั้นทุกหัวเมือง.

๑ ฝ่ายเจ้าเมืองมณฑลชาวหงษา ซึ่งสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าจับได้ ให้ปล่อยกลับไปนั้น ก็พบนายทัพนายกองพม่ามอญซึ่งแตกฉานชานเชน โดยค่านโดยทางไปรวบรวมกันได้ ก็พากันกลับไปกรุงหงษาวดี เข้าเฝ้ากราบทูลประพาดเหตุ ซึ่งพระมหาอุปราชาเดียดมน้ำกับคอช้างนั้น ให้ทราบทุกประการ สมเด็จพระเจ้าหงษาวดีจึงตั้งนั้นก็เสียดพระไทย โทมนัสคิดอาไถยถึงพระราชบุตร แล้วทรงพระโกรธแก่นายทัพนายกองว่านเรศวรกับเอกาทศรถสู้รบเข้ามารบแต่ต้องช้าง กับคนกลางคนความอยู่ข้างหกคนเท่านั้น ทัพเราถึงห้าสิบหมื่น ถึงมาทว่าจะมีถ้อยคำคราดูรเดย จะประหารด้วยก้อนดินแต่คนละก้อนก็ไม่คนนามืออีก นี่ละให้เสียดราชโอรสแห่งเราไหนจะเลี้ยงต่อไปได้ ให้ตั้งพระราชอาญาทั้ง

นายท่งไพร่แล้วจำได้เรือนครไฉ่ อยู่ประมาณหกวันเจ็ดวัน พระเจ้า
หงษาวดีทรงพระราชดำริห์ว่า นเรศวรทำการศึกถ่วงไวหัดักแถม
ของอาจนิก จนถึงยุทธหัตถีมีไชยแก่มหาอุปราชา เอกาทศรฐไฉ่
ก็มีไชยแก่มังจาชโร เห็นพี่น้องสองคนนี้มีใจกำเริบยกมาตีพระ
นครเราเปนมั่นคง แต่ทว่าจะคิดเอาเมืองตนาวศรี เมืองมฤท เมือง
ทวาย ก่อน จำจะให้นายทัพนายกองเตไพร่ซึ่งไปเสียทัพมานี้ ให้ยก
ลงไปรักษาเมืองตนาวศรี เมืองมฤท เมืองทวาย ไว้ให้ได้ คัก
จึงจะไม่ถึงกรุงหงษาวดี ครั้นทรงดำริห์แล้วเพดารุ่งเดี๋ยออกคริศตั้ง
ให้ถอดนายทัพนายกองออกจากสังขตักพันทนาการ แล้วให้เร่งยกลง
ไปรักษาเมืองตนาวศรี เมืองมฤท เมืองทวาย ไว้ให้ได้ ถ้าเสีย
เมืองตนาวศรี เมืองมฤท เมืองทวายแก่ข้าศึก จะเอานายทัพนาย
กองเตไพร่ทั้งนี้ ได้เอาเผ่าเสียให้สิ้นทั้งโคตร นายทัพนายกองทั้งปวง
กราบถวายบังคมดา ยกกองทัพไปจากกรุงหงษาวดี.

๑ ฝ่ายพระเจ้าเชียงใหม่แจ้งอังกิดาการในกรุงเทพมหานครขึ้นไปเสด็จ
ขึ้นทุกประการ ก็เกรงพระเดชเดชาภาพ จึงตรัสแก่แสนท้าวพระยา
ดาวทองปวง ว่าบัดนี้สมเด็จพระเจ้ากรุงเทพมหานครรั้อยุทธยาถึงแก่
สวรรคต สมเด็จพระนเรศวรราชบุตรได้ครองราชสมบัติ พระมหา
อุปราชายกลงมาได้ทำยุทธถึงแก่พราโดยกับคอช้าง แล้วทัพกรุงเทพ
มหานครรั้อยุทธยาก็ก่อออกไปตีเมืองมฤทเมืองทวายอยู่แล้ว อันหมู่
ปรบัษัที่จะเข้าไปรบต่อยุทธด้วยกรุงเทพมหานครรั้อยุทธยานั้น ดุจ
หนึ่งฝูงมิกษาคือนจะเข้าไปต่อศึกดาเคชพระยาไกรสรสัหราช ถ้ามีฉนวน
ดุจหนึ่งโถมชาติศักกุนบัษษานเข้าไปรบเบตวเพดิง มีแต่พิณาคินิพหาย

ดงทุกที่ บดินเตาพิเคราะห์ให้ดูพระเจ้าหงสาวดีด้วยพระมหาอุปราชราชบุตร
 เหมือนหนึ่งพระภรรยาชาติ ส้มเด็จพระนครีวรเป็นเจ้ากับส้มเด็จพระ
 อนุชาธิราชเจ้าทรงพระราชกฤษฎาเดชาภาพทวชน คุงหนึ่งพระทินกร
 ดลิตยดอยอยู่เห็นอากาศปราศจากเมฆขณะเมื่อเพลาเที่ยง แดงรัศมี
 มีแตกดำเนินไป ที่ไหนกรุงหงสาวดีจะพบน้อมพระหัตถ์ จำเราจะตง
 ไปอ่อนน้อมถวายราชบรรณาการ พึงพระเดชเดชาภาพจึงจะพ้นไภย
 อันตราย แด่นท้าวพระยาตวทงปวงได้ฟังพระราชบัญชาที่มีความยินดี
 คุงหนึ่งมนทุกชาติอันพ้นจากปากอศัรพศิม พระเจ้าเชียงใหม่จึงให้
 แต่งดักษณพระราชดำذن ให้นั้นทะพะยะกับแด่นหลวงจำทุดพระราช
 ดำذنคุมเครื่องราชบรรณาการมาโดยด่านเมืองตาก พระยากำแพงเพชร
 ก็แต่งขุนหมื่นกรมการคุมทูตตงมาถึงพระนครศรีอยุธยา อรรคมหา
 เฒ่าธิบดจึงเข้ากราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทง
 ต้องพระองค์ได้จัดออกพระที่นั่งมั่งคดากิเศก พร้อมด้วยหมื่นมุขไภย
 สุ่มุมนตรี กระจวราชปโรหิตา โหรา จารยเฒ่า พระบาทบง กษมาศ คายดา
 ดั่งคองคารการรายรอบพระรัชนีกรเทวบุตร จึงดำรัสสั่งให้เบิกทูตานุทูต
 เข้าเฝ้า พระศรีภริยปรีชาอ่าน ในดักษณพระราชดำذنนั้นว่า พระเจ้า
 เชียงใหม่ผู้เป็นอธิปไคยในมดาวประเทศ ขอน้อมคีโรตมถวายวันทน
 ประณาม มหาแทบพระ บวรบาทยุคต ส้มเด็จพระ พุทธเจ้า อยู่หัวทง ต้อง
 พระองค์ ด้วยข้าพระบาทแต่ก่อนขัดพระราชอาชญาท่านผู้เป็นอธิการธิบด
 ในรามัญประเทศมิได้ จำยกพยุหโยธามากระทำจาดแก่กรุงพระมหา
 นครศรีอยุธยาเป็นหลายครั้งให้เคื่องไคเบองบาทบงกษมาศ ขอพระ
 องค์จงทรงพระมหาการุญภาพ บดินข้าพระบาทจะขอเอาพระราชกฤษฎา

เดชาณุภาพอภินิหารบารมีปกเกศเกล้า   คุรุหนึ่งปริมณฑลร่วมมหาโพธิ
ถ้าพระองค์จะเสด็จยกพลโยธาทัพไปแห่งใด   จะขออาสาโดยเสด็จงาน
พระราชสงครามกว่าจะสิ้นกำลัง   ข้าพระองค์ให้นันทะพะยัคกับแสน
หนึ่งร้อย แสนหวด จ้างทูตพระราชสาส์นเชิญเครื่องมรดกราชบรรณาการ
ลงมาจำเริญทางพระราชไมตรี   สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวได้ทรงฟัง
ทรงพระโสมนัส   จึงมีพระราชปณิธานการปราได้แก่ทูตานุทูตตามนัด
แต่ตัวราชวงศ์สั่งให้ พระราชทาน เสื้อผ้า เงิน ครวแก่ทูตานุทูต โดย ถานานุกรม
แล้วแต่งทูตพระราชสาส์นส่งทูตานุทูตกลับไป ฝ่ายนันทะพะยัคกับแสน
หนึ่งร้อยแสนหวด ขึ้นไปเข้าเฝ้าพระเจ้า เชียงใหม่ ทูล ราชกิจ เสร็จ สิ้นทุก
ประการ   พระเจ้าเชียงใหม่ก็โสมนัส   คุรุหนึ่งผู้เดินมาตามสถิต
รักษากันดารไกลในเพลาเที่ยง   ร้อนกระวนกระวายด้วยแสงภาณุมาศ
กล้า   แต่มีผู้เฝ้าอันเย็นได้มาโสรจสดรงกายาให้เย็นสบาย.

๑ ขณะนั้นพอมันหนึ่งร้อยบอเมืองเชียงแสนมาว่า   ชาวด่านเมืองเชียง
แสนกับชาวด่านเมืองล้านช้างไปตรวจตระเวน ด่านพบ กัน เข้าวิวาทฆ่าฟัน
กันตาย   บัดนี้พระเจ้าล้านช้างแต่งให้พระยาหลวงเมืองแสนเป็นแม่ทัพ
พลประมาณเจ็ดพันยกตนมาถึงเมืองเชียงแสนได้รับฟังกันอยู่แล้ว   ขอ
ให้พระเจ้าพันบาทหอกำลังมาช่วย   พระเจ้าเชียงใหม่ได้ทราบก็ให้
กองทัพไปช่วย   แล้วแต่งหนึ่งร้อยบอกลงไปให้กราบทูลพระบาทสมเด็จพระ
พุทธเจ้าอยู่หัว   ว่ากองทัพล้านช้างยกลงมาตีเมืองเชียงแสน   ขอให้
กองทัพกรุงลงมาช่วย   แต่งแล้วสั่งให้พระยาหลวงเมืองแก้วหมื่นโยธา
กับไพร่ ๒๐ คนถือธงไป   ครั้นถึงกรุงพระนครศรีอยุธยา   อรรคมหา
เสนาธิบดีนำหนึ่งร้อยบอเข้ากราบบังคมทูล   สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว

ทั้งต้องพระองค์ครัดทราบ จึงดำรัสให้พระยาราชฤทธาณนคัถอพต
 ห้าพันสรรพไปด้วยเครื่องศาสตราวุธใหญ่น้อย ข้างเครื่อง ๕๐ ม้า ๒๐๐
 เอาพระรามเดโชซึ่งเป็นชาวเชียงใหม่ขึ้นไปด้วย แล้วจึงดำรัสตั้งพระยา
 ราชฤทธาณนคัถว่า ถ้าสำเร็จราชการแล้วให้พระรามเดโชอยู่ช่วยราชการ
 พระเจ้าเชียงใหม่ พระยาราชฤทธาณนคัถกราบถวายบังคมลาแยกทัพขึ้นไป
 ณเมืองเชียงใหม่ ครั้นถึงเข้าเฝ้าพระเจ้าเชียงใหม่ ค้างแจ้งราชการ
 โดยควรแล้วก็ยกไปตั้งณเมืองเชียงแสน ฝ่ายกองทัพกรุงเทพนคร
 ยกขึ้นไปถึงดการบไว้ พระยาราชฤทธาณนคัถกับพระยาหัตถวงเมืองแสน
 แม่ทัพด้านข้างเจรจาความเมืองกัน พระยาหัตถวงเมืองแสนเกรงพระเดช
 เสดษานุภาพก็เลิกทัพกลับไปเมือง พระยาราชฤทธาณนคัถให้พระราม
 เดโชอยู่ช่วยราชการเมืองเชียงแสนโดยพระราชกำหนด พระยาราชฤทธา
 นนคัถเลิกทัพกลับมาถึงกรุงเทพมหานคร กราบทูลซึ่งได้ไประงับกอง
 ทัพด้านข้างกับกองทัพเมืองเชียงแสนเสร็จสิ้นทุกประการ.

๑ ฝ่ายทัพพระยาจักรีก็ถึงเมืองศนาทศรี ทัพพระยาพระคลังถึงเมือง
 ทวาย เจ้าเมืองศนาทศเจ้าเมืองทวายก็บอกหนังสือขึ้นไปณเมืองหงสาวดี
 ฝ่ายนายทัพนายกองรามัญก็ยกมาถึงเมืองเมะตะมะ พอเรือลือหนังสือ
 บอกเมืองศนาทศเมืองมฤทเมืองทวายไปถึงเมืองเมะตะมะ บอกว่า
 กองทัพไทยยกไปตีเมืองศนาทศ เมืองมฤท เมืองทวาย ชาวเมืองกับ
 กองทัพได้รับฟังกันเป็นด่ามารถ แดทัพไทยครั้งนี้หึกหาญ ชาวเมือง
 ศนาทศ เมืองมฤท เมืองทวาย รับกตางแปลงมิหยุด บัดนี้ได้แต่รักษา
 น้าที่อยู่ แดกองทัพไทยเข้าล้อมเมืองศนาทศได้ ๘ วัน ล้อมเมือง
 ทวายได้ ๗ วันแล้ว ขอกองทัพเร่งลงไปช่วยโดยเร็ว เมืองศนาทศ

เมืองมฤท เมืองทวายเป็นเมืองมอชัค เจ้าเมืองเมาะคมะ
บอกข้าราชการขึ้นไปกรุงหงสาวดี พระเจ้าหงสาวดีจึงตั้งนักแต่ง
ให้ข้าหลวงลงไปเร่งกองทัพให้รบยกไปช่วยให้ทัน ฝ่ายพระยาจักรี
ยกมาถึงแดนเมืองคณาครี ตำนานรายทางกวาดผู้คนได้เป็นอันมาก
แล้วเข้าต่อมเมืองคณาครี ชาวเมืองรบป้องกันเป็นด้ามารดัดห้าวัน
พระยาจักรีก็แต่งทหารเข้าปล้นเมืองในเขตต์ดัดเจ็ดกุ่ม พอรุ่งขึ้นเข้า
เขตต์ประมาณโมงเศษก็เข้าเมืองได้ ฝ่ายกองทัพพระยาพระคลังยกตี
แดนเมืองทวาย ชาวทวายยกออกมารบก็แตก เสียเครื่องศาสตรา
อาวุธล้มตายเป็นอันมาก พระยาพระคลังก็ยกเข้าไปพักพลตั้งค่าย
ริมน้ำปากควนออกเห็นอคตองตะห้าหมื่นแล้ว ก็ยกข้ามไปล้อมเมือง
ไว้อยู่ยี่สิบวัน ทวายเจ้าเมืองทวายเห็นเหตุอัตรังจะรักษาเมือง
ไว้มิได้ ก็แต่งให้เจตองหวุ่นทกออกไปขอออกเป็นข้าขอบขัณฑสีมา
ถวายดอกไม้เงินทอง.

๑ ขณะเมื่อพระยาจักรีได้เมืองคณาครีนั้น คิดว่าทัพเมืองหงสาวดี
เมืองเมาะคมะจะยกทัมเทลงมาช่วยเมืองทวาย จึงจับตูลูกตูก้าฝรั่ง
ห้าหมื่น แยกสองห้าหมื่น รบร้อยห้าสิบห้า ให้หลวงเทพวรชุนเป็นแม่
กองเรือ ถือบดหมื่นหนึ่งยกขึ้นไปเมืองทวายโดยทางชล ให้พระยาศรี
ไธยณรงค์คุมไพร่หมื่นหนึ่งอยู่รักษาเมืองคณาครี แต่พระยาจักรียก
พลตามหมื่นขึ้นไปเมืองทวายทางบก.

๑ ฝ่ายหลวงเทพวรชุนซึ่งเป็นแม่ทัพเรือนั้น ยกขึ้นมาถึงตำบลบ้าน
การบ่อแดนเมืองทวาย พอพบทัพเรือตมิงอุบากอง ตมิงพระตะบะ
ยกมาแต่เมืองเมาะคมะเรือรบเรือบรรทุกสองร้อยห้าหมื่น พลประมาณ

หมื่นหนึ่ง จะลงไปช่วยเมืองคนาว ได้รับกันแต่เข้าจนเพลาท้อง
พอดคนหนักก็ทอดรอยงกันอยู่.

๑ ฝ่ายพระยาพระคลังได้เมืองทวายแล้ว คิดว่าพระยาจักรีตั้งเมือง
คนาวเมืองมฤตจะได้ฤกษ์ได้ก็ยังไม่รู้ จึงแต่งให้พระพิไชยสงคราม
พระรามกำแหง คุมไพร่ห้าพันบรรจุเรือรบร้อยลำยกไปช่วยพระยาจักรี
ขณะเมื่อพระพิไชยสงคราม พระรามกำแหง ยกออกมาพันปากน้ำ
เมืองทวายไปแล้ว พอได้ยินเสียงปืนรบกัน จึงให้ขุนโจมจตุรงค์กับ
เรือรบกองนำตามดำลงไปสืบ ขุนโจมจตุรงค์ไปถึงหาดวงเทพวรชุน
แล้วกลับขึ้นมาแจ้งราชการทุกประการ พระพิไชยสงคราม พระราม
กำแหงจึงตั้งหนัดกระหนาบเข้าไป ฝ่ายหาดวงเทพวรชุนก็ตั้งกระทบ
ขึ้นมา วางปืนกำปั่นไปต้องสังข์อุบาทของตาย เรือสังข์พระตะบะ
แตกจมน้ำตายทั้งนายแลไพร่ กองทัพมอญทงหนแตกกระจัดกระจาย
บ้างหนีเข้าฝั่งชักใบกลับไป ตายในน้ำแต่ต้องปืนตายเป็นอันมาก ได้
เรือรบทุกเรือรบปืนใหญ่ปืนน้อยแต่เครื่องศาสตราวุธต่าง ๆ จับได้เป็น
ประมาณห้าร้อยเศษ ก็แจ้งว่ากองทัพบกมาช่วยเมืองทวายด้วย พระ
พิไชยสงคราม พระรามกำแหง หาดวงเทพวรชุน ก็พากันเข้าไป
ณเมืองทวาย พอพระยาจักรียกมาถึง นายกองทัพเรือทั้งสามคน
ก็เอามอญเชลย แดเรือรบปืนใหญ่ปืนน้อยเครื่องศาสตราวุธนั้นเข้าไปให้
พระยาจักรี พระยาพระคลัง แล้วแจ้งว่ากองทัพบกมาช่วยเมืองทวาย
บัดนี้ข้ามแม่น้ำมาละมดแล้ว พระยาจักรี พระยาพระคลัง จึง
ตั้งหนัดแต่งทัพเป็นสองทัพ ทัพพระยาจักรีเดินฟากตะวันออก ทัพพระยา
พระคลังเดินฟากตะวันตก ไปชุมนุมอยู่ที่สองฟากโดยทางทัพมอญจะยกมา

ฝ่ายท้าวพระยารามัญนายทัพนายกองยกมาใกล้เมืองกตืออ้อมมิได้รู้เหตุว่า
เมืองคนาวเมืองทวายเสียแล้วก็แยกทัพกัน เจ้าเมืองมถวณเดินทางกตืออ้อม
มาเดื่อข้ามฟากควนออก ทัพเจ้าเมืองกตืออ้อมไป เดินทางริมทะเลฟาก
ควนตกมาถึงตำบลป่าเหินที่บ้านห่วนโพะ ทัพไทยซึ่งตั้งอยู่ทั้งสองฟาก
เห็นทัพพม่ารามัญยกถาดงมากก็ออกโจมตี ทัพมอญมีทัพรุกแตก
กระจัดกระจายไป กองทัพไทยทั้งสองฟากจับได้ช้างพลายร้อยเศษ
ม้าพันเศษ มอญพม่าตีร้อยเศษ เครื่องศาสตราวุธเป็นอันมาก ได้
นายทัพนายกอง ๑๑ คน พระยาจักรี พระยาพระคลังบอกข้าราชการ
เข้ามาให้กราบทูล สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ก็ตั้งพระไทย
ครีให้ตอบออกไปให้พระยาศรีไสยณรงค์คอยรับเมืองคนาว ให้เอา
ทวายเจ้าเมืองทวายเข้ามาเฝ้า พระยาจักรี พระยาพระคลัง จัดแจง
บ้านเมืองเสร็จแล้วก็ให้ยกกลับเข้ามาเฝ้า พระยาจักรี พระยาพระคลัง
แจ้งดังนั้นก็ลงไปเมืองคนาวตามพระราชบรรหารทุกประการ แต่ให้
ทวายเจ้าเมืองทวายอยู่ดังเก่า ให้จัดชาวทวายเป็นที่ปดด้หรืออพ
ปดด้หนึ่ง ให้เป็นยุกรมบตรหรืออพดด้หนึ่ง เป็นที่นาหรืออพดด้
หนึ่ง เป็นทวงหรืออพดด้หนึ่ง เป็นที่คตหรืออพดด้หนึ่ง
เป็นที่ตตหรืออพดด้หนึ่ง คงเจ้าเมือง ครนตงแต่งขุนหมื่นผู้ใหญ่
ผู้น้อย แด่จัดบ้านเมืองเป็นปรกติเสร็จแล้ว ครันเดือน ๕ ขึ้น ๑๑ ค่ำ
พระยาจักรี พระยาพระคลัง ก็พาเอาตัวทวายเจ้าเมืองทวายกับ
มชอซึ่งตงไว้ ๖ คนนั้นเข้ามาด้วย ขณะนั้นยกกองทัพมาโดยถ่มองด้วย
ถึงตำบลเขาสูงช่องแคบแดนพระนครศรีอยุธยาที่เมืองทวายคอกัน ท้า
ดำคณมิได้ จึงให้เอาปืนในเต้าไฟว์พลทั้งปวงมาประสมกันเข้าเป็นโบสถ์

ก่อนพระเจดีย์ฐานสูง ๖ ศอก พอหุงอาหารสุกก็ดำเร่จ ด้วยกเข้าม
ถึงกรุงพระนครศรีอยุธยา เข้าเฝ้ากราบทูลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโดย
ประพาศให้ทูลปวง สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ทรง
ตั้งนกแก้วความยินดี จึงโปรดให้พระยาจักรี พระยาพระคลัง แด
นายทัพนายกองทั้งปวงพันโทฯ แล้วมีพระราชบริหารกำหนดให้คุมท้าว
พระยามุขมนตรีกระทรวงวังโรหิตาจารย์ทุกหมู่ทุกกระทรวง ครั้นถึงวัน
พระราชกำหนด สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ก็เสด็จออกไป
เบิกแขกเมืองทวายจากับขุนนาง ๖ คนเข้ามาเฝ้า แดพระราชทานเครื่อง
อุปโภคบริโภคแล้ว ครั้นให้พระราชโอรสโปรดให้ทวายจากับขุน
นาง ๖ คนกลับออกไปรักษาเมืองทวาย.

๑ ตุลาคม ๙๔๓ ปีมะเส็งตรีศก สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวครั้นว่าเมือง
ทวาย เมืองมฤท เมืองทวาย เมืองเชียงใหม่ นั้นเป็นของเรายอยู่แล้ว
เห็นศึกหงสาวดีจะห่างลง จำจะยกไปแก้แค้นพระยาแฉกให้ได้ น้ำ
ตึงแห้งเท่าช้างเท่าม้าแล้วจะยกไป.

๑ ครั้นถึงวัน ๙๔๒ ค่ำ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งสอง
พระองค์ครั้นให้เทียบพลทั้งหารตราสัตว์ดำเครื่องแสนหนึ่ง ข้าง
เครื่อง ๘๐๐ ม้าพันห้าร้อย ให้พระราชมนูถือพลห้าพันเป็นกองนำ
ครั้นได้ศุภวารฤกษ์ ก็ยกทัพหลวงเสด็จไปโดยทาง สัตตมารค ตกลงด่าน
พระยาฤกออกไป.

๑ ฝ่ายพระยาแฉกแจ้งข่าวว่าทัพกรุงศรีอยุธยาจะออกมา ก็ให้
พระยาแสนทั้งห้าคุมพลหมื่นหนึ่งไปตั้งอยู่ณเมืองโพธิ์สัตว ให้พระยา
บวรนายกคุมพลหมื่นห้าพันไปตั้งอยู่ณเมืองบักบอง ขณะเมื่อพระยา

แค้นท้องฟ้า พระยาบวรนายกไปตั้งอยู่นั้น ก็แต่งให้พระยาราชคิงชากับ
 พระยามโนมิตรเจ้าเมือง บัดของ คุมพล ห้าพันไป ตั้งชุมนุมอยู่ ณ บั้วระนาม
 ตำบลพาด ฝ่ายทัพหลวงสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวยกไปตามถ้ำน้ำโดนด
 เข้าบั้วระนามช่องแคบ พระยาราชคิงชาเห็นกองทัพถ้ำน้ำโดนด ก็โจมตี
 ทัพพระยาราชมนูที่แตกลงมาถึงหน้าช้างพระที่นั่ง สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
 ทรงสั่งพระองค์ทอดพระเนตรเห็นดังนั้น ก็ให้แยกทัพตีกระหนาบขึ้นไป
 กองทัพเขมรแตกพ่ายตายเป็นอันมาก สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า
 ทรงพระพิโรธว่าพระยาราชมนู เป็นกองนำให้เสียที่ แก่ ข้าศึก จนทัพหลวง
 ดิ่ง ครั้นให้ตั้งโทษถึงชีวิต สมเด็จพระเอกาทศธรรมผู้เป็นพระ
 อนุชาธิราชกราบทูลว่า พระยาราชมนูเป็นนายกองทัพนำพ่ายข้าศึกลงมา
 ประทศทัพหลวงนั้นโทษถึงชีวิต แต่ว่าได้ โดยเสด็จงานพระราช
 สงครามก็มาก ประการหนึ่งการศึกก็ยังมิอยู่ ขอพระราชทานโทษ
 ไว้ ให้ทำราชการแก้ตัวครั้งหนึ่ง สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้ากับบัญชา
 โดยพระอนุชาธิราช แล้วดำรัสให้พระยาราชมนูเร่งยกไปตีเมืองบัตของ
 เมืองโพธิ์สัตวให้แตกฉาน ทัพหลวงก็เสด็จยกตาม พระยาราชมนูยก
 ไปตีเมืองบัตของเมืองโพธิ์สัตวแตกฉานทั้งสองตำบล ได้ผู้คนแต่เครื่อง
 สัตว์อาวุธมาถวายเป็นอันมาก สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ยกพยุหบาตรา
 ทัพไปถึงเมืองแฉก ครั้นให้ขุนมนตรีนายทัพนายกองเข้าล้อมเมือง
 แต่งทหารเข้าหักเอาเมือง ชาวเมืองรบพุ่งป้องกันเป็นสามารถเข้ามิได้
 แลล้อมเมืองอยู่ถึงสามเดือนเศษ ไฟรพดในกองทัพหลวงขัดเสบียง
 อาหาร แต่งให้ออกลาดหาเสบียงก็มีได้ เข้าเป็นทนายนดะบาท
 สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวตรัสว่า รายกมาครั้งนี้ หมายจะได้เข้าใน ถังนา

ก็หาสมัครสมัครไม่ ฝ่ายกรุงกัมพูชาจับได้แต่ปลวกแดงเข้าคืนในท้องนา
ก็ได้ผดน้อย ประการหนึ่งมีเดิมทัพเรือดำเตี้ยมมาด้วยกองทัพจึงขัดสน
เสบียงแต่เสบียงเดิมเอง ถึงดังนั้นก็พอรู้จักกำลังศึกหนักมอเหมายมอ
อยู่แล้ว จำเป็นจะถอยทัพกลับไปก่อน ครั้นวัน ๓๓ ค่ำ ค่ำ ค่ำ ค่ำ ค่ำ
พระเจ้าอยู่หัวก็เลิกทัพกลับยังพระนคร ครั้นให้บำรุงช้างมารพดไว้
บิ๋นจะยกไปเอากรุงกัมพูชาจับได้ให้

๑ ฤกษ์วัน ๙๔๔ ปีเมษจัตวา ค่ำ เดือน ๑๒ ข้างแรม พระเจ้า
หงสาวดีได้ตั้งออกว่าราชการแผ่นดิน จึงตรัสปรึกษาด้วยท้าวพระยา
มุขมนตรีทั้งปวงว่าในปีนี้นั้น เห็นประหนึ่งทัพพระเจ้ากรุง
หงสาวดีแต่ส่งบอยมาได้มานั้น ราชการข้างพระนครครั้นอยู่ทวยหาจะเป็น
ประการใด จำจะแต่งกองทัพไปตรวจด่าน จะได้ฟังอังกิดการแห่ง
เมืองไทยให้ตระหนักด้วย ท้าวพระยามุขมนตรีทั้งปวงก็พร้อมโดย
พระราชบริวาร สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีก็ตรัสให้พระเจ้าแปรถือพล
ห้าหมื่น ข้างเครื่อง ๒๐๐ ม้า ๕๐๐ ยกไปตรวจด่านทาง แต่ให้ฟัง
กฤตศัพท์ ถ้าแผ่นดินพระเจ้านครครั้นอยู่ทวยหาเป็นของพระนครอยู่
อย่าให้ด่านแดนเข้าไป แต่ให้ญ่าแดนหนึ่งก็อย่าได้ทำอันตรายเลย
ครั้นได้ศุภวารดีก็อุดมฤกษ์ พระเจ้าแปร ก็ถวายบังคมดา ยกช้างมารพดไป
ตรวจทางตระเวนด่านโดยสถิตมารค ครั้นมาถึงด่านต่อแดนก็แจ้งว่า
แผ่นดินยังเป็นของพระนคร พระเจ้าแปรมิได้อยู่ในพระราชบัญญัติ
พระเจ้าหงสาวดี คิดกำเริบจะเอาความชอบ ก็ยกด่านเข้ามา
ตั้งอยู่ตำบลดังดำ เจ้าเมืองกาญจนบุรีราชก็ตรวจตรารักษาค่าย
ประตูหอรับไว้มั่น แล้วกับยกเข้าไปให้กราบทูล สมเด็จพระเจ้า

อยู่หัวทองต้องพระองค์ทราบดังนั้นก็ว่า จะไปเดินครุฑเมืองแถว
 ดิสงกรานซึ่งมาก่อนแต่ จำจะยกออกไปเดินดิสงกรานดักบมอญให้
 ดนุก่อน แล้วกำหนดให้เกณฑ์พลสมัครจ้ดเครื่องแต่งหนึ่ง ช้าง
 เครื่อง ๘๐๐ ม้า ๑๕๐๐ ให้ตั้งพิธีโขนทวารคดีไม้มามาคำบลดุมพล
 ตั้งทัพไชยทุ่งภูเขาทอง.

๑ ครั้นณวัน ๓ ๓ ค่ำได้เพชรฤกษ์อันอุดม สมเด็จพระนเรศวร
 เป็นเจ้าทรงช้างคันพลายโถมจักรพาพเป็นพระคชาธาร ด้รวพด้วยคชา
 ภรณ์เครื่องมณั สมเด็จพระเอกาทศรถทรงช้างคันพลายคัศรูปินาคเป็นพระ
 คชาธาร ประดับเครื่องคชาภรณ์ เสด็จยกพลยุหแสนยานุภาพหาญ
 ให้พระยาดั้หราชเดโชถือพล ๕๐๐๐ เป็นกองนำ ยกไปโดยทางเมือง
 ดุพวรรณบุรี ครั้นเสด็จถึงเมืองกาญจนบุรีเสด็จหยุดประทับแรม จึง
 มีพระราชบริหารดำรัสตั้งพระมหาเทพให้ถือพล ๕๐๐๐ ยกไปตั้งชุมนุมอยู่ที่
 ทางทัพพระเจ้าแปรยกมา ถ้าทัพข้าศึกแตกถอยไปก็ให้ออกโจมตีซ้ำ
 เติมให้แตกฉานยับเยิน พระมหาเทพก็ยกไปชุมนุมอยู่ตามรับสั่ง สมเด็จพระ
 พระพุทธเจ้า อยู่หัวทอง ต้อง พระองค์เสด็จยกพลยุหมาตรา ทัพจากเมือง
 กาญจนบุรีไปถึงตำบลสังขต่า ก็ตั้งค่ายประชิดแล้วให้ทหารขึ้นไปร้อง
 นำทัพว่า อ้ายมอญเหต่านหาเกรงพระเดชเดชานุภาพไม่ฤ ถ่วงแดนเข้า
 มาไย บัดนี้พระกาตเสด็จมาจะประหารชีวิตตนเองทั้งปวงแล้ว สมเด็จพระ
 พระเจ้าอยู่หัวทองต้องพระองค์แยกพระคชาธาร พร้อมด้วยท้าวถวาท
 ช้าง ชวา นำหัตถ์ กระโจมตี่ ซ่าพัน พม่า มอญ แดก ฉานตมตมตายเป็นอันมาก
 พระเจ้าแปรเห็นเหลือกำลังจะทานมิได้ ก็รู้คิดนี้ ทหารกรุงเทพมหานคร
 ครี้อยุทธยากก็ยกตามไป ฝ่ายทัพพระมหาเทพซึ่งไปชุมนุมอยู่นั้นเห็นได้

ก็ยกออกโจมตีแทงฟัน ข้าศึกตายต่ามากเคลื่อนไปโดยทาง ชายป่า ชายดง จนพระเจดีย์ล้มองค์ จับได้มอญเตชังม้าเครื่องดำตราดูมลาย เปนอันมาก สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงส่งพระองค์เด็กที่พลกบเข้า พระนคร.

๑ ครั้นวัน ๕ ๖ ๓ คำ ก็ปูนบำเหน็จขุนมนตรีนายทัพนายกองทั้งปวง โดยสมควร แล้วมีพระราชบริหารตั้งพระยานครนายก พระยาปราจีน พระวิเศษเมืองฉะเชิงเทรา พระสุระบุรี ๔ หัวเมือง ให้พระยานครนายกเป็นแม่กองใหญ่ คุ่มพดหมื่นหนึ่งออกไปตั้งค่ายขุดคู ปักธงยั้งฉางถ่ายดำเตียงไว้ตามดทำนบ รักษาให้มั่นอย่าให้เสียแก่ข้าศึก ฝ่ายพระยานครนายก พระยาปราจีน พระวิเศษเมืองฉะเชิงเทรา พระสุระบุรี กราบถวายบังคมลาแล้วก็ไปทำตามพระราชบัญชาตั้ง.

๑ ฝ่ายพระเจ้าแปรเมื่อแตกหนีมาถึงเมืองหงสาวดี เห็นอริพดช้างม้าประมาณกึ่งหนึ่ง พระเจ้าหงสาวดีทรงพระพิโรธ ตรัสว่าพระเจ้าแปรต้องพระราชบริหารให้เสียพดช้างม้านี้ ให้ประหารชีวิตทีเดียว ท้าวพระยามุขอำมาตย์ทั้งปวงกราบบังคมทูลขอชีวิตไว้ พระเจ้าหงสาวดีก็โปรดพระราชทานให้ถอดเสียจากที่ถานาศักดิ์.

๑ ลูกศักราช ๙๕๕ ปีมะแมเบญจศก สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า ครั้นเสร็จการพระราชพิธีอาศุขแล้ว มีพระราชบริหารตั้งให้เกณฑ์ทัพเตรียมไว้ แดพดสัตว์จรจดำเครื่องแสนหนึ่ง ช้างเครื่อง ๘๐๐ ม้า ๑๕๐๐ กำหนดเดือนอ้ายจะยกไปตีกรุงกัมพูชาธิบดี ให้เกณฑ์ทัพเมืองนครราชสีมาหมื่นหนึ่ง ยกตั้งทางตะพานทิปะพานแฉ่งไปหาเมืองเดียนราบ ตีไปฟากตะวันออกตึงกะพงสวาย แต่ให้เกณฑ์ทัพเรือเมือง

ปากใต้ ๒๕๐ ตำ ให้พระยาเพชรบุรีเป็นแม่ทัพ เกณฑ์เรือดำเตี้ย
เมืองนคร เมืองพัทลุง เมืองสงขลา เมืองไชยา ๒๐๐ ตำ บรรทุก
เข้าดำเตี้ยให้ได้ ๒๐๐๐ เกวียน ทงทัพเรือแต่ทัพดำเตี้ยเป็นคนหนึ่ง
สรรพไปด้วยเครื่องสรรพศาสตราวุธปืนใหญ่น้อยกระสุนดินประสี ไป
ตีเอาเมืองปาดักทัพหนึ่ง ให้กองทัพอาสาจากแกลงทัพเมืองจันทบุรี
คุมเรือรบ ๑๕๐ ตำ พดรบพดแจวหนึ่ง สรรพไปด้วยเครื่องศาสตราวุธ
ปืนใหญ่น้อยกระสุนดินประสี ให้พระยาราชวังสรรค์เป็นแม่ทัพตีไปทาง
ปากน้ำพุทไธมาศ แดทัพบกทัพเรือหัวเมืองท่งกำหนดเดือนยี่ขึ้น ๕
ค่ำให้ยกพร้อมวันทัพหลวงเสด็จ ท้าวพระยาพระหัตถ์หัวเมืองกัจัด
แจงทัพบกทัพเรือไว้ โดยพระราชกำหนด.

๑ ครั้นวัน ๒๓ ค่ำ สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวดำรัสให้ ไปตั้งพิธี
ชุมพลตำบลทุ่งหารตรา ถึงวัน ๓๓ ค่ำ เพลารุ่งแล้วส่งนาฬิกา
ห้าบาท สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ก็ทรงเครื่อง
อาภรณ์วิจิตรองการประทับสำหรับพิไชยยุทธเสร็จ ครั้นได้เพชร
ฤกษ์มงคลอันประเสริฐ พระโหราธิบดีส่งไชยชัยพราหมณ์ถวาย
เตี้ยตั้งขั้ สมเด็จพระนเรศวรมหาราชเสด็จขึ้นทรงช้างต้นเจ้าพระยา
ไชยยานุภาพเป็นพระคชาธาร สมเด็จพระเอกาทศรถทรงช้างต้นเจ้าพระยา
ปราบไตรจักรเป็นพระคชาธาร เข้าโชนทวารพระสงฆ์ราชาคณะประณาม
พระพุทธมนต์ พระยานนทัตถ์ไม่ข่มนามโดยศาสตรา พร้อมด้วยเสนา
มาตย นิกร ทวยหาญ แห่แห่นรวิชัยโดย กระบวน พยุห ภาตรา เป็น ชนิด
ประทับ ด้วย เสด็จครันตร ชุม สาย วาตวิชนีบัง พระสุริยา อลงการ โกตาหุด

ศัพทต่ำเนียงเตรดังซัซ้องกตองอั้งอด เด็ดจกรัชาพตเคินโดยสัดถมารค
ทางค่านพระจาฤก ประทับรื้อนแรมไปตามระยะกัถังค่านดคายทำนบ.

๑ ฝ่ายพระยานครนายก พระยาปราจีน พระวิเศษเมืองฉะเชิงเทรา
พระสุระบุรี ผู้รักษาค่ายนางเข้ามาเฝ้าทูลข้อราชการแด่จำนวนเข้าเด็จ
สันทุกประการ จึงดำรัสให้พระสุระบุรีคุมพลพันหนึ่งอยู่รักษาค่ายนาง
เข้า แล้วให้แต่งกองออกไปลาดตระเวนฟังราชการให้ถึงทัพหลวง แต่
พระยานครนายก พระยาปราจีน พระวิเศษ กับพล ๕๐๐๐ ให้
ยกไปเข้ากระบวนทัพหลวง แด่ทัพหลวงตั้งค่านดพะเนียดทางร่วมที่จะ
ไปเมืองบักของแถมเมืองนครเดียมราบ จึงมีพระราชบริหารให้พระราช
มนูเปนกองนำ คุมพลสองหมื่นห้าพันยกไปแก้ตัวเด็เขาเมืองบักของ
แถมเมืองโพธิ์สัตว พระราชมนูนายทัพนายกองทั้งปวงกราบถวายบังคม
ลาแล้วยกไปตามพระราชกำหนด รุ่งขึ้นวันหนึ่งกองทัพหลวงก็เด็ดจ
ยกพยุหโยธาทหารไปตาม.

๑ ฝ่าย พระยา แดวก ขณะ เมื่อ เดือน สิบเอ็ดเดือนสิบสองแต่งคนให้มา
สอดแนมเฝ้าข่าวราชการได้เฝ้าความว่า กรุงพระนครครี่อยู่ทรยาน้ำ
แห้งเท่าข้างเท่ามาจะยกทัพบกทัพเรือออกมาตั้งกรุงกัมพูชาธิบดี ก็ให้
จัดแจงแต่งการพระนครเป็นสำมารถ ฝ่ายหัวเมืองรายทางที่ค่ายคูหอรบ
ปรักหักพังนั้นกะซอมแปลงซันมนคงทุกเมือง แด่เมืองบักของนั้นพล
ทหารราบหมื่นหนึ่ง ให้พระยามโนมิตรเป็นแม่ทัพ เมืองโพธิ์สัตวให้
พระยาสุวรรณโคตกเจ้าเมืองเป็นแม่ทัพ พลสองหมื่น แล้วให้พระศรี
สุพรรณมาชิราธิบดี เป็นพระอนุชาถือพลทหารสามหมื่น ออกมาตั้งรับ อยู่
ณเมืองบริบูรณ์ แล้วแต่งคนเร็วมา ใช้สัตตเปลี่ยนกันสืบข่าวราชการ

ณเมืองโพธิ์ศิวเมืองบักบองมิได้ขาด ทางเรือนนี้แต่งกองทัพเป็นสองทัพ ให้พระยาวงษาริราชกุมเรือกูไถ่แห่งทรายร้อยห้าสิบตำ พดรบพดแจว หมื่นหนึ่ง สรรพไปด้วยเครื่องสรรพศาสตราวุธปืนใหญ่น้อยกระสุนดิน ประสิทฺธ ดงไปรักษาเมืองป่าดัก ให้พระยาภิรมุขวงษากุมเรือกูไถ่แห่งทราย ร้อยห้าสิบตำ พดรบพดแจวหมื่นหนึ่ง สรรพไปด้วยเครื่องสรรพ ศาสตราวุธปืนใหญ่น้อยกระสุนดินประสิทฺธ ดงไปรักษาเมืองจตุรมุขปาก กังซึ่งกองทัพเรือข้าศึกจะมาทางพุทไธมาศนั้น ให้พระยาจันจันตุยก เขาพลเมืองดำโรงทอง เมืองเชิงกระชุม เมืองกะปอด กะพงโถม เป็นคน ๕๐๐๐ ไปรักษาปากน้ำเมืองพุทไธมาศ.

๑ ฝ่ายพระราชนุ ข้ามด่านน้ำโดนดมาใกล้ตำบลตำพาดขายบารนามที่ เขมรเคยซุ่มทัพแต่ก่อน ก็จัดพลพร้อมเสร็จเป็นทัพพ้อทัพดี ส่วน พระราชนุซึ่งพาญาติโจมทัพ มีทหาร ๓๐๐ ถือหอกเดินนำข้าง ครั้น ถึงบารนามก็มีได้เห็นกองทัพเขมร ด้วยยกด่วงเข้าไป.

๑ ฝ่ายพระยามโนโมไตรซึ่งรักษาเมืองบักบอง แจ้งว่ากองทัพไทยยกมา จึงปลุกษาแก่นายทัพนายกองทงปวงว่า พระนเรศวรเป็นเจ้าได้ตั้งยก มาครั้งก่อนนั้นเป็นทัพบุตรพดกนอย ประการหนึ่งเข้าค้นในท้องนาเรา ก็ได้ ข้างข้าศึกหาได้เป็นกำลังไม่จึงเลิกทัพถอยกลับไป ครั้นเห็นเป็น เทือกเขาใหญ่หุดงนัก ทัพข้างข้าศึกมาก แล้วก็ตั้งยิงธนูถายดำแดง รายทางออกมา ซึ่งเราจะรับปะทะน่าศึกเหมือนครั้งก่อนนั้นเห็นไม่ได้ จะรักษาแต่เมืองใหม่ไว้ดูกำลังข้าศึกก่อน ถ้าเห็นหนักเหลือกำลัง จึงจะบอกขอกองทัพมาช่วย นายทัพนายกองทงนนั้นเห็นด้วย พระยามโนโมไตร จึงให้ตรวจหน้าที่เชิงเทินตระเตรียมเครื่องศาสตราวุธซ่อม

แซมขวากหนามให้แน่นหนา แล้วให้ทำสะพานเรียกข้ามแม่น้ำ ๓ สะพาน
 ต่อหัวเมืองกลางเมืองท้ายเมือง แดงค่ายกระหนาบคันต์พานข้าง
 ตะวัน ค่าย ให้รักษาค่าย ๆ ละ ๕๐๐ แล้วแต่งให้หมื่นศรีสุทนต์คุม
 กองตระเวนตามออกไปนั่งทางคอยเหตุ ถ้าข้าศึกยกมาให้ยิงปืน
 เปนสำคัญ.

๑ ฝ่ายทัพหน้าพระราชมนูยกเดินมา แดงเปนกองเดื่อป่าแมวเซา ๓
 หอก ๗ หอกเด็ดดอกดอกมาก่อน ยังทางประมาณร้อยเศษจะถึงเมือง
 บั๊ตบอง พบเขมรกองตระเวนได้รับยิงกันจับได้ ๓ คน ส่งไปให้พระ
 ราชมนูถามแจ้งความเสร็จแล้วก็คมมือหัวเราะ จึงว่าซึ่งพระยามโน
 ไฉนเจ้าเมืองบั๊ตบองคิดรับเรากับเมือง ไม่ออกมารบกับตรงแปดนั้น
 สำคัญว่าม่น้อยอยู่แต่ฤๆ เราเห็นว่าหามั่นไม่ จะรับเราได้แต่ตั้งกนาพิกา
 หนึ่งก็เปนดี อุปมาเหมือนนั้นแต่ถ้าดีไหนเลยจะทานกำลังมหาเวศยุ
 ใหญ่ได้ ว่าดังนั้นแล้วก็กำหนดนายทัพนายกองให้ยกเข้าตีเมืองบั๊ตบอง
 ให้ได้แต่ในเพดาน ฝ่ายนายทัพนายกองพร้อมกันยกเข้าตีค่ายซึ่งกันรับ
 คันต์พานทั้งหกค่าย ได้เขมรซึ่งแตกออกจากค่ายนั้นบ้าง จึงดงน้ำบาง
 บ้างข้ามสะพานเข้าประชิดค่ายเมืองคังกัน พระราชมนูเห็นดังนั้นก็ขับ
 ทหารได้ไปตามสะพาน ทางพันเขมรล้มตายในน้ำบนบกเป็นอันมาก
 หักเข้าเมืองได้จุดไฟเผาเมืองขึ้น ครอบครวัชาวเมืองแตกค่นวิ่งออก
 ไปจากค่ายได้บ้าง จับได้พระยามโนไฉนศรี ครอบครวั ข้างพตยา
 พงษ์สืบข้าง มาหาสืบมา ป็นใหญ่หนีเครื่องศาสตราวุธเป็นอันมาก
 พอตีพหิตวงเสร็จถึง คังค้ำบตปราสาทเอก พระราชมนูก็คุมตัว
 พระยามโนไฉนศรีมาถวายสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ให้ถามพระยามโนไฉนศรี

ให้การกราบทูลว่า พระยาแฉกให้พระศรีสุพรรณมาธิราชผู้เป็นพระ
อนุชาถือพล ๓๐๐๐๐ ตั้งรับอยู่ณเมืองบริบูรณ์ตำบลหนึ่ง ให้พระยา
สุวรรณโลกเจ้าเมืองโพธิ์สัตว์ถือพล ๒๐๐๐๐ ตั้งรับอยู่เมืองโพธิ์สัตว์ตำบล
หนึ่ง ฝ่ายกองทัพไปตั้งรับอยู่ทางเรือนั้น ให้การกราบทูลเสร็จสิ้นทุก
ประการ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงตรัสถามว่า ถ้าแต่เมืองโพธิ์สัตว์
แต่เมืองบริบูรณ์สองตำบลแตกแล้ว เห็นกรุงกัมพูชาธิบดีจะเสียฤๅไม่
พระยามโนไมตรีให้การกราบทูลว่า ซึ่งเมืองจะเสียมิเสียนั้นจะกราบ
ทูลเกรงจะเป็นเท็จ สักแต่พระราชดำริให้การเป็นต้น แต่ข้าพเจ้าเห็น
ว่าซึ่งกองทัพรับอยู่สองตำบลนั้นอุปมาเหมือนหน้าดำเถา กรุงกัมพูชาธิบดี
เป็นท้ายดำเถา ถ้านำดำเถาค้นคั่นแตกพยุใหญ่ แดกหักชำรุดรื้อยับ
ปางลงแล้ว แดท้ายดำเถาจะรักษาไว้นั้นเป็นอันยากนัก พระบาท
สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ได้ทรงฟังดังนั้น แยม พระโอรส
แล้วตรัสว่าพระยาเขมรคนนั้นพูดจาหัดก่แหม่ม ให้เอาไว้ใช้ ตรัสเท่า
นั้น แล้วก็สั่งพระยานครนายกให้คุมพล ๓๐๐๐ อยู่รักษาเมืองปัตตบอง
เกลี้ยกล่อมเขมรให้เกลยเข้าเก็บเข้าในท้องนาไต้ยั้งนางไว้ให้ไต้จรงมาก.

๑ ขณะเมื่อเมืองปัตตบองแตกนั้น พอลคนเร็วมาไซ้เขมรเมืองโพธิ์สัตว์
ออกมาฟังราชการ มาถึงบ้านตะดวด พอพบศตะพาดพระยาพระ
เขมรนายหมวดนายกองแต่ไพร่กองทัพเมืองปัตตบองแตกเข้ามา ก็พา
กันกลับไปเมืองโพธิ์สัตว์แจ้งแก่พระยาสุวรรณโลกทุกประการ พระยา
สุวรรณโลกแจ้งดังนั้นกับออกหนังสือสั่งตัวพระยาพระเขมรทั้งปวงเข้าไปยัง
กรุงกัมพูชาธิบดี แล้วจึงปฤกษานายทัพนายกองว่าพระยามโนไมตรี
มิได้แต่งกองทัพออกรบทั้งดำ แดกองข่มกองโจรดูกำดั่งก่อน ตะให้

ศึกเข้ามาถึงเมืองจนเดียครอบครวยับเยิน ข้าศึกก็ม่นำใจกำเริบหนัก
ขึ้น จะเอาเป็นอย่างมิได้ เราจะยกออกไปรับกตางทาง นายทัพ
นายกองก็เห็นด้วย พระยาสุวรรณโลกก็ให้ผ่อนครอบครว้อออกเสียจาก
เมือง แล้วยกออกไปตั้งรับด้านน้ำตกภูเขาน้ำไวก่ดัง หมายถึงมิ
ให้ข้าศึกเอาไครยได้ จึงแต่งเป็นกองโจรหกกอง ๆ ละ ๕๐๐ แล้วตั้ง
ว่าได้ที่จึงทำ ถ้ามิได้ก็ให้ถุกเข้าป่า ถ้าเห็นศึกหนักเหลือกำลังให้
ถาดถอยเข้ามา เราจึงจะยกออกยก กองโจรก็ไปทำตามพระยา
สุวรรณโลกตั้ง.

๑ ฝ่ายพระราชมนูครั้นพระยานครนายกอยู่รักษาเมืองมัตตบองแล้ว ก็
กราบถวายบังคมถวายเข้าไปเมืองโพธิสัตว์ กองทัพหกดวงก็เสด็จตาม
เข้าไป ท้าพพระราชมนูกเข้าไปถึงตำบลหนองจอก.

๑ ฝ่ายเขมรกองโจรก็ออกรบทัพพม่าก็แตก แต่เขมรรับรายทางเข้า
ไปถึงหกดตำบล พตเขมรต้องสาครอาวุธบ้วยตาย เหลือกำลังแล้วก็
ถอยเข้าไปหาทัพใหญ่ พระราชมนูกียกทหารหนุนเนื่องกันเข้าไป ฝ่าย
พระยาสุวรรณโลกได้ยินเสียงรบดังครุ่นหนึ่ง พอเห็นเขมรแตกทัพ
ไทยไล่เข้ามาก พระยาสุวรรณโลกให้ตั้งกองสัญญาบอกชงยกทหาร
ออกไปรับ ได้รับกันกับทัพพระราชมนูจนถึงดงมบองพันแห่ง พระ
ราชมนูเห็นดังนั้นก็ยกทหารเผ่นออกตีประดาเข้าไป ทัพเขมรรบที่กล้า
ไม่อยู่ก็แตกถ่มตายบ้วยเจ็บเป็นอันมาก พระยาสุวรรณโลกชั่งข้าม
น้ำหนีไปได้ ทัพไทยได้ช้างพังตายพังห้าสิบช้าง ม้า ๑๐๐ ม้า กับ
เครื่องศาสตราวุธ จับได้เขมรเป็นอันมาก แล้วยกตามเข้าไปได้เมือง
โพธิสัตว์ ก็บอกตงไปถึงทัพหกดวง สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าดี

พระไทย เสด็จพระราชดำเนินยกเข้ามาตั้งหน้าเมืองโพธิ์สัตว์ ฝ่าย
พระราชมนูนายทัพนายกองเข้ามาเฝ้าพระบาทยุคล ถวายขานมาเครื่อง
ศาสตราวุธแด่เขมรเขดยทั้งปวง ส้มเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวก็มีพระราช
โองการสั่งให้พระยาปราจิณ กับพล ๓๐๐๐ ตั้งอยู่เก็บรวมเสบียงอาหาร
ณเมืองโพธิ์สัตว์ แล้วตรัสปรึกษาการแก่สมเด็จพระอนุชาธิราชว่า
เมืองโพธิ์สัตว์บัดนี้ของเราก็ได้แล้ว แต่เมืองบริบูรณ์นั้นพระยาตากให้
น้องออกมาตั้งรับรบศึกมาก เห็นจะพร้อมตามประการ ทั้งอาญา
ก็จะกล้า ทหารก็จะเข้มแข็ง เครื่องศาสตราวุธก็จะพร้อม ถึงกระนั้น
ก็ดูอุปมาเหมือนพระยาตากราช ถึงแม้นมาทมิเดชาภาพมากก็ดี ฤ
จะอาจมาทณำถ้ำพระยาครุได้ เราจะหักเอาให้ได้แต่ในพิริบตา
เดียว ครั้นเท่าดังนั้นแล้วก็สั่งให้ทัพนำเร่งยกด้อมเข้าไป อย่าให้พล
ทหารคั่งกัน ครั้นเพลาค่ำยามได้ไพร่ฤกษ์พระจันทร์ทรงกรดต้อง
สว่าง ส้มเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ทรงเครื่องสำหรับพิไชย
ยุทธเสร็จ ก็เสด็จยกพลโยธาทัพจากเมืองโพธิ์สัตว์ไปเมืองบริบูรณ์.

๑ ฝ่ายพระยาดุรคโตกแด่นายทัพนายกอง ซึ่งแตกมานั้น ก็ไปเมือง
บริบูรณ์ เข้าเฝ้าพระศรีสุพรรณมาราช ทูลแจ้งข้อราชการซึ่งได้
รบเสียแก่ข้าศึกทุกสิ่งทุกประการ พระศรีสุพรรณมาราชได้แจ้งดังนั้น
ก็ตกพระไทย จึงแต่งกองตระเวนไปเฝ้าฝ่าฝืนดัดเปลี่ยนกันออกไปลาด
คอยดูข้าศึกทั้งหลาย ให้จุดเฝ้าเข้าค้นในท้องนาเสีย แล้วบอกข้อ
ราชการเข้าไปณกรุงกัมพูชาธิบดี ฝ่ายพระยาตากแจ้งว่าเมืองโพธิ์สัตว์
บัดนี้ของเสียแก่ข้าศึกแล้วก็เลยพระไทย จึงสั่งให้พระยาราชนเรศคุมพล
หมื่นหนึ่งยกไปช่วยเมืองบริบูรณ์.

๑ ฝ่ายสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าได้ตั้งยกพลยกมาตาม
ทางมาตามคันทรงชัยป่าทุ่งนาเมืองบริบูรณ์ กองหน้าพบเขมรกอง
ตระเวนเข้าได้รับยิงกัน เขมรแตกวิ่งเข้าเมือง พระศรีสุพรรณมาธิราช
แจ้งดังนั้นก็ตรัสว่าศึกไทยได้ทยอยเข้ามา ครั้นจะแต่งกองทัพออกรบ
เกิดอกรับมือทหารก็จะเสียใจ ประการหนึ่งศึกก็ยังมันประชิดกันอยู่
ต่อเมื่อใดเผ่นบางออกแล้วเราจึงจะยกออกตีทีเดียว ให้แต่ตรวจตรา
รักษาน้ำที่แข็งเทินไว้ให้มั่นคง อย่าให้ข้าศึกเข้าแทรกหักเอาได้ ครั้น
เท่าดังนั้นแล้วจึงแต่งทหารออกรบ.

๑ ฝ่ายสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า เห็นทัพเขมรมิได้ยกออกมา รบ
พระองค์มิได้ยิงทัพ จึงมีพระราชบริหารกำหนดให้นายทัพนายกองเข้า
ล้อมเมืองรบหักเอาให้ได้ในพศาน ฝ่ายนายทัพนายกองทั้งปวงก็แบ่ง
บ้านกันเป็นห้าด้านยกล้อมโอบรบเข้าไประยะหนึ่งเขมรก็บังเกิดความ
โศกออกมาเป็นสามารก กองทัพไทยก็มิได้ถอย ขุดมุดดินเป็นสันนาม
เพดานบังตัวรุกเข้าไป พอเพดานพลค่าก็ประชิดกันทชิต ก็เข้าถอน
ขวากหนามเป็นค่ายเยื้องค่ายพันค่ายจนถึงได้พันแห่งกัน.

๑ ฝ่ายพระศรีสุพรรณมาธิราช เห็นศึกหนักเหลือกำลังจะรับมือ
ขึ้นข้างพระที่นั่งไคยทวารพรมพรมหนึ่งก็แหกเมืองออกไป ทัพไทยก็เข้าเมือง
ได้ ได้พันแห่งเขมรเจ็บป่วยล้มตาย กองทัพเขมรก็หนีรบถอยออก
ทุกนาคี กองทัพไทยจับได้พระยาแสนาธิบดีเจ้าเมืองบริบูรณ์ พระ
หัตถ์ขุนหมื่นไพร่เขมรบันใหญ่ร้อยเครื่องศาสตราวุธเป็นอันมาก ได้ช้าง
พลายพังใหญ่ร้อย ๗๕ ช้าง ม้า ๒๐๐ เศษ.

๑ ฝ่ายพระศรีสุพรรณมาราชเทษออกจากราชคฤหาสน์ ได้ยังพล
รับเดินในเพลาทางคันถึงตำบลบ้านพังรอ พบทัพพระยาราชนคร
ซึ่งพระยาแฉกให้ออกมาช่วย ก็พากันถอยเข้าเมืองขึ้นเฝ้าเจ้าราชการ
แก่พระยาแฉกทุกประการ พระยาแฉกได้ทรงฟังดังนั้นก็ทรงพระโกรธ
ตรัสคำตักโทษพระศรีสุพรรณมาราชเทษนายทัพนายกองแล้ว จึงให้
ตรวจตราล้อมค่ายเกณฑ์ฝึกรักษาน้ำตึงเทินหอรบชั้นนอก ซ้อมแซม
ขุดก้นน้ำเอาปืนใหญ่ขึ้นได้ บ้อมแต่ประตูเมือง น้ำขึ้นห่าง ดิถีวาไฉน
หักแก้วบอกล้าง ถัดเชิงเทินเข้ามา ไวกองหนุนกองตะดามรัยห่างกัน
ตามเส้น เสิมเทินชั้นกลางนั้น ไวกองชั้นลึกกอง ๆ ตะดามพัน ให้พระศรี
สุพรรณมาราชผู้เป็นอนุชาอยู่ด้านเหนือ พระราชบุตรอยู่ด้านใต้
เจ้าฟ้าทะหะอยู่ด้านตะวันออก พระยาราชนครอยู่ด้านตะวันตก เสิม
เทินชั้นใน ไวกองใหญ่ลึกกอง ๆ ตะดามพัน ในขบวนทัพหลวง แล้ว
แต่งหนังสือให้พระยามนตรีเสนาหาถือไปเมืองญวนขอกองทัพมาช่วย.

๑ ครั้นเพลาอุทัยค พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสอง
พระองค์เสด็จออก พร้อมด้วยหม่อมขุนนางมาตยราชปโรหิตนายทัพนายกอง
กราบถวายบังคมเฝ้าบาทยุคเกิดอนกดาต พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้า
อยู่หัวจึงสั่งให้คุมเอาตัวพระยาเสนาธิบดีเจ้าเมืองบริบูรณ์ พระหลวง
ขุนหมื่นนายทัพนายกองเขมรเข้ามานำพระที่นั่ง ให้ถามข้อราชการใน
เมืองแฉก แดพระยาเสนาธิบดีพระหลวงขุนหมื่นนายทัพนายกองทงปวง
ก็ให้การกราบทูลเสร็จสิ้นทุกประการ จึงมีพระราชโองการให้พระ
วิเศษเมืองฉะเชิงเทราเป็นพระยาวิเศษ ให้เป็นนายกองทัพคุมพลตาม
พันตั้งอยู่ณเมืองบริบูรณ์ ปลุกยั้งฉางรวบรวมเสบียงอาหารไว้ได้รั้ง

แล้วแต่เจ้า พระราชดำเนินยกพยุหบาตราทัพ โดยดำดัมมารควิด้องคั่น กิ่ง
กรุงกัมพูชาประเทศ ทัพหดวงต้งค้ายมันโกตเมืองทางประมาณเจ็ดสิบ
เด็น ตรีศให้นายทพนายกองต้งค้ายด้อมประชิดเมือง ให้พระราช
มน้อยด้านควนคก พระยาดีหราชเคโฮอยู่ด้านใต้ พระยาทายน้า
อยู่ด้านควนออก พระยามหาโยธาอยู่ด้านเหนือ.

๑ ขณะเมื่อทัพหดวงต้งค้ายรายทางเข้ามาถึงเมืองโพธิ์สัตตวนัน กอง
ทัพพระยาราชบังด้รเข้าด้ได้เมืองพุทไธมาศ พระยาจันจันตุแม่ทัพเขมร
ตายในที่รบ แล้วยกเข้ามาณปากกต้ง ได้รับกับกองทัพเรือพระยา
ภิมุขวงษา ฝ่ายกองทัพพระยาเพ็ชรบุรีเข้าด้เมืองปาดัก ได้รับกับกอง
ทัพเรือพระยาวงษาธิราช กองทัพเขมรแตก พดเขมรจมน้ำตายเปน
อันมาก พระยาวงษาธิราชก็ต้งปืนใหญ่ตาย กองทัพไทยได้
เมืองปาดักกับดำเภจันตุค้ำดิบห้าต้งตุดฝรังตองดำ เรือรบเรือได้
ปืนใหญ่น้อยเครื่องดำตราวุธเปนอันมาก พระยาเพ็ชรบุรีก็ยกติดตาม
ชนมาถึงปากกต้ง เห็นกองทัพพระยาราชบังด้รกับเขมรยังรบกันอยู่
พระยาเพ็ชรบุรีก็ยกค้ำขาบเข้าไ้ กองทัพเขมรทานมิได้ก็แตก พระยา
ราชบังด้รกับพระยาเพ็ชรบุรีต้งทัพรบรบกันเข้ากรับยก มา ด้ได้เมือง
จตุรमुख แล้วยกชนไปบรรจบกองทัพหดวงต้งเมืองแถว.

๑ ฝ่ายกองทัพเจ้าพระยาบวรราชธิมา ซึ่งต้งเมืองนครเดียมราช
ฟากขต้งด้านควนออก ก็ยกมาต้งค้ายมันเมืองกพงด้วยพร้อมกัน
กับกองทัพเรือพระยาเพ็ชรบุรี พระยาราชบังด้ร แต่เจ้าพระยาบวร
ราชธิมา พระยาพระหดวง หัวเมือง นายทพนายกองก็ ฟากกันชนไป ฝ่ายพระ
บาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวณค้ายเมืองแถว กราบทูลซึ่งได้รับ

รายทางแต่ได้เจ้าเงิน ดุลบุ ฝรั่ง เครื่อง ตำราดูๆ ป็นใหญ่ น้อย เสรีจ ลัน
ทุกประการ.

๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวที่ทรงพระโสมนัส จึงดำริห์
การที่จะเข้าหักเมือง แล้วมีพระราชโองการตั้งนายทัพนายกองค่ายล้อม
ทั้งปวงให้เร่งเดินค่ายประชิดเข้าไปให้ใกล้ ห่างเมืองเส้นหนึ่งสามสิบวา
ให้ตั้งป้อมพุนดินทั้งสี่มุม ๆ ละสองคาน เอาปืนใหญ่ทัพเรือขึ้นจังกาย
กวาดตามเชิงเนิน บรรดาประตูเมืองนั้นให้ตั้งป้อมเอาปืนใหญ่ขึ้นยิง
ด้วย น้ำที่โตหารบางอยู่นั้นให้กองทัพเรือกองทัพเมืองนครราชสีมา
ยกมาบรรจุแรงทำการให้แล้วพร้อมแต่ในสามวัน ถ้าผู้ใดมิได้ตาม
กำหนดจะตัดศีรษะเสียเลย ฝ่ายนายทัพนายกองถว้พระราชอาญา
กราบถวายบังคมแล้ว ก็เร่งทำตาม พระราชบัญชาทาง กตางวัน กตางคืน
พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวจึงให้แต่งหนังสือว่า หนังสือเราผู้เป็น
นายกพลทหารทัพหน้าอันเป็นสวามีประวาศบาทมฤตกากรบวรรัตนาคี
ดุขหนึ่งจักรแก้วอันอยู่ในใต้เบื้องบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวณกรุงเท
พธวารวดีศรีอยุธยา อันมีพระบุญเดชามากดุจดวงพระทินกรต้องโลก
มายังพระเจ้ากรุงกัมพูชาธิบดีซึ่งเป็นใหญ่ในกัมพูชาประเทศ ด้วยแต่
ก่อนกรุงกัมพูชาธิบดีเคยถวายหิรัญสุวรรณมาตา เครื่องราชบรรณาการ
ต้องพระนครก็เป้นสุวรรณบัลลังก์เดียวกัน สมณพราหมณาณาประชา
ราชภูวก็ได้ความศุขานุศุข เปนไฉนพระเจ้ากรุงกัมพูชาธิบดีมิได้ตั้งอยู่
ในศัคนานุสัย ก็คือหังการกลับเป็นประจามิตรให้เคื่องได้พระบาทยุคล
เอาโลหิตมาเป็นน้ำล้างดาบทหารไทย จะให้เหลืออยู่แต่หน้ากับฟ้าบ่า
กับดินดังนกคุ้มควร บัดนี้ก็ได้ตั้งพระราชดำเนินมาถึงพระนครแล้ว

อันจะได้ ไชยชนะแถมได้ ไชยชนะนั้น พระเจ้ากรุงกัมพูชาธิบดีหา
 เข้าพระไทยไม่ฤฯ ให้ออกมากราบถวายบังคมพระบาทยุคลถวาย
 แล้วครั้นครเห็นชีวิตจะยืนยาวไปได้ ฤฯหมายจะได้ ไชยชนะก็ให้เร่งยก
 พดพยุโยธาออกมาสงครามกันดูเด่นเป็นขวัญตา ถ้ามีออกมาในสามวัน
 พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวฯ จะให้ทหารเข้าพิชิตแผ่นดินเสียแต่ใน
 พริบตาเดียว ครั้นแค้นแค้นแล้วก็ให้พระยาเสนาธิบดีเจ้าเมืองบริวาร
 กับพระยาพระเชมรซึ่งทัพเรือจับได้มานั้นถือเข้าไป พระยาพระเชมร
 ทัพองกราบ ถวายบังคม แล้วก็นำหนังสือเข้าไป ถวายแก่พระยาแฉวก
 แล้วทูลซึ่งได้รับทั้งทางบกทางเรือเสร็จสิ้นทุกประการ พระยาแฉวกได้
 แจ้งในหนังสือแต่เสียกองทัพเรือก็ยิ่งเสียพระไทยนัก จึงคิดว่าอาย
 เหล่านี้ให้ออกไปรบศึกกับเป็น พวกประจามิตรเป็นเหตุถือหนังสือเข้ามา
 อีกเล่า โทษมันถึงตายให้เอาไปจมน้ำไว้ ครั้นทำดังนั้นแล้วก็ได้
 เียบพระนคร ทอดพระเนตรเห็นกองทัพไทยเดินค่ายประชิดเข้ามาใกล้
 จึงบัญชาสั่งให้จุดปืนใหญ่น้อยยิงระดมออกไป ต้องพดฆ่าศึกตายเจ็บก็
 มากทำการเข้าไปได้ พระราชมนู พระยาสีหราชเดโช พระยาท้ายน้ำ
 พระยามหาโยธา เห็นดังนั้นก็ให้ชุดดินถมขึ้นบังตัวเดิน เขมรจึงออกมา
 ไม่ถุก แล้วเร่งให้ถมมุดดินเป็นป้อมขึ้นสูงกว่าค่ายเมือง เขาปืนใหญ่
 ขึ้นจึงกาลสองวันสองคืนก็เสร็จ ฝ่ายพระยาแฉวกเห็นดังนั้นก็ให้ตั้งค่าย
 ล้อมค่ายเมืองสูงขึ้น เป็นค่ายบังตาซำคัก หลังเชิงเทินนั้นดำมืด
 ให้ชักปีกกาแล้วไว้ประคัลแบดเป็นช่องเดิน เที่ยงบนน้อยปืนใหญ่ยิง
 คอบโคกกันมิได้ขาดทั้งกลางวันกลางคืน พดเขมรซึ่งรักษาน้ำที่เชิงเทิน
 นั้นต้องปืนเจ็บป่วยล้มตายเป็นอันมาก สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวเห็น

การพร้อมพอจะหักเอาเมืองได้ จึงให้ ไหรหาฤกษ์ ได้ฤกษ์วัน ๒๕ คำ
 บั๊วถนศกเพดา ๑๐ หุ้ม ๕ บาท จึงดำรัสพระราชกำหนดให้พระราช
 มนุษีช้างพลายจุมโจมทัพ คุมทหาร ๓๐๐๐ เข้าโดยถนนประตูด้านตะวันตก
 ให้พระยาสัหราชเดโชช้างพลายจับโจมยุทธ คุมทหาร ๓๐๐๐ เข้า
 โดยถนนประตูด้านใต้ แต่ให้พระยาทำนุช้างพลายมารประโดย
 คุมทหาร ๓๐๐๐ เข้าโดยถนนประตูด้านตะวันออก ให้พระยามหาโยธา
 ช้างพลายไฟภักดีป คุมทหาร ๓๐๐๐ เข้าโดยถนนประตูด้านเหนือ
 ช้างนั้นให้ไล่ล่าว่าหูก่อกเหล็ก ทหารหมื่นสองพันให้ไล่ก่อกเสือ
 หนึ่งหมื่นหกพัน ฝ่ายค่ายประชิดทั้งปวงนั้นให้ระดมจุมปืนใหญ่เข้าไปตาม
 ประตูแตกวาดเชิงเทิน แต่ที่ ๓ ยามไปกว่าจะถึงฤกษ์ อย่าให้พล
 เขมรยกมาช่วยกันถนัดได้ แต่ทว่าเป็นเพดาถางคั่นเห็นจะไม่พร้อม
 ให้คอยดูดวงพลุดั่งเสียงฆ้องกลองแตรสังข์เป็นสำคัญฤกษ์แล้ว ก็ให้
 ยกทหารเข้าหักเอาเมืองให้ได้จึงทุกด้าน ถ้าผู้ใดมิเข้าได้จะตัดศีรษะ
 เสียเลย นายทัพนายกองทั้งปวงแจ้งพระราชกำหนดกราบถวาย
 บังคมแล้วกลับไปเตรียมการตามรับสั่ง ครั้นเพดาตามยามเจ้านาที่
 ทั้งปวงก็ระดมปืนเข้าไปในเมือง ต้องพลเขมร บั๊วเจ็บ ต้มตาย เป็นอันมาก
 ฝ่ายสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ก็ทรงเครื่องสำหรับ
 รัชชภิเษกษณยุทธ สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าทรงช้างต้นเจ้าพระยา
 ไชยนาถาพเป็นพระคชาธาร สมเด็จพระเอกาทศรถทรงช้างต้นเจ้าพระยา
 ปราบไตรจักรเป็นพระคชาธาร พร้อมด้วยโยธาข้าทหารเสด็จ เสด็จ
 มายืนข้างพระที่นั่งตรงประตูคูศรัทธาที่พระยามหาโยธา ได้เพ็ชรฤกษ์
 จึงให้ระดมฆ้องกลองแตรสังข์ดุพิณพิฆ้องเป็นสำคัญ พลทหาร

ทั้งดีคานเห็นสำคัญให้ โหชนพร้อมกัน พระยามหาโยธา พระยา
ดีหราชเดโช พระยาท้ายน้ำ พระราชมนู กษัตริย์นำนาย
ทหารเข้าไปจะทำดาบประตุมือง เขมรซึ่งรักษาน้ำที่ริมประตูแด
รักษาสระตึงยงชนน้ำไม่ขึ้นใหญ่่น้อยออกมาทางดีคาน พดทหารไทย
เจ็บป่วยล้มตายก็มีได้ถอย พระยามหาโยธาก็ขับช้างเข้าไปให้แทง
ประตุมืองประตุมืองเป็นสามารถ พอรุ่งขึ้นณวัน ๗ ๕ ค่ำศักราช ๔๔๖
บิวกอนคก ประตุมืองพังตง ทหารไทยก็กรกกันเข้าไปในเมืองได้ ได้ฆ่า
ฟันเขมรตายเป้นอันมาก เขมรกองกลางทั้งต้องชนกมไควรบ ทั้งเครื่อง
ศาสตราวุธเสีย หนึ่งกระจัดกระจายออกจากเมืองบ้างไปหาครอบครัวบ้าง
พระราชบุตรนั้นก็หนีไปด้วย จับได้พระยาแดงกับพระศรีสุพรรณ
มารีราช แดงญาติประยูรวงษ์ต้นมกรมในท้าวพระยาพระเขมรครอบ
ครัวพดเมืองเป้นอันมาก พดทหารก็คุมเอาพระยาแดงพันชนกการ
เข้ามาถววย ดมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวแย้มพระโอษฐ์ แดงมีพระราช
โองการตรัสถามพระยาแดงว่า ท่านเป้นกระษัตริย์ขัตติยราชดำรง
แผ่นดินกรุงกัมพูชาธิบดี มักรูราชูเป้นแฉ่นแคว้นขอบขัณฑเสมา
ฝ่ายกรุงพระมหานครศรีอยุธยาก็มีดยามราชูชนบทเป้นแฉ่นแคว้น แด
ต้องพระนครนิกเป้นราชธานีใหญ่ ถ้าจะใคร่ได้สมบัติในพระนครศรี
อยุธยาแล้วเด่อมามณฑลให้กว้างขวาง เหตุไฉนจึงมียกเป้นพยุหโยธา
ไป กระทำ สงครามให้ต้อง ทำนอง ขัตติยราชรณยุทธ เป้น ที่ บำเทิง หลุไทย
กระษัตริย์ราชาราชแต่ก่อน จึงคอยแต่ข่าวศึกกรุงหงสาวดีมาติดพระนคร
ศรีอยุธยาครั้งใด ก็มีแต่ยกพดไปพดอยช้ำเคิมค้เอาเมืองชนบท
ประเทศกวาดเอาอพยพมาเมืองทุกครั้ง ทำศึกดุจจากอันตอบดักฟอง

ดูกุณบัณฑิตนั้น ควรด้วยราชประเพณีแต่ฎาประการใด ก็ครั้งนั้น
 ซึ่งปราไชยแก่เราแล้วจะคิดนั้นใดเล่า ให้วาไปตามดังตามจริง จะได้
 เปนเยี่ยงอย่างกระษัตริย์ดีไปภายหน้า พระยาแฉกกราบบังคม
 แล้วทูลว่า ซึ่งข้าพระองค์เป็นคนโง่เขลาได้กระทำดังครามตาม
 ราชประเพณีกระษัตริย์ ไปดักถอบกระทำเป็นเดียนหนามแก่พระนคร
 ศรีอยุธยาอันโทษถึงตาย ถ้าพระองค์พระราชทานชีวิตไว้ กรุง
 กัมพูชาธิบดีจะได้เป็นข้าขึ้นต่อมากรุงเทพมหานคร ถ้ามิเช่นนั้น
 กัมพูชาตาย ส้มเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวได้ทรงฟังพระยาแฉกดังนี้จึง
 ตรัสว่า เราได้ออกจากไปแล้ว ว่า ถ้ามิไช่แก่ท่านเราจะทำพิธี
 ประณมกรรม เอาโลหิตท่านดั่งบาบาเสียให้จงได้ ท่านอย่าอาไถย
 แก่ชีวิตเลย จงตั้งหน้าหาความชอบในปรโลกนั้นเถิด บุตรภรรยา
 ญาติประยูรวงษ์นั้นเราจะเลี้ยงไว้ ให้มีความสุขแต่ก่อน ครั้นถึงนั้น
 แล้ว ก็ให้พระราชบริหารแก่ชุมชนศรีให้ตั้งการพิธีประณมกรรมโดยดำตร
 พระโหราธิบดีซึ่งพ่อพราหมณ์ก็จัดแจงการนั้นเสร็จ จึงเชิญเสด็จพระพุทธ
 เจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นบนเกย เจ้าพนักงานของครัวก็เอาตัวพระยาแฉกเข้า
 ใต้เกย ตัดเอาศีรษะเอาถาดรองโลหิตขึ้นไปชำระพระบาทสมเด็จพระเจ้า
 อยู่หัว พระโหราธิบดีก็ตั้งฆ้องไชย ซึ่งพ่อพราหมณ์เป่าสังข์ประโคม
 ดุริยดนตรี ถวายมุขากิเฝ้าทวงอาเศียรพาทโดยลำครพิธีเสร็จเสด็จ
 เข้าประทับลา.

๑ รุ่งขึ้นสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ทรงเครื่อง สำหรับ
 ราชวณยุทธเสร็จ ส้มเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าทรงม้าพระที่นั่งเจ้าพระยา
 ราชพาหนะสูงสามศอกคืบสองนิ้ว ส้มเด็จพระเอกาทศรถทรงม้าพระ

ที่นั่งพาดหูกสูงสามศอกคืบ พร้อมด้วยม้าเผ้านางคนกรโยชาหาญแห่
 โดยขบวนซ้ายขวานำหลังแล้วครั้นครบบังพระสุริยชุมสายพัดโบกพัดนี้ มี
 ฆ้องกลองแตรตั้งขั้ประโคมณนาท พระบาทสมเด็จพระราชดำเนินเข้า
 ไปเทียบพระนคร ครั้นเพลาบ่ายแล้วต้องนาฬิกาเสด็จกลับยังค่ายหลวง
 มีพระราชโองการตั้งเสนาบดีมนตรีมุขทั้งปวงว่า บุตรภรรยาญาติวงศ์
 พระยาแฉกแด่สมัคพรรคพวกควรอพยพ ซึ่งจับไว้ได้มากน้อยเท่าใดให้
 มารวมไว้ ให้นายทัพนายกองหลังคุมดวงไปก่อนเจ็ดวันทัพหลวงจึง
 จะเลิกไป ท้าวพระยาทั้งหลายรับพระราชโองการแล้ว ก็มาตรวจจัด
 ครัวพระยาแฉกแต่ไพร่พลในเมืองซึ่งได้ไว้ นั้นเป็นคนอพยพตามหมื่นเศษ
 แล้วแต่งกองหลังคุมดวงไปโดยพระราชบัญชา ครั้นกองทัพซึ่งคุม
 ครอบครวญกไปได้เจ็ดวันแล้ว ครั้นณวัน๓๕ ค่ำเพลาสิบเอ็จทุ่มห้าบาท
 ส้มเด็จพระบาท บรมนารถบรมบพิตร พระพุทธเจ้าอยู่หัว ทั้ง สองพระองค์
 ทรงเครื่องอั่งการังสรรพาวุธบวรวิภูษิตสรรพเสร็จ ส้มเด็จพระนเรศวร
 บรมบพิตรเป็นเจ้าทรงพังเทพธิดาคี พระบาทสมเด็จพระเอกาทศวรรุทรง
 พังเทพประภา ผู้กพระที่นั่งหลังคาของทั้งสองข้างราชพาหนะที่นั่งคน
 อดงกฎด้วยเครื่องพระอภิรมย์ชุมสายพรายพรรณ บังวรวิพรรณแทรกสดอน
 สดับ สรรพด้วยโยชาทวยหาญแห้วครีวระกรรกงพร้อมเผ้านางคพยุห
 คุมหิมาดาตาศ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์เสด็จจาก
 กรุงศรีอยุธยาได้ชนครอินทรวัดฤๅราชธานี ฝ่ายทัพพระยานครราชสีมา
 ก็เลิกกลับโดยทางนครเดียมราบ แต่ทัพเรือนั้นยังอยู่สองวันจึงต้อง
 ไปตามชลมารคออกปากน้ำพุไรมาศ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
 ทั้งสองพระองค์เสด็จร้อนแรมมา โดยมารควิถีสันแดนกัมพูชประเทศ ทัพ

[illegible]

๑ ครั้นณวัน ๓๒^๕ คำปี่จ้อฮู้ตก กรมการเมืองกุยบุรีบอกเข้ามา
ว่าพระยาศรีไชยณรงค์ซึ่งให้ไปรั้งเมืองคนาวศรีเพนชบก โทษาธิบดิ์
กราบทูลพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ทรงพระมหากรุณายิ่ง
แคลงอยู่ จึงโปรดให้มัตราแต่งข้าหลวงออกไปหาพระยาคนาวศรีภูมิมา
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระพิโรธ จึงโปรดให้สมเด็จพระอนุชา
ธิราชเจ้าเล็ดจพระวราชดำเนินยกทัพออกไป แด่ทัพสมเด็จพระอนุชาธิราช
เล็ดจออกไปครองนพดลตามหมิ่น ข้างเครื่องตามร้อย มาท้าวร้อย
ทัพปากใต้เมืองไชยา เมืองชุมพร เมืองคลองวาน เมืองกุย
เมืองปราณ เมืองเพชรบุรี หลกเมืองคนหมิ่นหาพัน ชุมทัพ
ตำบลบางสะพานเดินทัพท่งคิงขร.

๑ ฝ่ายพระยาตนาคคีรีวราหณ์เต็จเอกราชศรีสุริยวงษ์บรมนารถบรมบพิตร
พระพุทธเจ้าอยู่หัวเต็จพระราชดำเนียบยกออกมา ถัดก็เกรงพระเดช
เดชานุภาพเป็นอันมาก จะหนกเหน่มไม่พ้น จะแต่งทัพออกรบก็เหลือ

กำลัง จนความคิดแว้งถึงรักษามันไว้ ฝ่ายสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จ
 ถึงเมืองนครราชสีมาให้ตั้งค่ายล้อมไว้โดยรอบ แต่ทัพหลวงนั้นคงเฝ้า
 เมืองท่าลือเสี้ยน จึงทรงแต่งเป็นหนังสือรับสั่งเข้าไปว่า พระยา
 นครราชสีมาเป็นข้าหลวงเดิมตั้งชื่อมั่นคง ได้ทำราชการโดยดีจงงาน
 พระราชสงครามความชอบแต่ครั้งมากมานัก ซึ่งทรงพระมหากรุณาให้
 มากินเมืองนครราชสีมาซึ่งหาเสมอความชอบไม่อีก แต่จำเริญด้วยเหตุว่า
 เมืองนครราชสีมาเป็นน้ำคึก ครั้นจะให้ผู้อื่นมาอยู่มีดวงพระไทย จึงให้
 พระยาศรีไธยณรงค์ออกมาย้อย่างพระเนตรพระกรรณ เนื้อความชอบ
 ก้อย่อมอยู่แก่ใจ แต่ซึ่งข่าวเข้าไปว่าพระยานครราชสีมาคิดการขบถ สมเด็จพระ
 พระพุทธเจ้าอยู่หัวก็ยังไม่เชื่อ จึงมีตราออกมาให้หากมีเข้าไปเฝ้า
 เนื้อความจึงมากชน คราวนี้ให้เรามา เรามีความเมตตาหนักอยู่
 พระยานครราชสีมาคิดแต่ครั้งเดียวดอก ให้ออกมาหาเราเถิด จะ
 กราบทูลขอโทษไว้ครั้งหนึ่ง ถ้าจะมากให้มาในเวลานี้ ถ้ามีมาเห็น
 ว่าจะรับทัพเราได้ก็ให้แต่งป้องกันเมืองให้มั่นคง พระยานครราชสีมา
 ในหนังสือดังนั้น จึงคิดว่าเราได้ทำการดองเกินผิดถึงเพียงนี้แล้ว แต่
 ซึ่งมีหนังสือรับสั่งมาทูลเป็นราชอุบายศึก ออกไปก็ในจะตาย ผิดชอบ
 ก็อยู่ดีไป ถึงจะตายก็ได้ปรากฏชื่อไว้ภายนอก พระยานครราชสีมา
 มิได้ออกมา เสด็จรุ่งแล้วนาฬิกาหนึ่ง สมเด็จพระเอกาทศธรรม
 บรมนาถบรมมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว เสด็จทรงเครื่องออกถึงการประคับ
 ดำหรับพิไชยยุทธเสร็จ เสด็จทรงช้างคันเจ้าพระยาปราบไตรจักรเป็น
 พระคชาธาร พร้อมด้วยท้าวพระยาพาลพลทวยหาญเป็นชนัดแน่น แล่น
 เสด็จให้โคมรมาศคู่พันทุก อธิ์ทั้งทวนทองธงทองเป็นทองแก้วใส อำไพ

ด้วยมหาเสวตฉัตร กิ่งกตบงกชกรบวร บังแทรก ชุมสายพรายพรรณ
 คาศภา ศัพทโกธากาหพกก้องกตของชนะแตรดังขลุ่ยนั้นเนยรนาท
 พระบาทเสด็จกรีธาพล เตียบ ทอดพระเนตรดู ท้องที่ซึ่ง จะให้พดทหาร เข้า
 ฝืนเมือง.

๑ ฝ่ายพระยาคนาวศรี ออกมา ยืนถือหอก กนดั้มประทอน้อย บนเชิงเทิน
 แดเห็น พด เต็มเต็จ พระอนุชาธิราชเจ้า ดุจ สายน้ำ อันไหลหั่ง ถึง มา เมื่อ
 วสันตฤดู แล้วได้ ยืนเคียงบัลลังก์ของแตรดังขลุ่ยดังไป หอกพดตัดกจาก
 มือมิใคร บ่าวไพร่ทั้งปวงเห็นดังนั้นก็เสียใจ พดเต่ากันต่อไปว่า
 นายเราเห็นจะบ้องกันเมืองไว้ไม่ได้ พดทหารทั้งปวงก็ยกครันคราม
 พระเดชเดชาภาพเป็นอันมาก เต็มเต็จพระพุทเจ้าอยู่หัวเสด็จเตียบดู
 รอบเมืองคนาวศรี เห็นหน้าด่านข้างอุดรทิศจะเข้าได้ เสด็จจากด้อมมายัง
 ค่ายหลวง จึงมีพระราชกำหนดให้นายทัพนายกองทำบันไดร้อยอัน
 ปดายบันไดนั้นให้ผูกพดเพิงพเนียงจงครบ เพดาค่ดืบท่ม ถ้าได้ ยืน
 เคียงบันไดอยู่สำนัดเป็นสำคัญแล้ว ให้เอาบันไดพาดจุดพดพเนียงบัน
 เหาเมืองให้ได้ ท้าวพระยามุขมนตรีนายทัพนายกองรับพระราชโองการ
 แล้ว ก็มาจัดแจงการทั้งปวงไว้ด้รรพกับพดทหารอาดาพันหนึ่ง ซึ่ง
 จะเข้าบันเหาเมืองพร้อมเต็จ ครั้นเพดาด้ามยาม เต็มเต็จพระพุทเจ้า
 อยู่หัวเสด็จขึ้นบนเกยคอยฤกษ์ เตะพระบารมีเต็มเต็จพระพุทเจ้าอยู่หัว
 ถ้าจะมีไชยแก่ข้าศึกครั้งใด ก็ให้เห็นศุภนิมิตประจักษ์ทุกคร้ง พอ
 เพดาดวงด้ามยามเจ็ดบาท พระดำริวิกรมธาดาใหญ่เท่ามดเต็มเถียง
 เสด็จผ่านด่านเมืองคนาวศรีมาแต่ทิศอุดรไปเฉียงอาคเนย์ พระรัศมี
 ด้วงวามไปทั้งอากาศดับถพิ์ เต็มเต็จพระพุทเจ้าอยู่หัวเห็นดังนั้น

ทรง พระ บิณฑิมนันท์ ถวาย ทักษิณต์โมธาน เหนือ พระอุตมางคคีโรตม์ ด้วย
เบญจางคประดิษฐ์ แล้วตั้งปโรหิตาจารย์ทั้งหลายให้ประกอบแด่รังษ
ศุริยคนตรีพิณพาทย์ซึ่งไชยในทันที ให้ฝรั่งแม่นปืนจุดจ้าวรงค์คร่ำทอง
ท้ายที่นั่งตามบอกได้กันเป็นสำคัญ.

๑ ฝ่ายนายทัพนายกองได้ ยินดียิ่งเป็นใหญ่สำคัญ ก็ให้ทหารภูกัน
เอาบันไดพาดกำแพงเมืองจุดพลุหนึ่งเป็น โกลาหล เจ้านาที่เห็นดังนั้น
ตกใจ ออกยืนรบพุ่งกับทนต์เพ็งมิได้ ทิ้งน้ำหนักเสีย ฝ่ายทหารข้าหลวง
ก็เข้าเมืองได้ พอเพลารุ่งขึ้นก็กุมเอาตัวพระยาคนาวศรีพิณนามาถวาย
ยังค่ายหลวง ส้มเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวให้ถึงพระราชอาสน์เยียนยก
หนังสือฉบับที่ แล้วบอกข้อราชการเข้ามายังกรุงเทพมหานคร ส้มเด็จพระ
พระนเรศวรเป็นเจ้า ครั้นได้แจ้งว่าส้มเด็จพระอนุชาธิราชเจ้าได้เมือง
คนาวศรีแล้ว จับได้พระยาศรีไศยณรงค์ดังนี้ ก็มีพระไทยปรีดา
จึงทรงพระกรุณาให้ มีคราคอบไปว่าอย่าให้ตั้งเข้ามาณกรุงเลย ให้
กระเวนแล้วตัดศีรษะเสียบประจานไว้ณเมืองคนาวศรี อย่าให้ผู้ใดขู่เยี่ยง
อย่าง แต่ให้เอาพระยาราชฤทธาชนนต์เป็นเจ้าพระยาคนาวศรี ส้มเด็จพระ
พระอนุชาธิราชเจ้า ก็กระทำตามพระบัญชาส้มเด็จพระบรมเชษฐาทุก
ประการ ครั้นจัดแจงเมืองคนาวศรีเป็นปรกติราบคาบแล้ว ส้มเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัวก็เสด็จพระราชดำเนินกลับมายังกรุงเทพมหานคร เข้า
เฝ้าส้มเด็จพระบรมเชษฐากราบทูลเสร็จสิ้นทุกประการ.

๑ ส้มเด็จพระนเรศวรบรมบพิตรมีพระไทยโสมนัส ครั้นชมพระ
ภุชภูการส้มเด็จพระอนุชาธิราชเจ้าเป็นอันมาก.

๑ ครั้นวัน ๓ ๕ ๑๒ คำ มีหนังสือบอกพระยากาญจนบุรีตั้ง
ตัวตั้งอุปากอง ซึ่งถือหนังสือเจ้าเมืองเมะดำแดงเข้ามา สมุหนายก
กราบบังคมทูล ในหนังสือนั้นว่า หนังสือพระยาพริเจ้าเมืองเมะ
ดำแดง ขออวยศรีสวัสดิ์มาถึงพระยากาญจนบุรี ด้วยข้าพเจ้ากับ
พระยาตากเจ้าเมืองเมะคะเกิดมหากตหะแก่กัน พระยาตากจะยกมา
ตีเมืองข้าพเจ้า ๆ หาพึ่งมิได้ จะขอเอาพระเดชเดชาานุภาพพระบาท
สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว อันมีพระบุญราษัณฤชฎาภิการมहिมาตุ
หิงส์สมเด็จพระเจ้ามหาศุภราชจากตรงคหิปัจกรพรรดิ อันมีพระราช
เดชาวราฤทธิ์อาณาจักรแผ่ไปทั่วปใหญ่ทั้งสี่ มีทวนน้อยต้องพันแป
บวิวาร เป็นฉัตรแก้วกนเกษ ขอกองทัพยกไปช่วยกันเมือง.

๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงส่งพระองค์ ได้ทราบดังนี้
ทรงพระโสมนัส จึงพระราชทานเสื้อผ้าเงินตราแก่ตั้งอุปากองโดย
สมควร แล้วตรัสให้พระยาศรีไศลถือพลต้องพันสรรพไปด้วยเครื่อง
ศาสตราขยกไปณเมืองเมะดำแดง พระยาตากเจ้าเมืองเมะคะรู้ว่า
กองทัพไทยยกมาตั้งอยู่ณเมืองเมะดำแดง ก็ตัวพระเดชเดชาานุภาพมิได้
คิดอาฆาตต่อไป ขณะเมื่อพระยาศรีไศลไปช่วยกันเมืองเมะดำแดงนั้น
เจ้าฟ้าแผ่นดินถึงแก่พิราลัย มีราชบุตรสองคนแต่ต่างมารดา พี่
น้องทำยุทธกตหะชิงสมบัติกัน ฝ่ายน้องได้กับพี่ชายจะฆ่าเสีย ครั้น
รู้ว่ากองทัพไทยมาตั้งอยู่ณเมืองเมะดำแดง ก็พาพรรคพวกบ้าง
ไพร่ประมาณร้อยเศษ หนึ่งมหาพระยาศรีไศลณเมืองเมะดำแดง
พระยาศรีไศลก็บอกตั้งตัวเจ้าฟ้าแผ่นดินมายังกรุงเทพมหานคร.

๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ทรงพระมหากรุณาภาพแก่เจ้าฟ้าแผ่นดินหัว แล้วพระราชทานเครื่องอุปโภคบริโภคเป็นอันมากเลี้ยงไว้ โดยถนาคักดี.

๑ ตุลาคม ๒๔๘๘ ปีกุนนพศก ราชบุครนักรพระธัญรฐาผู้เป็นพระยาแฉวก เมื่อสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์เสด็จไปปราบ ขณะเมื่อทหารข้าหลวงเข้าเมืองแฉวกในเขตตากดงคั่นนั้น ราชบุครมาอยู่หน้าที่ ครั้นทพไทยเข้าเมืองได้แล้ว ความกตัญญูได้ไปหาบิดา หันออกจากหน้าที่กับบ่าวประมาณ ๓๐ คน เข้าป่าพากันหนีไปถึงแดนเมืองด้านข้าง ครั้นรู้ว่ากองทัพหลวงเสด็จพระราชดำเนินกลับไปกรุงพระมหานครศรีอยุธยาแล้ว ก็พากันกลับมาเมืองแฉวก เสนาบัตติเหต้อยู่กับสมณพราหมณ์อาณาประชาราษฎร์ จึงพร้อมกันยกพระราชบุตรท่านขุนราชาภิเศก เป็นพระยาแฉวกครอบครองแผ่นดินแทนพระบิดา พระยาแฉวกครั้นได้ครองศิริราชสมบัติแล้ว ก็อุ้มนำรุ่งสมณพราหมณาจารย์โดยยุติธรรมราชประเพณีมาได้เดือนเศษ จึงครีบทักษาเสนาบดีกระวีमुखทั้งหลายว่า แต่ก่อนพระราชบิดาเราไปกระทำเสี้ยนหนามต่อกรุงพระมหานครศรีอยุธยา มิได้เกรงพระเดชเดชานุภาพสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ อันทรงอิศราภาพดุจสุริยเทวบุตรอันมีรัศมีสว่างทั่วโลกธาตุ ความพิณาศินภัยจึงถึงพระองค์แด่ญาติประยูรวงษ์ในกรุงกัมพูชาธิบดี แต่ครั้งเราจะทำคุณพระบิดานมิดได้ จำจะอ่อนน้อมขอพระเดชเดชานุภาพ สมเด็จพระเจ้ากรุงเทพมหานครศรีอยุธยาเป็นเทพทั้งท่านัก ความสุขสวัสดิ์จะได้มีแก่เรา ท่านทั้งหลายจะเห็นประการใด เสนาบดีมนตรีมุขทั้งปวงกราบทูลว่า ซึ่ง

พระองค์ดำรัสขึ้นว่า ขอพระราชทานให้แต่งดอกไม้ทองเงินเครื่อง
 ราชบรรณาการ มีพระราชดำรัสไปอ่อนน้อมโดยราชประเพณีเมือง
 ขนเมืองออกกรุงเทพมหานครแล้ว ความศรัทธาดีพัฒนาจะบังเกิด
 มีไปกราบเท่ากัปปาณ พระยาแฉกได้ฟังดังนั้นจึงให้
 แต่งดอกไม้ทองเงินจัดเครื่องราชบรรณาการเป็นอันมาก แล้วแต่งดัชน
 ราชดำรัสให้ออกยวกราบขึ้น พระเสนาบดี หาดวงวรนายก
 เปนทูตานุทูตจากราชดำรัส คุณเครื่องมรดราชบรรณาการมา
 ครั้นถึงด่านปราจีนบุรี กรมการก็คุมทูตานุทูตเข้าไปยังกรุงเทพมหา
 นคร เสด็จนำเอากิจจานุกิจกราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระ
 พระพุทธเจ้าอยู่หัวดำรัสให้เบิกทูตเข้าเฝ้า ณมุขเด็จนำพระที่นั่งมณฑ
 ภิเศก ครั้นพระราชประเพณีการ ๓ นัดแล้ว พระศรีภริยาก็
 อ่านพระราชดำรัส ในลักษณะนั้นว่า ข้าพระองค์ครองกรุงอินทปัต
 ฐบุรีราชธานี ขอถวายบังคมมาแทบพระบรมบาทของขมาศ สมเด็จพระ
 พระผู้จอมมกุฎกรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยา มหาตักทวนพรรัตน
 ราชธานีบุรีรมย์ อุดมพระราชนิเวศมหาสถาน ด้วยพระบิดาข้าพระองค์
 มีได้รักษาขอบเขตมาโดยราชประเพณี กระทำพาดพิงมิได้รู้จัก
 กำนัดคนกำนัน ท่าน มาก่อการให้เกิดเป็นปรีชาแก่กรุงเทพมหานคร
 อุประมาดั่งจอมปลวกมาเคียงเขาพระสุเมรุราชบรรพต มีดั่งนั้นคุณ
 ชาติคุณของอาจุษรนาการด้วยพระยาราชดี อันมีมหิศรศักดิ์
 นุภาพ ถึงแก่กาตพินาศจากไธสยุดวรยานนี้ ก็เพื่อผลกรรมอัน
 ได้กระทำมาแต่ก่อน แต่ข้าพระองค์ครองแผ่นดินเมืองแฉกครั้งนี้จะได้
 เอาเยี่ยงอย่างพระบิดานั่นหาได้ จะขอเอาพระเดชเดชาภาพสมเด็จพระ

พระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ปลุกเสกธำมรงค์หม้อมันคู่กันแล้ว
ท้าวหาพรมอนมีปริณทกวางขวางร่มเย็นไปทั้งจักรวาล ข้าพระ
องค์ขอถวายสุพรรณหิรัญรัตนมาตาบรรณาการมา โดยราชประเพณี
ดั้นไปตราบเท่ากัณฐาปาน ส้มเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวครีไต้ทรงฟัง
ก็มิพระไทยเมตตาแก่พระสุธรรมราชา พระยาแฉกองค์ใหม่เป็นอันมาก
ตั้งให้คอบพระราชดำณไปว่า ส้มเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะได้อาณาของ
เวรแก่ราชบุตรนักตักพระสัญญาหามีได้ แต่ซึ่งบิดาท่านเป็นไปจน
ถึงกาลพิราโดยนั้น ก็เพื่อเวรานุเวรแต่อดีตติดตามมาให้ผลเห็นประจักษ์
แต่ให้พระยาแฉกองค์ใหม่ครอบครองไพร่ฟ้าประชาราษฎร์ โดย
ยุติธรรมราชประเพณีพระมหากษัตริราชเจ้าแต่ก่อนนั้นเกิด แล้วตั้ง
ให้เจ้าพนักงานคอบเครื่องราชบรรณาการ แต่พระราชทานเสด็จเงิน
ตราแก่ท้าวทุกโดยสมควร อยู่ตามวันทุกก็กราบถวายบังคมดาไป
ยังกรุงกัมพูชาธิบดี.

๑ ครั้นเข้าเดือนห้าชวดดำเรขัคก ส้มเด็จพระเจ้าอยู่หัวครีไต้ให้
บำรุงช้างมารพัดไว้ เดือนสิบสองจะยกไปเมืองเมะตะมะเมืองหงสาวดี.

๑ ในเดือนห้าหนึ่งสิบชอกพระยาศรีไศตเข้ามาว่า ซึ่งพระเจ้า
แปรผู้เป็นราชันต์ดาเดี่ยทัพกลับไปเมืองหงสาวดี พระเจ้าหงสาวดีเอา
โทษถอดเสียจากที่ถานาคักดิ์ ไพร่พดรามัญซึ่งไปกับพระเจ้าแปรนั้น
จับได้ใส่เต้าคดอกลี ที่แตกฉานชานเซนไปภายหลังรู้เนื้อความดังนั้น
ก็ด้วยกัณฐาได้เข้าบ้านเมือง คุ่มกันเป็นพวกเป็นเหล่าออกอยู่ป่า แต่ง
ข้าหลวงไปจับก่อรอบ แต่หัวเมืองทั้งปวงเห็นว่าพระเจ้าหงสาวดีถอด
พระเจ้าแปรเสียก็เสียใจ พากันกระด้างกระเดื่องเป็นอันมาก แต่

กรุงหงสาวดีเห็นจะเสียแก่มอญชบถ ดมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงส่ง
พระองค์ไต่ทราบดังนั้น จึงพระราชทานพระราชอาญาดีธิให้เจ้าพระยา
จักรีเป็นนายทัพยกพล ๑๕๐๐๐ ช้างเครื่อง ๑๐๐ ม้า ๒๐๐ ออกไปตั้ง
มั่นปลุกยุงนาง ทำไร่นาณเมืองเมาระดำเดิงไวกะทัพหลวง จึงดำรัสให้
เจ้าฟ้าแสนหวีไปด้วยเจ้าพระยาจักรี แลเกณฑ์ทัพเมืองทวาย ๕๐๐๐ ให้
ขึ้นไปตั้งตำบลเกาะพะรอก เมืองวังราวชอบฝั่งตะวันตก หนุนทัพเจ้า
พระยาจักรี ๆ จะได้ใช้ราชการสะดวก แลกองทัพพระยาศรีไศลให้เอาไว้
แต่ตัวพระยาศรีไศลกับพรรคพวกนั้นให้กลับเข้ามารับราชการกรุง.

๑ ฝ่ายเจ้าพระยาจักรี กราบถวายบังคมลาออกไปถึงเมืองเมาระดำเดิง
แลตั้งค่ายชุกชุมปลุกยุงนาง กระเกณฑ์มอญชาวเมืองเมาระดำเดิง แล
ไทยกองทัพทำไร่นา แลตั้งทำเรือรบเรือได้เป็นอันมาก พระยาศรีไศล
กับพรรคพวกก็กลับเข้ามารับราชการ.

๑ ฝ่ายเจ้าเมืองเมาระตะมะ เจ้าเมืองตะเคิง เจ้าเมืองชะติก เจ้า
เมืองบัวเผื่อน เจ้าเมืองพลิม เจ้าเมืองคองอ รู้ว่าสมเด็จพระเจ้า
อยู่หัว ณกรุงเทพมหานครศรีอยุธยา ให้กองทัพพระยาจักรียก
มาตั้งทำไร่นาณเมืองเมาระดำเดิงไวกะเป็นเสบียง เดือนอ้ายปลายปีทัพ
หลวงจะเสด็จยกไปตีเขาเมืองหงสาวดี ต่างคนต่างเกรงพระเดชเดชา
นุภาพ ก็แต่งพามอญผู้ดีให้ถือหนังสือ แลเครื่องบรรณาการถน
มาณเมืองเมาระดำเดิง เจ้าพระยาจักรีก็บอกผู้ถือหนังสือ แล
เครื่องบรรณาการเข้ามายังกรุงเทพมหานคร เสด็จมาแต่เขากราบทูล
พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ดำรัสให้เบิกพามอญผู้ดีถือหนังสือ
เข้าเฝ้า แลในหนังสือเจ้าเมืองเมาระตะมะ เจ้าเมืองพลิม เจ้าเมือง

บัวเผื่อน เจ้าเมืองชะดิ๊ก & เมืองนี้ จะขอเป็นข้าขอบขัณฑสีมา
กรุงเทพมหานครไปตราบเท่ากัปปาณ แต่หนังสือพระยาของ
พระยาตะเคียนนี้ จะขอพึ่งพระบรมโพธิสมภาร ถ้าสมเด็จพระเจ้า
อยู่หัวทรงส่งพระองค์ จะเสด็จพระราชดำเนินไปเอาเมืองหงสาวดีเมื่อ
ใด พระยาของอยู่ พระยาตะเคียน จะขอยกพดมาควบคุมทัพโดยเสด็จ
งานพระราชสงคราม สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวได้แจ้งในลักษณะอักษร
ทุกเมืองคังหม่มพระไทยโสมนัส ครั้นให้พระราชทานรางวัลแก่พม่ามอญ
ผู้มานั้นเป็นอันมาก แล้วให้พระราชทานสิ่งของไปแก่เจ้าเมืองทั้งปวง
โดยถนาคักดี จึงให้ตอบหนังสือไปแก่ท้าวพระยารามัญทั้งปวง ผู้
ถือหนังสือก็กราบถวายบังคมตาไปเมือง.

๑๐ ขณะเมื่อผู้ถือหนังสือกลับไปถึงเมืองของอยู่นั้น พระมหาเถร
เดียมเพรียมเจ้าอธิการรู้ จึงเข้าไปหาพระยาของอยู่ แล้วถามว่า
มหาพิศรจะเอามอญไปเป็นตะพุ่นหญ้าช้างกรุงศรีอยุธยาฤ่ พระยา
ของอยู่ได้ฟังพระมหาเถรว่าก็สงสัย จึงถามว่าโยพระผู้เป็นเจ้าจึงว่า
ดังนี้ พระมหาเถรจึงว่าอาตมภาพแจ้งว่ามหาพิศรมีหนังสือถวาย
เครื่องบรรณาการไปอ่อนน้อม ว่าถ้าพระเจ้ากรุงศรีอยุธยายกมาตี
เมืองหงสาวดีเมื่อใด มหาพิศรจะยกไปโดยเสด็จงานพระราชสงคราม
เพราะเหตุอันอาตมภาพจึงว่า พระยาของอยู่จึงตอบว่าพระผู้เป็นเจ้า
ไม่รู้ฤ่ว่าสมเด็จพระนเรศวรมหาราชราชูปถัมภ์เป็นเจ้า แต่สมเด็จพระ
เอกาทศราชูส่งพระองค์ นทรงศักดานุภาพมาก ดูหนึ่งพระสุริยเทเวศร์
ส่งโลกเมื่อเพตามัณเฑียรได้มัย คึกหงษาตงไปกระทำครั้งใดมีแต่
แตกฉานยับเยินขึ้นมาทุกครั้ง บัดนี้พระเจ้าหงสาวดีก็ตั้งเขยวคึกเขยว

สงครามอยู่แล้ว แล้วได้ข่าวมาว่าปถาวยักษ์จะยกทัพมาเอาเมืองหงษา
เมืองหงษาเห็นไม่พนักเฝ้าพระหัตถ์ท่าน แล้วเมืองมอญทั้งปวงก็ไปอ่อน
น้อมขึ้น โยมเห็นเหตุดังนี้จึงมีหนังสือถวายเครื่องบรรณาการไปอ่อน
น้อมบ้าง พระมหาเถรได้ฟังดังนั้นหัวเราะแล้วว่า อันพระนเรศวร
ต้องคนพ้องมีศักดิ์านุภาพเข้มแข็งก็สงครามนั้น อาตมาก็แจ้งอยู่ดังนี้
ถึงมีไชยแก่ชาวหงษา ก็แต่ในแว่นแคว้นชั้นนอกเดี๋ยวนี้ กรุงพระมหานครศรี
อยุธยา จะได้ดวงเกินถึงแดนนอกหามิได้ แต่อาตมภาพพิจารณาให้
ดูลักษณะราชันหีบพิตรก็เห็นจะได้เป็นใหญ่ในรามัญประเทศอยู่ ใน
น้ำพระทัยมหาพิตรกับลักษณะจึงผิดกันนัก อันลักษณะอย่างมหา
พิตรนั้นในตำราว่าองอาจ ดูนิทานพระบรมโพธิสัตว์ด้วยพระชาติ
เป็นกระแต อาจสามารถจะอดน้ำในพระมหาสมุทรให้แห้ง มีดังนี้จะ
มีมานะเหมือนนกน้อย อันบินแข่งพระยาครุฑข้ามมหาสมุทรเดี๋ยวนี้ อัน
ใหญ่ แต่น้ำพระทัยมหาพิตรมาอ่อนประดุจสัตว์ปีกตัวเล็กจืดจาง
หลุดอนันต์ ตำราของอาตมภาพผิดเดี๋ยวนี้เห็นจะเอาไว้มิได้ จำ
จะทิ้งน้ำเฝ้าไฟเดี๋ยวนี้ ว่าแล้วพระมหาเถรทำดาตุดจะไป พระยาตองอู
ยิ้มด้วยก้มมืออาราธนาว่าพระผู้เป็นเจ้าอย่าเพ่อไปก่อน พระมหาเถรก็
ทรุดนั่งตบตบเท้า พระยาตองอูจึงว่าอันตำราของพระผู้เป็นเจ้าเห็นก็จะมี
ผิดกับใจของโยม แต่บัดนี้โยมยังอ่อนปัญญาความคิดอยู่ อุประมา
ดังบุรุษอันหลงอยู่ในกำอันมืด ถ้าผู้เป็นเจ้าช่วยเขาแต่งแก้วมาต้องให้
สว่างเห็นหนทางแล้ว ก็จะเดินโดยทางได้สะดวก พระมหาเถรจึง
ว่าการอันนี้ใช้กิจสมณะ แต่อาตมภาพเสียดายพระศาสนา กับเอนดู
อาณาประชาราษฎร์ในรามัญประเทศทั้งปวง ก็จะช่วยทำนุบำรุงไปตาม

ดิถีปัญญา แดซึ่งมหาพิศว่ายังอ่อนปัญญาความคิดอยู่นั้น จะ
 คิดอย่างไรให้ว่าไปเกิด จะช่วยชี้แจงให้ พระยาตองอูได้ฟังดังนี้
 ดีใจ กราบทูลการพระมหาเถรแล้วว่า โยมประมาณตัวรูป
 เมืองหงสาวดีแต่เมืองชนบทปวง จะมากกว่ากรุงพระนครศรีอยุธยาอีก
 แต่ที่ว่ามากก็เหมือนน้อย ด้วยไปเข้าอ่อนน้อมต่อกรุงพระนครศรีอยุธยา
 มาก จะคิดอ่านให้กลับใจมาได้ไม่นานนัก พระมหาเถรหัวเราะ
 แล้วว่าการเพียงนี้จะยากอะไร แม้จะแกล้งให้อร่อยหม้อหนึ่งเห็นจะ
 ยากกว่าอีก พระยาตองอูจึงว่าถ้าพระผู้เป็นเจ้าโปรดโยมให้ ได้เป็น
 ใหญ่ ในรามัญประเทศสมควรแล้ว จะส่งของพระคุณไปกว่าจะสิ้นชีวิต
 พระมหาเถรยิ้มแล้วจึงว่ามหาพิศว่าวิคตเถยอาตมภาพจะช่วย พระ
 มหาเถรขยับมาใกล้พระยาตองอูแล้วว่า มหาพิศก็เป็นพระราช
 นัดดาพระเจ้าหงสาวดี หัวเมืองท่งปวงก็นับถือมากมายอยู่ จะมี
 หนังสือไปประกาศแก่หัวเมืองท่งปวงว่า กรุงหงสาวดีเป็นราชธานีใหญ่
 แต่ครั้งพระเจ้าช้างเผือกปราบเท่าทุกวันนี้ ยังมีได้ไปเป็นเขตแดนเมืองใด
 แดกรุงแต่พระเจ้าแปรเดียวที่มา ตมเด็จพระเจ้าหงสาวดีเอาโทษถอด
 เดียวจากที่ถานาศักดิ์ เราได้ยินข่าวว่าหัวเมืองท่งปวงพากันตอบใช้
 คน ถือนหนังสือ คมเครื่อง บรรณาการไปออกแก่ กรุงพระนครศรีอยุธยา
 เรากยังไม่เชื่อ จึงแต่งคนถือนหนังสือไปบ้างหวังจะฟังอังกิการ
 ให้แน่ ก็ได้ความประจักษ์ว่าเมืองเมาะตะมะแต่หัวเมืองท่งปวงคิดกระบก
 คนเหล่านี้หารักชีวิตเรโคตรไม่ฤาให้เร่งบอกมา เราจะเอาความ
 กราบทูลสมเด็จพระเจ้าหงสาวดี แล้วจะยกทัพไปจับฆ่าเสียให้สิ้นทั้ง
 โคตร ถ้าแต่เมืองท่งปวงรู้ ดีกว่าได้ คิดผิดแล้วจะค้นหาความชอบก็จะ

งัดความไวครั่งหนึ่งก่อน   แต่ทำให้ คิดอ่านจับไทยกองทัพซึ่งมาตั้ง
อยู่เมืองเมะธำแดงส่งมาให้ ได้บ้างจึงจะเห็นจริง   ถ้าหากพิตรมี
หนังสือไปดั้นนรธาหว่าเมืองท่งปวงจะส่งถึงตกใจกลัว   ก็จะถูกจับใจคิด
อ่านจับไทย   ก็จะเกิดอริวิวาทกับไทย ทางไมตรีก็จะขาดกัน เมื่อทัพ
พระเจ้ากรุงศรีอยุธยา ยกมาจะได้เป็นรวชวาทกรวหนามกั้นให้ ช้างได้
ประการหนึ่งมหาบพิตรจงบำรุงช้างมาเอาใจรพได้ ให้ รื่นเริง   ถ้าได้
ข่าวว่าทัพกรุงพระนครศรีอยุธยายกถ่วงแดนมาเมื่อใดแล้ว   จงเร่ง
ยกพลไปเมืองหงสาวดี   ทำที่ว่าจะมาช่วยงานพระราชสงครามให้ไว้
ใจแล้ว   เข้าปดอมปด้นเอาเมืองหงสาวดี   เชิญเสด็จพระเจ้าหงสาวดี
แตกวาดครวอพยพไพร่พลเมืองเข้าปดอาหากรมาเมืองตองอูให้ สิ้น   ถึง
มาทว่าทัพพระนเรศวรยกติดตามมาถึงเมืองตองอูกดี   เมื่อแตกเราคิด
เลี้ยงอาหารเลี้ยงได้ สิ้นแล้ว   ก็ในจะเลิกทัพกลับเอง   ถ้าศึกกลับ
ไปแล้ว   พระเจ้าหงสาวดีก็อยู่ในเงอมพระหัตถ์   พระองค์ก็จะสัทธิ
ขาดชนกว่าเก่าร้อยเท่าพันทวี   จะคิดประการใดก็จะสำเร็จ   แต่ซึ่ง
อาตมภาพว่ามาทงมหาบพิตรจะเห็นด้วยประการใด   พระยาตองอู
มีความยินดีกราบนมัสการแทบบาทพระมหาเถรแล้ว ๆ เถา ๆ   แต่ว่า
พระผู้เป็นเจ้า คิดดั้น ดึงเทพยดา เอาแว่นแก้วมาต้องให้ สว่างเห็นทั้งกลาง
วันกลางคืน   พระคุณนันทที่สุกมีได้   พระมหาเถรจึงว่ามหาบพิตร
เร่งหนังสือไปเกิด   ถ้าขัดสนไปภายในห้าวันให้ ไปบอกอาตมภาพจะช่วย
แล้วพระมหาเถรก็ตาไปอาราม   รุ่งขึ้นพระยาตองอูแต่งหนังสือตาม
ถ้อยคำพระมหาเถรว่า   ให้คนถือไปประกาศแก่หัวเมืองท่งปวง.

๑ ฝ่ายพระยารามัญหัวเมืองท่งปวงแจ้งในหนังสือพระยาของอุตงนนก็
 ตกใจกลัว ต่างคนต่างปลุกชากรมการนายบ้านนายอำเภอ ว่าเราคิด
 การครั้งนี้หมายจะดับกัไม่ดับ พระยาของอุตงความขึ้น จึงมีหนังสือ
 มาว่ากล่าวตงนเพื่อเพราะเอนดูเราผู้เป็นพระกตกรามัญ ครั้นจะขึ้น
 หน้าจะพองกรงพระนครศรีอยุธยาทีเดียว ก็เป็นระยะทางไกล จะ
 ต้องคำบุราณว่ากล่าวจะสู้ก็งำใหม่ ด้วยพระยาของอุตงกำลังพล
 มาก แล้วพระเจ้าหงษาวดีก็นับถือว่าเป็นเชอพระวงษ์ จะว่าประการ
 ไคก็ดีทรชาติ จำเราจะหาความชอบค้นจับเอาไทยต่งเข้าไปให้ได้
 คิดกันตงนหกแ่งหนังสือขึ้นไปถึงพระยาของอุเป็นใจความว่า ข้าพเจ้า
 หัวเมืองท่งปวง ขอหม่อม เคียรเกล้าบังคมมาถึงไค เบองบาท พระยาของอุ
 ด้วยข้าพเจ้าทั้งปวงเป็นคนโมหิตประทุษฐจริตผิดไปนั้น พวกข้าพเจ้า
 ท่งปวงถึงทศาย ซึ่งโปรดให้ มีหนังสือชี้แจงมาให้ ข้าพเจ้าเห็นผิด
 แดชอนนั้น คุจุเทพยดามาชบเอาชีวิตข้าพเจ้า แดชีวิตไพร่
 พัวประชากรเป็นคณมานั้น พระคุณไม่มีที่เปรียบได้ ข้าพเจ้าจะขอ
 กระทำตามโอวาทเขาเป็นทพทพ่านกดับไป แด่กตั้งหนังสือให้
 ถือหนังสือกลับไปยังเมืองของอุ พระยาของอุแจ้งในหนังสือตงนก็มี
 ความยินดี ตังแต่้นมากับารุงข้างม้าเอาใจไพร่พลในเมืองของอุให้
 รักใคร่เป็นอันมาก ฝ่ายพระยาตาจเจ้าเมืองเมาะตมะตังแก่พระยา
 รามัญท่งปวงให้ คิดอ่านจับกองทัพไทยให้ได้ จะได้ต่งเข้าไปเมือง
 ของอุเอาความชอบ ท้าวพระยารามัญท่งปวงก็คอยชองจะจับไทยให้ได้

๑ ครั้นนั้นเดือนอ้ายเข้าเบาสุก เหล้าไทยออกไปเกี่ยวเข้าณทุ่งนาเมะ
 ตาเด็ง แต่พวกขุนจบดับห้าคนออกไปเกี่ยวเข้าอัยริมชายป่า ส้มิง

ผู้ระหายนบ้านจอยอยู่กับพวกรามัญ ๑๐๐ คนตบอยู่ในป่า ครั้นเห็น
 ได้ทั้งคั้งกรุกกันเข้าจับขุนจบแล้วพวกไปได้ ๕ คน ไพร ๕ คนเห็นได้คั้งไป
 บอกพวกกองทัพอันว่ารามัญประมาณ ๑๐๐ เศษมาจับขุนจบกับไพร่
 ไป ๕ คน นายทัพนายกองแจ้งดังนั้นให้จัดแจงกันไปตาม ๓๐๐ ทัพ
 พวกรามัญได้รับกัน พวกรามัญป่วยตายหลายคนด้านทานมิได้ก็แตกไป
 กองทัพไทยก็ได้ตัวขุนจบกับไพร่ ๕ คน กลับมาแจ้งแก่เจ้าพระยาจักรี
 เจ้าพระยาจักรีจึงหาตัวพระยาพะโรเจ้าเมืองเมะด่าเด็งมาถามว่า เหตุผล
 หนึ่งเป็นประการใด เจ้าเมืองเมะด่าเด็งไม่รับว่ามีได้รู้ เจ้าพระยา
 จักรีจึงจะให้เจ้าพระยาพะโร ๆ เห็นความจะไม่พ้นตัว จึงอุบายว่า
 จะขอไปตามเขามอญให้ร้ายให้ได้ เจ้าพระยาจักรีมีทันทพิเคราะห์
 ดำคึกว่าจริงก็ปล่อยตัวไป พระยาพะโรจึงคิดกับกรมการว่าเราจะไป
 ตามจับบ่าวของเรามากระไรเล่า ถึงจะแก้ไขประการใดความอันเห็นจะ
 ไม่ได้ จึ่งอยู่ดั่งนี้จะพากันตายเสียสิ้น จึ่งจะหนีเข้าไปเมืองเมะดะ
 คิดเห็นพร้อมกันแล้วก็แต่งคนเร็วเอาการไปแจ้งแก่พระยาตาก ๆ ก็ให้เอา
 เรือมาคอยรับ ครั้นเพลาต้องยามพระยาพะโรก็พาครอบครัวหนีออก
 จากเมือง พอรุ่งก็ลงเรือข้ามไปเมืองเมะดะ เพลารุ่งเช้าเจ้าพระยา
 จักรีรู้ว่าพระยาพะโรเจ้าเมืองเมะด่าเด็งแตกหนีไปสิ้น ก็แต่งกองทัพ
 ตามมาถึงฝั่งน้ำไม่ทันก็กลับไป.

๑ ฝ่ายพระยาพะโรก็แจ้งแก่ พระยาตากเจ้า เมือง เมะดะ ทบประการ
 พระยาตากจึงว่าซึ่งทำการมิได้ ไทยมาแต่ยี่สิบครั้งหนึ่งแล้ว ก็ไปเกิด
 แต่เราวิตกว่าท่านอยู่นเมืองเมะด่าเด็งนั้น อุประมาเหมือนหนึ่งผู้
 มฤคชาติอันอยู่ในปากเสือ ซึ่งพากันอพยพมาได้ดังนี้เรามาความยิน

ดันก็ จึ่งค่อยคิดอ่านกันไปใหม่ จะเกรงอะไรแก่กองทัพไทยเท่านั้น
 แล้วเจ้าเมืองเมะตะมะแต่งกองทัพโจร กองละ สองร้อย สามร้อยให้ เทียว
 เป็นเลื้อยป่า ถ้าเห็นไทยออกเที่ยวท่องหากินแต่เกี้ยวเขาก็ให้ตอบฆ่าดี
 พอจับได้ก็ให้จับตัวมา ถ้าเห็นทำได้อะไรให้ทำ ถ้าเห็นทำมิได้อย่าให้ทำ
 สุดแต่อย่าให้เสียที่ กองรามัญทั้งปวงแจ้งกำหนดดังนั้นแล้ว ก็ข้ามไป
 ชุ่มอยู่ในป่าใกล้น้ำ ครั้นเห็นไทยออกเที่ยวเขาก็ตอบยิงตอบแทง แต่
 ทำดังนี้เอง ๆ นายทัพนายกองทั้งปวงก็เอาเหตุไปแจ้งแก่เจ้าพระยา
 จักร์ ๆ เห็นมอญก่เป็นกระบวนทำการกำเริบหนักขึ้น ก็บอก
 หนังสือเข้ามากราบทูลแด่พระเจ้าแผ่นดินทุกประการ เสนาบดีก็นำเอาหนังสือ
 บอกเจ้าพระยาจักร์ขึ้นกราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้า
 อยู่หัวทราบก็ทรงพระโกรธ ครั้นว่าเจ้าพระยาจักร์เป็นผู้ใหญ่ที่เคย
 ทำศึกสงครามมา ยังว่าจะไปตีเอาเมืองเก่า นึกหาใดดีไม่ เจ้าเมือง
 เมะตะมะเดิ่งเข้าด้อมวามักคิดขอกองทัพออกไปรักษาเมือง ไพร่บ้านพล
 เมืองก็ปรกคิอยู่สิ้น ฝ่ายเมืองเมะตะมะ เมืองตะเคิง เมืองบัวเผื่อน
 เมืองพดิม เมืองชะติก เมืองคลองอู่เต้าก็มาอ่อนน้อม ควรฤาให้
 เป็นไต่ถึงเพียงนี้ ประการหนึ่งเมืองเมะตะมะเดิ่งก็อยู่ปากควันออก
 เหมือนอยู่ในกำมือก็ยังไม่ให้ถ่วงหนไปไต่ด้วยเด้า ทำศึกดูจตุรภอมมือ
 ครั้นจะให้ฆ่าเสียก็เสียตายคนหอกดาบ ครั้นจะหาตั้งนกกั้งใหม่ตรา
 คอบภาคโทษออกไป ว่าเจ้าพระยาจักร์จะตีเอาเมืองเมะตะมะได้ฤา มิได้
 ถ้าเห็นไต่ตายเดี้ยวเดี้ยวให้ตีเอา ถ้าเห็นมิได้ให้รักษาแต่ค่ายเมะตะมะเดิ่ง
 ไว้ให้มัน ทพหดวงเด็จพระราชดำเนินออกไปถึงจิงจะตีเอาเมือง
 เมะตะมะทีเดียว ผู้ถือหนังสือก็กลับไปแจ้งแก่เจ้าพระยาจักร์ทุกประการ

เจ้าพระยาจักร์แจ้งในท้องตราไว้ดังนั้น ก็ก่ตัวพระราชอาญาเป็นอันมาก แต่เร่งรัดให้นายทัพนายกองทำเรือบเรือได้เสร็จแล้วก็ให้ตกลงได้ในคตองน้ำ แต่คิดแต่งกองทัพทั้งปวงกันให้เกยวเข้า ๔ กอง ๆ ละ ๕๐๐ คอยสกัดค้ำเหต้ามอญชนบททุกวัน พวกมอญเห็นกองทัพไทยมากค้ำทานมิได้ก็หลบหลีกเข้าไปในป่า นายทัพนายกองให้เร่งเกยวเข้าเบาแต่เข้าหนักในแขวงเมืองเมะดำถึงนครนเข้า ๆ ไว้ในฉางได้ประมาณ ๒๐๐๐ เกวียน.

๑ ส่วนพระยาตากเจ้าเมืองเมะตะมะ แต่งชาวด่านให้มาประจำชาวราชการอยู่ทางแม่ตำมาทางคองอยู่ทางแม่จันแม่กระษัตริ์ ให้รู้ทั่วทัพหลวงณกรุงพระนครศรีอยุธยาจะยกมา ๆ มีมา.

๑ ฝ่ายสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ครั้นให้หนังสือตอบมายังเมืองเมะดำถึงแล้ว ก็มีพระราชโองการแก่ท้าวพระยาเสนาบดีมนตรีมุขทั้งปวง ให้เตรียมทัพพร้อมเสร็จ กำหนดทัพหลวงจะเสด็จโดยทางชลมารคณวัน ๗ ๓ ค่ำไปขึ้นบกเมืองกาญจนบุรี ให้กองทัพทั้งปวงล่วงหน้าไปคอยรับเสด็จให้พร้อม ท้าวพระยานายทัพนายกองก็ยกช้างม้ารพตไปยังเมืองกาญจนบุรีตามพระราชกำหนด.

๑ ครั้นถึง ณ วัน ๗ ๓ ค่ำ เพลา รุ่ง แล้ว ๒ นาฬิกาได้มหาอุคมฤกษ์ สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ทรง พระองค์ ก็ ทรง เครื่อง ศิริราช ออตั้งการตรวจพาราณสีไชยยุทธสรรพเสร็จ เสด็จลงสู่พระที่นั่งกนกรัตนวิมานมหานาถา อันรณาดด้วยกาญจนมณีชฎาตงคุดพันทุก อธิกด้วยเรือจำนำท้าวพระยาดำมนครราชฝ่ายทหารพดเรือน เรียงประจำจับฉลากสดอนสดับคัมภีร์ ตั้งโดยขบวนพยุหยาตรา พระโหราราชครูธิบดี

ครั้นอาจารย์กณของไชย ให้ศตยาเรือพระที่นั่งสุวรรณหงษ์ อันทรง
พระพุทธรูปปฏิมากร ทองนพคุณบรรจุ พระตำริวิกบรมธาตุ ถวาย พระนาม
สมญาพระไชยนั้นไปก่อน แล้วเรือขบวนนำทั้งปวงไปโดยลำดับ เรือ
พระที่นั่งแลเรือแห่ซ้ายขวา กระบวนหลังทั้งปวงก็โดยเสด็จตามหาไป
ในท้องอรรณพมหานทีธาร ประทับร้อนแรมห้าแรมถึงเมืองกาญจนบุรี
เสด็จยังพิภพพิลาทที่ประทับ สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว เสด็จแรมพัก
ข้างม้ารพดัดกองทัพตามแรม แดงกองทัพหลวงเสด็จทรงนั่งพนดัดกรรจ์
ดำเครื่อง ๓๐๐๐๐๐ ข้างเครื่อง ๘๐๐ ม้า ๓๕๐๐.

๑ ครั้นรุ่งขึ้นจะเสด็จในเพลาตีบท่ม สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรง
พระสุบินว่า ยังมีถึงคาคคัวน้อยมาคาบจากเอาพระยาขยดาร์ตัวใหญ่
ไปสู่ประเทศแห่งคนได้ ในพระสุบินว่าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัสเห็น
ปลาดเสด็จตามไปจะชิงเอาพระยาขยดาร์ก็ได้ ด้วยป้านั้นเป็นทาง
ทุรกันดารนัก เท่านั้นที่ประชมคณพอด ๓๓ ท่มนั้น จึงตรัสให้พระ
โหราซ้ายขวาพยากรณ์ พระโหราธิบดีถวายพยากรณ์ทำนายว่า เสด็จ
พระราชดำเนินมาครั้งนี้เพื่อจะไป กระทำยุทธนาการ ด้วย พระเจ้าหงษาวดี
เอากานพระเจ้าหงษาวดีเป็นทศกัณฐ์พระยาขยดาร์ ซึ่งว่ามาถึงคาคคัว
น้อยมาคาบจากเอาพระยาขยดาร์ไปได้ดังนั้น ครั้นจะมีปราบกษัตริย์เมืองใด
เมืองหนึ่ง แต่ว่าเป็นเมืองน้อย มาปดอมปลัดคาคคัวพระองค์พระเจ้า
หงษาวดีตั้งเสียจากเสด็จครันครันแล้วพาไปเมืองแห่งคน ทัพหลวงจะได้
เสด็จติดตามไป แต่ทว่าเห็นจะมีได้พระเจ้าหงษาวดีคนมา จะขัดสน
ด้วยเหตุถึงใดสิ่งหนึ่งเป็นแท้ พระสุบินนั้นเป็นเทพดังพรรณบอกเหตุ
ใช้จะร้ายถึงใดหามิได้ สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ครั้นครันครันได้ทรง

พงคณนถาวร จึ่งทรงพระกรุณาตรัสว่าซึ่งท่านายทงน โดยลักษณะพระ
 สุนิ แต่เราเห็นว่าพระเจ้าหงษาวดีเป็นใหญ่ในรามัญประเทศแต่
 ครึ่งพระบรมราชบิดามา เป็นปีกแผ่นนั้นคงดูเขาพระสุเมรุราช แต่ซึ่ง
 ผู้ใดจะอาจเอื้อมทำอันตรายนั้นเห็นยังไม่ได้ก่อน จำเราจะยกไปแก้
 แค้นเมืองเมาะตะเมะแดหัวเมือง รามัญ ทงปวง ซึ่งประทุษร้าย ห่ม ให้
 ล่ากะใจ จึ่งค่อยคิดราชการต่อไป คริศ์แฉ่งขึ้น ๓ นาฬิกา ๖ บาท
 เพลาได้มหาเพชรฤกษ์ ส้มเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทงต้องพระองค์ทรง
 เครื่องสำหรับพิไชยสงครามเสร็จ ส้มเด็จพระนครวัดบพิตรเป็นเจ้าเล็ดจ
 ทรงช้างพระที่นั่งเจ้าพระยาปราบไตรจักรเป็นพระคชาธาร ส้มเด็จพระ
 พระเอกาทศรฐีคือบรมนารถเล็ดจทรงช้างคันพระยาจักรมहिมาเป็นพระ
 คชาธาร ประดับด้วยพริบทยหาญแท้เป็นชนิดแน่นแค้นด้าวดินรพพยุห
 ดุพิภพดาษด้วยธงทิวแถวทวนทอง นำพระคชาธาร อลงการด้วย
 เครื่องพระอิริยมชุมสายพรายพรรณ กัดถึงกตจามรมาศบังบรมทิพากร
 อันจรัสส่อง อุโฆษด้วยเตียงกาฬม้องกตองชนะนำเล็ดจโดยมารควัก
 แถวเถื่อนทุเรศ ประทับร้อนแรมหาดายเวนบรรดูล่งด้านพระเจดีย์ ๓ องค์
 เล็ดจไปประทับแรมคังค่ายหลวงด้านแม่กระษัตริ.

๑ ฝ่ายชาวด้านรามัญซึ่งมาประจำฟ้าง้าวอยู่นั้นเห็นกองทัพยกมาถือบ
 ดุในป่าประจักษ์แจ้งว่าเป็นกองทัพหลวงแล้ว กรีบเอาเนื้อความไปแจ้ง
 แก่เจ้าเมืองเมาะตะเมะ ๆ จึ่งบอกข้าราชการไปเมืองหงษาวดีแต่เมืองคอง
 ขณะเมื่อหนังสือบอกเมืองเมาะตะเมะไปถึงนั้น พระเจ้าหงษาวดีทรงพระ
 ประชวรอยู่ จึ่งตั้งแก่เสนาบดีว่าราชการครั้งนี้เราป่วยทุพพลภาพอยู่แล้ว
 ให้ คิณกันรักษาพระนครให้ดีแล้วให้ออกไปถึงพระยาคองอุหนดาเราให้ยก

พดมาช่วยการสงคราม เสด็จกับกองทัพราชการไปยังเมืองคงอุต
หัวเมืองท่งปวงให้ยกมาช่วยป้องกันเมืองเมะตะมะ แต่ในเมืองหงสาวดี
นั้นกะเกณฑ์ไพร่พลรักษาน้ำที่เชิงเนินตามธรรมเนียม.

๑ ฝ่ายพระยาของอุจจึงให้ไปอาราธนาพระมหาเถรเดียมเพรียมเข้ามา
เรือนแล้วบอกประพาศให้พระมหาเถรฟังทุกประการ แล้วว่าพระผู้
เป็นเจ้าช่วยคิดให้ โยมด้วย พระมหาเถรได้ฟังหัวเราะแล้วว่ามาหาบพิตร
กั้วพระนเรศวรหนักอยู่ฤๅ พระยาของอุจจึงว่าพระผู้เป็นเจ้าช่วย
ทำนุบำรุงอยู่ด้วยโยมหากกลัวไม่ พระมหาเถรยิ้มแล้วจึงว่ามาหาบพิตร
อย่าวิตกเลย ซึ่งทัพพระนเรศวรนั้นยังยกมาครั้น อุประมาเหมือน
เทพดาอันจรในจักรวาลมาอุดหนุนให้ตามหาบพิตร โชคตกทวาร
ตักษณจันทร์จะขึ้นระอยู่แล้ว อย่าช้าเลยจงเร่งยกพลลงไปเมือง
หงสาวดี แล้วแต่งม้าใช้ถือหนังสือไปถึงพระยาตากเจ้าเมืองเมะตะมะ
ว่า ให้เร่งกวาดไพร่พลหัวเมืองซึ่งชนแก่เมืองเมะตะมะเข้าไว้ในเมือง
ใหม่นคง แล้วให้คงค่ายคูใหม่นคง จงช่วยกันเป็นใจรบ อย่าให้
กองทัพกรุงพระนครรั้อยูทรยาข้ามมาได้ ถ้าศึกหนักแน่นประการใดให้
บอกมาเราจะยกลงไปช่วย แต่บัดนี้เราจะเข้าไปเฝ้าพระเจ้าหงสาวดี
คิดราชการก่อน มาหาบพิตรมีหนังสือไปเอาใจเมืองเมะตะมะดังนี้แล้ว
จึงแต่งม้าเร็ว ๒๐ ม้า ๓๐ ม้าให้ประจำฟ้างขาวอยู่นั้น แล้วให้มิดด
เปลี่ยนกันเอาข้าวมาแจ้งแจงเนื่อง ๆ ถ้าศึกไทยกับรามัญยังไม่ติดกัน
เข้าอย่าเพื่อทำจะเสียการ ถ้าศึกติดกันเข้าเมื่อใดแล้วก็ให้ทำการใหญ่
เถิด แต่เมื่อจะเทเมืองหงสาวดีมาเมืองคงอุตนั้น ให้จัดเผ่าบ้านเรือน
เสบียงอาหารในเมืองหงสาวดีให้สิ้น ถ้าถึงศึกก็จะถอยลง ถ้าเห็น

ยังคิดตามมาก็ให้เอาของพระเจ้าหงสาวดีตั้งหนึ่งสองตั้ง   แต่งคนถือ
หนึ่งถือไปถวายหนองทัพไว้   แต่งการกันเมืองใหม่คน   ถึงมาที่จะ
เสียของไปนิคหนึ่งเท่านั้นก็อย่าเสียตายเลย   อุประมาเหมือนดอกไม้หัด
ไปดอกหนึ่งสองดอก   ถ้าคนรักภริยาอยู่แต่รักในจะเพ็ดดอกออก
ผลดีไป   พระมหาเถรตั้งความแก่พระยาของอุทกประการแต่กล้า
ไปอาราม   พระยาของอุทกเกณฑ์ทัพ ๓๐๐๐๐   ด้รวไปด้วยเครื่อง
ดำตราวุธ   พดเมืองนอกนั้นให้กวาดค่อนเขาในเมืองขึ้น   แดเกณฑ์
ให้ชนรักษาน้ำที่เชิงเทิน   ครั้นได้พิชัยฤกษ์แล้ว   พระยาของอุทกยก
พล ๓๐๐๐๐   ด้มายังเมืองหงสาวดี   ด้กองทัพออยู่นอกเมือง   พระยา
ของอุทกเข้าไปเฝ้าสมเด็จพระเจ้าหงสาวดีในพระราชวัง   พระเจ้าหงสาวดี
ตรัสปราโง้พระยาของอุทกว่าทัพพระนเรศวรยกมาครั้งใหญ่หลวง   หาดาน
เราจึงช่วยคิดราชการป้องกันอย่าให้   เมืองมอญไป   เปนเขตยกกรุง   พระนคร
ศรีอยุธยาได้   พระยาของอุทกราบทูตว่าพระองค์อย่าทรงพระวิคกเลย
ข้าพเจ้าจะขอทำราชการนตองพระคุณกว่าจะสิ้นชีวิต   ทูตด้พระยา
ของอุทกถวายพระเจ้าหงสาวดีออกมายังกองทัพ   แต่พระยาของอุทกเย็นเข้าไป
เฝ้าเยือนพระเจ้าหงสาวดีหนึ่ง ๆ   ชาวหงสาวดีรักษาน้ำที่เชิงเทินประตู
เข้าออกนั้นก็ไม่รังเกียจชาวของอุทก   ไว้ใจให้เข้าออกทั้งกลางวันกลางคืน.

๑   ฝ่ายพระยาธาวเจ้าเมืองเมะตะมะ   ครั้นแจ้งในหนังสือพระยาของอุ
คินนั้นก็สำคัญว่าจริง   มิได้รู้ว่าเป็นอุบาย   ก็แต่งคนถือหนังสือไป
จับค่อนเจ้าเมืองกรมการ   แดราษฎร   บรรดา   เมืองขึ้น   แก่เมือง   เมะตะมะให้
ยกกันเข้าไปในเมืองเมะตะมะให้   เจ้าเมืองกรมการ   แดราษฎรเมือง
ขึ้น   แก่   เมืองเมะตะมะ   ๓๒   หวัง   เมือง   ที่   คิด   เห็น   ว่า   เจ้า   เมืองเมะตะมะจะ   ด้

กองทัพกรุงได้ ก็ยกกันเข้ามา ที่เห็นว่าจะสู้ทัพกรุงมิได้ ก็ไม่เข้ามา
ยกครอบครัวอพยพเข้าป่าไปเป็นอันมาก ฝ่ายเจ้าเมืองเมะตะมะก็จัด
ตรวจพลทหารปืนใหญ่น้อยประจำรักษาน้ำที่ป้องกันเมืองเป็นสามารถ.

๑ ฝ่ายสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ เสด็จประทับแรมพัก
ข้างมารพดณพระตำหนักตำบลแม่กระษัตรีตามเวณ ครั้นวัน ๖ ๓ ค่ำ
เพลา ๓๐ ทุ้ม บังเกิดไชยนิมิตรบกันดาลให้เสนาทนายโยธาทวย
หาญในกองทัพเรียงเปล่งออกซึ่งศัพทคำเนียงกึกก้องโกธาคด ครั้น
เพลา ๓๓ ทุ้ม พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ทรง
เครื่องสรรพณัตถ์ถาดังการาภรณ์วิภูติสำหรับขัตติยราชวราชนยทรร แต่
เสด็จพระราชดำเนินขึ้นบนเกย ทอดพระเนตรเห็นช้างพระที่นั่งทั้งสองซึ่ง
ประทับอยู่นั้น ยกงวงขนปรามาศดูบังเบองขวา แล้วร้องก้อง
โกญจนานที่สนั่นในพนัสนิพนเนศวรเชครเป็นไชยนิมิตสองประการ ทั้ง
ศัพทคำเนียงเสนาทนายโยธาหาญ ก็ทรงพระโสมนัสปรีดา พระ
โหราธิบดีกัณฑ์ข้องไชย พราหมณ์ปโรหิตาจารย์เป่าสังข์ถวายไชยมงคล
เสด็จศัพทภริยองค์ทองกาหพระโคมกัณฑ์องนฤนาท สมเด็จพระบรม
เชษฐาธิราชเสด็จทรงช้างคันพดายพนมจักรสูงห้าวคอกสามนิ้ว ผูกพระ
ที่นั่งสุวรรณปฤษฎางค์ สมเด็จพระอนุชาทรงช้างคันพดายแก้วอุดรสูง
ห้าวคอก ผูกพระที่นั่งหลังคาทอง ดำรัสให้เคลื่อนพลพลโยธาหาญ
โดยขบวน ช้ายขวา นำหัตถ์ประทับไปด้วยแถวทวนธงคณพิณฤกษิกรมเหพา
วาทิเรกโกธาคด ด้วยเสียงพดกฤษชราชคิอาชาไนยเคินโดยสถิตมารค
วิถึ ประทับร่อนแรมหกเวณก็เสด็จถึงเมืองเมะด้าเด็ง เจ้าพนักงาน
ประโคมฆ้องทองแตรสังข์กึกก้องโกธาคด ก็เสด็จเปิดทองเครื่องศิริ

ราชชนนีทูลบทรานต์ฐานาครในค่ายที่เจ้าพระยาจักรี แดเจ้าพนักงาน ตั้งไว้บัดนี้ เจ้าพระยาจักรีแถมหม้อจามหาอำมาตยกระวีราชโหราจารย์แสนายทัพนายกองทั้งปวงเฝ้าพระบาทยุคลดาศาสดา ดังดวงดาราจักรล้อมรอบพระชนนิกษัตริย์ เจ้าพระยาจักรีกราบทูลขอราชการเสร็จสิ้นทุกประการ ก็เสด็จพักพลอยู่ตามแนวพอย้ายโดยดั่งแล้ว ดำรัสให้โหราฤกษ์ ได้มหาเพชรฤกษ์ ไชยณวัน ๕ ๑๒ ๓ ค่ำเพลารุ่งแล้ว ๕ บาท จึงมีพระราชบริหารสั่งให้เจ้าพระยาจักรีเป็นแม่ทัพ ให้พระยากาญจนบุรีเป็นยุกระบัตริ์ แดท้าวพระยาพระหัวเมืองพลทหารอาสา ๒๐๐๐๐ บรรจุเรือรบเรือได้เตรียมไว้ ถึงฤกษ์ดีแล้วจะให้ข้ามไปตีเอาเมืองเมะตะมะ.

๑ ครั้นวัน ๕ ๑๒ ๓ ค่ำเพลารุ่งแล้ว สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ เสด็จทรงสัตว์พิธีราชสงครามยุทธดำหริบราชวรนต์เสร็จ ก็เสด็จทรงช้างพระที่นั่งไปยืนอยู่ณริมฝั่งน้ำเมะตะมาเถิง ครั้นเพลา ๕ บาทได้มหาเพชรฤกษ์ พระโหราธิบดีศรีพิชาจารย์ถนอมของไชยเป็นคำคัญ เจ้าพระยาจักรีนายทัพนายกองก็ยกพลเรือรบแต่เรือได้ข้ามไปรบเอาเมืองเมะตะมะ พระยาตากก็แต่งเรือรบเรือได้ออกมารบก็พ่ายแพ้พลทหารข้าหลวง ๆ ก็ได้ดำรุกลง บ่ายนั้น เอาเมือง เมะตะมะนั้นได้ พระยาตากแดท้าวพระยามอญชนบททั้งปวงก็พ่ายหนี แดพลทหารข้าหลวงได้ พันแทง มอญชนบท หญิงชาย ทั้งปวงตายสิ้นทั้ง เมืองเมะตะมะนั้น มอญซึ่งหนีจากเมืองเมะตะมะไปซอกซ่อนอยู่ทุกตำบล แดทหารข้าหลวงตามไปได้ฆ่าพันแทงตายเป็นอันมาก ส่วนตัวพระยาตากใช้ชนช้างหนีไปประมาณสิบเส้น แดหมื่นสุดจินดาตามได้ตัวพระยาตาก

เอามาถวาย แต่ได้ช้างม้าเครื่องสัตว์พาหนะในเมืองเมะตะมะนั้นมาก
พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ก็ให้ตั้ง
พระราชอาสน์แก่พระยาตาก แต่ไว้แต่ชีวิต เพราะว่าจะเอามา
ประจานในกรุงพระมหานคร พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้า
อยู่หัวทั้งสองพระองค์ ก็มีพระราชโองการตรัสให้ขามช้างม้าทั้งปวง
เสร็จ ถึงณวัน ๒๑ ๓ คำพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว
ทั้งสองพระองค์ ก็ได้จัดด้วยพระชดิวานขามแม่น้ำเมะดำเล็ง ไป
ตั้งทัพหลวงในเมะตะมะ.

๑ ในขณะนั้นสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงครั้นทรงพระโอรสแก่เจ้าพระยา
จักรี แต่ตรัสให้จำคงไว้ณเมืองเมะดำเล็ง แต่ไว้พระยาชนบุรินทร์นอก
ราชการ แดชนหมื่นทั้งปวงให้อยู่เมืองเมะดำเล็งด้วยเจ้าพระยาจักรี
แต่มีพระราชกำหนดให้ช่องเอามอญอินชานเซน ทั้งปวงให้เข้าอยู่ในเมือง
เมะดำเล็ง ตรัสให้เจ้าพระยาอรรคมหาเสนาบดีพระยาพิไชย พระยา
กาญจนบุรี แดชนหมื่นทั้งปวงให้อยู่เมืองเมะตะมะ แต่ช่องมอญ
อินชานเซนทั้งปวงเข้าอยู่เมืองเมะตะมะด้วย.

๑ ถึงณวัน ๒๑ ๓ คำก็ยกทัพหลวงได้ตั้งจากเมืองเมะตะมะ ก็ได้จัด
โดยสถิตมารคั้งฝั่งน้ำสโคง.

๑ ฝ่ายพระยาตากอยู่ในเมืองหงษาวดี ครั้นได้ยินข่าวว่าทัพหลวง
ได้ตั้งไป พระยาตากจึงแต่งให้ม้าประจำเอาชาวเมืองเมะตะมะ ครั้น
รู้ข่าวว่าเสียเมืองเมะตะมะแล้ว พระยาตากก็เทเมืองหงษาวดี แต่
ให้เผ่าเย่าเรือนทั้งปวงเสียแล้ว ก็พาพระเจ้าหงษาวดีรุดหนีไปยังเมือง
ตองอู.

๑ ฝ่ายทัพหลวงใช้คนถึงฝั่งแม่น้ำโดง พระบาทสมเด็จพระบรมมพิตร
 พระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงตั้งพระองค์ ครั้นใช้พระมหาเทพเป็นนายกองทัพ
 มา ๒๐๐ ให้ยกไปก่อนทัพหลวง แล้วก็ตรัสใช้พระยาเพชรบุรีให้ยก
 ข้ามมาแตก ๓๐๐๐ หนุนทัพพระมหาเทพไป จึงยกทัพหลวงข้ามแม่น้ำ
 น้ำโดง แด่ตั้งเมืองหงสาวดีในวัน ๗ ๑๕ ๓ ค่ำ คั้งทัพหลวง
 ในตำบลสวนหลวง จึงพระบาทสมเด็จพระบรมมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว
 ทรงตั้งพระองค์เสด็จเข้าไปนมัสการพระมุนีศวรในเมืองหงสาวดี ในขณะที่
 พระบาทสมเด็จพระบรมมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงตั้งพระองค์ ก็มีพระ
 ราชโองการตรัสแก่ท้าวพระยาเสนาบดีมนตรีมุขทั้งหลายว่า พระยา
 คงอุกแต่งทูตานุทูตกราบทูลไปถึงพระนครขอเป็นพระราชไมตรีด้วยเรา
 แต่ให้สัญญาอาณัติว่าให้ยกทัพหลวงมา เราจะช่วยกันรบเอาเมือง
 หงสาวดี แล้วพระยาของอุกมิได้อยู่ทำทัพหลวง แดยกทัพมาปล้น
 เอาเมืองหงสาวดีเอง อนึ่งครั้นเราเรายกมายังเมืองหงสาวดี พระยา
 คงอุกมิได้ยกแต่งทูตานุทูตมาสำหรับการพระราชไมตรี แดพระยา
 คงอุกหนีไปเมืองคอนนเห็นพระยาของอุกได้ครองโดยสัตยา
 นุสดีซึ่งเป็นพระราชไมตรีด้วยเราแล้ว ควรเราจะยกทัพหลวงไปหา
 พระยาของอุกถึงเมืองคอนน ให้การซึ่งพระยาของอุกจะเป็นไมตรีด้วย
 เราฤ ๆ พระยาของอุกมิได้เป็นไมตรีด้วยเรา พระบาทสมเด็จพระบรมมพิตร
 พระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงตั้งพระองค์ ก็ตรัสให้พระจันทบุรีและขุนเพชร
 ภักดีและขุนหมื่นทั้งหลายอยู่ร้งเมืองหงสาวดีแล้ว ก็ยกทัพหลวงเสด็จ
 ไปจากเมืองหงสาวดี ยกไปโดยทางเมืองคอนน

๑ ส่วนพระยาตะเคິงซึ่งใช้ให้ทูตานุทูตถือพระราชสาส์นมาถวายบังคม
ขอเป็นพระราชไมตรี แล้วว่าพระยาตะเคິงจะยกช้างม้ารถมาช่วยงาน
พระราชสงคราม แต่เมื่อทัพหลวงได้ตั้งถึงเมืองหงสาวดีคราวนั้น พระยา
ตะเคິงมิได้ยกทัพมาเองคุมพระราชสาส์นมานั้น พระยาตะเคິงก็ใช้แต่
ท้าวพระยาให้ยกทัพเรือพล ๕๐๐๐ มาถึงตำบลมุกดาหว แต่ตั้งท้าวพระยา
ผู้มานั้นให้ยกพลขึ้นมามีทัพหลวง โดยเสด็จงานพระราชสงคราม จึง
พระยาผู้เป็นนายกองนั้นให้มาถึงพระยาพระรามให้กราบทูลพระกรุณาว่า
จะขอมาถวายบังคม และจะยกพลห้าพันนั้นมาเข้าทัพหลวง โดยเสด็จ
ตามกำหนดพระยาตะเคິงตั้งมานั้น.

๑ พระบาทสมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงดั่งพระองค์ ก็มี
พระราชโองการตรัสแก่ท้าวพระยาเสนาบดีมนตรีมุขทั้งหลายว่า พระยา
ตะเคິงให้สัตย์ปฏิญาณว่าจะยกมาเองช่วยการพระราชสงคราม แต่
พระยาตะเคິงมิได้ยกทัพมาเองนั้น แล้วใช้แต่ท้าวพระยาให้ยกพลมา
เข้าทัพเรา แต่เราจะเอาชาวตะเคິงไปโดยเสด็จนั้นมิควร จึงมี
พระราชโองการตรัสตั้งแก่พระยาพระรามให้ห้ามชาวตะเคິงมิให้ โดยเสด็จ
แต่ให้แต่ง พระราชทานรางวัลให้แก่ ท้าว พระยา ชาว ตะเคິง ผู้มานั้นโดย
บันดาศักดิ์ แล้วก็ให้คืนธงไปยังทัพเรือ.

๑ ส่วนพระยาตองอูครั้นไปถึงเมืองตองอู จึงแต่งพม่าผู้ชำนาญ
รัดอ่อง แดคนประมาณต้องร้อย ให้ถือหนังสือมาถวาย กับพระ
ขามรงค์เพชรตามยอดสำหรับพระเจ้าหงสาวดีทรงนั้น ให้มีรัดอ่อง
ถือมาถวายโดยคตองพระราชไมตรี จึงพระมหาเทพยกทัพม้าไปเป็น
ทัพนายกองประมาณสามพันจะถึงเมืองตองอู ก็พบชาวตองอูซึ่งพระยา

คงอยู่ไม่นาน พระมหาเทพก็ได้พิจารณาว่าท่านทศ พระมหา
 เทพให้ข่าวมาให้ได้จับเอาชาวคงอุยไม่นาน ได้ตัวมั่งรตอองผู้ถือ
 หนังสือพระยาของอุยนั้นจำคำสั่งลงมาถวายถึงทัพหลวง พระบาทสมเด็จพระ
 บรมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ก็ทรงพระโกรธแก่พระ
 มหาเทพว่าซึ่งพระยาของอุยเข้ามาเป็นราชทูต แต่พระมหาเทพให้จับเอา
 มาเป็นเชลยนั้นมิชอบ ก็ตรัสให้ตั้งพระราชอาญาแก่พระมหาเทพแล้ว
 ก็ให้ปล่อยมั่งรตอองนั้นคืนเข้าไปยังเมืองคงอุย ให้ว่าแก่พระยาของอุยว่า
 พระบาทสมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ยกทัพ
 หลวงเสด็จมาครั้นจะเอาเมืองหงสาวดี แต่ซึ่งพระยาของอุยให้
 ราชทูตจากทศพระราชดำรัสไปว่า เชิญพระบาท สมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธ
 เจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ เสด็จมาเอาเมืองหงสาวดี แต่พระยาของอุย
 จะยกทัพมาช่วยแล้วไซ้ พระยาของอุยมิได้อยู่ทำทัพหลวงแต่ซึ่งปล้นเอา
 เมืองหงสาวดีนั้น ได้ช้างดั่งม้าดีเท่าใดไซ้ให้แต่งไปถวายโดยคตของ
 พระราชไมตรี แต่ทรงพระกรุณาจะยกทัพหลวงเสด็จคืนไปยังพระนคร
 ครั้นมั่งรตอองเข้าไปถึงเมืองคงอุย พระยาของอุยก็ใช้มั่งรตอองให้ออก
 มาแต่ ให้กราบทูลพระกรุณาว่า จะขอให้ทัพหลวงตั้งอยู่แต่ในที่
 เสด็จถึงนั้น ขออย่าเพื่อยกเข้าไป แต่พระยาของอุยจะแต่งราชดำรัส
 แต่เครื่อง บรรณาการช้าง ม้า ซึ่งได้ ในเมืองหงสาวดีนั้น ส่งออกมาถวาย
 จึงพระยาพระรามกราบทูลพระกรุณาว่า ซึ่งพระยาของอุยให้มากกราบ
 ทูลพระกรุณาเชิญทัพหลวงคงอุยนั้น เหตุพระยาของอุยจะแต่งการบ้อง
 กันเมืองยังไม่มิเสร็จ จึงอุบายให้ออกมาห้ามประสงค์จะแต่งการที่จะ
 ครอบงำนั้นให้เสร็จ ขออัญเชิญทัพหลวงเสด็จเข้าไป อย่าทันทให้พระยา

ต้องออกแต่งบ้านเมืองให้มั่นคง พระบาทสมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ก็มีพระราชโองการตรัสสั่งให้ตั้งมั่งวักต้องนั้นคนเข้าไปยังเมืองคงอู ให้ว่าแก่พระยาคงอูว่า ถ้าพระยาคงอูมิได้เสียตั้งจะเป็นพระราชไมตรีไซ้ ให้แต่งท้าวพระยาผู้ใหญ่ออกมา ครั้นให้ตั้งมั่งวักต้องเข้าไปแล้ว พระยาคงอูก็ได้แต่งท้าวพระยา

ผู้ใด ๆ ออกมาหามิได้ ก็ยกทัพหลวงเสด็จเข้าไปถึงเมืองคงอูใน วัน ๒๙ & ค่ำปฏิศุณห์ ฝ่ายพระยาคงอูจัดแจงแต่งการกันเมืองไว้เป็น ดำารก ก็มีได้แต่งให้ออกมาเจรจาความเมืองโดยคตของพระราชไมตรี

๑ รุ่งขึ้นวัน ๓๙ & ค่ำ พระบาทสมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ก็เสด็จไปยืนพระศอาธาร ก็ให้พลทหารเข้าล้อมเมืองคงอู แต่งค่ายล้อมรอบเมืองคงอูสี่ด้าน นำค่ายในด้านข้างทักษิณ ซึ่งทัพหลวงเสด็จอยู่นั้นไซ้ เป็นพนักงานพระยาศรีสุธรรมพระยาท่ายน้ำ หดวงจำแค้น เมืองศรีสงคราม ขุนราชนิภูนอกราชการ ขุนแสงสัท้าน พระยาแค้นหดวง พระยานคร เป็นนายกอง ในด้านข้างบูรพ์ไซ้ พนักงานพระเพ็ชรบูรณ พระยาสุพรรณบุรี หดวงมหาอำมาตยาธิบดี เป็นนายกอง ในด้านข้างอุดรไซ้ เป็นพนักงานเจ้าพระยาพิศณุโลก พระยากำแพงเพชร แดหมั่นภักดีศวร เป็นนายกอง ในด้านข้างปัจฉิมไซ้ เป็นพนักงานพระยานครราชสีมา เมืองสิงคบุรี ขุนอินทริบาต แดณภูมิโลกาเพชร ส่วนการบังคับบัญชาในหน้าค่ายทั้งสี่ด้านนั้นไซ้ ตรัสให้เจ้าพระยาพิศณุโลกและขุนราชนิภูนอกราชการตรวจจัดทั้งสี่ด้านนั้น แดพลับพลาไชยทัพหลวงไซ้ ตั้งไกลค่ายล้อมนั้นประมาณสิบเส้น

๑ ในขณะนั้นพระยาของอุเมโด้ได้ยื่นข่าวว่าทัพหลวงได้ตั้งไป พระ
 ยาของอุให้ย้ายช้างใหญ่ทั้งปวงไปไว้ในนอกเมืองของอุ เอาไปไว้ถึง
 ตำบลแม่ช้างใกล้แดนเมืองอังวะ พระบาทสมเด็จพระบรมบพิตรพระพุทธ
 เจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ครั้นใช้พระมหาเทพเป็นนายกอง ชุน
 คชภักดิ์ หมื่นชโยธา แลขุนหมื่นอาดำให้ไปลาด จึงพระ
 มหาเทพ แลข้าหลวง ทั้งปวง ยกไปถึง ตำบล แก่นทอง แล้วยก ไปถึง ตำบล
 แม่ช้าง ได้ช้างพลายพังซึ่งพระยาของอุให้เอาไปซ่อนไว้นั้น ๕๐ เศษ
 ในนี้ แต่ช้างใหญ่พลายรายปลดออกยกหนึ่งสูง ๗ ศอก พลายเทวนาค
 พินายหนึ่งสูงหกศอกคืบห้านิ้ว พลายปลอดงูรายภักหนึ่งสูงหกศอก
 เจ็ดนิ้ว พลายดุดมแทงหนึ่งสูงหกศอกหนึ่งนิ้ว พลายนิตาของหนึ่ง
 สูงหกศอกหกนิ้ว พลายรานนิกลงหนึ่งสูงหกศอกสามนิ้ว พลาย
 ปลอดหตะเนียบผุยหนึ่งสูงหกศอกแปดนิ้ว พลายหัตถ์ค้ำหนึ่งสูง
 หกศอกห้านิ้ว พลายมัตค่อมหนึ่งสูงหกศอกแปดนิ้ว พลายนียด
 มรัตการหนึ่งสูงหกศอกสามนิ้ว พลายยุมาตางหนึ่งสูงหกศอกสองนิ้ว
 พลายกลอรายขวาหนึ่งสูงหกศอกสองนิ้ว พลายพิจิตรหนึ่งสูงห้าศอก
 คืบหนึ่งนิ้ว พลายไชยมงคลหนึ่งสูงหกศอกแปดนิ้ว พลายรายปลด
 หตะหนึ่งสูงหกศอก พลายรายเรียงนางหนึ่งสูงหกศอก พลายราช
 ดังควาหนึ่งสูงหกศอก พลายชมภุทัตหนึ่งสูงหกศอกสองนิ้ว พลาย
 นิกเปหนึ่งสูงห้าศอกคืบห้านิ้ว พลายสัหนาทหนึ่งสูงห้าศอกคืบสองนิ้ว
 พลายสุวรรณโลกหนึ่งสูงห้าศอกคืบสิบเอ็ดนิ้ว พลายรายผอรหนึ่งสูงห้า
 ศอกคืบเจ็ดนิ้ว พลายรายภักปองยกยอหนึ่งสูงห้าศอกคืบสิบนิ้ว พลาย
 สัพพางคุดางหนึ่งสูงห้าศอกคืบสิบเอ็ดนิ้ว พลายเชมวรรคขวาหนึ่งสูง

หูกศอกดีนัว พลายรายภักถนเตียงนึ่งหูกศอกดีนัว พลายจำยก
 หึ่งหูกศอกคืบแปดนิ้ว พลายอนนคโยธาหึ่งหูกศอกคืบหนึ่งนิ้ว
 พลายรายภักถายางหึ่งหูกศอกสองนิ้ว พลายคมายพระยาแพร่หึ่ง
 หูกศอก พลายเชยกระมิตไปหึ่งหูกศอกคืบหกนิ้ว พังมะ
 พันคหึ่งหูกศอกคืบ พังมะหัดอมหึ่งหูกศอกคืบดำนัว แด
 ไตทงช้างโซตงพอกหึ่งเอามาถวาย.

๑ ถึงณวัน ๗ ๓๓ คำ พระบาทสมเด็จพระบรมพิตรพระพุทเจ้าอยู่หัว
 ทรงดองพระองค์ ก็ตรัสให้พัดทหารยกเข้าป็นกำแพงปัดเมืองคอง
 ชาวเมืองคองอยู่กันเมืองเปนด้ามารก การปัดนั้นกตางวันแดพด
 ทหารป่วยเจ็บมาก พระบาทสมเด็จพระบรมพิตรพระพุทเจ้าอยู่หัวทรงดอง
 พระองค์กรมพระราชโองการตรัสให้ห้ามมิให้ปัด ก็ให้คตายพดกัน
 ออกมาเข้าค่าย จึงตรัสให้แต่งไปลาดทุกตำบลทั่วจังหวัดเมืองคอง
 จนถึงแดนเมืองอังวะ แดได้สืบเบงเปนนัยนิก เข้าแพงเปนทนาน
 ตะบิตตั้งด้ามบาท ไพรพดทงหลายมิได้อยูเปนมั่วมุดในทัพหลวง
 แดนำค่ายล้อมเมืองทงปวงนั้น ก็จ่ายออกไปลาดหากินทุกตำบล
 หนึ่งไพรพดหลวงทงหลายขาดเสบียงด้มคายก็มากนิก.

๑ ขณะนั้นพระเจ้าเชียงใหม่จะยกช้างม้าวรพไปโดยเสด็จใช้ เหตุ
 ด้วยพระรามเดโชชาวเชียงใหม่ได้มาเปนข้าหลวงแต่ชณะก่อน แดเมื่อ
 เจ้าพระยาตนาทศรัยยกทัพขึ้นไปเชียงใหม่ห้ามชาวถ่านช้างนั้น พระราม
 เดโชเข้าทัพไปด้วยเจ้าพระยาตนาทศรัย ๆ ก็แต่งพระรามเดโชให้มาอยู่ชอง
 คนในเมืองเชียงใหม่รายเชียงแต่น อันเปนเกทแก่พระเจ้าเชียงใหม่ ให้
 ขนมาแก่พระเจ้าเชียงใหม่ตามประเพณี ครนพระรามเดโชไปถึงเมือง

เชียงราย เชียงแสน ชาวเมืองทั้งสองเมืองนั้นก็สมัครด้วยพระรามเดโช
เอาพระรามเดโชเป็นเจ้าเมือง ก็มิได้มาออกแก่พระเจ้าเชียงใหม่ ส่วน
ท้าวพระยาหัวเมืองอันขึ้นแก่พระเจ้าเชียงใหม่ทั้งปวง ก็มิได้ม่วมต
สมัครด้วยพระเจ้าเชียงใหม่ ก็มาสมัครด้วยพระรามเดโช ๆ
ได้กำลังรพลมาก ก็คิดจะรบเอาเมืองเชียงใหม่ จึงพระเจ้าเชียงใหม่
จะยกพลไปโดยเสด็จมิได้ แด่แต่งพระทูตองอันเป็นราชบุตรแตท้าว
พระยาช้างม้าวรพลชนไปตามทัพหลวงถึงเมืองของอ.

๑ ฝ่ายเจ้าเมืองแสนหัวถึงแก่กาดพิราโดย หาผู้จะครองเมืองมิได้
จึงเสนาบดี แต่งเครื่อง ราชบรรณาการไปทูลเกล้าทูลกระหม่อม ถวาย ส้ม
เด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวณเมืองของอ. กราบทูลขอเจ้าฟ้าแสนหัวซึ่ง
มาเป็นข้าเฝ้า ขณะนั้นครั้นใช้พระยาศรีไปช่วยกันเมืองเมาระดำเจ็งนั้น
คืนไปเป็นเจ้าเมืองแสนหัว.

๑ ในขณะนั้นทัพหลวงตั้งอยู่ต่อมเมืองของอ.ถึง ๓ เดือน แด่แต่ง
ให้ไปลาดทุกตำบลใช้ มิได้เสียงอันจะมาเสียงไพร่พลทั้งปวง ในทัพ
หลวงนั้นเข้าแพงเป็นหนานละคำดัง อนึ่งก็จวนเทศกาดฟ้าฝน พระบาท
สมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ก็ยกทัพหลวง
จากเมืองของอ.มาโดยทางกลดอกลม้อ ครั้นทัพหลวงได้ตั้งถึงตำบล
คัมแค ส้มเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวอ.เชิญพระบาทสมเด็จพระเอกาทศรฐ
อัครบรมนารถบรมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวยังพลับพลาไชย ก็มีพระ
ราชโองการดำริห์ด้วยกัน ว่าแผ่นดินเมืองเชียงใหม่เป็นจลาจล เพื่อ
พระรามเดโช แด่พระยาน่าน พระยาฝาง แด่ท้าว พระยาชาวเมืองใหญ่น้อย
ทั้งปวง อันขึ้นแก่พระเจ้าเชียงใหม่ นั้น ชวนกันคิดร้ายแต่จะรบพระ

เจ้าเชียงใหม่ครั้งนี้ สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงก็อัญเชิญพระบาทสมเด็จพระ
 เอกาทศรฐีศวรมนารทบรมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวเสด็จไปเชียงใหม่
 ระวังท้าวพระยาทางปวงซึ่งคิดร้ายแก่พระเจ้าเชียงใหม่ แต่ตรัสให้
 ท้าวพระยาเก่าแพงเพชร ท้าวพระยาทำนน้ำ ท้าวพระยาเพชรบูรณ์ ท้าว
 พระยานครสวรรค์ ท้าวพระยาไชยนาท ไปโดยเสด็จ แต่ท้าวพระยาทุกองค์
 ท้าวพระยาแสนหลวง ท้าวพระยานครเพนท้าว ท้าวคำวงศ์ให้เจ้าฟ้า
 แส่นหัวไปโดยเสด็จด้วย ถ้าเสด็จราชการแล้วจึงให้ส่งขึ้นไปยังเมือง
 แส่นหัว จึงพระบาทสมเด็จพระเอกาทศรฐีศวรมนารทบรมพิตรพระ
 พุทธเจ้าอยู่หัวก็ยกทัพหลวงเสด็จไปโดยทางเชียงใหม่ สมเด็จพระ
 พุทธเจ้าหลวงก็เสด็จมาโดยทางแม่น้ำโขงมายังเมืองม่านดำแดง ส่วนข้า
 หลวงอันแต่งไว้ให้ช่วยมอญทางปวงนั้น ก็ช่วยมอญอันกระจัดพลัด
 พรายทางปวงให้เข้าอยู่ทงม่านดำแดงในเมืองม่านดำแดง แต่เมืองม่านคมะ
 นั้นได้มาก จึงตรัสให้พระยาทระอ้อยตั้งเมืองม่านดำแดงแต่เมืองม่านคมะ
 นั้นแล้ว ก็ยกทัพหลวงเสด็จมายังกรุงพระมหานคร.

๑ พระบาท สมเด็จพระเอกาทศรฐีศวรมนารท บรมพิตร พระพุทธเจ้า
 อยู่หัวก็เสด็จถึงตำบลท่าหวดในวัน ๓ ๗ ค่ำแรมทศอยู่ในตำบลท่าหวด
 นั้นสืบหาวัน จึงมีพระราชโองการตรัสตั้งแก่เจ้าพระยาดีทราเชนไชย
 อภัยพิริยพาหุให้แต่งข้าหลวงไปหาพระยาหลวงเมืองน่าน พระยาฝาง
 พระรามเดโช พระยาพดก๊กซ้าย พระยาสาต พระยาแพ้ว พระยาถ่อ
 พระยาเซียง พระยาเซียงทอง พระยาพายว พระยาพายก พระยา
 เมืองยอง พระยาขวา แลหัวเมืองใหญ่น้อยทางปวงทุกเมือง แต่แต่งข้า
 หลวงไปอยู่ประจำทุกเมือง จึงพระเจ้าเชียงใหม่ก็แต่งเครื่องบรรณาการ

ให้นันทพะเอามาถวาย แต่ให้กราบทูลพระกรุณาว่าทัพหลวงได้จ
 มาน พระเจ้าเชียงใหม่ก็ขึ้นชมหน้าหน้า เห็นว่ากิจกังวลทั้งปวง
 ก็สำเร็จบริบูรณ์ด้วยเดชพระราชดำริการ แลว่าพระเจ้าเชียงใหม่
 ยกไปเอาเมืองเชียงรายได้ พระยาฝางทำเพ็ญทูลว่า จะยกมาช่วย
 พระเจ้าเชียงใหม่ แต่มากวาดเอาไพร่พลตกค้ำมาขายในแดนเมือง
 เชียงใหม่ทั้งปวงไปยังเมืองฝาง จึงพระเจ้าเชียงใหม่จะอยู่รบเอาเมือง
 เชียงรายมิได้แตกดับคืนมาเมือง ขอเชิญทัพหลวงเสด็จไปเอาเมืองฝาง
 จึง พระบาท สมเด็จพระเจ้าเอกาทศวงศ์บรมนารถบรมบพิตร พระพุทธเจ้า
 อยู่หัวก็มีพระราชโองการ ครั้นตั้งแก่นันทพะเอามา กราบทูลพระกรุณา น
 ให้ไปทูลแก่พระเจ้าเชียงใหม่ ว่าทรงพระกรุณาตรัสใช้ข้าหลวงให้ไป
 หาพระยาฝาง แลท้าวพระยาทั้งปวงแล้ว จะทำฟังข่าวนี้ก่อน ถ้าเห็น
 ว่าพระยาฝางมิได้มีความรักดีใช้ จึงจะยกทัพหลวงเสด็จไปเอาเมืองฝาง
 ครั้นนันทพะเอามา รับพระราชโองการได้ เกดได้ กระหม่อมไป ทูลแก่ พระเจ้า
 เชียงใหม่ ๆ ก็ให้หมื่นทองแสนยศศรีหน้ามากกราบทูลพระกรุณาเด้าว่า
 ในเมืองเชียงใหม่เข้าแพงนัก ทรงพระกรุณาจะเสด็จอยู่ทำฟังข่าวซึ่ง
 ข้าหลวงไปหาท้าวพระยาทั้งปวงนั้นเห็นจะช้านานนัก แลทัพหลวง
 จะขาดเสบียง ขออัญเชิญเสด็จไปเอาเมืองฝางเดี่ยวยังเด้อ เพราะ
 เมืองฝางเป็นแดนศัตรุใหญ่หลวงนัก ครั้นหมื่นทองแสนยศศรีหน้ามาถึง
 ทัพหลวง ในวันนี้พระยาฝางให้หมื่นหุดวงชัยนำเอาเครื่องบรรณา
 การมาถวาย ส่วนพระยาน่านให้แสนเด็กชายนำเอาเครื่องบรรณาการ
 มาถวายแต่มาถึงพร้อมกัน จึงหมื่นหุดวงชัยแสนเด็กชายกราบทูล

พระกรุณาว่า พระยาฝางแดพระยาน่านแต่งดอกไม้เงินทองจะมาถวาย
บังคมในภายหลัง.

๑ พระบาทสมเด็จพระเอกาทศศรีสุริยวงศบรมนารถบรมบพิตร พระพุทธเจ้า
อยู่หัว ก็มีพระราชโองการตรัสตั้งแกห่มนาคองแสนยศรณาคให้ ไปทูล
แก่พระเจ้าเชียงใหม่ โดยเนอคตซึ่งพระยาฝางแดพระยาน่านให้กราบ
ทูลพระกรุณานี้ เมื่อทพหดวงเด็จจรมทพอยู่ในตำบลท่าหวดนั้นเข้า
แพงนัก พระบาทสมเด็จพระเอกาทศศรีสุริยวงศบรมนารถบรมบพิตรพระพุทธ
เจ้าอยู่หัว ก็มีพระโองการตรัสถามพระยาแสนหวดว่า ไพร่พลขาด
เลียบคงจะขยับทพหวดไปตั้งแห่งใดดี จึงพระยาแสนหวดกราบ
ทูลพระกรุณาขอเชิญเด็จจรมทพหวดไปตั้งในตำบลเมืองเถิน เพราะ
ทนนใกล้ท่าเรือ พระบาทสมเด็จพระเอกาทศศรีสุริยวงศบรมนารถบรมบพิตร
พระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็มีพระราชโองการตรัสใช้ขุนวิสุทธเสนาแสนราช
สวนจันให้ ไปทูลพระเจ้าเชียงใหม่ ว่าทพหวดจะเด็จไปตั้งในตำบล
เมืองเถิน.

๑ วัน ๕ ๖ ค่ำ สมเด็จพระเอกาทศศรีสุริยวงศบรมนารถบรมบพิตร
พระพุทธเจ้าอยู่หัวก็ยกพลพยุหจากท่าหวดไปตั้งในตำบลเมืองเถิน จึง
พระยาฝางก็ให้แต่งเครื่องดอกไม้เงินทองแด เครื่องบรรณาการ มาถวาย
จึง พระยาหวด เมืองน่าน ก็ให้พระยาไชยสงครามถือ ดอกไม้เงินทองแด
เครื่องบรรณาการมาถวาย พระรามเดโชก็ให้พระยาสาธิตแสน
วิชยามาตยถือดอกไม้เงินทองแดเครื่องบรรณาการมาถวาย จึงพระเจ้า
เชียงใหม่ก็ให้ห่มนาคองกุมกามมากราบทูลพระกรุณา ว่าพระเจ้า
เชียงใหม่ใช้นางกองจ่าแดห่มนาคองกุมกามไปยังเมืองเขมราช กราย

เมืองฝางไป พระยาฝางก็ให้คุมเอาตัวนางกองจำ แดหมีนหวดงกุ่มกาม
 หมีนฟองฝางเกาะจำไว้ อนึ่งพระเจ้าเชียงใหม่เมื่อตั้งทัพอยู่นเมือง
 เชียงรายแต่ไช้ระด้อแสนทำช้างแสนขวางให้เอาช้างขึ้นไป พระยาฝาง
 ก็ให้จับเอาผู้ชอทองนาคเสีย แดยังแต่งระด้อผู้เดียวให้เกาะไว้ แด
 บดินด้วยเดชพระราชดำการ พระยาฝางให้ปล่อยนางกองจำแดหมีน
 หวดงกุ่มกามแดระด้อมาค้วยหมีนฟองฝางถึงเมืองเชียงใหม่แล้ว พระ
 บาทสมเด็จพระศรีสุริยธรรมนารถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็มี
 พระราชโองการตรัสตั้งแก่หมีนหวดงกุ่มกามให้ทูลพระเจ้าเชียงใหม่ ว่า
 พระยาฝางแดพระยาหวดงเมืองน่านแดพระรามเดโช แต่ง คอกไม้เงินทอง
 มาถวายแล้ว ตัวจะลงมาถวายบังคมภายหลัง พระบาทสมเด็จพระ
 ศรีสุริยธรรมนารถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็มีพระราช
 โองการตรัสให้ขุนทรงภาษาแด ขุนศรีถ่อ พระราชดำดั้นไป เมือง เขมราช
 จึงพระยาหวดง เมืองน่าน แดท้าว พระยาแสน หมีนขาว เมือง น่าน ก็ลงมา
 ถวายบังคม แดพระยาหวดงเมืองน่าน ถวายช้างพลายหกคอก
 มีเคษ ถวายช้างพังสองช้าง ถวายม้าดัยดิบม้า แดเครื่องบรรณาการ
 ก็มาก อนึ่งท้าวพระยาแสนหมีนอันมาค้วยพระยาหวดงเมืองน่านนั้น
 ถวายม้าแดเครื่องบรรณาการก็มาก อันคับนั้นพระยาฝางแดท้าวพระ
 ยาแสนหมีนขาวเมืองก็ลงมาถวายบังคม พระยาฝางก็ถวายช้างพลาย
 ด้อมทองช้างหนึ่งคอกคอกเคษ ช้างพังรูปดีสองช้าง ถวายม้าดัยดิบ
 ม้า แดเครื่องบรรณาการก็มาก อนึ่งท้าวพระยาแสนหมีนอันมาค้วย
 พระยาฝางนั้น ก็ถวายม้าแดเครื่องบรรณาการก็มาก อยู่สามวัน
 พระราม เดโชแด ท้าว พระยา แสนเมือง ขาวเมือง เชียงแสน เชียงราย ก็มา

ถวายบังคม แด่พระรามเดโชที่ถวายช้างพลายนางพรตีกข้างหนึ่ง
 ดั่งหาค้อคืบเค้น ข้างพลายมรปอกนากหนึ่ง ถวายม้า ๕๐ ม้า แด่เครื่อง
 บรรณาการก็มาก อนึ่งท้าวพระยาแดนห่มอินมาด้วยพระรามเดโชนั้น
 ถวายเครื่องบรรณาการก็มาก พระยาพดก๊กซ้ายของพระยาหดวงเมือง
 นำนั้ถึงมาถวายบังคม แด่ถวายช้างพลายบุญเรืองฤทธิ์หนึ่งดั่งหาค้อ
 คืบเค้น ถวายม้าแด่เครื่องบรรณาการก็มาก พระยาแพ้ว พระยาตอ
 พระยาเซียง พระยาเซียงของ พระยาพายว พระยาพายาก พระยา
 เมืองของ แด่ท้าวพระยาหัวเมืองใหญ่น้อยทั้งปวงก็มาถวายบังคมแด่
 ถวายช้างม้าแด่เครื่องบรรณาการก็มากนัก แด่ท้าวพระยาเด่นทั้ง
 ปวงนี้ เขาข้างมารพดมาตั้งทัพอยู่ต่อมพระราชวังแลรับราชการ พระ
 บาทสมเด็จพระเอกาทศร์รู้สึกวรมนาวรณบมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็มี
 พระราชโองการตรัสใช้ห่มอินทรักษาให้ขึ้นไปทุกแคว พระเจ้าเชียงใหม่
 ว่าท้าวพระยาทั้งปวงมาถวายบังคม แด่ได้รับราชการอยู่ในทัพหลวง
 แล้ว พระเจ้าเชียงใหม่มกยมนตาทินดีหนักหนา เพราะท้าวพระยา
 ทงนกว่าตั้งรพดมคงหนัก ถ้าแต่ทรงพระกรุณามีได้เสด็จไปประทับใช้
 เห็นว่าพระเจ้าเชียงใหมจะยื่นแก่ท้าวพระยาทั้งหมได้ แด่ด้วยเดชพระ
 ราชดมภารเสด็จไป จึงแผ่นดินเมืองเชียงใหมมิได้จลาจลคงอยู่แก่
 พระเจ้าเชียงใหม่.

๑. ^๑อนึ่ง^๒เมื่อ^๓ทพ^๔ทรวง^๕ได้^๖จ^๗อ^๘ย^๙เม^{๑๐}ือง^{๑๑}เก^{๑๒}ิน^{๑๓}น^{๑๔}น^{๑๕} พ^{๑๖}ด^{๑๗}ท^{๑๘}ห^{๑๙}ร^{๒๐}ต^{๒๑}อ^{๒๒}ม^{๒๓}ว^{๒๔}ง^{๒๕}เป^{๒๖}น^{๒๗}
^{๒๘}น^{๒๙}อ^{๓๐}ย^{๓๑}น^{๓๒}ก^{๓๓}เ^{๓๔}ว^{๓๕}ระ^{๓๖}เ^{๓๗}า^{๓๘}พ^{๓๙}ง^{๔๐} แ^{๔๑}ว^{๔๒}พ^{๔๓}ด^{๔๔}ท^{๔๕}ง^{๔๖}ป^{๔๗}ว^{๔๘}ง^{๔๙}ช^{๕๐}า^{๕๑}น^{๕๒}เ^{๕๓}น^{๕๔}ไป^{๕๕}หา^{๕๖}อา^{๕๗}ห^{๕๘}า^{๕๙}ร^{๖๐} ยัง^{๖๑}อ^{๖๒}ย^{๖๓}ใน^{๖๔}
^{๖๕}ท^{๖๖}พ^{๖๗}ท^{๖๘}ว^{๖๙}ป^{๗๐}ระ^{๗๑}มา^{๗๒}ณ^{๗๓}ด^{๗๔}า^{๗๕}ม^{๗๖}ว^{๗๗}อ^{๗๘}ย^{๗๙}เ^{๘๐}ก^{๘๑}ษ^{๘๒} ^{๘๓}อ^{๘๔}น^{๘๕}ึง^{๘๖}ช^{๘๗}า^{๘๘}ง^{๘๙}มา^{๙๐}ก^{๙๑}น^{๙๒}อ^{๙๓}ย^{๙๔}น^{๙๕}ก^{๙๖} ^{๙๗}ฝ^{๙๘}าย^{๙๙}ท^{๑๐๐}ำ^{๑๐๑}ว^{๑๐๒}
^{๑๐๓}พ^{๑๐๔}ระ^{๑๐๕}ย^{๑๐๖}า^{๑๐๗}ด^{๑๐๘}า^{๑๐๙}ว^{๑๑๐}ท^{๑๑๑}ง^{๑๑๒}ป^{๑๑๓}ว^{๑๑๔}ง^{๑๑๕}น^{๑๑๖}น^{๑๑๗}ไ^{๑๑๘}ช^{๑๑๙}ะ^{๑๒๐}ก^{๑๒๑}ย^{๑๒๒}อ^{๑๒๓}ม^{๑๒๔}ม^{๑๒๕}ก^{๑๒๖}ำ^{๑๒๗}ด^{๑๒๘}ง^{๑๒๙}ช^{๑๓๐}า^{๑๓๑}ง^{๑๓๒}มา^{๑๓๓}ว^{๑๓๔}พ^{๑๓๕}ด^{๑๓๖}ม^{๑๓๗}ง^{๑๓๘}ค^{๑๓๙}ง^{๑๔๐}ท^{๑๔๑}ก^{๑๔๒}ม^{๑๔๓}อ^{๑๔๔}ย^{๑๔๕} ^{๑๔๖}แ^{๑๔๗}ด^{๑๔๘}ท^{๑๔๙}า^{๑๕๐}ว^{๑๕๑}

พระยาทั้งปวงมาราบคาบหนด้วยเดชานุภาพพระราชสมุทร จึ่งพระเจ้า
เชียงใหม่ให้พระยาพญาหน้าเอาช้างพลายมาณข้างหนึ่ง ดั่งเจ็ดคอก
เศษลงมาด้วยหมื่นอินทรักษาเอามาถวายในตำบลเมืองเงินแก้ว พระ
เจ้าเชียงใหม่ก็แต่งเครื่องบรรณาการให้แด่หมื่นถ้อยลงมาถวายเป็น
หทัยจริง.

๑ ฝ่ายพระบาทสมเด็จพระเอกาทศศรีอัครบรมนารถบรมบพิตรพระพุทธ
เจ้าอยู่หัวเสด็จไปประทับที่วัดพระยาทั้งหลายในเมืองเชียงใหม่ นราบคาบ
แล้วก็ตรัสให้สั่งเจ้าฟ้าแสนหัวไปโดยทางเชียงใหม่ไปยังเมืองแสนหัว แต่
พระราชทานช้างม้า แต่เครื่องกระยาประสาธไปแก่เจ้าฟ้าแสนหัวนั้นมาก.

๑ อยู่มาพระมหาเทวพระเจ้าเชียงใหม่ถึงแก่อนิจกรรม พระเจ้า
เชียงใหม่ก็ให้แสนหัวตั้งอัครเสนาลงมา กราบทูลพระกรุณา ขอพระพุทธรูป
ไปช่วยแต่งการยกศพพระมหาเทว แต่แต่งพระไชยาริบุญของพระพุทธรูป
มาถวายบังคมอยู่เจ้าจันทราพระบาทในทัพหลวง ในเมืองเชียงใหม่
เร่งเกิดทรพิกัดเข้าแพงนัก พระบาทสมเด็จพระเอกาทศศรีอัครบรมนารถ
บรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็มพระราชโองการตรัสให้ทัพหลวง
เสนาบดีศรีสุทนต์พระกระดาไหลลงมา ยังกรุงเทพมหานคร ศรีอยุธยาเอา
ดาเดียงเข้าเดบียงขึ้นไปยังทัพหลวง แต่พระราชทานให้ขึ้นไปแก่
พระเจ้าเชียงใหม่ จึ่งได้เดียงไพร่พลประชาราษฎร์ทั้งปวงในเมือง
เชียงใหม่.

๑ ส่วนขุนพรหมสุรินทรข้าหลวงผู้ไปอยู่เมืองฝางนั้น เกิดเหตุการณ์
ชาวเมืองฝางคิดร้ายก็ลอบทำร้ายแก่ขุนพรหมสุรินทร จึ่งมีข่าวลงมา
กราบทูลพระกรุณา พระบาทสมเด็จพระเอกาทศศรีอัครบรมนารถบรม

บพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็มีพระราชโองการตรัสใช้พระยานครแตร
พระรามเดโชขึ้นไปอยู่ริมเมืองฝาง ครั้นท้าวพระยาหัวเมืองใหญ่น้อย
ทั้งปวงลงมาถวายบังคมเสร็จแล้ว ถึงเดือน ๑๑ พระบาทสมเด็จพระเอกา
ทศรฐอัครบรมนารถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็มีพระราชโอง
การตรัสใช้หมื่นนันทบาทลงมากราบทูลพระกรุณาแด่สมเด็จพระพุทธเจ้า
หัตถวง ให้หมื่นนันทบาทแถลงการซึ่งเสด็จขึ้นไปรับท้าวพระยาทั้งปวง
ราบคาบนั้นถวายแด่สมเด็จพระพุทธเจ้าหัตถวง.

๑ ในขณะนั้น สมเด็จพระพุทธเจ้าหัตถวงเสด็จขึ้นมา แต่การพระราช
สงคราม ก็ได้เสด็จเข้ามายังกรุงพระมหานคร แด่ท้าวหัตถวง
เสด็จอยู่แต่เมืองสุพรรณบุรี ครั้นหมื่นนันทบาทมาถึงเมืองสุพรรณบุรี
ที่ท้าวหัตถวงเสด็จอยู่นั้น หมื่นนันทบาทก็เอากิจจานุกิจทั้งปวงกราบทูล
พระกรุณาแถลงถวายแด่สมเด็จพระพุทธเจ้าหัตถวง ๆ ก็มีพระราชโองการ
ตรัสตั้งแก่หมื่นนันทบาท ให้ขึ้นไปกราบทูลพระกรุณาพระบาทสมเด็จพระ
เอกาทศรฐอัครบรมนารถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ขอเชิญเสด็จ
ขึ้นไปยังเมืองเชียงใหม่ ให้เอาท้าวพระยาทั้งปวงไปให้สมัครสมานด้วย
พระเจ้าเชียงใหม่ ครั้นหมื่นนันทบาทขึ้นไปถึงท้าวหัตถวง กราบทูล
พระกรุณาโดยสมเด็จพระพุทธเจ้าหัตถวงมีพระราชโองการตรัสนั้น พระ
บาทสมเด็จพระเอกาทศรฐอัครบรมนารถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็
มีพระราชโองการตรัสใช้ข้าหัตถวงขึ้นไปหาพระรามเดโชในเมืองฝาง ว่า
ท้าวหัตถวงจะเสด็จไปยังเมืองเชียงใหม่ แต่ให้พระรามเดโชลงมาถวาย
บังคมในเมืองเชียงใหม่ จึงตรัสใช้ข้าหัตถวงให้ขึ้นไปทูลแก่พระเจ้า
เชียงใหม่ ว่าท้าวหัตถวงจะเสด็จขึ้นไปตั้งในเมืองลำพูน แต่ให้พระเจ้า

เชียงใหม่ออกมารับเสด็จในเมืองลำพูน จะเอาท้าวพระยาหัวเมือง
ใหญ่น้อยทั้งปวงมอบแก่พระเจ้าเชียงใหม่ ให้สวามิภักดิ์ด้วยกัน ขณะ
นั้นพระเจ้าเชียงใหม่ราชาก็แต่งท้าวพระยาแสน เมืองให้ ออกมา ปดุง พระ
คำหนักรับทัพหลวง แล้วก็แต่งคำหนักรับพระเจ้าเชียงใหม่จะเสด็จออก
มาอยู่เองนั้น.

๑ ถึงณวัน ๑ ๓ ๑ คำ พระบาทสมเด็จพระเจ้าเอกาทศวรรค์บรมนาถ
บรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็ยกทัพหลวงเสด็จจากเมืองเกิน แต่
พระยาหลวงเมืองน่าน พระยาแสนหลวงพิงไชย พระยาฝาง แต่
ท้าวพระยาหัวเมืองใหญ่น้อยทั้งปวง แต่พระไชยเชษฐาธิราชพระเจ้าเชียงใหม่
ก็ไปโดยเสด็จ จึงยกทัพหลวงเข้าไปตั้งเมืองลำพูน ในขณะที่
นั้น ข้างม้าวรพตฝ่ายท้าวพระยาต่างทั้งปวง พร้อมมูลในทัพหลวง แต่ข้างม้าว
รพตมากนัก พระเจ้าเชียงใหม่จะออกมารับทัพหลวงใช้ก็คิดสงสัย
เกรงขาม แต่เมื่อได้ออกมารับเสด็จในเมืองลำพูนนั้น ส่วนพระรามเดโช
ครั้นพระราชกำหนดขึ้นไปหาภัยลงมาจากเมืองฝาง จะมายังทัพหลวง
ในเมืองลำพูน ก็เอาข้างม้าวรพตเดินกรายเมืองเชียงใหม่มา พระเจ้า
เชียงใหม่ก็แต่งทัพม้าไทยใหญ่ออกไป ชุ่มได้ ซึ่งทางพระรามเดโช จะยกมา
นั้น ครั้นข้ามคชาดมาไทยใหญ่ก็ยกเข้าทัพพระรามเดโช พระราม
เดโชมีทนต์แก้วแตกฉาน พระรามเดโชจะลงมายังทัพหลวงมิได้ คืบ
ไปเมืองฝาง พระบาทสมเด็จพระเจ้าเอกาทศวรรค์บรมนาถบรมบพิตร
พระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็ตรัสการซึ่งพระเจ้าเชียงใหม่คิดสงสัยแต่มาได้
ลงมายังทัพหลวงนั้น จึงมีพระราชโองการตรัสให้หาท้าวพระยาหัว
เมืองมนตรีผู้ทั้งหลายพิพากษาว่า ซึ่งทรงพระมหากรุณาให้เรา

พดากรมาทง^{๒๕} เพราะเหตุว่าทรงพระเมตตาแก่พระเจ้าเชียงใหม่ เพื่อ
 จะให้ระงับท้าวพระยาดาวหัวเมืองทั้งปวงอันกระด้างกระเดื่องเป็นปัจจุ^{๒๖}
 แก่พระเจ้าเชียงใหม่ให้ปรกติราบคาบ ท้าวพระยาดาวทั้งปวงก็มาพร้อม
 กันณเมืองเก็น^{๒๗} ฝ่ายพระเจ้าเชียงใหม่ก็มีได้ลงมา แต่งให้แต่
 แ่นท้าวพระยาดาวคุมเครื่องบรรณาการลงมา เรื่องความทง^{๒๘}นทราบ
 ดงไปถึงฝ่ายพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงพระคุณธรรม
 อันมหาประเสริฐ คำนวณเห็นว่าเมืองเชียงใหม่ยังมีปรกติ จึงให้เรา
 กต^{๒๙}บชนมาระงับเสียให้จงได้ พระเจ้าเชียงใหม่ก็มีได้ลงมา กต^{๓๐}
 แต่งทัพม้ามาซุ่มไว้ที่พระรามเดโชอันลงมาตามกำหนดอีกเท่า แดซึ่ง
 พระเจ้าเชียงใหม่ทำดังนี้เห็นประการใด มุขมนตรีทั้งปวงปรึกษา
 ว่าเดิมแผ่นดินเมืองเชียงใหม่เป็นจตุ^{๓๑}จด พระเจ้าเชียงใหม่หาที่พ^{๓๒}
 มิได้ จึงให้ไปกราบทูลเบื้องบาทยุคลขอเอาพระเดชเดชานุภาพปกเกล้า
 ปกกระหม่อม พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทรงพระมหากรุณาแก่
 พระเจ้าเชียงใหม่ จะให้คงอยู่ในเสถียรนคร จึงเชิญพระบาทสมเด็จพระ
 พระพุทธเจ้าอยู่หัวเสด็จลงมาในสมัยใช้ฤดูกาลบวชการรว^{๓๓}พดก็มาก ครั้น
 ทัพหลวงเสด็จมาถึงท่าหวด ครั้นให้ข้าหลวงไปหาท้าวพระยาดาวอัน
 กระด้างกระเดื่องต่อพระเจ้าเชียงใหม่ ด้วยเดชพระเดชานุภาพ ท้าว
 พระยาดาวทั้งปวงมีอาชช^{๓๔}ตแฉงอยู่ได้ ก็พากันมากราบถวายบังคมเฝ้าทูล
 ถอ^{๓๕}งขุดพระบาทอยู่ในทัพหลวงณเมืองเก็น^{๓๖}ดิน แดพระเจ้าเชียงใหม่
 ก็หา^{๓๗}มาไม่ ด้วยมิได้เชื่อพระเดชเดชานุภาพ มีแต่ความกต^{๓๘}วัพระยา
 ดาวทั้งปวงมากกว่าพระราชอาญาอีก สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวก็มี
 ได้ทรงพระโสมนัสเคืองพระไทย ค้องทรงพระอุ^{๓๙}ดำหะเสด็จพระราชดำเนิน

กลับขึ้นมาถึงเมืองลำพูน กำหนดให้พระเจ้าเชียงใหม่มาเฝ้าทอดของ
 รุ่งพระบาท พร้อมกันกับพระยาตากทั้งหลาย เพื่อจะพระราชทาน
 พระราชโองการให้พระยาตากสมัครเข้ามาอ่อนน้อมต่อพระเจ้าเชียงใหม่ ๆ ก็
 มิได้ลงมา กลับแต่งทัพม้าไทยใหญ่ซุ่มดักพระรามเดโชอันจะลงมาเฝ้า
 ทอดของรุ่งพระบาทนั้น จนพระรามเดโชมาถึงได้ กลับคืนไปเมือง
 ฝาง แต่พระเจ้าเชียงใหม่โมหจริตมิได้เชื่อพระเดชเดชานุภาพแล้ว ซึ่ง
 จะเสด็จอยู่โปรดภิกษุหนีเสียการ อนึ่งไพร่พลในทัพหลวงแต่ไพร่พล
 พระยาตากทั้งปวงก็ขัดสนเสบียงอาหารนัก ขอเชิญเสด็จพระราชดำเนิน
 ทัพหลวงเสด็จกลับยังกรุงเทพมหานครจึงจะควร เสด็จพิพากษา
 กราบทอดพระกรุณาจึงมีพระราชโองการตรัสว่า พระเจ้าเชียงใหม่เป็นคน
 หลงอยู่แต่จะละเลี้ยนนั่นเหมือนไม่อนุญตพระเจ้าเชียงใหม่ ประการ
 หนึ่งก็จะเสียดพระเกียรติยศสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ผู้ทรงพระคุณ
 รวบรวมอาณาประเทศไว้ ทั้งพระองค์ก็จะทรงพระโกรธโทษเราได้
 ขอพระราชทานผู้ มีสติปัญญาเข้าไปว่ากล่าวตักเตือนให้พระเจ้าเชียงใหม่
 ออกมาให้จงได้ แต่ให้ม้าตำรวจตามสืบม้าขึ้นไปหาพระรามเดโชลงมา
 สมัครเข้ามาเสด็จจึงจะควร ฝ่ายท้าวพระยาข้าทอดของรุ่งพระบาท
 กราบถวายบังคมเห็นด้วยพระราชดำริห์ทุกประการ สมเด็จพระพุทธ
 เจ้าอยู่หัว ก็ตรัสให้ หมื่นอินทรักษา กับพระไชยาริโปธพระเจ้าเชียงใหม่
 เข้าไปยังเมืองเชียงใหม่ แต่ให้หมื่นเพชรไพร่หัวหมื่นตำรวจตามสืบ
 ม้า ให้ไปหาพระรามเดโชณเมืองฝาง ครั้นหมื่นอินทรักษาข้าหลวง
 กับพระไชยาริโปธไปถึงพระเจ้าเชียงใหม่จึงทูลว่า สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
 ทรงพระเมตตา อุดาห์เสด็จพระราชดำเนินยกทัพหลวงขึ้นมาถึงเมือง

ถ้าพญ... ถ้าหนดีให้ลงไปเฝ้า... ทรงพระกรุณาจะเอาท้าวพระยาดาว
 ทงปวงส้มคัสมานมอบให้... เหตุไฉนพระองค์จึงมิได้ลงไปเฝ้า... แล้ว
 ดอแบ่งท้าวคัสมัท้าวพระรามเดโช... อันจะลงไปเฝ้าทูลดอของขลุ่ยพระบาท
 หนักอกเล่า... พระองค์ทำดังนี้ควรอยู่แต่อยู่... บัดนี้พระเจ้าอยู่หัว
 ขัดเคือง... ให้เสนาพฤตมาคดีย่อกษา... ให้เชิญเสด็จยกทัพหลวงกลับ
 ยังกรุงพระมหานคร... แต่ทว่าส้มเด็จพระเจ้าอยู่หัวยังทรงพระอาไถยถึง
 พระองค์ว่าถ้าทัพหลวงเสด็จกลับ... เห็นว่าเมืองเชียงใหม่จะตั้งอยู่มิได้
 เสียหายที่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมานพระองค์เสด็จมานั้น... จึงให้
 ข้าราชการเข้ามาทูล... พระองค์อย่าได้วิตกเกรงขามท้าวพระยาดาวทงปวง
 เดย... เป็นภาระธุระส้มเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวจะระงับการก่ให้ตั้งบงได้
 พระไชยาริพทูต... พระเดชเดชาภาพที่ท้าวพระยาดาว เกรงขามให้ฟัง
 ทุกประการ... พระเจ้าเชียงใหม่ได้แจ้งดังนั้นมีความยินดีนัก... ครั้น
 เพดารุ่งเช้า... พระเจ้าเชียงใหม่ก็ยกช้างม้าพลโดยส้มควรดงมายังเมือง
 ถ้าพญ... เข้าเฝ้ากราบถวายบังคมส้มเด็จพระเจ้าอยู่หัว... ทูลขอโทษ
 ที่มิได้ลงมาเฝ้าดอตอบท้าวพระรามเดโชทุกประการ... ส้มเด็จพระเจ้า
 อยู่หัวตรัสได้ทรงฟังพระเจ้าเชียงใหม่กราบทูลข่มพระโอรสแล้ว... มีพระ
 ราชโองการตรัสว่า... ซึ่งพระเจ้าเชียงใหม่มิได้มาตามกำหนดนั้น... เพราะ
 ทำนมิได้เชื่อพระบรมบุญญาภาพส้มเด็จพระพุทธเจ้าหลวง... ผู้ทรง
 พระกฤษฎาภินิหารอันประเสริฐ... ตรัสเท่าดังนั้นแล้วก็ให้หาท้าวพระยา
 ดาวทงปวงเข้ามาเฝ้า... จึงมีพระราชบริหารตรัสแก่พระยาน่าน... พระยา
 ฝาง... แต่ท้าวพระยาแดนหลวงทงปวง... ว่าเมืองเชียงใหม่เป็นเมือง
 กระษัตรีสืบมาแต่โบราณราชประเพณี... พระเจ้าเชียงใหม่เล่าก็เปน

กระษัตริย์ลี้ภัยลงมาหายตัวแล้ว แต่ซึ่งท่านทั้งสองคบคิดกัน
 เป็นปรปักษ์ชาติก็จะรบเอาเมืองเชียงใหม่ ถึงมาทว่าจะได้สมบัติ
 ในเมืองเชียงใหม่ก็ดี ความทุกข์ร้อนก็จะปรากฏอยู่ชั่วฟ้าดินคงมิ
 บังควร สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงพระมหากรุณาการุณภาพแก่
 ท่านทั้งสอง แต่พระเจ้าเชียงใหม่ จึงดำรัสให้เราอุสาห์มาห้วงจะ
 ให้ท่านทั้งสองดำนักรัศมีนครภาพสโมสรสุจริตดุจกาลก่อน ท้าวพระยา
 ดาวทั้งหลายจะว่าประการใด ท้าวพระยาแสนหวดงทั้งปวงกราบถวาย
 บังคมพร้อมกันแล้วกราบทูลว่า พระเจ้าอยู่หัวโปรดประการใด จะ
 กระทำตามทุกประการ พระเจ้าเชียงใหม่กราบทูลพระกรุณาว่า ท้าว
 พระยาทั้งปวงประนีประนอมแล้ว ข้าพระองค์ได้มีอาญาของเวร
 แก่ท้าวพระยาทั้งหลาย จะถวายสัตย์ปฏิญาณได้ สมเด็จพระพุทธ
 เจ้าอยู่หัวตรัสได้ทรงฟังดังนั้นพระไทยนิก คงแด่พระเจ้าเชียงใหม่
 กับท้าวพระยาแสนหวดงแสนเมืองทั้งปวง ก็ได้มีความพิโรธอาญา
 แก่กันต่อไป พระเจ้าเชียงใหม่ก็ได้กลับเข้าไปเมืองเชียงใหม่ อยู่
 ในทัพหลวงถึงแปดวัน ฝ่ายหมื่นเพชรไพร่กับพระรามเดโชก็มาถึง เผ้า
 พร้อมกันกับพระเจ้าเชียงใหม่ แสนหวดงแสนเมืองทั้งปวง พระบาท
 สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็ตรัสให้พระราชโอรสโดยยุติธรรมตามคัม
 ฤกษ์ พระเจ้าเชียงใหม่กับพระรามเดโชก็ตั้งเวรพยาบาลแก่กัน ครั้นรุ่ง
 ขึ้นก็เสด็จพระราชดำเนินพาพระเจ้าเชียงใหม่ แต่ท้าวพระยาดาวเข้าไป
 ในอารามพระมหาธาตุเมืองลำพูน ก็ให้ท้าวพระยาดาวทั้งปวงกระทำ
 สัตย์ปฏิญาณถือน้ำพิพัฒน์ต่อพระเจ้าเชียงใหม่ ๆ ก็ถวายสัตย์ต่อสมเด็จพระ
 พระพุทธเจ้าอยู่หัว เณระพระภิกษุพระพุทธรูปเจ้าพระธรรมเจ้าพระสงฆ

เจ้า ซึ่งมีได้อาณาจักรจนแคว้นท้าวพระยาทั้งหลายเป็นอันลุ่มลึก ส้มเค็ญ
พระเจ้าอยู่หัวครุฑให้ โอรสท้าวพระยาเจ้าเชียงใหม่ แดท้าวพระยา
ท้าวท้าวพระยาเป็นอเนกบรรยายแล้ว ก็เสด็จพระราชดำเนินกลับเข้ามา
ยังราชพัลลภดาอาศน์ จึงดำรัสแก่พระเจ้าเชียงใหม่ แดพระราม
เดโช ท้าวพระยาแสนหุดงแสนเมืองทั้งปวง ให้ไปอยู่รักษาเมือง
ดังเก่า บำรุงประชากรราษฎรขอบขันฑสีมา โดยยุติธรรมประเพณี
ให้ถาวรวัฒนาสืบไป.

๑ ครั้นวัน ๓ ๕ ๑ คำ พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวก็เสด็จ
พระราชดำเนินยกพลโยธาทัพออกจากเมืองลำพูน แดพระเจ้าเชียงใหม่
แดพระรามเดโช ท้าวพระยาแสนหุดงแสนเมืองทั้งปวง ก็ตามมา
ส่งเสด็จถึงตำบลจอมทองแล้ว ก็กราบถวายบังคมถวายแยกกันไปบ้าน
เมืองโดยพระราชกำหนด แต่พระไชยธิปไตยพระเจ้าเชียงใหม่ แด
พระยาเด็กชาย แดนั้นทกลยอสู่นั้น ลงมาโดยเสด็จพระบาทสมเด็จพระเอกา
ทศรฐิศจักรบรมนารถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวด้วย ก็เสด็จลงมาถึง
สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงในเมืองสุพรรณบุรี ส้มเค็ญพระพุทธเจ้าหลวง
ก็มีพระราชหฤทัยปรีดาภิรมย์ยิ่งนัก แดธรรมเดวีญพระเดชเดชาภาพ
พระราชสมภาร พระบาทสมเด็จพระเอกาทศรฐิศจักรบรมนารถบรมบพิตร
พระพุทธเจ้าอยู่หัว เสด็จไปประทับท้าวพระยาทั้งปวงให้ราบคาบนั้น.

๑ ตุลาคม ๒๕๒ ปีชวดโทศก ในเมืองแกลงใช้ เมื่อพระบาท
สมเด็จพระบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ยกทัพหลวงไป
ปราบราชศัตรูในเมืองแกลงแล้ว แดเทเหศวรวิชัยพหังปองเสด็จมา
ยังกรุงพระมหานครแล้ว อยู่ภายหลังจากมาจึงถูกพระยาแกลงซึ่งหนีไปอยู่

เมืองด่านช้างนั้นคนมายังเมืองแฉก ประมุขไพร่พลทั้งปวงได้เป็น
พระยาแฉกแล้ว แต่งดอกไม้เงินทองแต่เครื่องบรรณาการมาถวายทุก
ปีมิได้ขาด ครั้นพระยาแฉกนั้นปราโดยไซ้หาผู้จะปกครองแผ่นดิน
เมืองแฉกนั้นมิได้ จึงส่งมเหศวรหิมาจารยแต่ท้าวพระยามนตรีมุข
ทั้งปวงแต่งดอกไม้ทองเงินแต่เครื่องบรรณาการมาถวาย บังคมพระบาท
สมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ขอพระศรี
สุพรรณมารีราชผู้น้องพระยาแฉกก่อนนั้นไปครองแผ่นดินเมืองแฉก
พระบาทสมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ก็ทรง
พระกรุณาพระราชทานเครื่องราชูปโภคสำหรับพระมหากษัตริย์ ให้
พระศรีสุพรรณมารีราชไปเป็นพระยาแฉก แด่ครีให้เจ้าพระยา
สุวรรณโคตก พระยาพันธรา แด่พลทหารสามพัน เอาพระศรี
สุพรรณมารีราชไปส่งถึงเมืองแฉกโดยทางเรือในปีชาตโทศกนั้น

๑. ดุศักราช ๙๕๓ ปีเถาะตรีนิศก พระศรีสุพรรณมารีราชผู้เป็นพระยา
แฉกก็ให้พระยากระดาใหม่ผู้ถูกเขมมากราบทูลพระกรุณา พระบาท
สมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ว่าพระยาอ่อน
อันนั้นไปอยู่ด้วยของพรรคในตำบลแสนตอโขงนั้น ประมุขของพรรค
ทั้งปวงได้มากแต่จะยกมารบพระยาแฉก พระบาทสมเด็จพระบรม
พิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ก็มีพระราชโองการครีให้แต่ง
ทัพสมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระมหาธรรมราชา แด่ช้างเครื่อง ๕๐ ช้าง
ม้า ๑๐๐ พด ๑๐๐๐๐ แด่เจ้าพระยาธรรมาธิบดี เจ้าพระยาสุวรรณโคตก
พระยากำแพงเพชร พระยาสุโขทัย พระยาพันธรา ยกไปโดยทาง
โพธิสัตว์ แด่มีพระราชกำหนดไปให้พระยาแฉกยกทัพออกมาบรรจบ

ด้วยทัพสมเด็จพระเจ้าตากเรือ แลให้ยกไปตีทัพพระยาอ่อนในตำบล
แดนสี่ทงนั้น ครั้นตีทัพพระยาอ่อนแตกฉานแล้ว สมเด็จพระเจ้าตากเรือ
ก็ยกทัพคืนมาโดยทางพระนครหลวง มาถวายเป็นคมพระบาทสมเด็จพระ
บรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงต้องพระองค์

๑ เมื่อทัพหลวงเสด็จอยู่ในเมืองราชบุรีในปีเถาะครั้นนั้น พระบาท
สมเด็จพระเจ้าตากเรือ เสด็จด้วยพระขัติวิมานอันอวดการรจนา ด
มहिมาดาอาศัยด้วยบริวารแสนศฤงฆารประดับสรรพเสร็จ เสด็จถึงเมือง
พระพิศณุโลก ตั้งค้ำหนักในตำบลวัดไม้ ฝ่ายพระคชาธารสารสินพ
พาหะแฉ่งข้างคันม้าคันทั้งปวงใช้ ทรงพระกรุณาตรัสให้ ไปโดยทาง
สถิตมารศรีทัพหลวงในเมืองพระพิศณุโลก พระบาทสมเด็จพระเจ้าตากเรือ
ทศรฐิศจักรบรมนารถบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็เสด็จไปนมัสการ
พระชินราชในวัดพระศรีรัตนมหาธาตุในเมืองพระพิศณุโลกนั้น แล้วก็
เสด็จไปประพาศในจังหวัดเมืองพระพิศณุโลกนั้นทุกตำบล ในขณะที่
นั้นกรมการเมืองพระพิศณุโลกกราบทูลพระกรุณาว่า เสือร้ายนัก
ย่อมมาทำผู้คนถึงในเมืองพระพิศณุโลก ทรงพระกรุณาตรัสให้
หลวงไปล้อมเสืออันร้ายทุกตำบล วันหนึ่งข้าหลวงไปล้อมเสือมาถวายเป็น
แด่ทรงพระ กรุณาตรัสให้ แต่งเป็นคอกสูง ประมาณ สิบศอก แล้ว เอาเลื้อย
ปล่อยเข้าในคอกนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าตากเรือทศรฐิศจักรบรมนารถบพิตร
พระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็เสด็จด้วยช้างพระที่นั่ง แลเสด็จออกไปยืนข้าง
พระที่นั่งแทบคอกนั้นแล้ว จะให้ทหารข้าหลวงเข้าพังแทงใช้ เสือ
นั้นใหญ่กำลังสามารถถึงข้ามคอกออกมาโดยนำพระที่นั่ง ทรงพระ

กรุณาก็เสด็จวางช้างพระที่นั่งตามเสด็จไป แดงครีให้ข้าหลวงเขาด้อมแทงเอาได้ ในกลางแปลง แดงครีหลวงจะได้บอยเจ็บหามได้ พระบาทสมเด็จพระศรีสุริยศวรบรมนารถบพิตร พระพุทธเจ้าอยู่หัวเสด็จไปพระพิษณุโลกครานั้น แดงครีประพาศตั้งเป็นหลายครั้ง จึงมีพระราชโองการตรัสให้ เอาทองนพคุณเครื่องราชูปโภคมาทำ เป็นทอง ประพาศ จึงเสด็จไปบิณฑบาตพระพุทธานุภาพพระชินราชด้วยพระหัตถ์เสด็จรับบริวาร ก็แต่งการฉลองแด่ให้เล่นมหรสพบูชาสักการแก่พระพุทธเจ้านั้นเจ็ดวันเจ็ดคืน เปนมหามหาพารหนักหนา จึงมีเสด็จพระพุทธเจ้าหลวงดำรัสให้ข้าหลวงขึ้นไปกราบทูลพระกรุณา เชิญเสด็จพระบาทสมเด็จพระศรีสุริยศวรบรมนารถบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็เสด็จลงมาจากเมืองพระพิษณุโลกในวัน ๔๖๒ ค่ำในปีเถาะตรีศกนั้น.

๑ ถึงเดือนเก้า พระบาทสมเด็จพระบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ก็เสด็จจากเมืองราชบุรีโดยสถลมารค เสด็จไปประพาศถึงตำบลสามร้อยยอด แดงครีดำหนักแทบฝังพระมหาสมุทร จึงเสด็จลงพระสุพรรณวิมานนาวา อันองคภูฏาจิภาคารประทับสรวพด้วยเครื่องพิไชยสรวพาวุธคุมหิมา แดงครีท้าวพระยาเสนาบดีพิริยโยธาทหารโดยเสด็จแห่ห้อมล้อมคานาในท้องมหาอรณพดาศคร พระบาทสมเด็จพระบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ก็เสด็จออกไปประพาศภิรมย์ชมฝูงมัจฉายากรอนม่านาพรรณในกลางสมุทร ก็ทรงเบ็ดทอดได้ปลาตามแล้วก็เสด็จขึ้นมายังพระตำหนัก พระบาทสมเด็จพระบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ เสด็จออกไปประพาศในกลางมหาสมุทรตั้งนั้นได้ สิบสี่วันแล้ว ก็มีพระราชโองการตรัส

ตั้งให้ไปแต่งพระคําหนักในริมฝั่งมหาสมุทรคําบดโคนดหลวง ก็ได้ตั้ง
 ตั้งพระสุพรรณวิมานมหานาวาอันเป็นพิไชยพาหนะสำหรับ ประดับ
 พดากรโดยชนัด เรือท้าวพระยาเสนาบดีมนตรีพริยโยธามาตย์ทั้ง
 หาดยแห่ห้อมล้อมคานดา ตุมหิมาด้วยเครื่องธรรพายุทธ พระบาท
 สมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ก็ได้ตั้งโดยขด
 มารคมหาสมุทรมายังพระคําหนักในคําบดโคนดหลวง แดทอศอยู่แรม
 ทพในมหาสมุทรสองคืนจึงได้ตั้งถึงพระคําหนักโคนดหลวงนั้น แดได้ตั้ง
 ออกไปประพาศในกลางมหาสมุทรในคําบดโคนดหลวงนั้นเฝ้า อยู่ ๑๒ วัน
 จึงได้ตั้งจากคําบดโคนดหลวงได้ตั้งโดยสถิตมารคเข้ามายังเมืองเพชรบุรี.

๑ ฤกษ์กราช ๙๕๔ ปีมโรงจัตวา ค่ำเดือน ๑๒ พระบาทสมเด็จพระบรม
 บพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ก็มีพระราชโองการตรัสให้
 บำรุงช้างม้ารถทั้งปวงไว้สัตว์รบ จะยกทัพหลวงได้ตั้งไปเอาเมืองคงอยู่
 จึงมีข่าวมาว่าพระยาอภัยจะยกมาเอาเมืองหน้าย แดได้เมืองหน้ายแล้ว
 แดพระยาอภัยจะยกไปเอาเมืองแสนหัวเฒ่า พระบาทสมเด็จพระบรมพิตร
 พระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ก็มีพระราชโองการตรัสว่า เมือง
 หน้าย แด เมือง แสนหัวเฒ่าได้ เป็น ข้า ขอบขันฑ์ดีมา ฝ่ายกรุงพระนครศรี
 ยุธยาแล้ว แดซึ่งพระยาอภัยจะมาเอาเมืองหน้ายแดเมืองแสนหัวเฒ่า
 ควรเราจะยกทัพหลวงไปเอาเมืองอภัย จึงมีพระราชกำหนดแก่ท้าว
 พระยาดำมนตราเสนาบดีมนตรีมุนีทั้งปวง ให้ตรวจเครื่องธรรพายุ
 ช้างม้ารถทั้งปวงจงสัตว์รบ แดจะยกทัพหลวงได้ตั้งไปเอาเมืองอภัย
 ครั้นถึงมิดีรมาศ พระบาทสมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว
 สองพระองค์ ก็มีพระราชโองการตรัสให้แต่งพระคําหนักในคําบด

ปากโมก ครั้นเสร็จก็เสด็จด้วยพระขนิษฐาโดยทางขตมารค เสด็จ
 เข้าระพงพลในพระตำหนักปากโมกนั้น พระบาทสมเด็จพระบรมบพิตร
 พระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ก็เสด็จพยุหบาตรา จากตำบลปากโมก
 เสด็จโดยขตมารคขึ้นเหยียบไชยภูมิในตำบลเอกราช ให้ขุนแผนสันทัน
 พันไม้มหานามโดยการพระราชพิธีไชยสงครามเสร็จ ก็เสด็จออกทัพไชย
 ในตำบลพระหล่อ พระบาทสมเด็จพระบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสอง
 พระองค์ก็เสด็จพยุหบาตราโดยสถลมารค สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง
 เสด็จทรงช้างคันพลายศรีไชยศักดิ์เป็นพระมหากษัตริย์ สมเด็จพระเอกา
 ทศรฐือศวรบรมนารถบพิตร พระพุทธเจ้าอยู่หัวเสด็จ ทรงช้างคันพระมหา
 ศักดานุภาพเป็นพระคชาธาร พระบาทสมเด็จพระบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว
 สองพระองค์ก็เสด็จพยุหบาตราด้วยพระคชาธารทั้งสอง อันประดับ
 ด้วยเครื่องคเชนทราตังการอันพิจิตรด้วยกาญจนวนันธวัชวาท แดโอพาร
 ด้วยเครื่องพระอภิรมเสวตรัตนันตร ก็ถึงกตขุมค่ายตายพิจิตรพิพิธคณ
 พัตวาทวิชนิจามรวรพรณโสภา เคารพด้วยท้าวพระยาอำมาต
 ราชเสนาบดีมนตรีพิริยโยธาทหารแห่ห้อมล้อมเป็นบริวารคอรัก พันทุก
 ด้วยพวกพดกเชนทนิกรบรมมหาชดาร์ดิษพดมุทโยธาทั้งหลาย ดู
 พรณราย ด้วยเครื่องธรรพายุทธเกราะกราย ย้ายกัน แห่โดยชนดิชัยชวา
 นำหลัง แดพลช้างเครื่อง ๘๐๐ พดม้า ๑๕๐๐ พดโยธาหาญ ๑๐๐๐๐๐
 พระบาทสมเด็จพระบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ก็เสด็จ
 พยุหบาตราโดยสถลมารคไปโดยทางกำแพงเพชรขึ้นไปยังเชียงใหม่ แด
 พระเจ้าเชียงใหม่ไปรบพระรามคำแหงในเมืองเชียงแสน จึงตั้งทัพหลวง
 แทบเมืองเชียงใหม่อยู่ท่าพระเจ้าเชียงใหม่ แดแต่งข้าหลวงให้ไปหา

พระรามโคธิตาเชิญพระเจ้าเชียงใหม่คืนมาด้วย ครั้นพระเจ้าเชียงใหม่มาถึงทัพหลวงแล้ว แดพระเจ้าเชียงใหม่ก็เสด็จมาเคารพแก่พระบาทสมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ แล้วก็ถวายช้างม้าแด่เครื่องบรรณาการเสร็จ ก็ตั้งค้ำหนักอยู่แทบทัพหลวง ในวันนั้น พระเจ้าเชียงใหม่ ก็ เชิญ พระบาท สมเด็จพระบรมพิตร พระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ เสด็จเข้าไปนมัสการพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ในเมืองเชียงใหม่ แดทัพหลวงตั้งอยู่ในเมืองเชียงใหม่หนึ่งเดือนหนึ่ง จึงยกทัพหลวงเสด็จจากเมืองเชียงใหม่ไปโดยทางอังวะ พระเจ้าเชียงใหม่ แดถูกพระเจ้าเชียงใหม่ทั้งสามไปโดยเสด็จทัพหลวง สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงก็ยกพลโยธาทัพเสด็จไปโดยทางเมืองหางหลวง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ยกทัพหลวงเสด็จไปโดยทางเมืองฝาง แดเสด็จถึงเมืองฝางในวัน ๕ ๑๓ ๕ ค่ำ.

๑ ฝ่ายสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงเสด็จถึงเมืองหางหลวง แดตั้งทัพหลวงอยู่ตำบลทุ่งแก้วแรมทัพในตำบลนั้น ส่วนพระยากำแพงเพชรแแดพระหัวเมืองชุมหมื่นทั้งหลายผู้เป็นท้าวทักขช้างม้าวรพไปถึงแม่น้ำขง.

๑ ในขณะนั้นสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทรงพระประชวรหนัก ก็ตรัสให้ข้าหลวงไปกราบทูลพระกรุณาถึงเมืองฝาง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็เสด็จจากเมืองฝางมายังสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงในเมืองหางหลวง แดเสด็จถึงในวัน ๗ ๑๖ ค่ำ ปีมะเส็งเบญจศกนั้น รุ่งขึ้นวัน ๒ ๑๖ ค่ำเพลาสายแล้วสองบาท สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงก็เสด็จสวรรคต สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงพระพรหมวงศา เมื่อได้ราชสมบัติขึ้นคักราช ๙๕๐

มีชาติดำเรทรีศก ในปี่ชาตนั้นพระชนม์ได้ ๓๕ พระพรรษา ได้ตั้งอยู่
ในราชสมบัติ ๑๕ พระพรรษา เมื่อเสด็จสวรรคตในเมืองหังหวง
พระชนม์ได้ ๕๐ พรรษา.

แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๓ (พระเอกาทศรถ)

๑ พระบาทสมเด็จพระอนุชาธิราชทรงไศการำรักพระบรมเชษฐาธิราช
ถึงความหลังต่าง ๆ พระเจ้าเชียงใหม่แต่เดิมนับแต่นายทัพนายกอง
ต่างคนไศกาอาดูรภาพต่าง ๆ ครั้นคลายไศกแล้วจึงพระราชทรง ๔
แต่ท้าวพระยาสามนคราชมหาเสนาบดี มนตรีพิริยโยธามาตย์ทั้งหลาย
ตั้งพลับพลาไสยสุพรรณมหาวิมานในทัพไชยกองทัพนั้นเสร็จ ก็นำ
พระราชนทรยานกาญจนองคภูรจนามหานวรัตนธวัช ประดับด้วย
อภิมุขมลายเสวตรัตนจักรพัทวิชนี พรรณกั้งกตจามรมาศทั้งปวง
แต่เครื่องมหาเบญจราชกกุธภัณฑ์อันคเณศวรรัตนราโชประโศก อันเป็น
เครื่องราชาภิเศกสำหรับพระมหากษัตริราชเจ้า มาถวายแด่พระบาท
สมเด็จพระเอกาทศรถอัครบรมนารถพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว อัญเชิญเสด็จ
ขึ้นผ่านพิภพมหาสุวรรยาริบัติถวิตรราชประเพณี สืบต้นคคศรีสุริยวงษ์
ดำรงพิภพมณฑลสดกกรุงพระมหานครศรีอยุธยา มหาดิถกภพพรรัตน
ราชธานีบุรีรมย์ อันอำพนด้วยสามนคราประเทศนานา มหาไพบุตย
พิศาตราชเจ้าตีมาอาณาเขตมณฑลทั้งปวง โดยบุรพประเพณีพระ
มหากษัตริราชเจ้าสืบ ๆ มา พระบาทสมเด็จพระเอกาทศรถอัคร
บรมนารถพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็เสด็จขึ้นพลับพลาไสยสุพรรณ
มหาวิมาน อันประดับด้วยเครื่องอถงการกาญจนตารามหาวิศิศาสดานต

ทิพนมณฑล ถูกกดด้วยบวรเสด็จครั้นครั้นจามรมาค้อดงกฎ และมี
 พระราชาพระยาคนเจ้าราชชนทรสถิตย์ชัยขวา ทั้งพระพิไชย
 พาหนะมงคลราชอัครสถิตย์ชัยขวา แดงพยุหพลากรพดพฤษโยธา
 ทหารทุกหมู่ทุกพรรคประดับโดยชนิด พดช้างพดม้าพดเชนคังแพนแค้น
 เสด็จโทมโศกษณครทั้งปวงแห่ห้อมล้อมเป็นบริวารเสด็จจรพ จึงเบิก
 ท้าวพระยา ถ้ามณฑราช ราชสถิต ประยูรราชมหาเสนาบดีมนตรีมุข ทั้งปวง
 ถวายบังคม พระบาทสมเด็จพระเอกาทศศรีสุริยวงศบรมนารถบพิตรพระพุทธ
 เจ้าอยู่หัว จึงมีพระราชโองการตรัสตั้งท้าวพระยาทั้งหลาย ให้คกแต่งการ
 ที่จะรับพระศพสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงมายังกรุงพระมหานครศรีอยุธยา
 แต่ มีพระราชกำหนดให้ หนีไป หา ท้าวพระยา ทั้งหลาย หนีไป ทัพ นานนี้ให้
 กัดกับคณมายังทัพหลวง ส่วนพระรามเดโชซึ่งมีพระราชกำหนดให้ ไปหา
 กิ่งเชียงแสนเชียงรายนั้น พระรามเดโชก็มาถึงแต่เบิกเข้ามาถวายบังคม
 ในตำบลด้างหลวงนั้น.

๑ ถึงณวัน ๕ ๖ ค่ำ พระบาทสมเด็จพระเอกาทศศรีสุริยวงศบรมนารถ
 บพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็เสด็จด้วยพระที่นั่งครุฑพาหนะ มีเสด็จ
 รัตนันพระอภิรมชุมด้วยพราหมณ์พระคณบดี สรรพด้วยท้าวพระยา
 ถ้ามณฑราชพิริยโยธาเสนากรทั้งหลายย้ายโดยขบวนนำหัดถึง ก็เสด็จ
 กริชาพดพยุหยกทัพหลวงจากเมืองห้างหลวงคณมาโดยอันดับมารค ก็
 เสด็จมาถึงเมืองเชียงใหม่ พระบาทสมเด็จพระเอกาทศศรีสุริยวงศบรมนารถ
 บพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็มิพระราชโองการตรัสตั้งแก่พระเจ้าเชียงใหม่
 ให้อยู่รักษาเมืองแต่บำรุงช้างม้าพลให้มั่งคั่ง เมื่อจะมีการพระราช
 สงครามใช้จะเอาพระเจ้าเชียงใหม่ไปโดยเสด็จ ก็แรมทัพหลวงในเมือง

เชียงใหม่คนหนึ่ง ครั้นพระเจ้าเชียงใหม่นำท้าวพระยามาถวายบังคม
เสร็จ ส้มเค็ญพระพุทธรเจ้าอยู่หัวก็ยกทัพหลวงเสด็จจากเชียงใหม่ตง
มา แดทรงพระกรุณาเอาพระพุทธรเจ้าเชียงใหม่ตงมาโดยเสด็จ
แด่พระราชทานให้นามกรชื่อพระศรีสัมหารธรรมราชา พระบาทส้ม
เค็ญเอกราชรัฐศรีธรรมนารอบพิตรพระพุทธรเจ้าอยู่หัวก็เสด็จมาโดยทาง
สุโขทัยมายังท่าเรือในเมืองกำแพงเพชร.

๑ ในขณะนั้นเมืองไท่ตงทูตานุทูตให้ถือหนังสือแด่เครื่องราชบรรณา
การเข้ามาถวาย จึงข้าหลวงก็นำทูตานุทูตเมืองไท่ตงนั้นขึ้นไปถวายบังคม
แด่ถวายเครื่องราชบรรณาการถึงทัพหลวงในเมืองกำแพงเพชร แต่ทัพ
หลวงตั้งอยู่ในเมืองกำแพงเพชรนั้นสืบหาวัน จึงมีพระราชกำหนดตง
มาแก่ท้าวพระยาผู้รั้งพระนครให้แต่งพระค่านักตำบลปากโมก ครั้น
เสร็จก็เสด็จโดยชลมารคตงมายังพระค่านักในปากโมกนั้น พระบาท
ส้มเค็ญเอกราชรัฐศรีธรรมนารอบพิตรพระพุทธรเจ้าอยู่หัว ก็มีพระราช
โองการตรัสตั้งแก่เจ้าพระยาธรรมราชาธิบดีให้ตกแต่งการประดับประดาพระราช
วังหลวง แดตั้งราชวัตรฉัตรธงทั้งสองคราบข้างชลมารค แต่พระ
ค่านักปากโมกเท่าถึงพระราชวังหลวง แต่ให้ท้าวพระยาทั้งหลาย
ตรวจจัดเรือแห่แห่นางพวงสรพเสร็จ ถึงณวัน ๕ ๑๒ ค่ำพระบาท
ส้มเค็ญเอกราชรัฐศรีธรรมนารอบพิตรพระพุทธรเจ้าอยู่หัว ก็มีพระ
ราชโองการตรัสให้พระราชครูทั้ง ๔ แต่งการ พระราชพิธี สงครามาภิเศก
แล้วก็ให้เอาเรือพระที่นั่งไชยสุพรรณหงษ์พยุหบาตรา อันประดับด้วย
สรพาดังการอันมหาพาร มาบรรทมบนานแด่เทียบเรือแห่นางทั้ง
ทั้งปวงเสร็จ ถึงเพลารุ่งแคว้นาฬิกาหนึ่งได้ศุภโยคมงคลโตมเพลาฤกษ์

อันประเสริฐ จึ่งพระโหราธิบดีศรีจันทร์ประพาภักดิ์น้องไชย พระราช
 ปโรหิตาจารย์ราชสุภาวดีศรีบรมองค์บุรีโสดม พรหมพิชาจารย์ เป้ามหา
 ดั่งชัฏกษิณาวุธแตรประโคมแตรดั่งชัฏกษิณครุฑทั้งปวง พระบาทสมเด็จพระ
 เอกาทศรฐอัครบรมนารถบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็เสด็จลงเรือ
 พระที่นั่งไชยสุพรรณหงษ์พยุหบาตรา แด่พระราชครูทั้ง ๔ แด่โหร
 ธิบดีแพทยาธิบดีโดยเสด็จเจ้าพระบาทในน้ำพระที่นั่ง จึ่งให้ยกธงไชย
 โบกโบยคตยาพระที่นั่งไชยสุพรรณหงษ์พยุหบาตรา เสด็จออกจากขนาน
 ก็เสด็จโดยขบวนคนทวารคุมแห่พารเรือคันทรงปวง อันประทับด้วย
 เครื่องทองกฎจนาศรรพการพิชิต แด่กอบรัดด้วยเรือท้าวพระยามหา
 เสดนาบคันทรงแห่โดยขบวนนำหัดตั้งเดียรดาษ พระบาทสมเด็จพระพุทธ
 เจ้าอยู่หัวก็เสด็จถึงบรรทมขานพระราชวังหลวง แด่คือนทเภาเป็น
 ประถมประโคมแตรดั่งชัฏ จึ่งเสด็จขึ้นพระราชนทรยานพยุหบาตรา
 แด่ประดับด้วยเศวตฉัตรฉัตรสำหรับราชาภิเศก แด่คือนทเภาเป็นทูลคิยาว
 ก็เสด็จด้วยพระราชนทรยาน ถึงอัมรินทร์แห่งพระที่นั่งมิ่งมงคลภิเศก
 มหาปราสาท จึ่งคือนทเภาเป็นทูลคิยาว พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้า
 อยู่หัวก็เสด็จลงจากพระราชนทรยาน เสด็จในน้ำขังไชยชำระพระบาท
 เสร็จ เจ้าพระยาธรรมาธิบดีกัณฑ์น้องไชยประโคมแตรดั่งชัฏกษิณครุฑทั้ง
 ปวง จึ่งเสด็จขึ้นพระที่นั่งมิ่งมงคลภิเศกมหาปราสาท แด่เสด็จออกมา
 ดั้หับญชรอันประดับด้วยเนาวรัตน์อันชัฏดาต มีพระคชาธารพระยาจารย์
 อตงกฎสถิตยทั้งซ้ายขวา ทั้งพวกพลโยธาทหารตั้งแห่ดาชดาโดยชนิด
 สรรพายุทธทั้งปวง คึงเป็นกระบวนประดับประดา จึ่งเบิกท้าวพระยา
 ดำนตราชราชครุฑพฤตมาตามคัมहाเสนาธิบดีทั้งปวง ถวายบังคม

พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว แด่กษัตริย์ไทยเดิยงดุขุน แด
ถวายอาเคียรพาทดำหับการพระราชพิธีประเวศพระนครนั้น.

๑ ในคักราช ๙๕๕ ปีมะเส็งเบญจศกนั้น พระบาทสมเด็จพระเอกาทศรฐ
อัครบรมนารถบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว เสด็จราชาภิเศกเสวยราช
สมบัติในกรุงพระมหานครศรีอยุธยา มหาคิตถภพพรรัตนราชธานี
บุรีรมย์ ทรงพระนามพระศรีธรรมเพชญ์ สมเด็จพระราชธิราชวรา
ชิบดี ศรีรัตนบรมมหาจักรพรรดิธรรมราชาธิบดีมหารัชมังคลา
รัตนโกสินทรราชวรางษย์ องค์บรมนาถบพิตรรัตนวงเนตรวรวรนาถนายก ดิถ
รัตนราชชาติอาชาวไศรย สมุทัยคโสมนัสตถกจักรวาฬนิเบนทร สุ
เรนทรราชธิบดีมหารัชมังคลาธิเบศร์ ศรีวิบูลย์คุณาวุจิตร ฤทธิ
เมศวรธรรมิกราชเดโชไชย พรหมเทพาติเทพศรีภูวนาธิเบศร์ โลกเชษฐ
วิสุทธิมกุฏเทศคตา มหาพุทธางกูรบรมบพิตร พระพุทธเจ้าอยู่หัวกรุง
พระมหานครทวารวดีศรีอยุธยา มหาคิตถภพพรรัตนราชธานีบุรีรมย์
พระองค์ทรงทศพิชราชธรรม แด่สถิตย์ในพุทธารมจรยา ญาคารม
จรยา ไถการมจรยา มหิมาดัวยพุทธการกโพธิ์สมภารมเหศวร
มหิศักรย์ อนันตปณฺญาฤทธาพต พหุเดโชนุภาพปราบบรรชธวี
ศรีพระเดชเดชะระบะอันมहिมา คือองค์ฤษติรักษสังหารวิศาตวิสุทธิ
อุดมเทพสมบัติในพระองค์มีชาติ อาทิตคือพระพรหม พระพิณ
พระอิศวร พระพาย พระพรุณ พระเพลิง พระยม พระไพศพ
พระอินทร พระจันทร์ พระอาทิตย์ แดพระองค์ทรงฤทธิธิศักดิ์อรรค
อคุตยาติเรก อเนกคุณคณามหามหรรณพ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
อัครบรมนารถบพิตร พระพุทธเจ้าอยู่หัวกรุงพระมหานครทวารวดีศรีอยุธยา
มหาคิตถภพพรรัตนราชธานีบุรีรมย์

เหนือคือโรตมางคัมหากระษัตริย์เจ้าทั้งปวงในลัทธิชมพูทวีป แดพระบาท
 เสด็จด้วยโอรุยาธิปัตติบริวารันต์มยุรณ มังคังคด้วย ข้างมา รพทพทนต์
 ยากกร สมนพราหมณาจารย์จตุรพรคประชาชน คนลัทธิลัทธิได้มย
 ประเทศนานาพรคณิกกร สโมสรมบรคฺสเกษมเปรมประชาราษฎร์
 เด็ดกันพันกว่าโบราณราชประเพณี มีพระราชหฤทัยไกรกรณาปรานี
 ดัดดัดโดยการทั้งหลาย หมายให้ทุกขูปตฤจราษฏรให้ดำเนินเกษม
 สุข โดยยุคคิธรรมอันบรร ขจรพระเกียรติปรากฏพระยศเช่นข้าทั่ว
 ทิศานุทิศ แดท้าวพระยามหากระษัตริราชเจ้าทั้งหลาย ก็แต่ง
 เครื่องบรรณาการให้ทูตานุทูตมาถวายบังคมพระบาทบรม บพิตรพระพุทธ
 เจ้าอยู่หัวมิได้ขาด แดพระบาทเสด็จสร้างโพธิ์ธรรมบามเพ็ญพุทธ
 การกกรรมปรมาธิคุณ อาทิคือสร้างพระวรเชษฐารามมหาวิหาร
 อันรจนพระพุทธปฏิมามหาเจดีย์บรมจุพระตำหนักธาตุสำเร็จ กุฏิ
 สถานปรภาการด้วยอริยวาดี แดทั้งสร้างพระไตรปิฎกกรรมจบ
 บริบูรณ์ทั้งพระบาทแดอรรถกถาฎีกาคันฐีวิจารณ์ทั้งปวง จึงแต่งหอพระ
 ตำหนักธรรมเสด็จ ถิ่นมณฑลพระสงฆ์อริยวาดีผู้ทรงศีลาคิณอันเสด็จ มา
 อยู่ครองพระวรเชษฐารามนั้นแล้ว ก็แต่งขุนหมื่นข้าหลวงไว้ดำรับ
 อารามนั้น แดจำหน่ายพระราชทรัพย์ไว้ให้แต่งจตุปัจจัยทาน ถวาย
 แก่พระสงฆ์เป็นนิจกาด แดให้แต่งนัฏทานศาลา แดประดาทพระราช
 ทรัพย์ให้แต่งโภชนาหารจันหันถวายแก่ภิกษุสงฆ์เป็นนิจกัตถรมิชาติ พระ
 บาทลัทธิเจ้าเอกาทศรฐอัครบรมนารถบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็มี
 พระราชโองการตรัสตั้งแก่ท้าวพระยาเสนาบดีมนตรีมุขทั้งหลาย ให้แต่ง
 การพระศัพตลัทธิพระพุทธเจ้าหลวง แดแต่งพระสุเมรุมาศสูงเด่นดับ

เจ็ดวา ประดับด้วยเมรุทิศเมรุรายราชวัครฉัตรทองฉัตรนาคฉัตรเบญจ
 รงค์นาคาเสด็จ ก็อัญเชิญพระศพเสด็จเห็นอัมหากฤษฏาธาร อันประ
 ดิบด้วยอภิมุกดั่งกตกรจนา แดท้าวพระยาเสนาบดีมนตรีมุขทั้งหลายน
 มาประดับแห่ห้อมล้อมมหากฤษฏาธาร ก็อัญเชิญพระศพเสด็จดีด
 โดยรักษาราชวัครไปยังพระเมรุมาศด้วยศับริวาร แดเครื่องดัดการ
 บุษานักหนา พระบาทสมเด็จพระเอกาทศศรีสุริยวงศบรมนารถพิตรพระ
 พุทธเจ้าอยู่หัว เสด็จไปถวายพระเพลิงพระศพสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง
 แดทรงไศกาพิไรรำลึกพระบรมเชษฐาต่าง ๆ เสนาบดีกรมฝ่ายหน้าฝ่าย
 ในต่างไศกาอาศรัยรำลึกในพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงถึง ความ หด
 ค้าง ๆ ให้นิมนต์พระสงฆ์สดับดังวาค์หนึ่งหนึ่ง ถวายพระราชนา
 เสร็จอัฐบริวารทักษิณานุชาพระสงฆ์ทั้งปวงเปนมเหสพาร.

๑ ฝ่ายพระยาคลองอู เมื่อทัพสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าดำกลับไ
 ยังกรุงพระนครศรีอยุธยาแล้ว พระยาคลองอูก็ทำนุบำรุงพระเจ้าหงสาวดี
 ไว้เป็นอย่างดี หวังจะเกลี้ยกล่อมหัวเมืองทั้งปวงให้ราบคาบเป็นปรกติ
 ก่อนจึงจะคิดการใหญ่ต่อไป จึงมีหนังสือไปประกาศแก่หัวเมืองทั้ง
 ปวงว่า เราผู้เป็นราชันต์ดาพระเจ้าหงสาวดี คิดถึงพระคุณสมเด็จพระ
 พระบิดาธิราช จึงให้ โหราพฤตจารย์ขับไล่ดูชะตาเมืองหงสาวดีที่จะ
 รัชศึกพระนครศรีอยุธยา โหราพฤตจารย์ผู้ทำนายว่า ชตาเมือง
 หงสาวดีขาดสูญแล้ว ที่จะรับรองข้าศึกนั้นถึงมาทเวดดาจะมากช่วยก็
 ไม่รอดเลย ในจะปราชัยเป็นมั่นคง แดว่าชตาเมืองของอูครั้งนี้ได้
 จตุรงค์โชค ถึงจะมีข้าศึกมากดุจคลื่นในพระมหาสมุทรก็ในจะปราชัย
 ไปเอง เพราะเหตุดังนี้เราจึงเชิญเสด็จพระเจ้าหงสาวดี แดกวาด

ครอบครัวชนมาดงรบนนเมืองทองอยู่ ทพพระนครศรีอยุธยาจะมา
คิดเมืองทองถึงหกหาญปั่นป่วนเป็นหลายครั้ง เด็ดทแถมทหารมาก
แดงด้อมอยู่ถึงสามเดือนเศษ ก็มิได้เมืองจนต่ำทไฟไป ก็เป็นบำเหน็จ
มือเมืองทองอุรับทพพระนเรศวรเอาไชยชนะไว้ได้ ท่านทงปวงก็ยอม
แจ้งอยู่ แต่พระเจ้าหงสาวดีเคยเป็นคู่ชอยู่ในเมืองหงสาวดีนั้นใด เรา
ก็อุดำหนองพระคุณให้เป็นคู่ชอุจนนั้น แต่หัวเมืองทงปวงอย่าได้
กินแห่งต้นเท่าที่ดังใดเคย เคยทำราชการนั้นใดก็ให้ทำราชการตุจากต
ก่อนนั้นเกิด.

๑ ฝ่ายหัวเมืองทงปวงได้แจ้งหนังสือพระยาของอุคังนั้น ทางเมือง
กเซอ ทางเมืองก็คิดแดงดังได้เป็นอันมาก แต่แต่งคนให้ขึ้นไปทรม
ทราบสืบสวนถึงเมืองทองอุเนื่อง ๆ จนศักราช ๙๕๓ ปีเถาะตรีศก
ก็ได้ออกความว่า พระยาของอุคังทำร้ายพระเจ้าหงสาวดีไวทงนหาโดย
ดัดยักคณญตุจรีดไม่ ความคิดอันนั้นเป็นแต่ให้กะเทพระมหาเถรเดียม
เพี้ยมบอก หัวเมืองทงปวงคิดกันจะยกไปรบชิงพระเจ้าหงสาวดีมา
ให้จึงได้ ทางเมืองก็จัดแจงไพร่พลเตรียมตัวยกขึ้นไปถึงเมืองจิตทอง
ขณะนั้น พระยาของอุคังให้นิมนต์พระมหาเถร เดียมเพี้ยมเข้ามาด้วย
นมัสการบอกว่า บัดนี้หัวเมืองทงปวงคิดกันยกมาจะรบเมืองเรา พระ
ผู้เป็นเจ้าช่วยคิดให้ โยมด้วย พระมหาเถรจึงว่าจะถ่วงอะไรแก่ย้าย
หัวเมืองเหล่านี้ แต่จะคิดด้วยตมปากก็จะถ่วงไปเอง พระยาของอุคัง
ฟังมีความยินดียิ่ง กราบนมัสการพระมหาเถรแล้ว ๆ เถา ๆ พระ
มหาเถรจึงกระซิบบอก อุบายให้พระยาของอุคังทุกประการ แล้วก็ไป อาราม
พระยาของอุคังแต่งเป็นหนังสือรับสั่งพระเจ้าหงสาวดี ไปถึงท้าวพระยา

หัวเมืองทั้งปวงว่า พระเคราะห์เมืองหงสาวดีร้ายนัก พระยาของ
ผู้หลานเรามีความกตัญญูกตเวทิต์จะเลี้ยงเมืองแก่ข้าศึก เลี้ยงตายรามัญทั้ง
ปวงจะไปเป็นเชลยกรุงพระนครศรีอยุธยา จึงรับเรามาวังเมือง
ของอู ได้รอดจากเงื้อมมือบ้จามิตรก็ค่อยเป็นสุขอยู่ ถ้าครบเจ็ด
ปีสิ้นพระเคราะห์แล้วก็จะกลับลงไปตั้งอยู่ณเมืองหงสาวดีดังเก่า แต่
ซึ่งหัวเมืองทั้งปวงคบคิดกันยกทัพมาทวงจะเปนกระบถฎ ฝ้ายท้าว
พระยารามัญ หัวเมืองทั้งปวงได้แจ้งในหนังสือรับดังดังนั้น ก็ดำคัญว่าจริง
ตกใจกลัวเป็นกำลัง ก็พากันเลิกทัพกลับไป.

๑ ครั้นศักราช ๙๕๔ ปีมีโรงจตุวาศก นักสร้างบุตรพระยาของอูจึง
คิดว่า บิดาไปพาเอาพระเจ้าหงสาวดีมาไว้ ให้ศึกพระนครศรีอยุธยา
มาคิดแทบจะเลี้ยงเมืองครึ่งหนึ่งแล้ว แต่หัวเมืองทั้งปวงก็เป็นเสียงศัตรู
พากันยกทัพมาจะตีเอาเมืองอีกเล่า แต่เหตุซึ่งเป็นทวงเพราะพระเจ้า
หงสาวดีองค์เดียว ถ้าจะได้ไหนเสียศึกจะวายเมือง จำจะตอบดั่ง
พระเจ้าหงสาวดีเลี้ยงให้ด้วยบุญแล้วเมืองของอูจึงจะเป็นสุข คิดแล้วก็
ประกอบยาพิศม์ลอบได้ในเครื่องเสวย พระเจ้าหงสาวดีมีทนต์ด้วย
เข้าไป พระองค์ก็ดื่มน้ำจืดจืด พระยาของอูว่าพระเจ้าหงสาวดี
สวรรคตโดยที่ตกใจ จึงให้ไต่สวนไต่เตียงก็ได้ความว่านักสร้างบุตร
ประกอบยาพิศม์ให้พระเจ้าหงสาวดีเสวยเข้าไป พระยาของอูเหตุ
ผลตระหนักแล้วทศโศกใจใหญ่มีรู้ที่จะทำประการใด จึงไปบอกแก่พระ
มหาเถรเถรพร้อมโดยเหตุทุกประการ พระมหาเถรได้แจ้งดังนั้น
ตกใจ จึงว่าเอะการเราเลี้ยงแล้ว บุตรท่านเป็นคนโหดเหี้ยมนักหา
บุญญาไมได้ ส้มด้วยพระบาฬว่า มีบุตรถ้าไม่ดีแล้วก็เป็นศัตรูกับบิดา

มารดา ท่าน^๕อุปมาดังพฤษชาติอันจะตายเพราะถูก พระยา
 ดองอยู่ได้ฟังพระมหาเถรก็โหม่นน้อยใจแก่บุตรเป็นกำลัง จึงกราบ
 นมัสการพระมหาเถรแล้วว่า พระผู้เป็นเจ้าจะคิดฉันใดดี พระมหาเถร
 จึงว่าการดีเสียไปไม่สมควรแล้ว จะต้องการอันใดให้หัวเมืองทั้งปวง
 เป็นเดือนศักราช เราจะทำความดีไว้น่าเกิด ท่านจงให้ชาวเมือง
 โทนที่^๕หัวเมืองแล้ว จึงมีหนังสือไปถึงหัวเมืองทั้งปวงว่า พระเจ้า
 หงสาวดีทรงพระประชวรได้สามวันแต่ตั้งจตุรศก เราผู้เป็นราชันดา
 จะทำการถวายพระเพลิงศพของพระคุณให้ถึงขนาด แล้วหัวเมืองทั้ง
 หาดย^๕ผู้ใดรู้พระคุณจะมาช่วยก็ตามมีมากก็ตามอำนาจไศรยนั้นเกิด แด
 ตัวเราถึงถวายพระเพลิงเสร็จแล้วก็ได้ คิดตั้งตัวเป็นใหญ่ จะไปฟัง
 พระบรมโพธิ์สมภาร ดมเด็จพระนเรศวรบริพัตรเป็นเจ้าณกรุงพระนคร
 ศรีอยุธยา ถ้าท่านมีหนังสือไปดังนี้หัวเมืองทั้งปวงก็จะเห็นความจริง
 จะตั้งอาณาเขตของเร ถ้าผู้ใดมากเห็นเป็นสุจริต ถ้ามีมาจะไปฟังกรุง
 พระนครศรีอยุธยา ดิฉันก็จะเอาคดีอัน^๕ไปได้ ความดีก็จะม
 แก่เราสืบไป พระมหาเถร^๕จึงบอกอุบายให้พระยาของอยู่แล้วตั้งว่า
 ซึ่งจะแต่งการถวายพระเพลิงศพให้ค่อยทำช้าช้า ความดีจึงจะปรากฏ
 ไปนานาประเทศ ตั้งแต่พระมหาเถรก็เข้าไปอาราม พระยาของอยู่ก็มี
 หนังสือไปถึงหัวเมืองทั้งปวงจุ้คำพระมหาเถรทุกประการ ทำพระยา
 พระหัวเมืองทั้งปวง เห็นผู้ถือหนังสือ โทนที่^๕หัวเมืองแล้วแจ้งในหนังสือว่า
 พระเจ้าหงสาวดีได้ตั้งจตุรศกโดย ก็มีได้มีความรังเกียจกันแห่ง
 ต่างคนก็โหม่นคิดก่อการมาถึงพระเจ้าหงสาวดีเป็นอันมาก ที่มกคณู
 รัพระคุณก็มายังเมืองของอยู่ ช่วยแต่งการที่จะถวายพระเพลิงศพ

หนา ตางเมืองกมิได้ไปช่วยพระยาของอุ ไปเข้าหาพระยาทะเลอัน
 ส้มเด็จพระนครเป็นเจ้าให้อยู่ดำไว้ราชการ เมืองเมาะตะเมาะดำแดง
 ฝ่ายพระยาของอุครั้นตกแต่งการพระศพระเจ้าหงสาวดีเสร็จแล้ว ก็
 ถวายพระเพลิงโดยราชประเพณีพระมหากษัตริราชเจ้าสืบมา.

๑ ฤศักราช ๙๕๕ ปีมะเส็งเบญจศกณเดือนนี้ พระยาของอุแต่ง
 ราชทูตอุปทูตตรีทูตถือพระราชดำณ คุมช้างมาเฝ้าราชบรรณาการ
 มาถวายแด่พระบาทสมเด็จพระเอกาทศศรีสุริยวงบรมนารถพิตรพระพุทธเจ้า
 อยู่หัวณกรุงพระนครศรีอยุธยา ขอพึ่งพระราชสมภารสืบไป ใน
 เดือนนั้นพระยาด่านช้างก็แต่งราชทูตอุปทูตตรีทูตถือพระราชดำณ แด่เครื่อง
 บรรณาการมาถวายบังคมสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ขอพึ่งพระบรม
 โพิธิสมภาร ทรงพระกรุณาให้เบิกทูตานุทูตมาถวายบังคมในพระที่นั่ง
 มังคลาภิเศก ครั้นพระราชปฏิสันถารตามธรรมเนียมแล้ว ครั้นให้
 เสด็จดูแขกเมืองแด่พระราชทานรางวัลโดยขนาด ในปริมเส็งเบญจศก
 เดือนดำนัน ข้าหลวงผู้วังเมืองเมาะดำแดง จับได้พระยาพะโรดมอญ
 ขบถทั้งปวงอยู่ริมฝั่งน้ำตองนั้นตั้งมาถวาย แด่เมฆมอญอันอยู่ในเมือง
 เมาะดำแดงแด่เมืองเมาะตะมะนั้นกราบคาบไปจนเมืองของอุ.

๑ ฤศักราช ๙๕๖ ปีมะเมียศก พระบาทสมเด็จพระเอกาทศศรีสุริยวง
 บรมนารถพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็มีพระราชโองการตรัสแก่พระยา
 ศรีพิศสุวรรณให้สถาปนาพระที่นั่งอรรณพอันอดงกฏาจนมา หิมิตด้วย
 แก้วกาญจนพิศดาร จตุรมุขรัตนาคันถนกกฏาการบราต์เรืองรัตนชาติ
 มเหศวรด้วยพระขบวนเสร็จ จึงตั้งโรงระบำซ้ายขวา ก็ให้แต่งเรือคัน
 ทั้งปวง อาทิคือไชยสุพรรณหงษ์พยุหบาตรา วรสุพรรณหงษ์พยุหบาตรา

พระศรีธรรมไตรปิฎก ไกรสรพิมานไชย ไกรจักรรัตน แด่เรือพระครู
 พาหนะ เรือไชย เรือรูปสัตว์ทั้งปวง แด่เรือสิ่งใดอันทรย์ เรือหัดคินทร
 เรือนรสิงห์ แด่เรือจากพราก แด่เรือแซทองพิฆาฏทอง แด่เรือเลาคา
 อันได้มาแต่เมืองหงสาวดี แด่คกแด่เรือคันทั้งปวงอันอวดกฏาณา
 โสภาศพรณรายโดยอันคับคั้นเชือกแต่ปลายเชือก แด่พดผพายทั้งปวง
 นั้นประดับด้วยเครื่องอาภรณ์เสื่อทองหมวกทองพายทอง แด่ก็ให้แต่ง
 เรือจำนำท้าวพระยาผ่านนคราเสนาบดีมนตรีมุขตฤกษุณทั้งหลาย หมาย
 เปนอาทศิราชดีหัดดีหัด แด่เรือไชยท้าวพระยาสุวรรณคโลกกำแพงเพชร
 ศุโขไทย แด่เรือไชยจุฑามณีแต่เหนือหน้าท้ายหน้า แด่เรือจำนำขุนช้าง
 ขุนม้าขุนคาวจขุนคานขุนการทหารพดเรือนทั้งปวง ก็ให้ตรวจตราเป็น
 คู่แข่งแต่งเป็นคู่ขันต่าง ๆ ครั้นถึงทิวพารภาตพระราชพิธีอาศุยุช ก็ให้
 ประดับพระที่นั่งอรรณพด้วยเครื่องอวดการมเหศวรพิจิตรโสภาศษชาติ
 แด่จามรทั้งปวง จึงให้เอาพระครูพาหนะอันรจนาประดิษฐานพระ
 พิศิวงกรรมออกคังนาค แด่ให้พระราชครูทั้ง ๔ กระทำการพระราช
 พิธีอาศุยุช จึงให้ตั้งเรือแห่แต่ให้เทียบเรือคั้นแต่เรือแข่งทั้งปวงตาม
 ขบวน จึงให้เบิกพระราชกุมารแด่พระราชนัดดาแด่ท้าวพระยาผ่านนคร
 ราชมหาเสนาบดีทั้งปวง มาประชุมในหน้าพระที่นั่งอรรณพ แด่ให้
 เบิกทูตานุทูตอันมาแต่เมืองคองอแต่เมืองด่านข้างนั้นมาถวายบังคม แด่
 ให้เบิกพระสังฆราชคามวาสีอริยวาสี แด่พระสังฆมณฑลทั้งปวงอันใน
 ธรรมาคันที่จะถวายพระพรนั้นเสร็จ พระบาทสมเด็จพระบรมบพิตรพระ
 พุทธเจ้าอยู่หัว ก็เสด็จด้วยพระราชนทรยานมายังพระที่นั่งอรรณพ
 จึงคือนทเทวีเป็นประภม พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็เสด็จ

ออกในพระที่นั่งครุฑพหัฒน์รจนา จึงคือนทเทรเปนทศกัณฐะ ปรโคม
 ช้องกลองครุฑยนครท่งปวง จึงเบิกเรือกัณพระไชยสุพรรณหงษ์ แด
 วรสุพรรณหงษ์พหัฒน์รจนา ให้นำเรือกัณเรือกัณแข่งท่งปวงชนมาถวาย
 บัณคมพระบาทบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว โดยการพระราชพิธีอาศัวยุช
 พระบาทสมเด็จพระบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวที่ประลัษเรือกัณไชยสุพรรณ
 หงษ์พหัฒน์รจนา วรสุพรรณหงษ์พหัฒน์รจนา แดเรือกัณท่งปวง พระ
 ราชทานแก่พระดังษราชคามวดีอัญญาดี แดพระดังษมหานครราช
 ณะท่งปวงอันเข้ามาถวายพระพรนั้น แดวกเอาเงินต้นองเรือกัณท่งปวง
 เปนเครื่องบูชาถักการจุบัจายทานแก่พระดังษท่งหลาย ครนเรือกัณ
 แดเรือกัณแข่งท่งปวงถวายบัณคมแล้ว แดพายชนไปอยู่โดยทำเนียบ
 เทียบเปนคู่เข้าถนดท่งวางเรือนนี้ไธด จึงยกธงอาศัวยุชในนำพระที่นั่ง
 ให้เปนลัศคัณ กัณช้องไชยวางเรือกัณครัสมรรคไชย ไกรธรมช
 พายแข่งกันลงมาเปนอาทิแล้ว กัณวางเรือกัณแข่งท่งปวงแข่งกันลงมาโดย
 อันดับ ครนแข่งเรือกัณท่งปวงเสร็จแล้วจึงเคยงคูลกชุน แดวกประลัษ
 พระราชทานรางวัลแก่ผู้ชนะท่งปวงเสร็จ พระบาทสมเด็จพระบรมบพิตร
 พระพุทธเจ้าอยู่หัวที่เด็จจุประเวศยังพระราชมนเทียร ในบัดเดียนั้น
 กัณมีพระราชโองการครวัคแก่พระยารัตนบาด ใหรัจนาพระพุทธปฏิมา
 ดัมาธิเปนพระพุทธรูปต้นองพระองค์หาพระองค์ องค์หนึ่งบุทองนพคุณ
 ทรงเครื่องมงกุฎกณทลพาหุวัค ย่อมประดับเนาวรัตน แดบัถตั้งกั
 นนบุทองจำหลักประดับเพชรรัตน องค์หนึ่งบุทองนพคุณ บัถตั้งกัณ
 บุทองจำหลัก องค์หนึ่งนเปนพระพุทธปฏิมานาคาคันะ พระพุทธองค์
 นนรจนาด้วยนาคตัวดี แดเครื่องทรงนบุทองจำหลักประดับเนาวรัตน

แต่บัดถึงกัณห์รจนาคด้วยนาคธำมดี พระพุทธปฏิมาบุเงินสององค์ แด
ฐานเงินจำหัดกัณห์รพางค์ ครั้นเสร็จพระบาทสมเด็จพระบรมพิตรพระ
พุทธเจ้าอยู่หัว ก็มีพระราชโองการตรัสตั้งแก่เจ้าพระยาจักรี ให้แต่ง
การพระราชพิธีไถ่เรือแด่ให้รับพระพุทธปฏิมาอันให้สถาปนานั้น

๑ ถึง ๖ คำเพดรุ่งแล้วสองนาฬิกา ให้เอาเรือไชยสุพรรณหงษ์
พยุหบาตรา แดวรสุพรรณหงษ์พยุหบาตรามาประทับขนาน แดให้
เอาเรือพระครุฑพาหนะออกคังฉาน แดให้เทียบเรือคันศรีธรรมไชย
ไกรสรมุขพิมานไชยไกรจักรรัตน แดเรือคันทั้งปวงโดยชบวนแท้ แด
ก็เทียบเรือจำนำท้าวพระยาทุกขุนทั้งปวงคังแท้โดยชบวนสรรพ จึง
อัญเชิญพระพุทธปฏิมาทองนพคุณทรงเครื่องนั้น ขึ้นข้างคันพระคชาธาร
ดังหารคชสิทธิ์ แดเชิญพระพุทธปฏิมาทองนพคุณองค์หนึ่งเถ้านข้างคัน
พระศรีไชยศักดิ์ แดพระคชาธารทั้งสองนี้ประดับด้วยเครื่องคชาธารณ์
แดผูกเครื่องสำหรับพิไชยสงคราม จึงรับพระพุทธปฏิมาทั้งสององค์
แต่นำพระราชวังลงไปประทับเกย แดเอาเรือวรสุพรรณหงษ์พยุหบาตรา
เลื่อนเข้ามารับพระพุทธปฏิมาทั้งสองพระองค์ ออกไปคังชดमारคเสร็จ
พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็เสด็จลงเรือไชยสุพรรณหงษ์
พยุหบาตรา ครั้นได้อุดมเพดาก็คดายเรือพระที่นั่งไชยสุพรรณหงษ์ออก
ไปจากขนาน แดเรือวรสุพรรณหงษ์ซึ่งรับพระพุทธปฏิมานั้นไปเป็นนำ
แดประดับด้วยเรือแห่อันรจนาคาตาศ โดยชบวนนำหัด พระบาทสมเด็จพระ
พุทธเจ้าอยู่หัวก็เสด็จพยุหบาตรา ลงไปบรรทมขนานในบางกตาน
ดำรงให้เตียงท้าวพระยาเสนาบดีมนตรีมุขทั้งหัดเสด็จ ก็ให้เอาเรือ
บรรดาเข้าชบวนแห่ทั้งปวงออกจับชบวนโดยชนิด แดเรือบรรดาแห่พระ

พุทธเจ้าทรงปวงนนั้น ก็ไว้ให้แท้พระพุทธเจ้าขึ้นมา ครั้นถึงเพลาช้าย
แล้วต้องนาฬิกาห้าบาท ส้มเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวก็ทรงเครื่องสรรพ
ภรณ์วิจิตรดีตากาญจนเสด็จ แล้วเสด็จทรงพระที่นั่งบนบกรัตนมหาพิมาน
อันอดังการเรือไชยสุพรรณหงษ์พยุหบาตรา คดาคัดขึ้นโดยขบวนเสด็จ
ประเวศมาประทับท่าขนานมหาธาตุศรี คอยทอดพระเนตรขบวนแท้พระ
พุทธปฏิมากร อันมหาพาราณสีเรกด้วยเรือต้นทองปวงนนั้น ครั้นเรือ
พระพุทธปฏิมากรบรรทมขานแล้ว ก็อัญเชิญพระพุทธปฏิมากร เสด็จ
ทรงพระศารธารแห่กลับไปยังประดิษฐานไว้ ณ พระศรีธรรมพรหมคาวม แล้ว
ให้ตั้งการส้มโภชนาถนมหรศ ๗ วันมโหฬารยิ่งนัก.

๑ ครั้นวัน ๑ ๕ ๒ คำ ทูตานุทูตเมืองด้านข้างเมืองของเข้าเฝ้า
กราบถวายบังคมดา พระราชทานรางวัลแก่ทูตทั้งสองเมืองเป็นอันมาก
ฝ่ายทูตานุทูตต่างคนต่างกลับไปเมือง อันพระเกียรติพระยศแผ่ไพศาล
ไปทุกหนนาประเทศธานีใหญ่่น้อยทั้งปวง ก็เกรงพระเดชเดชาภาพเป็น
อันมาก พระนครศรีอยุธยาครั้งนั้นเกษมสุขสมบูรณ์ยิ่งนัก.

๑ ดุจกราช ๘๕๗ ปีมะแมดัดปีกก ทรงพระกรุณาตั้งพระราชกำหนด
กฎหมายพระไอยการ แดด้วยจัดพัฒนากวณอนตาด แดพระ
กิตปนา ถวายเป็นนิตยภัตรแก่ตั้งฆารามคามวาสีอริยวาสีบริบูรณ์
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชบุตรสองพระองค์ องค์หนึ่งทรงพระนาม
เจ้าฟ้าสุทัศน์ พระอนุชาทรงพระนามเจ้าฟ้าศรีเสาวภาคย์ ๗ ประชวร
พระยอเดี่ยพระเนตรข้างหนึ่ง ส้มเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงยกพระราชบุตร
ผู้พชนเป็นพระมหาอุปราช อยู่มา ๔ เดือนเศษพระมหาอุปราชกราบ
ทูลพระกรุณาว่า จะขอพิจารณาคณออก ส้มเด็จพระเจ้าอยู่หัว

ตรัสว่าจะเป็นขบถฯ พระมหาอุปราชความกลัวพระราชบิดาเป็นกำลัง
ออกจากที่เฝ้าแต่ตั้งมาพระราชวังบวรสถานมงคล เพลาค่ำด้วยยาพิษมี
สัตว์รศ ต้มเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระโสมนัสได้ภาณุภาพถึงพระราช
โอรสเป็นอันมาก แล้วให้แต่งการพระราชทานเพลิงพระศพตามอย่าง
พระมหาอุปราช ต้มเด็จพระบาทบรมนาถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว
ตั้งพระไทยบำเพ็ญทานการกุศลเป็นอเนกประการ.

๑ ครั้นตุศักราช ๙๖๓ ปีมฤตวันศก ทรงพระประชวรหนักเสด็จสวรรคต
อยู่ในราชสมบัติได้ ๙ พระพรรษา.

แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๔ (เจ้าฟ้าศรีเสาวภาคย์)

๑ จึงท้าวพระยาเสนาบดีมนตรีมุขทั้งห้าฯ พร้อมทั้งพระสังฆราช
คามวาสีอริยวาดีปฤชากันเสด็จ อัญเชิญเสด็จสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ
พระศรีเสาวภาคย์ ซึ่งเสด็จพระเนตรข้างหนึ่ง ขึ้นผ่านพิภพไอลูรับ
สวรวาริชปิตักขยราชประเพณีสืบไป ต้มเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้แต่ง
การถวายพระเพลิงพระศพสมเด็จพระราชบิดา โดยราชประเพณีพระ
มหากษัตริย์เจ้าแต่ก่อน.

๑ ตุศักราช ๙๖๔ ปีชวดจัตวาศก พระศรีศิลป์บวชอยู่วัดระฆัง รุ่ง
พระไศรยปฏิญาณทัต ได้สมณถานันดรเป็นพระพิมลธรรมอนันตปรีชา
ชำนาญทั้งไตรเพททางศาสดาราชดำคร มีศิษย์โยมมาก ทั้งสม
ศรีธรรมรักษากถาถวายตัวเป็นบุตรเลี้ยง ครองนงเยาว์ชาญคนทั้งหลายนับถือ
มาก จึงคิดกันกับจมนศรีธรรมรักษ์แต่ศิษย์โยมเป็นความลับ ช้องต้ม
พรรคพวกได้มากแล้ว กับวิวัดออก เพลาพลบค่ำก็พากันไปชุม

พดณปรางวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ครั้นได้อุดมนักขัตฤกษ์กัณฑ์กฤต
มาพันประทุมมกตสุนทรเข้าไปได้ในท้องสนาม ชุมนางซึ่งนอนเฝ้าเฝ้า
ความกราบทูต ส้มเด็จพระเจ้าอยู่หัวคกพระไทยทรงตั้งไปเป็นครู จึง
ตรัสว่าเราแล้วก็ตามเกิด แต่อย่าให้ลำบากเลย พระพิมลเจ้าพระ
ราชวังได้ ก็ให้กุมเอาพระเจ้าแผ่นดินไปให้พ้นนาไฉนคอง รุ่งขึ้นให้
นิมนต์พระสงฆ์บั้งสักถร้อยหนึ่ง ให้รูปเทียนมาแต่กัณฑ์ให้สำเร็จโทษ
ด้วยท่อนจันทน์ เอาพระศพไปฝังณวัดโคกพระยา พระศรีเสาวภาคย์
อยู่ในราชสมบัติหนึ่งกับต้องเดือน.

แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาที่ ๑ (ทรงธรรม)

๑ ส้มเด็จพระพิมลธรรมเสด็จขึ้นผ่านพิภพกรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยา
ทรงพระนามสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงธรรมอันมหาประเสริฐ ทรง
พระกรุณาให้ห่มนุ่งศรีธรรมราชเป็นอุปราช อยู่ ๗ วัน มหาอุปราช
ประจวบตรง ๓ วันสวรรคต ส้มเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้แต่งการพระราช
ทานเพลิงตามอย่างอุปราช.

๑ ครึ่งหนึ่งขุนเข้ามาค้าขายหดยา ยี่ปุ่นโกรธว่าเสนาบดีได้
เป็นธรรม คบคิดกันเข้าด้วยพระพิมลเจ้าพระมหากษัตริย์เสีย ยี่ปุ่น
คุมกันได้ประมาณห้าร้อยยกเข้ามาในท้องสนามหลวง คอยจะกุมเอา
พระเจ้าอยู่หัวอันเสด็จออกมาฟังพระสงฆ์บอก หนังสือพระที่นั่งจอมทอง
ข้ามหลัง ขณะนั้นพอพระสงฆ์วัดประดู่โรงธรรมเข้ามาแปดรูป พาเอา
พระองค์เสด็จออกมาค่อนายี่ปุ่น ครั้นพระสงฆ์พาเสด็จไปแล้ว ยี่ปุ่น
ร้องขอของขนาว่าจะกุมเอาพระองค์แล้วเป็นไรจึงนิ่งเสียแต่ ยี่ปุ่นทุ้ง

เถียงกันเป็นโกตาหุด ฝ่ายพระมหาอำมาตย์คุมพลได้ไต่รบยับันล้มตาย
เป็นอันมาก ยี่สิบแตกไปจากพระราชวังลงดำเกาหินไป คงแต่นม
ดำเกาเมืองยี่สิบก็มิได้เข้ามาค้าขายณกรุงเลย พระมหาอำมาตย์
ให้ไปเชิญเสด็จสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเข้าพระราชวัง เพลาเช้าเสด็จ
ออกท้องพระโรง พร้อมท้าวพระยาเสนาบดีมนตรีมุขทั้งหลาย
ทรงพระกรุณาตรัสว่าราชการครั้งนี้ พระมหาอำมาตย์มีความชอบ
มาก ให้เป็นเจ้าพระยาภักดาโหมสุริวงษ์ พระราชทานเครื่องอุปโภค
บริโภคเป็นอันมาก แล้วสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชโองการให้วิเสท
แต่งกับบิณฑิณถวายพระสงฆ์วัดประทุมเป็นนิคมถาวรอัตรา.

๑ ศักราช ๙๖๕ ปีเถาะเบญจศก สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้ชักพระ
มงคลบพิตรอยู่ฝ่ายขวานออกมาไว้ฝ่ายตะวันตก แล้วให้ก่อพระมรุภ
ได้ ในปิ่นหนึ่งหนึ่งคือเมืองคนาวศรีบอกรเข้ามาว่า กองทัพพม่ามอญ
มาล้อมเมือง ขอพระราชทานกองทัพไปช่วย สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ตรัสให้พระยาพิไชยสงครามเป็นแม่ทัพ ยกออกไปถึงเมืองสังขร นาย
ทัพนายกองบอกเข้ามาว่าเมืองคนาวศรีเสียแก่ข้าศึกแล้ว สมเด็จพระ
เจ้าอยู่หัวให้หากองทัพกลับ.

๑ ศักราช ๙๖๘ ปีมีเมียขุศก ทรงพระกรุณาให้พูนดินนำพระ
วิหารแถบไว้เป็นที่สำหรับถวายพระเพลิง ในปิ่นเมืองสุระบุรีบอก
มาว่า พวามอญพม่ารอยเท้าอันใหญ่บนไหล่เขาเห็นปลาด สมเด็จพระ
เจ้าอยู่หัวมีพระไทย เสด็จด้วยพระที่นั่งเรือไชยพยุหบาตรา พร้อมด้วย
เรือท้าวพระยาเสนาบดีราชดาสดาโดยขดมารคนท่ธารประทับท่าเรือ รุ่ง
ขึ้นเสด็จทรงพระที่นั่งสุวรรณปฤษฎางค์ พร้อมด้วยคเชนทรเสนาคนิก

เป็นอันมาก ครั้นนั้นยังมีได้มีทางสถิตมารค พราณบุญเป็นมัลลเทศ
 ก็นำติดคัตติงไปถึงเชิงเขา ส้มเด็จพระเจ้าอยู่หัววัดวัดทอดพระเนตร
 เห็นแท่นพระบรมพุทธรูปบาท มีตายลักษณะก่งจักรประกอบด้วย
 อัญสุตรศคมหามงคตร้อยแปดประการล้อมด้วยพระบาฬี แล้วต้องกับ
 เมืองดังคาบอกเข้ามาว่า กรุงศรีอยุธยาเมืองพระพุทธรูปบาทอยู่เหนือ
 ยอดเขาสุวรรณบรรพต ก็ทรงพระโสมนัสปริดาปราโมทย์ ถวายทักษิณ
 เห็นพระอุมางคศิโรตม์ด้วยเบญจางคประดิษฐ์เป็นหลายครา กระทำ
 ดัการบูชาด้วยรูปเทียนคันธรรคจะนับมิได้ ทั้งท้าวพระยาเสนาบดีกระวี
 ราชนักปราชญ์บัณฑิตยชาติทั้งหลาย ก็ถวายวันทนประณามน้อมเกล้า
 ด้วยเบญจางคประดิษฐ์ ต่างคนมีจิตโสมนัสปราโมทย์ยิ่งนักกระทำ
 ดัการบูชา ส้มเด็จพระเจ้าอยู่หัวอุทิศถวายวนาสถานเป็นบริเวณออก
 ไปโยชน์หนึ่งโดยรอบ แล้วทรงพระกรุณาตรัสสั่งให้ข้างจัดการสถาปนา
 เป็นมรรฐปสร่วมพระบรมพุทธรูปบาท แด่สร้างพระอุโบสถพระวิหารการ
 เปรี๊ยญตึกกวางอันสูงชันเป็นอเนกนุประการ แล้วให้ฝรั่งต้องกตัตติ
 ทางสถิตมารคกว้างสิบวาตรงตรงตลอดถึงท่าเรือ ให้แผ้วถางทูปราบ
 ให้ รัตนารเป็นถนนหลวงเดรัจฉาน ส้มเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จจากตัมถึงท่า
 เรือ ทรงพระกรุณาตั้งให้ตั้งพระราชนิเวศน์ตำหนักฟากตะวันออก ให้ชื่อ
 พระตำหนักทำเจ้าต้นก ขณะนั้นฝ่ายเอาดอกเดาปักปักถั่วเรือไชย
 ทอดพระเนตรเห็นครีว้างงามดีอยู่ ครั้นเสด็จกลับถึงกรุงสั่งให้แปลง
 ปักถั่วเรือไชยเป็นเรือก่ง ทรงพระกรุณาเร่งรัดให้ข้างสร้างมรรฐป
 พระพุทธรูปบาทเอาวาศบริเวณทั้งปวงสืบสืบสำเร็จ ส้มเด็จพระเจ้าอยู่
 หัวเสด็จขึ้นไปกระทำการฉลอง มังฆมนมหรศพสมโภชเจ็ดวัน แล้ว

แต่ตั้งจากด้ายยังกรุงเทพมหานคร ในปีนั้นปรากฏวิเศษมหาดูท่าตายลงจน
ถึงชนครุพนธ์อัญองค์.

๑. ดุคักราช ๙๙๙ ปีเถาะนพศก ทรงพระกรุณาแต่งพระมหากษัตริย์
คำหัตถวง แต่สร้างพระไตรปิฎกธรรมไว้สำหรับพระสงฆ์เจ้าตามบรรณ
ครุณณวัน ๕ ๖ ๒ คำ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระประชวรเดือนหนึ่งกับ
สิบหกวันแต่ตั้งสวรรคต พระเจ้าทรงธรรมอยู่ในราชสมบัติ ๒๕ พระพรรษา
พระองค์มีพระราชบุตรตามพระองค์ พระองค์เป็นประณมนนทรงพระ
นามพระเชษฐาธิราชกุมาร พระองค์ที่ดองนั้นทรงพระนามพระพันปี
ศรีศรีตบ พระองค์ที่ดองนั้นทรงพระนามพระอาทิตย์วงษ์.

แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาที่ ๒ (พระเชษฐาธิราช)

๑. จึงเสนาพฤตมาตย์ราชปโรหิตาจารย์ทั้งหลาย มีเจ้าพระยา
กตาทิโหมสุริวงษ์เป็นประธาน ปฤกษาพร้อมกัน อัญเชิญสมเด็จพระ
พระเจ้าลูกเธอพระเชษฐาธิราช ขึ้นราชภิเศก ครอบครอง พระนครกรุงศรี
อยุธยาโดยราชประเพณี อยู่มาได้ ๗ วันพระพันปีศรีศรีตบผู้เป็นพระ
อนุชาทรงพระโกรธว่าขุนมนครมีไต่ยกกราชสมบัติให้ ก็พาพรรคพวก
ของพระองค์ตอบหนีไปยังเมืองเพชรบุรี ช้องลุ่มพวกพดจะยกเข้ามา
สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินตรัสทราบเหตุให้แต่งกองทัพออกไป พระพันปี
ศรีศรีตบมีทันได้จัดแจง กองทัพตั้งอ้อมจับได้กุมเอามาถวาย ทรงพระ
กรุณาให้ประหารชีวิตตรึงด้วยวัดโคกพระยา แต่ชาวเมืองเพชรบุรีที่เข้าใจ
เข้าด้วยพระพันปีศรีศรีตบนั้น ให้เอาตัวเป็นตะพุ่นหญ้าข้างทางตั้ง อยู่มา
๔ เดือนเศษมารดาเจ้าพระยากตาทิโหมถึงแก่กาตกริยา แต่งการศพเสร็จ

แล้วเจ้าพระยาตากโหมสุริวงษ์ออกไปตั้งการปลงศพณวัดกุฎี ข้าราชการ
ฝ่ายทหารพลเรือนผู้ใหญ่ผู้น้อยออกไปช่วย นอนค้างอยู่เป็นอันมาก
ฝ่ายข้าหลวงเดิมพระเจ้าอยู่หัวกราบทูลยุยงเป็นความลับว่า เจ้าพระยา
ตากโหมสุริวงษ์ทำการครองใหญ่หลวงนัก หากเอาการศพเข้ามาบังไว้
เห็นที่จะคิดประทุษร้ายต่อพระองค์เป็นมั่นคง สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมิได้
มีวิจารณ์ให้ลองแท้ ตกพระไทย ตรัสให้ชาวบ่อนล้อมพระราชวัง
จนประจักษ์ว่าแล้วเตรียมทหารในไว้เป็นกองกอง จึงดำรัสให้ขุนมหา
มนตรีออกไปหาตัวเจ้าพระยาตากโหมสุริวงษ์เข้ามา ขณะนั้น
สรวเพรภักดีดอดหนังดีอดับไปก่อนว่า พระโองการจะให้หาเข้ามา
คุมวย บัดนี้เตรียมไว้พร้อมอยู่แล้ว เมื่อเจ้าคุณจะเข้ามานั้นให้คาด
เชือกเข้ามาทีเดียว ครั้นขุนหมานตรียออกไปถึงกราบเรียนว่า พระ
โองการให้หา เจ้าพระยาตากโหมสุริวงษ์แจ้งการซึ่งจมนสรวเพรภักดี
บอกไปได้นอยู่แล้ว จึงว่าขุนทามกตางขุนนางทั้งปวงว่า เราทำ
ราชการตัญญูแต่ครั้งพระพุทธเจ้าหลวงมา ท่านทั้งปวงก็แจ้งอยู่
ตั้งแต่เมื่อพระพุทธเจ้าหลวงสวรรคตแล้ว ถ้าเราภักซัดมบัติท่านทั้งปวง
เห็นจะพ้นเราเจียวฤๅ ขุนนางทั้งปวงกราบแล้วจึงว่าราชการทั้งปวง
ก็ตั้งชชาติอยู่แก่เทพพระกรุณาฉัน ที่จะมีผู้ใดขัดขวางนั้น ข้าพเจ้า
ทั้งปวงเห็นไม่มีแล้ว เจ้าพระยาตากโหมสุริวงษ์จึงว่าท่านทั้งปวงจง
เห็นจริงด้วยเราเถิด เราตัญญูคิดว่าเป็นลูกเจ้าเข้าแคง จึงเป็นต้น
คิดอ่านปลุกษามิให้เสียราชประเพณี ยกราชสมบัติถวายแล้วยังห้าม
ความดีไม่ ฟังแต่คำคนยุยงกตัญจะมาทำร้ายเราผู้มีความชอบต่อ
แผ่นดินอีกเล่า ท่านทั้งปวงจะทำราชการไปข้างหน้าจงเร่งคิดเถิด ขุนนาง

๒๒
 ทนจนกราบแล้วว่าอันพระกรุณาว่านควรหนักหนา เจ้าพระยาตากาโหม
 สุริวงษ์คิดว่าทงที่ขุนนางทงปวงเห็นยังไ้อารมณ์แปลกต่าง อยู่มีจิตใจเป็นแท้
 จึงร้องดังทงดวงพันให้กุมเอาตัวขุนหมานนตรีแต่ไพร่ซึ่งพายเรือ มา นัน
 ไวให้ ดั้น ทงดวงพันก็กรุกกันจับเอาขุนหมานนตรีแต่ไพร่ไปคุมไว้ ขุนนาง
 ทงปวงเห็นดังนั้นต่างคนตกใจหน้าซัดตงทุกคน เจ้าพระยาตากาโหม
 สุริวงษ์เห็นดังนั้นจึงว่า บัดนี้พระเจ้าแผ่นดินว่าเราทำการประชุมขุนนาง
 พร้อมมุตทงหนักการกระบถ ก็ท่านทงปวงซึ่งมาช่วยเราโดยสุจริตนี้จะ
 มีพดอยเป็นกระบถด้วยฤา ขุนนางทงปวงพร้อมกันกราบเรียนว่า เป็น
 ธรรมดาอยู่แล้ว อุปะมาเหมือนนิทานบรมโพธิสัตว์คือนายดำเกา
 คนทงหลายโดยท่านไปค้า ใช้ ไปไปถึงท่ามกถางมหาสมุทรต้องพญไหญ่
 ดำเกาจะอับปางอยู่แล้ว บรมโพธิสัตว์จึงคิดว่าถ้าจะนั่งอยู่ดังนั้นก็พะ
 กันตายเสียดังทงดำเกา จึงตั้งสัตย์อธิษฐานว่าถ้าอาตมาจะดำเรือก่
 พระบรมโพธิญาณ ขออย่าให้ดำเกาอับปางในท้องพระมหาสมุทร
 เดชะอานุภาพบารมีบรมโพธิสัตว์ ดำเกาก็มิได้จลาจล แถ่นด่งไป
 ถึงประเทศธานีซึ่งจะไปค้านี้ ก็เหมือนกาต่อนเป็นครึ่งน ถ้าเท่าพระ
 กรุณานิ่งคายคนทงหลายก็จะพดอยตายด้วย ถ้าเท่าพระกรุณาคิดการ
 รอดจากความตายคนทงปวงก็จะรอดด้วย เจ้าพระยาตากาโหมสุริวงษ์
 ได้ฟังขุนนางว่าดังนั้นหัวเราะ แล้วว่าเจ้าแผ่นดินว่าเราเป็นกระบถแล้วเรา
 จะทำคามรบตั้ง ท่านทงปวงจะว่าประการใด ขุนนางทงปวงกราบแล้ว
 จึงว่า ถ้าเท่าพระกรุณาจะทำการใหญ่จริง ข้าพเจ้าทงปวงจะขอเอา
 ชีวิตรต้นของพระคุณตายก่อน เจ้าพระยาตากาโหมสุริวงษ์เห็นขุนนาง
 ดงใจพร้อมโดยสุจริต ก็จัดแจงเป็นหมวดเป็นกองกำหนดกฎหมายกัน

มันคง ครั้นเพลาช้ายด้ามโม่งเศษจุดเพลิงเผาศพเสร็จแล้ว ได้
 อุดมฤกษ์เวลาดำ เจ้าพระยาตากโฮมสุริวงษ์ก็ลงเรือพร้อมด้วยเรือขุนนาง
 ทั้งปวงลี้ภัยดำ คนประมาณด้ามพันเศษสรวปด้วยเครื่องสำตราดู
 ต้องมาขึ้นประตูไชย วันนั้นเป็นเสาร์วาร เจ้าพระยาตากโฮมสุริวงษ์
 ได้เสด็จทางเกวียนม้าดำ ขุนนางแต่ไพร่ตามมาเป็นอันมาก ครั้นถึงหน้า
 พระกาตจึงตงจากม้าตั้งสัตย์อธิษฐานว่า ข้าพเจ้าปรารถนาพระโพธิญาณ
 ถ้าจะเสร็จแก่พระพุทธสัมบัคเป็นแท้ จะยกเข้าไปตั้งผู้อาศัยขอให้
 ดำเรื่งดังปรารถนา เสร็จอธิษฐานแล้วเวลาพลบค่ำจึงมาตั้งชุมพลอยู่
 ณวัดสุทธาวาส ครั้นเพลา ๘ ทุ่มนั่งคอยฤกษ์พร้อมกันเห็นพระดำริรักษา
 เสด็จมาแต่ปัจฉิมทิศผ่านไปปัจฉิมทิศ ได้นิมิตรเป็นหมามงคฤกษ์อัน
 ประเสริฐ ก็ยกพลมาเข้าประตุมงคฤกษ์นคร ให้ทหารเอาขวานฟันประตู
 เข้าไปได้ด้วยเดชฤกษ์ฉานินหารใหญ่ยิ่ง หามิผู้ใดจะออกต่อต้านมิได้
 ก็กรูกันเข้าไปถึงท้องสนามใน ข้าหลวงเดิมซึ่งนอนเฝ้าประจำของร้อง
 กราบทูลเข้าไป ว่าเจ้าพระยาตากโฮมสุริวงษ์ยกเข้ามาได้แล้ว พระเจ้า
 แผ่นดินได้ฟังตกพระไทยนักษิได้ คิดอ่านที่จะต่อสู้ นอกจากพระราชวัง
 กับพวกข้าหลวงเดิมลงเรือพระที่นั่งหนีไป เจ้าพระยาตากโฮมเข้าไป
 พระราชวังได้ รู้ว่าพระเจ้าแผ่นดินหนี ตั้งให้พระยาเดโช พระยาท้ายน้ำ
 ไปตามแต่ในเพลาตกค้างคืนวันนั้น รุ่งขึ้นเข้าพระยาเดโช พระยาท้ายน้ำ
 ทนพระเจ้าแผ่นดินปากโมกน้อยด้อมจับมาได้ เจ้าพระยาตากโฮม
 สุริวงษ์ตั้งให้เขาไปดำเรื่งโทษตามประเพณีกระษัตริย์ พระเชษฐาธิราช
 อยู่ในราชสมบัติหนึ่งกับเจ็ดเดือน.

แผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศวงศ์

๑ ฝ่ายเสนาพฤตมาตย์ราชปโรหิตทั้งหลาย จึงเอาเครื่องเบญจราช
 กุศลักษณ์ไปถวาย เจ้าพระยาตากโหมสุริวงษ์ได้รับ ว่าเราทำการ
 ครองจะชิงเอาราชสมบัติมาได้ เพราะไทยมาถึงตัวแล้วก็จำเป็น พระ
 อาทศยวงษ์ซึ่งเป็นพระราชบุตรพระมหากระษัตริย์นั้นยังมีอยู่ ควรจะ
 ยกพระอาทศยวงษ์ขึ้นผ่านสมบัติโดยราชประเพณีจึงจะชอบ ปฤกษา
 เสนาบดีทั้งปวงพร้อมแล้ว ก็ราชาภิเศกพระอาทศยวงษ์ขึ้นผ่านพิภพกรุง
 พระนครศรีอยุธยา พระอาทศยวงษ์ได้ผ่านสมบัติครองนครนั้นได้
 ๘ พรรษา ยังทรงพระเยาว์ราชอยู่นัก มิได้รู้ที่จะว่าราชการสิ่งใด มีแต่
 เทียบประพาศจับแพะจับแกะเล่น เจ้าพนักงานต้องนำเครื่องทรงแตรเครื่อง
 เสวยตามไปถวายทุกแห่ง แต่ทำดังนี้เป็นนิจนิตนได้ประมาณ ๖ เดือน
 มุขมนตรีทั้งปวงปรึกษากันว่า พระมหากระษัตริย์เป็นดังนี้การแผ่นดิน
 จะเสียไป จำจะยกพระอาทศยวงษ์ลงเสียจากเสวยครุฑนคร ควรจะ
 เอาราชสมบัติถวายเจ้าพระยาตากโหมสุริวงษ์ ปฤกษากันแล้วก็นำ
 เอาเครื่องเบญจราชกุศลักษณ์มาถวายเจ้าพระยาตากโหมสุริวงษ์ ทูล
 ประพาศให้เชิญพระอาทศยวงษ์จะครองแผ่นดินไปมิได้ ข้าพระพุทธเจ้า
 ทั้งหลายขอถวายราชสมบัติแก่พระองค์ จึงทรงพระกรุณาธิราชบำรุง
 สัมณชีพราหมณ์อาณาประชาราษฎร์ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินจะได้อยู่เย็นเป็นสุข
 เพราะพระเดชเดชาภาพของพระองค์นั้นเกิด. ข